Crellius

Joh Crellii Sociniani <u>Mors</u> Carol. Memorab. an 1642 p. 1030.

COMMENTARIUS
IN EPISTOLAM PAULI APOSTOLI ad Galatas

Ex prælectionibus potißimùm

JOHANNIS CRELLII
Ecclesiæ Racoviensis Ministri

conscriptus

a JONA SCHLICHTINGIO a Bukowiec,
Ejusdem Ecclesiæ Ministro.

RACOVIÆ,
Typis Sternacianis, Anno Christi
1628.

AD LECTOREM PRÆFATIO.

NOn pauca hucuſque ex Ecclesia noſtra prodierunt ſcripta, in quibus controverſa quædam in Chriſtiana religione dogmata variis diſputationibus agitantur: Ea verò quæ juſtam aliquam Theologiæ partem docendo pertractarent, ſanè quàm nos vellemus pauciora. Quod non ullâ ſcriptorum Eccleſiæ noſtræ incuriâ aut negligentiâ factum eſt: ſed quadam neceſsitate; quòd viderent evellendas ſibi primùm eſſe ex Eccleſiæ agro malas & noxias errorum herbas, divinæ gloriæ hominúmque ſaluti multùm obſtantes, quæ tot ſeculorum lapſu in immenſum excreverāt, & altè radices egerant, ut eum puro divinæ veritatis ſemine tanto commodiùs poſſent conſerere; præſertim cùm ipſa erroris evulſione, veritas perſæpe inſeratur. Neceſſitatem verò hanc auxit Adverſariorum pervicacia, qui evidentiſſimæ veritati, &

clarissimis Scripturæ testimoniis cedere nolentes, subinde sumpto erroris patrocinio descenderunt in certamē, & editis in lucem libris nos provocarunt, idquod etiamnum faciunt. Verùm quia, & tam multa jam contra varios errores pro veritate a nostris sunt disputata, ut viri cordati vix quidquam ampliùs desiderare meritò possint, ac rudioribu stantùm suppetiæ sint adhuc ferendæ; tempúsq; est, ut tandem post monstratos errores magis magísq; lucis suæ radios divina explicet veritas; et modus præterea aliquis continuis disputationibus est ponendus, ne Theologia, quæ inprimis sanctè vivendi ars est, in disputationem vertatur, discántque homines disputare magis quàm vivere: idcirco animus est, paulatim etiam, quantùm per varias occupationes, quas communi Ecclesiæ res exposcit, licebit, in e scripta incumbere, quæ sine certamine simplex verum, ad mores Christianorum hominum emendando

maxim

maximè ſpectans, proponant. Iam verò quid hujus generis eſt, quod cum Sacrarum literarum, quibus ipſiſſima Chriſtianæ religionis veritas æternitati conſecrata eſt, genuina explicatione poſſit cōferri? Nam cùm *omnis ſcriptura*, teſte Paulo, *divinitùs eſt inſpirata, & utilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad diſciplinam quæ eſt in juſtitia, ut perfectus ſit homo Dei, ad omne bonum opus exactè inſtructus;* tum inprimis id in Scriptura, quam copioſius ille N. Fœderis Spiritus, Ieſu Chriſti ſervis & Apoſtolis dictavit, locum habet. In hac reconditi ſunt divinæ illius ſapientiæ, humano generi per Chriſtum patefactæ, & omnibus retrò ſeculis ignoratæ, theſauri. In hac quicquid nos præter antiqui Fœderis ſcripta ſcire ad ſalutem conſequendam voluit, divinus ſpiritus depoſuit. Quocirca qui in hujus ſenſibus & myſteriis eruendis ac in lucem proferendis operam ponit, is profectò de communi hominum ſalute præclarè me-

retur. Nec quidquam, sive ad errores penitus dissipandos, eorúmque fibras radicitus evellendas; sive ad extirpanda vitia, & restituendum pristinum Ecclesiæ decus, efficacius esse potest, quàm in apertum producta Scripturæ mens & sententia. Ad hujus conspectum, errorum umbrę diffugiunt, & veluti sua sponte evanescunt: sic ut illæ ipsæ controversiæ, quæ tantoperè Ecclesiam fatigant, non alia ratione meliùs decidi & cõponi, quàm germano Scripturæ sensu prolato possint. Hunc si quis medullitùs imbibit, næ ille vividissima fidei illius per charitatem efficacis, (quæ sola in Christo Iesu utramque paginam facit,) semina animo concepit, quæ in lætissimam bonorum operum segetem, quam salutis æternæ messis hauddubiè consequetur, exuberent. Magna Christianorum pars, quoties premi se Scripturę testimoniis vident, vel invitam ac reluctantem in opinionum suarum leges cogunt, obscurã eam esse prętẽdunt; ut in

ut in his obſcuritatis veluti latebris deliteſcere poſſint: quoties verò ne in ſpeciem quidem Scripturæ auctoritatem dogmatibus ſuis poſſunt obtendere, cumulant injuriam, & mancam inſuper ac mutilam eſſe dicere non verentur. Ab his quoque injuriis ac contemtu, non alia ratione meliùs vindicari Scriptura poteſt, quàm dextra & dilucida explicatione. De obſcuritate enim ampliùs conqueri non poterunt, cùm ita fuerit explicata, ut & verba & ſcopus, antecedentia & conſequentia in eum, qui monſtratur, ſenſum conſpirent. Nam etſi ſcriptura multis in locis obſcura eſt, ſive ob rerum, ſive ob verborum ac phraſium difficultatem : in plerisque tamen obſcura non eſt, niſi iis qui tenebras amant, & ne lucem aſpicere cogantur, oculos de induſtria claudunt, aut ſaltem præjudicatis opinionibus ceu faſcino quodam dementati ſunt. Ex clariorib⁹ autem obſcura lucem accipient, & illis in horum explicatione animus tanquam facu-

lâ facilè dirigetur. Quòd si adeò sint obscura quædam, ut oculis animi sine peculiari revelatione pervideri nequeant: at sine salvificæ veritatis jactura ignorari possunt. In istis enim obscuritatibus, non illa quæ ad salutem omninò sunt necessaria, quæ omnibus obvia & exposita esse debent, Spiritus sanctus occultavit, ita præsertim ut alibi ea clarissimè non expresserit: sed ferè altiora quædam mysteria profundiùs demersit, ut nostram industriam exerceret. Ideóque qui à claris & perspicuis ad obscura confugiunt, ut illis suas opiniones tegant, quas pro necessariis ad salutem inculcant, illi quid aliud faciunt, quàm in tenebris præsidium quærunt? Nec mancam ac mutilam Scripturam S. dicet, qui in sanctissima ejus penetralia admissus, tantam tam variam ac multiplicem divinæ sapientiæ copiam attonitus illic spectabit. Videbit illic spiritualem illum ac rationalem cultum ad amussim expressum. videbit fidei in

Deum

Deum & Dominum Iesum, charitatis in proximum, exacta vestigia, quibus si gressus infigat suos, haud dubiè illuc ubi justitia habitat penetrabit. *Nos enim,* inquit in hac, quam damus, ad Galatas Epistola Paulus, universam Christianorum religionem in compendium quoddam redigens, *spiritu ex fide*, nempe eâ *quæ per charitatem est efficax*, ut mox explicatiùs loquens addit, *spem justitiæ expectamus.* Agnoscet, nihil sibi deesse posse, sive salutari mysteriorum divinorũ cognitione imbui desideret; sive in justitiæ tramite dirigi cupiat; sive verum ac solidum animi solatium quærat; sive denique reprehendi ac redargui mereatur. Agnoscet, se ita probè ex ejus disciplina, si ei animum planè submiserit, prodire instructũ, ut ad omne bonum opus exactè efformatus sit. Quocirca cùm tantus sit explanationis sacrarum Literarum usus, huc inprimis omnes animi ingeniíque vires, omnem operam & studium conferre decet, ut Scriptu-

ræ Sacræ mens & ſententia cunctis patefiat. Quod cùm in poſterum nobis quoq; divina ope accedente cordi erit: tum hoc etiam tempore, experimentum quoddam ejus rei facturi, commentarium hunc in brevem Pauli ad Galatas epiſtolam veluti in anteceſſum damus, plures, Deo annuente, in prolixiora etiam iſtius Apoſtoli, aliorúmque divinorum virorum ſcripta daturi. In quo Commentario, omni ſtudio allaboravimus, ut & verbis & ſcopo Apoſtoli quàm maximè congruum & convenientem ſenſum ſequeremur, qui ſuis veluti lineamentis ſe genuinum eſſe proderet. Controverſias autem & certamina, quemadmodum & reprehenſiones aliorum, qui Sacras literas explicarunt, ſedulò vitavimus. Nam & controverſiarum abſtinentiam, quoad ejus fieri poteſt, in his ſcriptis profeſſi ſumus; ſolam veritatem, quæ ſimul etiam falſi index eſt, exponere contenti; & aliorum errores præter neceſſitatem caſtigare

quos

quos tegere potiùs monet charitas, eorum præsertim, qui nobis in hac glacie frangenda præiverunt, & suis laboribus viam straverunt, & ingratorum est, & ambitiosorum, & se quoque errare ac reprehendi ab aliis posse immemorum. quòd si errorem alicujus tangere necessarium duximus, id semper ferè suppresso nomine fecimus. Quid autem præstiterimus, tuum erit, benevole Lector, judicare. Utinam eum saltem hæc opera nostra habeat usum, ut alii, eâ provocati & aliqua ratione adjuti, aliquãtò diligentiùs, quàm hucusque factum videtur, Sacrarum literarum sensa inquirant atque expendant. Porrò Commentarii istius natales & ortum accipe. Iohannes Crellius frater meus idemq; collega in Domino charissimus, Theologiæ studiosis hanc epistolam viva voce sine scripto explicuit: Lectionibus istis & ego interfui. Vbi reditum erat domum, ne ea quæ dicta essent oblivione effluerent, aut saltem

intra

intra privatum paucorum uſum de-
liteſcerent, ſumpto in manus ſtylo,
literis illa mandabam. quæ deinde
eidem collegæ meo relegenda & re-
cognoſcenda tradebam, ut is, quan-
doquidem ex ejus potiſſimùm lecti-
onibus hauſta eſſent, ubi viſum fo-
ret, ea vel mutaret, vel etiam auge-
ret. Itaque Commentarius iſte ab il-
lo primùm veluti genitus & effor-
matus, & multis in locis auctus, a me
verò primùm ſuſceptus, & in lucem
editus eſt; ut non immeritò illum
quidem ejus patrem, me verò ma-
trem tantùm ac nutriculam nomi-
nare poſſis. Quidquid autem à nobis
verè & ex ſenſu Apoſtoli dictum eſt,
ſicubi deprehenſà & verbis prodita
veritas, id totum uni Deo Patri no-
ſtro, & Domino noſtro Ieſu Chri-
ſto, in ſolidum vindicamus, ſine cu-
jus numine & auxilio omnes noſtræ
vires caſſæ ſunt: huic omnis iſtius rei
gloria debetur. Eúdem ſupplices ve-
neramur, ut auream illam & priſcam
veritatem, qualis primitùs in Eccle-
ſia vi-

ſia viguit, & Sacrarum deinde literarum intemeratis monumẽtis conſignata eſt, indies magis magíſque orbi reſtituat, ut ejus clariſſima luce ubique diffuſa, omnes errorum & vitiorum tenebrę longè recedant, earúmque loco regnet inter omnes juſtitia, pax, & gaudium in Spiritu Sancto. Faxit idem, ut noſter hic labor in animis multorum hominum, & inprimis veritatis amantium, fructum aliquem ferat, quò ad uberiorem Dei notitiam perducti, & ad omne bonum opus inflammati, Deo ſe penitus conſecrent, & ſic dignam hominibus Chriſtianis vitam ſummo ſuo bono inſtituant.

AMEN.

J. S.

Index locorum S. Scripturæ, qui in hoc Commentario vel toti explicantur, vel aliqua in parte illustrantur.

Rom.

Coloss.

COMMENTARIUS
In Epistolam Pauli Apostoli ad Galatas.

SCopus istius Epistolæ præcipuus facilè intelligi potest ex occasione, quam Apostolus ad eam scribendam habuit. Ea erat, quòd nonnulli falsi doctores in Ecclesiis Galatiæ essent, qui licet Christianam religionem profiterentur, adeoq; fidem in Christum abjiciendam esse non docerent; assererent tamen, fidem illam, utut cum virtute ac pietate coniunctam, qualem Paulus Galatas docuerat, ad iustificationem ac salutem adipiscendam non sufficere. Eam enim ex operibus, seu observatione Legis Mosaicæ esse petendam; ac porrò etiam ceremonias, quas Lex præciperet, ad salutem esse necessarias. id quod nil erat aliud, quàm cum Christo Mosen, cum Evangelio Legem quodammodo confundere; vel potiùs, si rem ipsam spectes, hanc in illius locum, cum utraq; simul consistere nequeant, substituere. Id igitur in hac epistola præcipuè agit Apostolus, ut doceat, hominibus per fidem, non per Legis opera quærendam esse justificationem, ac proinde ceremoniis a Lege præscriptis, quas fides in Christum haudquaquam exigit, ad salutem opus non esse; & porrò Galatas, ne iis sese mancipent, monet. Quia verò Paulus, tanquam Gentium Apostolus, quarum ad Christum conversionem, jugum ceremoniarum legalium maximè poterat retardare, doctrinam illam apertiùs

Occasio scribendæ Epistolæ.

Scopus.

tradiderat atq; urserat, quàm Petrus & alii quidam Apostoli, qui Iudæis potissimùm Evangelium prædicabant, & ne eos a religione Christiana absterrerent, suam ea de re sententiam, quantum licebat, premebant: ideo falsi illi doctores, ut eam Pauli doctrinam convellerent, auctoritatem muneris ipsius Apostolici elevare conabantur, eiq; Petrum & alios quosdam Apostolos non tantùm præponebant, sed etiam opponebant, tanquam contraria ipsi docerent, & Legis Mosaicæ observationem ad salutem iudicarent esse necessariam. Quapropter Paulus defensionem doctrinæ illius orditur ab assertione muneris atq; auctoritatis suæ Apostolicæ; ostenditq; cæteros Apostolos ea in re sibi nec præponi, nec opponi debere. Absoluta autem principal. tractatione, transit suo more ad hominum Christianorum officia, & Galatas ad ea exequenda hortatur.

Partitio. a C.1. usq; ad ℣ 6. b a ℣6. cap: 1. usque ad ℣ 11. c. 6. c cap: 1. a ℣ 6. usq; ad ℣ 15. c. 2. d a ℣ 15. cap. 2. usq; ad ver: 13. cap: 5. e a ver: 13. cap: 5. usque ad ℣ 11. cap: 6.

Dividi verò Epistola hæc potest in tres partes: In [a] Exordium; ipsam [b] tractationem; & Epilogum seu conclusionem. Ipsa porrò tractatio rursum in tres partes. In [c] prima, auctoritatem suam Apostolicam tuetur: (quanquam in ipso etiam exordii limine obiter & veluti in transcursu id facit:) In [d] secunda docet, ex fide, non ex operibus Legis, petendam esse justificationem; & doctinam falsorum doctorum huic adversam refutat. In [e] tertia, ad Christianam pietatem Galatas hortatur.

In Caput I.

TRes sunt huius capitis partes. Prima continet [a] exordium epistolæ, constans inscriptione potissimùm ac salutatione; in quarum illâ, muneris sui auctoritatem velut in transitu asserit: in hac, doctrinæ suæ, quam in hac epistola defendit, fundamentum quoddam, licet aliud agens, jacit, & adversariorum calumniæ occurrit. [b] Secunda pars capitis complectitur reprehensionem tum Galatarum, quòd a doctrina, quam ex ipso didicissent, desciscerent; tum verò multò magis falsorum doctorum, qui eos a doctrina ista abducere auderent. Adeo ut & occasio huius epistolæ scribendæ, & principale eius argumentum hîc contineatur. In [c] tertia parte, qua priorem fulcit, auctoritatem suam doctrinæq; suæ tueri incipit, & sic nemini ab ea discedere, aut quacunq; ratione eam convellere licere docet.

Partitio capitis.
a usque ad ℣ 6.
b a ℣ 6. usque ad 10.
c a ℣ 10.

ver: 1. Paulus Apostolus. Vocat se Apostolū suo more, ut doctrinæ suæ auctoritatē, quæ a falsis doctoribus impetebatur, stabiliat. Apostolorum enim, hoc est, Dei ac Christi legatorum, ad Evangelium prædicandum missorum, doctrinam rejicere, & in dubium vocare, Christianis nefas, atq; adeo nemini fas erat. Verùm ne falsi isti doctores causarentur, eum non fuisse divinitus missum, nec cum cæteris Apostolis conferendum, utpote qui hominum auctoritate ac voluntate, vel saltem ho-

Exordium.
Auctoritas Pauli.

minis alicuius mortalis opera interveniente, non verò per ipsum Iesum Christum, ut cæteri Apostoli, ad docendum instructus ac delegatus esset: cui opinioni id præbere poterat occasionem, quòd Christo jam terris exemto docendi munus suscepisset: secùs quàm cæteri Apostoli, quos ab ipso Christo in terris versante delectos esse constabat: propterea statim huic opinioni atq; obiectioni occurrens, addit: non ab hominibus, scilicet constitutus aut factus, nempe Apostolus: non hominum auctoritate ac jussu Evangelium doceo, tanquam ab iis in hunc finem missus: nec per hominem, id quod minus est. posset enim aliquis divina auctoritate ac iussu, sed tamen per hominem aliquẽ, ad docendum mitti. At ne id quidem factum in se eßedocet sic ut ne per hominem quidẽ, nempe vulgarem au[t] mortalem, hoc munus sibi a Deo fuerit demanda[tum]. His ergo amotis, verum legationis suæ au[c]torem exprimit, nempe Christum, & porrò ipsu[m] etiam Deum. Christum priori loco collocat, ta[n]quam propiorem, seu immediatam, ut loquuntu[r] vocationis suæ ad munus Apostolicum caussam, o[p]ponens eum propioribus verbis per hominem quibus caussa media designatur: Deum autem P[a]trem tanquam primam, atq; adeo remotiorem ejusdem vocationis caussam posteriori loco colloc[at] opponens eum verbis prioribus ab hominibu[s] quibus caussa principalis designatur. Retrogra[do] enim ordine posterius antitheseos membrum p[ri]

Apostolatus Pauli non humanus:

sed divinus.

po[nit]

ponit, propius propiori, remotius remotiori oppo-
nens. Ait igitur, Sed per Iesum Christum; sci-
licet Apostolicum munus mihi demandatum est: Paulus par cæteris Apostolis.
q. d. non sum hac in parte cæteris Apostolis inferi-
or, ac si illi quidem per ipsum Christum, ego verò
per hominem aliquem ad annunciandum Evan-
gelium legatus fuerim. quandoquidem & ego per
eundem Christum ad docendum sum missus. Dum Christus opponitur homini.
autem Christum homini opponit, hominem, ut in-
dicavimus, vulgarem, & cæterorum hominum si-
milem intelligit. His enim Christus, licet & ipse cæ-
teroquin homo sit, meritò opponi potest; utpote qui
ex reliquorum omnium hominum censu, tanquam
unigenitus Dei filius, atque adeò Deus, etiam cùm in
terris existeret, exemtus fuit: nunc verò multò
magis, postquam immortalitatem ac gloriam cœle-
stem adeptus, supremo in omnes homines imperio
gaudet. Sic Iudices ac Magistratus, ex hominum Homo pro vulgari homine.
numero, ab ipso Deo quodam modo eximuntur,
cùm ita eos alloquitur: Ego dixi, Dii estis, & fi- Psal:82. 6, 7.
lii excelsi omnes: verumtamen ut homines
moriemini, id est, quemadmodum & alii vulga-
res homines. Sic & Samson dicit, se fore ut unum Iudic:16. 7, 11, 17.
hominum, scilicet vulgarium. Quòd si hi potuerunt
ex hominum numero quodammodo eximi; quantò
magis Christus, qui est super omnia Deus benedi- Rom: 9. 5.
ctus in secula? vide infra v. 11. ubi Christus itidem
homini opponitur. & Deum Patrem. h.e. non ho-
mines, sed Deus est prima ac princeps mei Apostola-

tus seu legationis causa. Pendet hoc membrum ab eadem particula διὰ, *i. e.* per: *Sed ipsa oppositio indicat, particulam istam alio sensu de Christo, alio de Deo intelligendam esse. Cùm ad Christum refertur, causam mediam notat, quemadmodum &* *istud* per hominem, *cui verba* per Iesum Christum *opponuntur; cum verò ad Deum Patrem refertur, causam designat principalem, ut indicant verba* ab hominibus, *quibus istud,* per Deum Patrem, *similiter opponitur.* Qui excitavit ipsũ ex mortuis. *Hac Dei descriptione, ea potissimùm de causa usus fuisse videtur Apostolus, ut ipsius Christi & eius legatorum, ac porrò etiam suam doctrinam commendaret, & ostenderet, inter Christum legatosq; eius, & inter Deum, summum esse consensum: siquidem is Christum à mortuis ad sempiternam gloriam resuscitârit, & sic vniversam eius doctrinam mirificè confirmarit, seq; eius auctorem esse apertissimè ostenderit. quod propter Iudæos in primis, inculcandũ erat, qui Legem quidem à Deo profectam, Evangelium autem humanum commẽtum ac divinæ voluntati adversum esse dictitabant.*

Per, aliter de Deo, aliter de Christo.

Patris descriptio, quòd Christum resuscitavit.

Deus religionis Christianæ auctor.

v. 2. Et qui mecũ sunt omnes fratres. *Conjungit secum Fratres: quia illi ipsi, ut apparet, partim sui erga Galatas affectus, partim sui cum Paulo in doctrina consensus, indicium in hac epistola extare voluerunt. Id quod Paulus ad Galatas ab errore revocandos, judicavit aliquid ponderis habiturum.*

Cur fratres secum iunxerit Paulus.

biturũ-

biturum. Fratres autem iſti, Romani fuiße viden-tur. Apparet enim, hanc epiſtolam poſt omnia tempora, quibus inter Gentes prædicandi Evange-lii cauſâ, fuerat liberè verſatus, ſcriptam fuiße. Quare niſi quis dicere velit, eam fuiße ſcriptam ex itinere Hieroſolymitano, aut Cæſareâ, ubi capti-vus per tempus aliquod fuit detentus; concluden-dum videtur, eam Romæ ſcriptam: quemadmodum etiam habent veteres ſubſcriptiones. Nam ex c. 2. *conſtare poteſt, hanc epiſtolam eße ſcriptam poſt e-leemoſynam inter fratres Gentium exterarum, pro pauperibus Hieroſolymitanæ Eccleſiæ collectam. Di-cit enim ibi v. 10. ſe ſtuduiße id facere, quod Apo-ſtoli eum Hieroſolymis monuerant, nempe, ut pau-perum eßet memor; loquiturq; de hoc ſtudio tan-quam de re præterita. At quamdiu Apoſtolus inter Gentes liberè & ſine vinculis fuit verſatus, nun-quam hoc ſtudium depoſuit.* Non *meminit quidem expreßè vinculorum ſuorum, quorum aliàs memi-niße ſolet: propterea fortaßis, quòd ea Galatis, qui ab eius doctrina deſciſcere cœperant, & Apoſtoli adverſariis favere, non admodum curæ eße puta-ret, præſertim cum eâ potißimùm de caußa illa fer-ret, quòd defectionem a Lege Moſaica docere vi-deretur. Sed tamen, cùm infrà ait, ſe* ſtigmata Chriſti in corpore ſuo geſtare, *videtur etiam vincula ſua, ad adverſarios, ne ſibi moleſti eße per-gerent, monendos, cõplexus fuiße. qua de re ſuo lo-co.* Eccleſiis Galatiæ. *Apparet hinc plures fuiſ-*

Quando & ubi hæc Epiſtola ſcripta.

Vinculorũ ſuorum cur apertè in hac epiſtola non meminerit Paulus.

se in ea regione ecclesias, nec unam aliquam nominatim, sed vel omnes vel plerasq; a falsis istis Doctoribus fuiße turbatas, & aliqua ratione jam corruptas. Quare unam epistolam ad omnes scribendam sibi putavit Apostolus.

Gratia. v. 3. Gratia vobis & Pax. Gratia, *id est, favor, intellige Dei & Christi, ut ex sequentibus apparet.*
Pax. Pax *Hebraico more, felicitatem, salutem, omnia fausta significat: ut vel ex salutatione Hebræis usitata,* pax tibi *aut* vobis, *notũ est.* Gratia *causam designat,* pax *eius effectũ. Pacis igitur nomine, non tantùm futuræ, sed & præsentis vitæ felicitas, quánquã ea potissimùm quæ spiritualis est, & cum cœlesti illa conjuncta, intelligitur. Nam & ipsa verba tale quippiam significare videntur, quod etiam in hac vita ex Dei ac Christi favore in fide-*
1 Pet: 1. 2. *les dimanare debeat; & Petrus in simili salutatione optat, ut fidelibus pax multiplicetur, seu augeatur. quod de felicitate fidelium in genere, non verò nominatim de ea, quæ in futura vita illis obveniet, dictum fuiße, quivis cernit.* a Deo patre & Domino nostro Iesu Christo. *Duas exprimit*
Pater prima felicitatis caussa. Christus media. *personas, a quibus ista precatur: Deum patrem, intellige, Christi & nostrum, tanquam primam; & Iesum Christum Dominum nostrum, tanquam mediam felicitatis nostræ causam: seu, ut Apostoli no-*
1 Cor: 8. 6. *stri verbis id explicemus, Patrem, tanquam illum ex quo omnia; Iesum Christum, tanquam eum per quem omnia. Vtrumque autem peculiari dignita-*

tis atq;

tis atq; honoris titulo ornat, & illum quidem Deum κατ' ἐξοχὴν, *hunc verò* Dominum noſtrũ, *ut & alibi, appellat. quia Pater eſt Deus ille ſummus, qui à ſeipſo in omnia habet imperium: Chriſtus verò is, per quem Deus omnia gubernat, quémque inſigniteEccleſiæ ſuæ dominum ac caput omnibus in rebus conſtituit. Vnde non ſemel, Patrem quidem* unum Deum, *Chriſtum* unum Dominum *vocat Apoſtolus; 1 Cor. 8. 6: 12. 5. 6: Eph. 4. 5, 6. A ſpiritu ſancto, nunquam quicquam precatur, ſed alicubi eius tãtùm communionem ſeu participationem fidelibus optat, hoc eſt, ut eius participes vel fiant, vel eſſe pergant, precatur. Obſervandum autem eſt hoc loco, ad vocem Patris non addi in Græco, pronomen* noſtro, ἡμῶν, *quod in huiusmodi ſalutationibus ab Apoſtolo ſæpius videmus additum. Qua voce nonnulli abuſi, qui invocationis honorem Chriſto ademerunt, auſi ſunt loca, in quibus ea extat, ſic interpretari, quaſi dictum eſſet:* Gratia & pax a Deo Patre noſtro, & Domini noſtri Ieſu Chriſti, *ut Apoſtolus à Patre tantùm, non verò etiam à Chriſto gratiam & pacem precari videretur. Sed præterquam, quòd minimè conſentaneum eſt, Paulum, cùm vellet Deum, & Chriſti & noſtrum Patrem appellare, priùs noſtrum, quàm Chriſti Patrem dixiſſe; hic locus, & alii ſimiles, in quibus vox ἡμῶν omiſſa eſt, hujusmodi interpretationem prorſus excludunt. Non enim aliter verti poſſunt, quàm,* Gratia & Pax à

Pater cur Deus appelletur.

Chriſtus cur Dominus noſter.

a Spiritu S. nil precatur Apoſtolus.
2 Cor. 13. 13.

Error quorũdam circa verſionẽ locorum ſimilium.

Deo Patre & Domino, *vel* Domino nostro Iesu Christo. *Vnde simul & dominium Christi in ecclesiã, rerumq; ad eam pertinentium cura, quam in cœlis degens gerat, intelligitur: & invocationis honor ei asseritur. Votum enim hujusmodi, precatio est, (quanquam indirectè facta) quâ a Deo & Christo, quem ea, quæ fidelibus eveniant, scire, & hujusmodi vota audire atq; intelligere, tum aliunde tum ex his ipsis verbis, quibus ei cura Ecclesiæ tribuitur, satis perspici potest, gratia & pax, hoc est, ut diximus, favor, & ex eo manans felicitas petitur.*

Christi dominium, Ecclesiæ cura, invocatio.

v. 4. Qui dedit seipsum pro peccatis nostris. *nempe in mortem, usitata in s. literis ellipsis tum in simplici* dandi, *tum in composito* tradendi *verbo. vid. Ioh: 3. 16. Rom: 4. ult: 8. 32. Ephes: 5. 2. Tit: 2. 14. Ita autem Christum describit Apostolus, ut tacitè falsam de justificatione doctrinam, quam Galatæ arripuerant, evertat. Si enim Christus pro peccatis nostris est mortuus, quomodo per legis opera servamur? Cum opera legis omnia peccata penitus excludant, & sic mortem Christi supervacaneam reddant. Vnde infrà cap. 2. v. 21, uti videbimus, ait Paulus: Si ex lege justitia, Christus frustra mortuus est.* Pro peccatis *autem* nostris *dicitur Christus mortuus, quia ideo mortuus est, ut peccatorum nostrorum reatum ac pœnas tolleret, seu eorum remissionem nobis ex divina benignitate pareret. Mortuus est enim, ut doctrinam suam, & quod in ea continetur, fœdus no-*

Dare pro Dare in mortem.

Refutatur error Galatarum.

Pro peccatis quomodo Christus mortuus:

vum

vum, quod remissionem peccatorum nobis pollicetur, (secundùm illud, Ero propitius iniquitatibus illorum, *&c.) stabiliret ac sanciret, & sic ius quoddam ad remissionem peccatorum obtinendam nobis compararet. Adde etiam, ut potestatem omnia nobis peccata condonandi, eorumq; pœnas reipsâ à nobis avertendi, adipisceretur.* Vt eriperet nos ex præsenti seculo malo. *Finalem causam istius beneficii Christi notat, quæ est, non, ut nobis impunè peccare liceat, quod fortassis falsi doctores, qui opera legis urgebãt, objicere doctrinæ Pauli solebant: sed ut jus remissionis omnium peccatorum adepti, sanctè & inculpatè in posterum vivamus: quandoquidem hac demum conditione peccatorum venia reipsâ nobis contingit, ut inter alios docet Iohannes 1. Ep. 1. 6, 7. De eodem fine vid. 2, Cor. 5. 15. Ephes. 5. 25, & d. Tit. 2. 14. Heb. 9. 14. 1. Pet. 2. 24, 25.* Seculum malum, *sunt homines huius seculi, malis moribus præditi, homines vitiis corrupti & contaminati, quales quidem sunt plærique in hoc seculo viventes. Mundus enim totus, ut Iohannes ait, in maligno positus est. Eripitur autem ex hoc seculo malo, qui ab istiusmodi hominibus seiunctus ac segregatus, aliam vitæ rationem, Christi disciplinæ conformem ingreditur: seu, ut alibi loquitur Apostolus, abnegata impietate & mundanis cupiditatibus, sobriè, iustè, piè, vivit in hoc seculo. Confer cum hoc nostro loco verba Act. 2. 40.*

Ier: 31. 34. Heb: 8. 12.

in quem finem.

Seculum malum.

1 Ioh: 5. 19.

Ex eo eripi.

Tit: 2. 11. &c.

Secundùm voluntatem Dei & Patris nostri.

stri. *Addit hoc Apostolus, ne quis putet, Christũ quidem mortuum esse, idq; eo consilio, ut doctrinam suam de remissione peccatorum confirmaret, sed non fuisse id Dei consilium ac voluntatem, ut is eum in finem moreretur: ac proinde ex eius morte colligi non posse, ex operib: legis non esse petendam iustificationem. His ergo verbis ostendit Apostolus, ipsius Dei consilium ac voluntatem fuisse, ut Christus eum in finem, de quo dictum est, moreretur.*

Ex Dei cõsilio Christus mortuus.

Dei & Patris nostri, *particula* &, *quemadmodum & alii notant, est* ἑρμηνευτικὴ, *seu explicandi vim habet, ut posita videatur pro* id est, *seu mavis* qui est. *quasi dicat, Dei qui est Pater noster. Non enim diversas res connectit, sed diversas eiusdem rei descriptiones. sic & alibi sæpe, ut 1. Cor. 2. 3. Eph. 1. 3: 4. 6: 1. Thess. 1, 3: 3. 11: 1. Pet. 1. 3. 2. Pet. 3. 2. in verbis* Domini & servatoris. *Non frustrà autem Deum hoc loco Patrem nostrum vocat. Tale enim beneficium commemoravit, quod paternum eius in nos affectum & amorem prorsus spirat, quod non solùm remissionem omnium peccatorum nobis obtulerit, sed eam etiam dira morte Vnigeniti filii sui sancire ac stabilire voluerit. Ideo etiam continere se non potuit, quin in laudes ipsius erumperet:* v. 5. Cui gloria *&c. Hucusq; exordiũ.*

Et explicandi vim habet.

Deus Pater noster.

v. 6. Miror quòd tam celeriter. *Hîc incipit altera cap: pars, in qua Galatas, sed graviùs falsos doctores, qui eos a sincera Evãgelii doctrina abducerent, reprehendit, & sic occasionem ac principale hu-*

Secunda pars capitis.

le huius epiſtolæ argumentum exprimit. Reprehendit autem Galatas hoc loco leniùs, & veluti obliquè, dum eorum factum mirari ſe ait. Indicat enim, ſe longè meliora de iis ſperaſſe, atq; adeo nunc præter opinionem ſuam accidere, quòd adeo temerè a veritate diſcedant. Duo in illis miratur, ac porrò reprehendit Apoſtolus; primum, quòd ſeſe transferant ad aliud Evangelium; alterum, quòd tam celeriter, & adhuc ferè ab incude Apoſtolicæ doctrinæ calentes; id faciant. transferimini, *id eſt, transfertis vos ſeu deſciſcitis, & illo, qui vos in gratia vocavit, deſerto, ad aliud Evãgelium transitis. Paſſivum videtur poſitum pro reciproco, quod tamen etiam per neutrum efferri poteſt, idq; Hebræorum more, apud quos verba Coniugationis Niphal ita ſolent vſurpari. Exempla eiusdem Hebraiſmi habes inter alia Ioh: 12.36. Act: 2.41: 13.46: 1. Cor. 7.10, 11, 15. ſed frequentiſſimè in verbo* [a] ὑποτάττεσθαι, *hoc eſt ſubjici, quod ponitur pro* ſubiicere ſe *ſeu* obtemperare: *quemadmodum* & [b] ἀντιτάττεσθαι opponi, *pro* opponere ſe *ſeu* reſiſtere: & [c] ταπεινοῦσθαι humiliari *pro* humiliare ſe. *exempla etiam habebimus infrà ca. 5. 1, 2, 3.* Ab eo qui vocavit vos in gratia Chriſto. *h. e. ab eius doctrina ſeu Evangelio. Opponuntur enim hæc verba illis,* in aliud Evãgelium. *Genitivus* χριστοῦ *in Græco, pro quo nõnulla exemplaria habent* θεοῦ, *& cum participio* καλέσαντος *& cum*

Reprehenſio Galatarum.

Paſsiva pro reciprocis.

a Rom: 10. 3: 13. 1, 5. Hebr: 12. 9. Iac: 4. 7.
b Rõ: 13. 2. Iac: 4. 6: 5. 6. 1 Pet: 5. 5.
c Iac: 4. 10. 1 Pet: 5. 6.

Conſtructio verborum.

& cum voce χάριτι *seu* gratiâ *iungi, ac proinde latinè tum per ablativum, tum per genitivum reddi potest. Sed si per genitivũ reddatur, & cum voce* gratiâ *construatur, difficilius erit statuere, quis per eum, qui Galatas vocârit, sit accipiendus. Vel Paulus is erit, ut multi putant; vel, ut nonnulli, Deus, qui simplici* vocantis *nomine intelligi* [a] *nonnunquam solet, ut sit infrà cap. 5. 8. &* [b] *cui vocatio plerumq; in scriptis Apostolicis, ut alii quoq; observarunt, tribuitur. Utrumq; aliquanto durius est. Paulo nuspiam, uti nec alii cuipiam Apostolorum, vocandi actio tribuitur; & propè nimium sibi videretur tribuere Apostolus, si diceret, Galatas a se desciscere ad aliud Evangelium; quasi scilicet ii Paulini antea fuissent. De Deo autem si sermo esset, vix videretur dicturus fuisse Apostolus, eũ* vocasse *Galatas* in gratia Christi. *Cur enim nõ potiùs diceret, vel simpliciter* in gratia, *vel* in gratia sua? *quemadmodum infrà v. 15. de eo ait:* qui [*me*] vocavit per gratiam suam. *Planior autem est sententia, si vocem* χριςȣ̃ *per ablativum, ut nos unà cum Syro interprete, Hieronymo, & Erasmo fecimus, vertas, & cum participio* καλέσαντ☉, *hoc est* eo, qui vocavit, *construas.*

a Rõ:9.12. 2 Thes:5.24
b Rõ:8.30. 1 Cor:1. 9. 1 Thes:2.12. 2 Thess: 2. 14. & alibi.

Vocatio. Vocat *autem nos Christus, & per eum Deus, cum nobis æternam salutem immeritis, & de ea ne cogitantibus quidem offert, ad eamq; capessendam nos invitat. de cuius vocis usu monebimus adhuc*

non

nonnihil cap. 5. 8, In gratia *verò, hoc est, cum gratia (nam* in *pro* cum *Hebraico more sæpe ponitur) seu gratiosè nos* [a] *vocat Christus, quia vocatio eius benignitatis plenissima est. Vocat enim nos ad æternam vitam per remissionem omnium peccatorum, quam nobis nomine Dei offert: vocat per fidem, non per opera: atq; adeo modum nobis tradit iustificationis consequendæ mirè benignum, omnis æquitatis plenissimum. Ideo autem sic describit Christum, ut ostendat Galatis, quanto sese bono sponte sua privent, atq; inde temeritatem facti sui agnoscentes, resipiscant. A Christo enim in gratia vocante sese transferebant, quia hunc, quem ille tradidit, gratiosissimum consequendæ iustificationis modum deserebant, & severum illum ac rigidum, qui in lege fuit traditus, amplectebantur. quandoquidem gratia illa opponitur rigori ac severitati Legis; quæ in eo consistit, quòd Lex ad consequendam iustificationem, perfectam obedientiam requirebat: Evangelium autem fide contentum est, ac proinde remissionem peccatorum continet. Lex opera etiam ceremonialia urgebat: Evangelium ad solas virtutes & opera naturâ suâ honesta sine ceremoniis excitat.* In aliud Evangelium. *Ex falsorum istorum Doctorum & Galatarum opinione Evangelium nominat eam doctrinam, quam isti fuerant amplexi. Non enim revera aliud erat Evangelium quàm hoc, quod ipse Galatas docuerat; sed tantùm à Galatis esse putabatur.*

In pro *cũ.* Vid. inter alia Luc: 4. 32. Act: 5. 23: 26. 7. Rom: 12. 8: 15. 27. 1 Cor: 1. 17: 2. 3: 15. 42, 43.

a In gratia vocamur a Christo.

Galatæ a CHristo quomodo descisce-rent.

Severitas Legis, & Gratia Evangelica duplex.

Falsum Evangelium Galatis obtrusum.

Eius differentia a vero.

batur. Aliud *autem vocat, quia iustificationis ac salutis aßequendæ rationem tradebat ab ea diversam, quam Pauli evangelium ostenderat, ita quidem ut Pauli doctrinam convelleret. Paulus enim sola fide sine operibus legis homines iustificari docebat: istud autem evangelium suppositititium opera legis adiungebat.*

Primus verborum sensus.

v. 7. Quod non est aliud. *Hæc verba dupli ci ratione accipiũtur ab interpretibus. Primùm u Paulus huius Galatarum facti adeo temerarii ra tionem reddat, ita ut culpam ab iis quodammod removeat, & in alios transferat, q. d. Cuius re nulla alia est caußa, quàm quod quidam sunt, qu vos turbant. per metonymiam enim, id quod rei a licuius causa est, illam ipsam rem eße dicimus. De inde ut hæc verba sint quædam superioris concessi onis, qua usus,* ad aliud Evangelium *Galatas se se transferre dixerat, correctio, & erroris Gala tarum reprehensio: quasi dicat, cùm tamen reve râ non sit aliud Evangelium, nempe præter i quod vobis per me prædicatum est, & per quod Christo estis vocati: sed tantummodo quidam sun qui vos turbant, & verum Christi Evangelium de pravare atq; adulterare conantur, itaq; adult ratum pro sincero Christi Evangelio vobis obtr dunt. Neutra interpretatio spernenda est: qua quam utraq; aliquid habet duritiei. Prior pr pter idipsum, quod verba* non est aliud, *suma tur pro Nulla hüius rei alia est causa; utut id i*

Caussa defectionis Galatarum.

Alter sensus.

Contendũtur inter se istæ interpretationes.

familia

familiari ſermone non ſit inuſitatum. Deinde quòd in ſequentibus niſi quidam ſunt qui turbant vos, ſubaudienda eſt particula quòd, hoc modo: niſi quòd quidam ſunt. Poſterior; quia pronomen quod referendum erit, non ad integram ſententiam, ut in priori explicatione contingit; ſed ad Evangelium aliud, hoc modo: quod, ſcilicet Evangelium aliud, non eſt aliud: cùm dicendum fuiſſet; cùm tamen non ſit aliud, Græcè, μὴ ὄντος ἄλλου. Adde quòd εἰ μὴ, niſi, in ſeqq. accipiendum eſt pro ἀλλὰ, ſed. Quod licet in ſacris literis non ſit adeò inuſitatum, ut infrà cap. 2. 16. docebimus: hoc tamen loco, in quo præceſſit vox aliud, nativam ſuam ſignificationem retinere videtur. Ita enim loquimur: hoc nihil eſt aliud quàm, vel niſi &c. οἱ ταράσσοντες ὑμᾶς, qui veſtram conſcientiam inquietant, & vobis perſuadent, adiungenda eſſe opera legis & ceremonias ad fidem in Chriſtum, ſi ſalvi eſſe velitis, nec patiuntur vos in ſalutari veritate acquieſcere. Et volentes pervertere Evangelium Chriſti, μεταστρέψαι, ſic ut planè novam quandam & priori contrariam formam ſortiatur. dum enim docetur, non ſufficere fidem in Chriſtum ad ſalutem & iuſtificationem obtinendam; ſed præterea requiri, ut legis diſciplina ſervetur, quæ tum perfectam mandatorum divinorum obedientiam poſtulat, & ſic remiſſionem peccatorum excludit, tum cere-

Turbati à falſis doctoribus Galatæ.

Evangelium pervertitur additis Legis operibus.

monialia quoque præcepta urget; an non ratio iustificationis adipiscendæ in Evangelio Christi proposita, ac proinde ipsum eius Evangelium pervertitur, & in aliam prorsus ac priori dissimilem formam abit? Tollunt Christi Evangelium, qui illud cum lege confundunt.

v. 8. Sed etsi nos. *Iā satis quidem indicârat Apostolus, & graviter errare Galatas, qui aliud quoddam præter id, quod ab ipsomet acceperant, Evangelium sibi obtrudi paterentur, & eos qui id illi obtruderent, pro corruptoribus Evangelii habendos, atq; adeo minimè audiendos esse: nunc tamen apertiùs idem docet, & quo loco ii habendi, ac quantopere fugiendi sint ostendit, qui diversam ab Evangelio eius doctrinam prædicare ausi fuerint. Ait igitur,* Etiamsi nos, *id est, ego Paulus. Vtitur numero plurali, etiamsi de se solo rever loquatur, quemadmodum etiam versic. sequenti cùm ait:* quemadmodũ prædiximus. *quia supr fratres secum coniunxerat, v. 2. fieri potest, ut quod ipsi soli revera competebat, aut de ipso so revera intelligendum erat, de se & fratribus co iunctim, per communicationem rhetoricam eff rat. Cæteroquin, hæc vel enallage erit numeri, pl ralis nempe pro singulari; vel, si mavis, synecd che, quam generis vocant; ubi nimirum plura i dividua pro uno ponuntur, quod ex eorum sit n mero. Est autem magna in phrasi emphasis, ta tam ab imparibus argumentationem continen*

Falsi doctores quomodo Galatis fugiendi.

Paulus de se in plurali loquitur.

quasi d

quasi dicat; Non tantum isti, qui vos turbant, & vobis novum quoddam evangelium proponunt, penitus rejiciendi sunt: sed ipse ego, si idem facerem, prorsus tanquam exsecrabilis rejiciendus essem. nec ego tantùm; sed si vel angelus ex cælo idem faceret, eodem modo rejiciendus esset. Voces ex cœlo, *non cum verbo* evangelizet, *sed cum nomine* Angelus, *conjungi debent: quasi dicat, cælestis angelus. ut,* pater ex cœlo, *est Pater cælestis. Luc: 11. 13. Ad rem tantò magis exaggerandam, ac validius asserendam, conditionem ponit impossibilem. fieri enim nō poterat, ut vel ipse, vel angelus id faceret.* prȩter id quod evangelizavimus vobis. *Vox* præter, *id omne includit, quod ab evangelio ac doctrina Pauli ita abludit, ut rationem iustificationis ac salutis adipiscendæ ab eo traditam mutet, & aliqua saltem ex parte evertat. quod fit, cum vel quippiam docetur ei doctrinæ, quæ ad salutem cognitu est necessaria, apertè contrarium; quale verbi gratia est, Iesum non esse Christum; per eum peccatores iustificari ac servari non posse: vel etiamsi doctrinæ ad salutem cognitu necessariæ per se atq; apertè non repugnet, sed tantùm ab ea diversum sit; tamen tanquam ad salutem necessarium proponitur, eaq; ratione id, in quo solo Apostolus salutis adipiscendæ rationem collocârat, ad eam non sufficere iudicatur. id quod fit, cùm ceremoniæ Mosaicæ, aut aliæ ab Apostolis non præceptæ, tanquam ad salutem necessariæ urgentur.*

Nemini à Pauli doctrina licet recedere.

Hypothesis impossibilis.

Præter doctrinam Apostolicam sunt:

1. quæ directè cum ea pugnant,

2. quæ indirectè.

Ceremoniarum necessitas ei contraria.

Hoc enim pacto via salutis adipiscendæ, saltem ex parte mutatur, cùm etiam in ea re ponitur, in qua eam Apostoli non posuerunt. Verumtamen cùm videamus, eos ferè omnes, qui ex Iudæis Christiani fuerant facti, tum temporis ceremonias legales tanquam ad salutem necessarias ursisse; quorum infirmitati, tum cæteri indulgebant Apostoli, tum ipse Paulus, qui omnia factus est omnibus, & Rom. 14. satis apertè indicavit, huiusmodi sententiam salutem nemini eripere: non est statuendum, eum hoc loco omnes eos anathematis fulmine percutere, qui quacunq; ratione aliquid docerent, præter id, quod ipse docuerat, tanquam ad salutem necessarium: sed eos demùm, qui non per merum errorem & ignorantiam quandam excusabilem id facerent, sed nescio qua auctoritate freti auderent ea, tanquam ad salutem necessaria hominibus obtrudere, sine quorùm observatione, Apostolum salutem iis apertè pollicitum esse non ignorarent. Vrgent hunc locum nonnulli contra Pontificios, ad probandam scripturæ sufficientiam: verùm non vident, hîc non loqui Apostolum de scriptura, sed de Evangelii prædicatione, quam Põtificii longè scripturâ pleniorem esse omninò volunt. Vrgeri potiùs hoc loco debent, cùm multa eiusmodi præcepta tanquam ad salutem necessaria proponunt, quæ tamen in Apostolorum doctrina minimè fuisse comprehensa, ipsi agnoscunt: & quæ Ecclesiæ traditiones aut præcepta vocant, atq; ab Apostolicis distinguun

Non omnes eam urgentes damnãtur.

Ignorantia quosdã excusat. Arrogantia alios accusat.

Pontificii hoc loco quomodo non urgendi:

quomodo urgendi.

Traditionũ Ecclesiasticarum necessitas cõvellitur.

grunt. Si enim Pauli doctrina ad ſalutem ſufficiebat, neq́; tamen continebat Eccleſiæ iſtas traditiones; quomodo traditiones iſtæ tanquam neceßariæ ad ſalutem proponi iure poßunt? quomodo ii, qui id faciunt, anathematis fulmine non feriuntur? Neq́; *enim jam poßunt excipere, Apoſtolum loqui de iis tantùm dogmatibus, quæ ipſius doctrinæ adverſentur: ſe verò ſuámve Eccleſiam non contraria doctrinæ Apoſtolicæ tradere, ſed ei tantùm aliquid addere.* Exceptio. *Etenim ne nunc illud urgeamus, multa eße in ipſorum placitis doctrinæ Apoſtolicæ contraria; illud, quod largiuntur, ad eos convincendos nobis ſufficit.* Reſponſio. *Nam eo ipſo, quòd aliquid præceptis ab Apoſtolo traditis addunt, idq́; tanquam ad ſalutem neceßarium proponunt, doctrinæ Apoſtolicæ adverſantur, non minùs, quàm illi, qui ceremonias legales cum fide in Chriſtum omninò coniungendas aßerebant.* Qui præceptis Apoſtolorum addit alia, iis adverſatur. *Eatenus enim tantùm, illi qui ceremonias legales urgebant, doctrinæ Apoſtolicæ adverſabantur, quatenus aliquid illius præceptis, tanquam ad ſalutem neceßarium addebant, & ſic id, quod Apoſtolus ad ſalutem ſufficere affirmabat, ipſi ſufficere negabant. Quod idem Pontificii, ſi non verbis, reipſa ſaltem faciunt.* Anathema eſto. *anathema ſignificat rem devotam & exſecrabilem, quam contingere ſit nefas.* Anathema. *Dicit ergò Paulus, Siquis aliquid ejusmodi evangelizaverit, ſive ego ipſe is ſim, ſive cœleſtis aliquis angelus; nulla perſonæ dignitas vel au-*

ctoritas obstet, quominùs anathema sit. Quòd si Apostolus nec sibi ipsi, nec angelo cœlesti eam reliquit facultatem, ut quippiam quacunq; ratione contrarium suæ doctrinæ proponeret; quis tandem eam sibi facultatem & auctoritatem sumet? Quicunq; ergò doctrinam Apostolicam, quatenus est ad salutẽ cognitu necessaria, vel directè evertit; vel aliquid ei sciens prudens addit, tanquam itidem ad salutem necessarium; vel deniq; alia quavis in re sciens prudens sententiæ Apostolicæ reluctatur, atq; adeò arrogantiâ ac pertinaciâ hac in parte utitur; is hoc anathematis fulmen evitare non potest. At qui vel rebus ad salutem necessariis imprudens aliquid addit, aut alia quapiam in re ad salutem cognitu non necessaria, sententiam Apostolicæ contrariam defendit; si mero errore id faciat, putetq; se sententiæ suæ auctores habere Apostolos, iis protinus cessurus, si eorum sententiam cerneret, nec auctoritatem aliquam infallibilem sibi arroget; is tolerandus est, & refutandus atq; erudiendus.

Quinám ꝑ anathemate habendi: · qui non habendi.

v. 9. Quemadmodum antè diximus. *Repetit eandem sententiam, ne quis eam temerè sibi excidisse putet, & generalioribus verbis eam enunciat.* προειρήκαμεν, *id est, nunc primùm diximus.* Accepistis, *nimirum à me.*

Repetitio ejusdẽ sententiæ.

v. 10. Nunc enim homines suadeo an Deum? *Hîc iam incipit tertia capitis pars, in qua muneris ac doctrinæ suæ auctoritatem asserit, eaq; ratione ostendit, jure illum pro anathemate habendum, qui aliquid ei contrarium di*

Tertia capitis pars.

cere audeat. quandoquidem doctrina a se prædi-
cata prorsus sit divina, ipseq́; divinitus ad eam pro-
mulgandam sit missus. ἄρτι, quod aliàs præsens *Nunc* pro
temporis momentum significare solet, quemadmo- tēpore præsenti laxiùs
dum & νῦν, hoc loco præsens tempus simpliciter si- sumto.
gnificat, quod certo rerum statu definitur, qui
quamdiu durat, tamdiu præsens tempus durare di-
cimus. Sic in epistola 1 Cor. 13. v. 12. ἄρτι, & νῦν
v. 13. significat tempus vitæ præsentis, & opponitur
tempori vitæ futuræ. Itaq; ἄρτι hoc loco significat
tempus illud, ex quo Apostolus Christi minister fa-
ctus Evangelium prædicare cœperat, & adhuc
prædicabat, opponiturq́; illi tempori, cùm Legis a-
cerrimus propugnator esset. Quærit ergo, homines
nunc suadeat, an Deum? significans, Galatis ita li-
quere, ipsum non homines, sed Deum suadere, ut
id omnino fateri cogantur. Suadere homines, Suadere
est, suadere hominum placita. homines enim per homines.
metonymiam ponuntur pro eo, cuius sunt auctores
& inventores. Sic Aristotelem sæpe ponimus pro
doctrina Aristotelis; Christum aut Paulum ipsum
pro doctrina Christi aut Pauli: ut cùm dicimus
Christum, Paulum, Aristotelem doceri. Suadere Suadere
Deum, ex adverso est, suadere divina, seu à Deo Deum.
profecta. Aliter accipit phrasin suadere homines 2 Cor. 5, 11.
2. Cor. 5, 11. ibi enim profitetur, se suadere homi-
nes, quod hîc sat apertè negat. ibi significat, sua-
dere hominibus aliquid, nempe timorē Domini, aut

Alius sensus. doctrinam pietatis. Nonnulli ita hæc verba acci
piunt, ac si dictum eßet: num ego id tantùm ago
ut hominibus caußam meam persuadeam ac pro
bem, & non potiùs Deo? Quod si admittatur, e
quæ subiiciuntur, tantùm explicatio erunt præ
cedentium. si verò prior sensus retineatur, eorum
Ratio præcedentium. rationem continebunt. Addit enim: aut quæ
ro hominibus placere? quod antea dixerat
se nunc homines non suadere; (hanc enim, ut di
ximus, sententiam continet antegreßa interro
gatio in aßertionem resoluta;) id nunc fulcit, ar
gumento ducto à remotione causæ impulsivæ, qu
eum ad humana suadenda movere poßet; dum in
terrogat, Num quærat, ut hominibus placeat
quòd si enim apparuit, eum minimè id agere in Ev
Paulus non quæsivit hominū favorem. angelica doctrina proponenda, ut hominum favo
rem & amorem captaret; cui dubium eße poterit
eum in doctrina sua non homines, sed Deum habu
iße ducem, nec hominum inventa prædicaße, se
doctrinam à Deo sibi traditam? quid enim aliu
eum ad humana inventa promulganda impeller
potuißet, quàm studium hominibus placendi, & e
orum benevolentiam sibi conciliandi? quòd si lu
crum spectaße Apostolum dicere velles; nec capta
bat illud Apostolus, nec sine benevolentia hominu
captare poterat. Se autem hominum favorem no
Ratio dicti. aucupari probat, cùm subjicit: Si enim adhuc ho
minibus placerem, Christi servus non es
sem. *Vox* placendi, *tum de ipso placendi actu*
tum d

tum de conſilio & ſtudio placendi, accipi poteſt. Videtur tamen potiùs poſteriori modo accipienda eſſe. de ſtudio enim placendi fuerat locutus. Homines autem hoc loco ita accipi debent, quatenus Deo aut Chriſto opponuntur, & ab illo diſſident, non quatenus cum eo conſpirant, & idem volunt quod Chriſtus, vel ſaltem nihil ejus legibus adverſum volunt, in quo iis indulgeri & poſſit, &, ut ſaluti ipſorum conſulatur, debeat. Nam qui talibus placere ſtudet, ipſi Chriſto ſtudet placere. Hinc alibi idem Apoſtolus dicit, ſe operam dare ut omnibus placeat. nos etiam monet, ut quisq; noſtrûm proximo ſuo placeat, Chriſti exemplo, qui idem fecerit, in medium allato. & alibi aſſerit, ſe honeſta procurare non ſolùm coram Domino, ſed etiam coram hominibus, quod nos quoq; facere iubet; ſeq; dare operam, ut conſcientiam habeat inoffenſam non ſolùm coram Deo, ſed etiam coram hominibus; & ut ea, quæ ſunt bonæ famæ cogitemus atq; agamus monet, idque idem à ſe diſci poſſe docet. hoc verò nihil aliud eſt, quàm hominibus placere. Verùm qui hac ratione & in talibus, hominibus placet; non tàm hominibus placet, quàm Deo. hominibus enim placet propter Deum. ſtudium placendi hominibus debet eſſe ſubordinatum ſtudio placendi Deo, & ab hoc ita gubernari ac caſtigari, ut hominibus placere nolimus Deo diſplicendo: Deo autem placere velimus, etiamſi omnibus hominibus diſpliceamus. quod fit, cùm homines a Deo

Homines Deo & Chriſto opponuntur.

Quatenus placere hominib: poſſimus, & debeamus.

1 Cor:10.33. Rom:15.2,3. 2 Cor: 8.21. Rom:12. 12.

Act: 24 16.

Phil:4. 8, 9.

Quatenus hominibus placere nõ debeamus.

diversi abeunt, & ei contraria volunt, nos verò malumus Deum, quàm homines sequi. Dicit ergò Apostolus: si studerem hominibus, a Christo nimirum diffidentibus, placere, Christi servus non essem. *quod vel ita accipi potest, ut dicat Apostolus, se reipsa non fore Christi servum, seu Christum pro suo eum servo non agniturum, etiamsi eum ipse Dominum suum profiteretur. fieri enim non posset, ut Christo fideliter serviret, & hominibus tamen placeret. alia est verorum Christi servorum conditio: vid. Mat. 10. 22. Luc. 6. 22, 26. vel ut asserat, se Christum pro Domino suo non fuisse habiturum. quasi dicat, missum facerem Christum; nihil mihi cum Christo & eius religione esset negotii; permansissem in priori meo statu & conditione; Iudæus essem. tunc enim longè melior mea fuisset conditio, & ratio benevolentiam hominum captandi expeditior; non exposuissem me omnium odiis, nec gratiam, quâ in gente mea, ac inprimis apud eius primores, propè ad invidiam florebam, perdidissem. Posterior sensus firmiùs concludere videtur. Nam quod ad priorem sensum attinet, videri posset Apostolus id pro concesso sumere, de quo dubitabatur, & id pro absurdo ponere (nempe se non esse reipsa Christi servum, quod Adversarius minimè absurdum esse diceret imò prorsus assereret. Saltem videretur aliquid fuisse addendum, unde constaret, eum Christi servum reipsa esse. Documento autem erat, partim tot malorum propter Christum patientia, partim*

Argumenti Paulini sensus 1.

Servorum Christi côditio.

sensus 2.

Posterior sententia priori præfertur.

Paulum reipsa Christi servum fuisse:

ſtupenda plurimaq́ per eum edita miracula, ac ſpiritus ſancti diſtributio, impoſitione manuum eius interveniente facta. Cum ait adhuc, *tacitè indicat, ſe antea hominibus ſtuduiſſe placere, cùm Chriſto nondum ſerviret, ab eoq́ eſſet adhuc alienus.* ante Chriſtianiſmum hominibus placere ſtuduiſſe. *Etſi enim quicquid in oppugnanda Chriſtiana religione tunc fecit, zelo in patriam religionem feciſſe cenſendus eſt: fieri tamen vix poteſt, ut non zelo huic admiſceretur ambitionis aliquid, Iudæis a Deo apertè non interdictæ, & ſic ſtudium hominibus aliqua ratione placendi.*

v. 11. Notũ autẽ vobis facio fratres. *Hîc iam liberiùs de muneris ac doctrinæ ſuæ auctoritate agere incipit, & à capite rem arceſſit, affirmans, ſe* Divinã eſſe Pauli doctrinam uberiùs docetur. *doctrinam ſuam, quam & Galatis & aliis propoſuerat, non ab homine ullo vel accepiſſe, vel didiciſſe: ſed eam ab ipſo Chriſto ſibi revelatam & traditam fuiſſe; ac proinde nulla ratione deſerendam, aut oppugnandam, nec in falſitatis ſuſpicionẽ vocandam eſſe.* quòd non eſt ſecundùm hominem. *Non hoc vult dicere, ſe illis notum facere evangelium ſuum ſimpliciter: (iam enim illis notum abundè erat:) ſed quòd non ſit ſecundùm hominem, id eſt, quòd non ſit ab homine ullo inventum, ſeu ex hominis alicuius ſententia traditum. qua de re tunc, licet immeritò, dubitabatur apud Galatas.* Non eſſe humanum inventum.

v. 12. Neq; enim ego ab homine vel accepi id vel didici, ſed per revelationem Ieſu Chriſti. *Ratio dicti ſuperioris ſatis aperta. Verbum* diſcendi Ratio aſſertionis.

Discere latius quàm *accipere.*

scendi *videtur addidiße verbo* accipiendi, *tanquam laxius strictiori, ne in verbo* accipiendi *latibulum quærere videretur.* Accipi *enim illa magis propriè dicuntur, quæ nobis* traduntur, *hoc est, oretenus sine scripto narrantur vel explicantur. Latius est discendi verbum.* sed per revelationem Iesu Christi. *Iesus Christus ipse illud mihi revelavit, extraordinaria quadam ac miraculosa, prorsusq́ divina ratione. Iesus Christus hîc iterum opponitur homini, partim ei, qui nihil prorsus in se divinitatis habeat; partim etiam cuivis mortali, divino imperio ac majestate destituto utut alioqui divino, quales erant Apostoli. Nā cùm negat evangeliū suum eße secundùm hominem; hominem qui nihil divinitatis in se habeat, designat. Cùm verò negat se id ab homine accepiße, quemvis alium hominem, etiam Apostolum intelligit. Recte enim ita concluditur: si à nullo homine Paulus evangelium suum accepit, sed a Christo: id secundùm hominem, seu humanum inventum nequaquam esse. licet contrà ab homine aliquo divino, v. g. Apostolo id discere potuißet, nec tamen secundùm hominem seu humanum inventum censendum illud eßet. Angustiùs enim patet,* secūdùm hominem aliquid esse, *quàm* ab homine id didicisse.

Paulus miraculosè a Christo edoctus. Christus opponitur Homini.

Ab homine disci potest quod non sit secūdùm hominem.

v. 13. *Vt verò probet, id quod dixerat, se a nullo homine evangelium didiciße, revocat illis primò in memoriam ardorem suum & zelum, quem habuit in Iudaismo; ut vel hinc colligant, ipsum nulla ratio-*

Scopus ac filum sequētium verborum.

a ratione ſuiſſe deſerturum legem Moſaicam &
atrias traditiones, niſi Deus aut Chriſtus ipſe e-
m aperta quadam ac prorſus miraculoſa ratione
b iis abſtraxiſſet: ac porrò quòd nunc fidem absq;
egis operibus ac ceremoniis doceat, id non odio
egis fieri, cui adeo fuerit aliquando addictus: ſed
uſſu atq; auctoritate ipſius Chriſti. Et ne quis puta-
et, Paulum poſt ſuam ad Chriſtum converſionem
anc doctrinam ab aliquo Chriſtianorum demùm Prolepſis.
auſiſſe, & ſic adverſariorũ ipſius calumniæ locum
aret, qui, ut eius auctoritatem convellerent, eum
æterorum Apoſtolorum diſcipulum eſſe, ab iis ad
vangelii prædicationem delectum inſtructumq;
uiſſe dictitabant: pertexit illis tum converſionis
uæ, tum factorum ſuorum eam conſequutorum hi-
toriam, quâ docet, ſe ſtatim poſt Chriſti appariti-
nem ſibi factam, ſuamq; adeò ad ipſum converſio-
em, cum nullo mortalium de functione ſua, deq;
doctrina evangelica a ſe proponenda contuliſſe,
ec ad Apoſtolos Hieroſolymam iviſſe, ut ab iis in-
trueretur: ſed abiviſſe in Arabiam, nempe Evan-
elii prædicandi cauſâ, & trium demùm annorum
patio interpoſito, profectum fuiſſe Hieroſolymam,
on à Petro diſcendi, ſed illius videndi cauſâ, à quo
deinde pauculis diebus exactis diſceſſerit: ita ut
ntra tam breve tempus doctrinam ſuam, quæ cer-
è multiplex & profunda erat, ex ipſo haurire non
otuerit, etiamſi cupiiſſet. Præter Petrum porrò &
acobum fratrem Domini, dicit ſe nullum alium A-
poſtolo-

Cur historiam factorum suorū Paulus pertexat.

postolorum vidiße. Ideo autem tam prolixè ista refert, quia, ut in argumento huius epistolæ explicando monuimus, Paulo, Christum absque operibus ac ceremoniis Legis prædicanti, Petri & Iacobi

Petrus & Iacobus Paulo oppponebantur.

auctoritas, tanquam ipsius magistrorum, opponebatur. Hi enim, ut ibidem diximus, licet idem cum Paulo sentirent, tamen quia Iudæis potissimùm evangelium prædicabant, suã de legis Mosaicæ abrogatione sententiã, ne ecclesias suas offenderent, & eas a Christiana religione absterrerent, infirmitati eorum consulentes, quoad fieri poterat, premebant.

Suam de abrogatione Legis sententiam premebant.

cap: 2. 12.

Hinc inferiùs legimus Petrum se subduxiße & à conversatione cum Gentibus abstinuiße, cùm Iudæi venißent a Iacobo de Iacobo autem legimus in Actis, quòd Paulo suaserit, ut ceremonias quasdam, unà cum aliis, in quos ille sumtum faceret, ex lege perageret, quibus se minimè Legem deseruisse aut defectionem ab ea prædicare, ecclesiæ Legi studiosissimæ probaret. Quare ne illorum auctoritate prematur, & doctrinæ illius, quam apud Galatas cæterosq; Gentiles prædicarat, fides ea ratione labefactetur, illam adversariorum calumniam hac narratione diluit.

Act: 21. 23, & d.

v. 13. Audivistis enim meam conversationem aliquando in Iudaismo. id est, quomodo me olim, cùm Iudaicæ adhuc religioni addictus eßem, geßerim, quomodo vixerim. quòd vehementer vel summè persecutus sum ecclesiam Dei. Vide hac de re Act. 8. & 9. & 22. 4, & seqq. & 26. 9, & seqq. 1 Tim. 1. 13. Vastabam eam, quantum

Paulus olim Ecclesiæ persequutor.

n me erat diſſipabam ac funditùs everſum ibam.

v 14. Et proficiebam in Iudaiſmo. *Non tam videtur loqui de profectu in cognitione doctrinæ Moſaicæ, quòd cæteros ſcientiâ legis ſuperârit, quàm de profectu in iſta doctrina atque religione tum obſervanda, tum propugnanda. Addit enim:* abundantiùs æmulator exiſtens patriarum traditionum, ſuper multos meos coætaneos. *licet iis eßet eadem ætas, quæ mihi; ego tamen illos ſtudio ac fervore in religione patria longè ſuperabam. In diverſis ætatibus non mirum eſt diverſos eße mores, ſtudia ac profectus. Quare, eum ſuperare zelo, qui per ætatem ad eum non ita eſt aptus, nihil eſt mirum; ſed alios plerosq; ſibi cæteroquin æquales zelo vincere, eximium & laudabile eſt.* In genere meo, *ſeu gente mea. q. d. licet iis eſſet idem genus, ac porrò etiam eadem religionis Iudaicæ colendæ cauſa. non proſelytos aliquos, aut homines Iudaicæ tantùm religionis: ſed etiam Iudæus Iudaicæ nationis homines ſuperabam. Per* patrias traditiones, *tùm Moſaicæ diſciplinæ inſtituta intelligenda eße videntur; tum alia multa a Senioribus introducta, & temporum antiquitate roborata, quorum etiam fit mentio in Evangelica hiſtoria, Matth: 15. 2. & ſeq.*

Studio in religionem patriam vicit æquales.

vicit gentiles ſuos.

Patriæ traditiones.

v. 15. Cùm verò placuiſſet Deo. *Initium hoc v. 15. cohæret cum initio v. ſeq: dicit* εὐδόκησεν, *ut oſtendat, nullam aliam iſtius rei fuiße cauſam, nimirùm ut non tantùm* Chriſtum *agnoſceret, ſed*

Dei benignitate cõversus Paulus & Apoſtolus factus.

etiam

etiam evangelii præco fieret, quàm quòd ita Deo benignissimo visum fuisset, sine ulla ipsius dignitate ac merito, utpote cùm adhuc ab utero matris eũ separaverit. Propterea addit: qui separavit me ab

Ab utero matris ad Apostolatũ designatus.

utero matris meæ, *id est, qui simul ac natus sum, vel etiam antequam natus essem, ab eo tempore cũ in utero matris adhuc cõtinerer, me ad peculiare munus, evangelii nimirum annũciandi, destinavit & hac ratione ab aliis segregavit, seu mavis segregare me decrevit, nempe peculiari muneri, Christum gentibus annunciandi, me destinando. Hæc*

quando reipsa designatus.

enim separatio tum demum reipsa fieri cœpit, cum eum Christus ad se convertit, & ad Gentes se missurum declaravit: sed perfectissima ratione tum cum spiritus s., atq; adeo ipse Deus ac Christus per

Act: 13. 2.

spiritum suum dixit: Segregate mihi Paulum & Barnabam ad opus &c. *Hæc autem separa-*

Cum conditione muneri suo destinatus

tio, seu decretum Dei de Paulo segregando jam olim factum, proculdubio certam conditionem sibi habuit adjunctam, quam ipsa rectitudinis ac sapientiæ divinæ ratio postulasse videtur: nimirùm si se Paulus tanto munere & gratiâ divinâ prorsus indignum non esset redditurus. quod fuisset factum, si Christi religionem sciens prudens, ac reluctante conscientia oppugnasset, & ad blasphe-

Mat: 12. 32.

mias alios adegisset. Nam tale peccatum Christi nunquam remitti asseruit. nedum ut homo tanto scelere pollutus, ad munus tam sanctum vocari

1 Tim: 1. 13.

debuerit. Ideo alibi dicit, se quidem Christi religione

rionem oppugnaſſe, blaſphemaſſe & contumeliâ e-
us profeſſores affeciſſe: ſed miſericordiam tamen
uiſſe conſecutum , quòd ignorans hoc fecerit Pauli cur
n incredulitate : *non obſcurè indicans, ſe miſe-* miſertus
ricordiam non fuiſſe conſecuturum, ſi id ſciens Chriſtus.
rudens feciſſet. Verumenimverò non malitia &
perverſitas, ſed nimius in legem zelus hominem ex-
cœcaverat, & mentem illi eripuerat, quâ rédditâ,
non minori zelo Evangelium propugnavit, quàm
egem antea propugnaverat. Fieri autem poteſt,
t Paulus hîc alluſerit ad verba Ierem. c. 1. 4. ubi
e Ieremia dicit Deus: priusquam formarem
e in utero, novi te, & antequam exires de
vulva, ſanctificavi te, prophetam Gentibus
dedi te. *Sanctificare enim in his Ieremiæ verbis i-* Sanctifica-
dem eſt, quod apud Paulum Separare. Res enim re pro *ſe-*
ſanctas ac Deo dicatas, ſeparare ſolemus a propha- *parare.*
nis. Iam verò, ſanctificare iſtic non eſt, ſanctum ſeu
iuſtum facere: ſed ad publicum officium deſignare, ad publicũ
quemadmodum ſtatim explicatur, cùm additur: munus de-
prophetam Gentibus dedi te. *h. e. eum in fi-* ſignare.
nem te conſtitui Prophetam, ut Gentibus quoq; ex-
traneis, quæ de illis decrevi, annuncies; vel ſaltem
ea, quæ ad illas quoq; pertinent, prædicas. Et voca-
vit per gratiam ſuam. *Si hoc ad tempora nati-* Vocatio
vitatis Paulinæ referemus; verbum vocavit, *non* Pauli.
vocationem actu factam, ſed decretum vocationis
ſignificabit, id eſt, vocare conſtituit: quo pacto vi- Vocatio &
detur ſumi Rom. 9. 11. Sed nihil obſtat, quominùs vocandi
decreto.

bis verbis, effectus separationis illius ab utero ma-tris factæ, significetur, & ad tempora, quibus Pau-lus ad munus Apostolicum fuit reipsa delectus, ea referantur. q.d. quemadmodum olim me separavit, ita nunc reipsa vocavit, & munus hoc mihi impo-suit. Per gratiam suam, *id est, ex mera sua gra-tia ac benignitate.*

v. 16. Revelare filium suum in me. *Hæc verba, ut ab initio superioris versiculi monuimus referuntur ad id quod dixerat:* Cùm autẽ com-placuit Deo Filium suum, *i. e. Iesum Christum qui κατ' ἐξοχὴν ita appellatur, quia ratione o-mnium excellentissima Dei filius est. huius ἐξοχῆς*

In me pro *mihi.*

nota est in Græco articulus. In me, *id est, mihi. ve quia id, quod alicui revelatur, in ipso, seu in ipsi mente patefit; vel quia apud Hebræos litera præf xa Beth, quæ* in *significat, cum Lamed, quæ dati nota est, commutatur, ut infrà c. 3. 14. Sic Iob. 11. 1* lux non est in eo, *q. diceres, in oculis eius: senten tiam tamen satis expreßerunt ii interpretes, q reddiderunt,* lux ei non adest. *& 1. Cor. 14.* ero loquenti barbarus, & loquens in me bar-barus, *i. e. mihi. quod enim antea per dativu* loquenti *significarat, id nunc vicißim dicit* i me. *quia nimirum in me, seu in animo meo is barbarus: unde id nonnulli reddiderunt* apu me. *quin & alibi* in aliquo, *vix majorem aliqua vim habet, quàm si simpliciter dictum fuißet* al cu

sui, *ut Mar. 1. 15: Act. 4. 12. &, ut doctis quibus-dam viris placet, c. 7. 44.* Nonnulli in me *hîc ac-cipiunt pro per* me, *ex usitato Hebraismo: quo pa-cto sequentia, uberioris tantùm explicationis cau-sâ, adjecta censebuntur. Sed prior explicatio ma-gis videtur genuina; quam si sequaris, sequentia fi-nem revelationis indicabunt.* Vt annunciem e-um in gentibus, *i. e. inter Gentes, seu Gentibus. Quibus verbis peculiare suum munus descripsit, quod erat, legatum esse ad Gentes. Iudæi enim* jam *suos habebant legatos, nimirum duodecim A-postolos, antea à Christo electos: ut inf. c. 2. vide-bimus. Quod ideò commemorat Apostolus, ne quis putet, temerè id à se factum fuisse, & privato quo-dam instinctu, quòd Gentibus Evangelium annun-ciârit: sed factum id esse divina voluntate atq; au-ctoritate: quandoquidem hoc ei munus non tan-tùm in virili ætate demandatum, verùm etiam ab ipsa infantia destinatum fuerit. Quare non erat cur quis existimaret, Paulum, cùm ipsum cupiditas quædam invasisset prædicandi Evangelii Gentibus, in earum gratiam, ut tantò libentiùs Christi reli-gionem amplecterentur, legis Mosaicæ vim ac di-sciplinam dissolvisse. Hinc apparet, Paulum, dum adhuc inter Iudæos Christum prædicavit, prælusis-se tantùm suo muneri, quod tum demum plenè ag-gressus est, cùm longè ad Gentes (quò eum se mis-surum, Christus illi dixit) id est, ad Gentes, etiam longissimè ab Hierosolymitana urbe, ubi tum ver-*

Paulus Gentium Apostolus: cæteri magis Iudæorum.

Scopus verborum.

Act. 22. 21.

ſabatur, cum hæc illi Chriſtus diceret, diſſitas, atque adeo in ea loca, in quibus Gentes regnabant, & prophana ſuperſtitio, vel ſola, vel potiſſimùm vigebat, Chriſti annunciandi cauſâ profectus eſt.

Caro & ſanguis pro mortalib.

Statim, non præterea contuli cum carn[e] & ſanguine. Per carnem & ſanguinem hoc loc[o] quosvis mortales intelligit, quos Deo ac Chriſto, u[ni]nico ſuo Magiſtro ac duci, ut & ſuperiùs fecera[t] v. 1, & 11, 12, opponit. Eandem ſignificationem Carnis & ſanguinis habes Eph. 6. 12. ubi ſpiritibu[s] opponitur; quin & Matth. 16. 17. ubi Deo. dicit ſ[e] non præterea contuliſſe cum illis, id eſt, cùm

Paulus homines non cõſuluit de ſuo Apoſtolatu.

Deo ad Apoſtolicum munus eßet vocatus, illi[que] Chriſtus eßet revelatus, non ſe adhuc cum ull[o] mortalium conſilium cepiße, utrùm aut qua ratio[ne] doctrina evangelica ſibi proponenda, quidve ſi[bi] docendum eßet, quaſi adhuc hæreret, aut quippiam ignoraret: ſed ſe in Chriſti voluntate penitus a[c]quieviße, & ex ejus revelatione omnia abundè di[di]ciße.

nec ab initio.

Dicit autem, ſtatim non contuli: ne qu[is] putet, eum quidem cùm jam ſatis inſtructus & in formatus eßet, cum hominibus non ampliùs contuliße; ſed ab ipſo initio, cùm annunciationem Evangelii vellet aggredi, aliorum informatione & inſtitutione ſuiße uſum.

nec poſtea.

Nec dicit, non ſtatim contuli, ne quis contrarium putet, eum quidem [ab] initio homines in conſilium non adhibuiße, ſed poſtea, cùm videret ea re ſibi eße opus, id ab illo f[a]ctum eße: vel quia dubitare cæpißet, rectène fac[e]ret,

et; vel quia experientiâ ipsâ didicißet, se ad tan-
um munus nondum satis instructum. Propterea
rgo dicit statim non contuli, id est, neç ab ipso
uneris mihi demandati initio, nec postea cujus-
uam hominis mortalis consiliis & informatione
m usus. Hinc Lucas Act. 9. 20. testatur, Paulum
ost suum baptismum εὐθέως, id est, statim, Chri-
um prædicaße in Synagogis. v.17. Neq; ne Apostolos quidem.
scendi vel redii Hierosolymā ad eos, qui an-
e me fuerūt, Apostolos. quod generaliter aße-
uerat, nunc specialiùs illustrat. Nominatim enim
postolorum meminit, vel ideò, ne quis putaret, eos
rnis & sanguinis appellatione non fuiße com-
rehensos, ut pote viros divinos, & è vulgo homi-
um exemtos: vel quia de his inprimis suspicio e-
at, quòd ab iis Paulus consilium petiißet, atq; ab
s ad docendi munus fuißet instructus; nec alia
ntentia probabilior excogitari poterat. His ergo
erbis hanc quoq; suspicionem amovet Apostolus,
lq; agit, ne quis eum Apostolorum cæterorum di-
ipulum eße credat, ac proinde ipsum minoris æ-
imet; præsertim si ab illorum doctrina discrepare
ideatur, quod pseudodidascali isti jactabant. Di-
it autem, qui ante me fuerunt Apostoli: quia
nde, ut apparet, ansam arripuerunt Pauli adver-
rii, ejus dignitatem minuendi, & tanquam ali-
rum Apostolorum discipulum, præ illis contemnen-
i, quia illi eum in Apostolico munere antecessis-
nt. Hanç ergo objectionem retundit Apostolus,

ostendens, se nihil accepisse aut didicisse ab istis, qui ante se fuerint, Apostolis. Ideo etiam infrà cap. 2. 6. affirmat, nihil suæ doctrinæ ab illis fuisse additum: eodem de Apostolis utens verbo, quo hîc, v. 16, de se usus est: quanquam sensu contrario, seu ei, de quo hîc loquimur, correlato, atq; ex adverso respondente. Hoc enim loco nostro προσανατίθεσθαι est conferre cum altero, ut aliquid ab eo discas: consilia cum illo communcare, ac conferre: illo autem c. 2. loco significat, alterum aliquid adhuc docere, seu ejus doctrinæ aliquid adjicere.

Ivit in Arabiam.

Sed abivi in Arabiam, prædicandi nimirum Christi causâ. q. d. non requisito aliorum ea de re judicio ac consilio, non requisitis eorum de religione sententiis, statim in Arabiam ivi, ut Evangelium ibi prædicarem, utpote de divina voluntate sat certus, & doctrinam Christi divinitus jam plenè edoctus.

Damasci nō diu commoratus.

Abivit autem Damasco, in qua urbe per breve aliquod tempus, eum post suam ad Christi ecclesiam aggregationem, commoratum fuisse necesse est. Ideò etiam Lucas Act. 9. v. 19. narrat, eum Damasci cum discipulis dies aliquot remansisse.

Locus Act: 9. 19, 26, & seqq. illustratus.

Nam qui fieri alioquin posset, si per tempus aliquod non exiguum Damasci fuisset commoratus, & illic Christum, tantus illius quondam inimicus, summa animi contentione prædicasset; certam & constantem famam de ejus ad Christum conversione, Hierosolymam non fuisse perlatam? Testatur autem Lucas Act: 9. v. 26. Paulum cùm primùm

Hierosoly

Hieroſolymam veniſſet (venire autem poſt ſuam converſionem, ante hunc adventum, de quo hoc in loco loquitur, non potuit; quandoquidem hîc ipſe Paulus accuratè narrare & debuit & voluit itinera ſua Hieroſolymitana, præſertim verò id, quod poſt ſuam converſionem primum fuerat) ita adhuc fratribus ignotum fuiſſe, ut eum metuerent, & ejus congreſſum refugerent, neceſſeq; haberet Barnabas eum ad Apoſtolos deducere, & iis hiſtoriam converſionis ejus ad Chriſtum, recenſere. Hinc enim conſtat, aut nullam, aut certè admodum incertam & perobſcuram famam Hieroſolymis de Pauli converſione fuiſſe: quod fieri non potuit, ſi Damaſci, in urbe tam propinqua tamq; celebri, diutiùs commoratus fuiſſet. Sed quia in Arabiam ſtatim ſe contulit, illicq; veluti in angulo quodam abditus, deliteſcere viſus eſt; hinc factum eſt, ut converſionis ejus fama non percrebreſceret, vigente præſertim illo tempore perſecutione, & omnibus Hieroſolyma diffugientibus, Apoſtolis autem, qui ſoli Hieroſolymis remanſerant, proculdubio latitantibus, quandoquidem illi maximè petebantur. tali autem tempore literarum ac nunciorum commercia ferè ceſſare ſolent. Quomodo ergò, dicet aliquis, Lucas dicto capite 9. Act. v. 23. narrat, Iudæos Damaſcenos, poſtquam impleti eſſent multi dies, nempe poſt Pauli converſionem, conjurationem contra eum ſuſcepiſſe, ſic ut coacti fuerint diſcipuli eũ noctu in ſporta de muro demittere? quod

Act. 8. 1.

Loc9 Act. 9. 23. cum hoc conciliatus.

periculum cùm evasisset Paulus, videtur rectà Hierosolymam contendiße. Addit enim statim Lucas v. 26. Adveniens autem Paulus Hierosolymam &c. *hinc enim apparet, Paulum, & multos dies Damasci subsistiße, & Damasco Hierosolymam rectà contendiße. Respondemus, Paulum, ut hoc in loco ipsemet testatur, ex Arabia reversum fuiße Damascum, in qua cùm triennium exegisset, non injuriâ scribit Lucas,* post multos *demùm* dies, *h. e. post tempus sat longum (dies enim apud Hebræos pro* [a] *tempore poni notum est) hanc conjurationem Damasci in Paulum fuiße factam. Nec enim neceße est, ut multos istos dies Paulus non alibi quàm Damasci tereret; nec Lucas sui ipsius oblivisci potuit, qui paulò ante,* aliquos *tantùm* dies *Paulum Damasci cum discipulis commoratum fuiße scripsit. Hac autem conjuratione Iudæorum Damasco ejectus, statim Hierosolymam venit, ut Petrum videret, quemadmodum hîc ipse testatur.*

Paulus bis Damasci fuit antequā Hierosolymā rediret.

[a] vid: inter alia infinita Gen: 5. 4. & d 6. 3. Mat: 2. 1. 3. 1.

Quādo primùm redierit Hierosolymam.

v. 18. Deinde post annos tres ascendi Hierosolymam. *q. d. cùm per tantum temporis spatium Evangelium jam in Arabia & Damasci docuissem, & documenta tanta Apostolatus mei, & rerum divinarum cognitionis dedißem, tum demum Hierosolymam ascendi. Eo ipso ostendit, se Hierosolymam non profectum aliquid ab Apostolis discendi caußâ. Tres autem illos annos non videtur computare à reditu suo in urbem Damascum*

cùm

ũm id res non videatur pati: ſed a converſione
ua ad Chriſtum. q. d. poſtea demum cùm Dama-
um fuiſſem reverſus, & tres jam anni à mea ad
hriſtum converſione effluxiſſent, Hieroſolymam
im profectus. Viſere Petrum, ἱστορῆσαι. *non ut* quem in finem.
b eo aliquid diſcerem, aut de doctrina eũ conſule-
em, ſed ut illum inviſerem, notitiam cum tanto
poſtolo contraherem. quid enim magis decuit
antos Chriſti miniſtros, quàm ut dextras junge-
ent, & mutuam inter ſe contraherent notitiam?
c manſi apud eum dies quindecim. *Exigu-* quamdiu ibi manſerit.
m ſanè tempus, intra quod certè Paulus doctri-
am ſuam, tam uberem, tam multiplicem, tam
rofundam ac reconditam, ab homine diſcere non
otuiſſet, ut tàm repente, non divino ſpiritu collu-
ratus, (ut iſti pſeudodidaſcali neceſſe habebant
icere,) ſed humanis tantùm præſidiis, ac proprio
ngenio innixus, Gentium Doctor ac Magiſter pro-
iret.

v. 19. Alium autem Apoſtolorũ non vidi, quem Apoſtolorũ ibi viderit.
iſi Iacobum fratrem Domini. *hoc addit, ne*
uis fortè diceret, Paulum, etiamſi a Petro non eſ-
et eruditus, ab alio tamen aliquo Apoſtolorum
uiſſe inſtitutum. Id verò adeo a veritate abeſſe
Paulus ait, ut cæteros Apoſtolos ne vidiſſe quidem
e dicat, præter Iacobum, nedum ut aliquid ab iis
didicerit. De Iacobo autem idem intelligi vult
Paulus, quod de Petro dixerat. Putant quidam, Iacobus frater Domini quis?
hunc Iacobum Domini fratrem, non fuiſſe unum

ex duodecim illis seu summis Apostolis, quē tamen inter Apostolos hîc à Paulo computari ideò dicunt, quòd ad summos illos proximè accederet. Alii verò contrà sentiunt, & existimant, hunc Iacobum esse Iacobum illum minorem, & ideò fratrem Domini appellari, quòd ex sorore matris Domini natus esset. Confer inter se Mat. 13. 55. Mar. 15. 40 Ioh. 19. 25. Posterius est valde credibile, propter nomen Apostolorum, quod hîc duodecim Apostolos omnino significare videtur. Iacobus autem illis accensetur. Non vidit autem alium Apostolorum, eo nimirum tempore. Nam infrà cap. 2. 9. meminit etiam Iohannis cum quo dextram junxit, sed multis annis post. Vide quædam ad hunc locum pertinentia sup. v. 12.

Iuramento dicta confirmat.

v. 20. Quæ verò scribo, *Iuramento id, quod hactenus scripsit, confirmat Apostolus, utpote rem maximi momenti, & ad ea, quibus illius auctoritas impeti soleret, refellenda plurimùm facientem, adeoq; dignam, ut Deus testis advocetur.* Ecce coram Deo *scilicet scribo, vel affirmo: q. d. Deum, qui omnium actionum nostrarum est inspector & arbiter, testem dictorum adhibeo, &, si mentior, vindicem, utpote supremum omnium judicem, advoco. Videmus in rebus magni momenti jurare licere, cùm id necessitas quædam exigit.*

Quando jurare liceat.

Paulus in Ciliciam profectus.

v. 21. Deinde veni in regiones Syriæ & Ciliciæ. *Hoc posterius testatur etiam Lucas, qui scribit Act. 9. 30, Paulum Hierosolymâ dimissum*

fuiss

uiſſe Tarſum, quæ urbs eſt Ciciliæ, ut & ipſe Pau- Act. 21. 39. &c. 22. 3.
us teſtatur. Ideo etiam cap. 11. v. 25. dicitur Bar-
abas profectus fuiſſe Tarſum, ut quæreret Pau-
um, eumq; ibi inveniſſe.

v. 22. Eram autem ignotus facie Eccle-
iis Iudææ. *Hoc ideo narrare videtur, ut appa-* Eccleſiis in Iudæa adhuc facie ignotus.
eat, eum non diu in Iudæa commoratum, ac pro-
nde nec cum Apoſtolis, qui tum temporis in Iudæa
dhuc hærebant, aut aliis Iudaicarum Eccleſiarum
octoribus, ut ab iis inſtrui & doceri poſſet, con-
erſatum fuiſſe. quæ ſunt in Chriſto, *ad diſtin-*
tionem Chriſtianarum Eccleſiarum, ab Eccleſiis
eu Synagogis Moſaicis, hæc verba addidit. Hinc
utem aliquo modo videre poſſumus, quid ſignifi-
icet hæc phraſis, eſſe in Chriſto: *nempe Chriſtia-* In Chriſto eſſe.
um eſſe, Chriſti inſtituta ac diſciplinam amplecti
& tenere.

v. 23. Tantùm audiverant. *audientes e-*
ant, ſeu audiebant. Hebraiſmus ſimul & Græci-
ſmus. quòd qui perſequebatur nos quondam Paulus ex perſecutore Chriſti præco.
terum hoc inculcat, ut hujus rei memores cogita-
ent, Paulum, tantum Moſaicæ diſciplinæ patro-
um, non temerè patrocinium ejus abjeciſſe. Nunc
evangelizat fidem. *Non tantùm audierant, me* Fides pro doctrina de fide.
Chriſti diſcipulum fuiſſe factum, ſed etiam Chriſti
præconem. Fides pro doctrina de fide ſumenda vi-
detur, ut inf. c. 3. 2, 5, 23, 25. quam vaſtabat *id*
eſt, perditum & everſum ibat. Everſum autem i-
bat fidem, ſeu fidei doctrinam, quatenus ejus pro-

feſſores

feſſores omnibus modis ab ea abducere conabatur, eos verò, qui eam deſerere nollent, occidendos curabat.

Pro eo gratias egerūt Deo Eccleſiæ in Iudæa.

v. 24. Et glorificarunt in me Deum, *ut pote eum, qui hæc omnia effecerat, per quæ omnes eccleſiæ mirum in modum recreatæ & ſingulari lætitiâ affectæ fuerunt.* In me, *id eſt, occaſione mei, ſeu propter me.* In *enim Hebræis omne cauſarum genus denotat.*

CAPUT II.

Partes capitis. 1. a uſque ad ℣ 15. 2.

CApitis hujus duæ ſunt partes. In [a] *priori pergit auctoritatem ſuam, doctrinæq́ ſuæ aſſerere: In poſteriori, quam ita cum priori connectit, ut propemodum eadem eſſe videatur, ad principalem tractationem accedit.*

Prioris partis membra. 1. b uſque ad ℣ 11. 2. c a ℣ 11. uſq; ad 15.

Prioris partis iterū duo ſunt membra. In quorum [b] *uno oſtendit, in ſolemni illo Hieroſolymitano conventu, in quo de ceremoniis legis nominatim fuit actum, nihil fuiſſe ſuæ doctrinæ ab Apoſtolis additum, nec quidquam factum, quod eam ulla ex parte convelleret, aut mancam eſſe oſtenderet: ſed potiùs munus doctrinamq́ ſuam penitus fuiſſe approbatam. In* [c] *altero docet, ſe potiùs Petrum Antiochiæ in re huc maximè ſpectante reprehendiſſe, & lapſum ipſius oſtendiſſe.*

v. 1. Poſtea per quatuordecim annos rurſus aſcendi Hieroſolymam cum Barnaba.

*ba. Mirum alicui videri poßet, Paulum omit-
tere profectionem illam Hieroſolymitanam, cùm
unâ cum Barnaba, eleemoſynas ſeu famis ſubſi-
dium eò deferret: cujus meminit Lucas cap. 11.
Act. v. ult. & c. 12. v. ult. ex quo poſteriori loco
apparet, hanc profectionem peractam fuiße, ante-
quam Paulus cum Barnaba Antiochiâ, Spiritus S.
jußu, ad Evangelium Gentibus annunciandum ex-
ivißet. Hoc autem iter Pauli Hieroſolymitanum,
poſt illum Antiochiâ diſceßum, & poſt annunciatũ
Gentib⁹ Evangelium, ut ex ſeq. v. huius c. apparet,
contigit. Quare dicendum videtur, Paulum profe-
ctionis iſtius non meminiſſe, quia ad præſens ipſius
inſtitutũ non pertineat, qui hoc in loco, alio jã fine
profectionis ſuæ Hieroſolymitanæ meminit, quàm
antea meminerat. Priùs enim ideo ejus memine-
rat, ne quis putaret, eum ſimul atq; ad Chriſtum
converſus fuit, vel ſaltem paulò pòſt, Hieroſolymam
fuiße profectum, ut illic doctrinam Evangelii ab
Apoſtolis perdiſceret: id quod hucusq; ſatis docue-
rat, factum minimè fuiſſe. Itaq; non erat ampliùs
neceſſe, ut omnia ſua itinera Hieroſolymam ſuſce-
pta, ex ordine nobis recenſeret: utpotè cùm jam
conſtet, Apoſtolum, quotiescunq; tandem poſt pri-
mum illud iter eò fuerit profectus, non diſcendi
Evangelii cauſâ, quod jam probè noverat, & va-
riis in locis prædicaverat; ſed alias aliquas ob cau-
ſas fuiſſe profectum; quod vel inprimis de hoc iti-
nere dici poteſt, cùm eleemoſynas deferret. Nunc*

Cur omiſsũ iter de quo Act: 11. & 12.

Alio conſilio antea P. itineris Hieroſolymit. meminit:

autem

Alio anno. *autem eum in finem iter quoddam peculiare Hie-rosolymam susceptum commemorat, ut ostendat, eos Apostolos, quorum auctoritas sibi opponeretur doctrinam eam, quam apud Gentes extraneas, atq adeo etiam apud Galatas prædicârat, penitus ap probasse, nec quidquam in ea immutandum, eiv addendum censuisse, imò se & Barnabam pro Gen tium Apostolis agnovisse: quam ad rem nihil per tinebat iter illud eleemosynarum deferendarun caußâ susceptum.* per quatuordecim annos. *i est, exactis quatuordecim annis. Sic* per dies, *Mar 2. 1. est, exactis aliquot diebus: qua de re monen*

Tempus hujus itineris. *interpretes. An hi anni à conversione Pauli com putandi sint, an verò à priori illa profectione Hie rosolymitana, non satis constat, nec in eo, quod a institutum nostrum attinet, multum est situm: fir miores tamen illorum rationes esse videntur, qu annos istos à Pauli conversione numerandos pu tant.*

Titi cur meminerit. assumens eò Titum. *Ideò Titi meminit quia postea narraturus est, eum ad circumcisionen non fuisse auctoritate Apostolorum adactum.*

Iter hoc illud est, de quo Act: 15. *Vi detur autem omninò hoc iter idem esse cum ill cujus meminit Lucas Act: 15. cùm Paulus & Bar nabas Hierosolymam jussi sunt proficisci, ut quæsti de observatione legalium ceremoniarum definire*

Ratio 1. *tur. Nam ea, quæ hîc narrat Paulus, valdè illi tem pori conveniunt: quòd Apostolis Evãgelium à se in ter Gentes prædicatũ exposuerit; quòd circumcisi non fuerit judicata Gentibus neceßaria; quòd ea*

urgentib

rgentibus fortiter restiterit; quòd à cæteris Apo-
olis pro collega agnitus fuerit, eorumq; volunta-
ac consensu provinciam Gentibus Evangelium
rædicandi, etiam in posterum sibi administran-
am sumserit. Nam quòd decretum Concilii illius Prolepsis.
on recitat, hoc ideò facere poterat, quia omnibus
otum erat. Hanc sententiam id confirmat, quòd Ratio 2.
on videtur fieri potuisse, ut Apostolus hujus itine-
s oblivisceretur, cujus occasione ea Hierosolymis
nt gesta, quæ maximè ad conciliandam doctrinæ
aulinæ auctoritatē, & pseudodidascalos istos co-
rguendos spectant, si post hoc iter epistolam istam
ripsit. Atqui apparet hanc epistolam post illud i-
er scriptam fuiße. qua de re suprà jam occupavi-
us dicere cap: 1. v. 2.

v. 2. Nam quòd statim dicit, se secundùm Divino jussu Hierosolymā ivit.
evelationem, id est, revelatione, seu oraculo di-
ino admonitum Hierosolymam ascendiße, id non
mpedit, quominùs etiam Ecclesiæ decreto ac vo- Conciliatio hujus loci cū Act. 15. 2, 3.
untate, ut Lucas scribit, idem fecerit. neq; enim
æc inter se pugnant. estq; credibile, Paulum, cùm
b ecclesia decretum jam eßet, ut Hierosolymam
ret, oraculo fuiße admonitum, ut id, quod ecclesia
ensuißet, omnino faceret. Et exposui ipsis:
Pronomen ipsis sine antecedente, ad quod refera- Relativum sine antecedente.
tur, Hebræorum more. quanquam quodnam illud
antecedens sit, ex ipso loco, ad quem profectum se
dixerat Apostolus, satis intelligi potest. Intelligun-
tur enim Christiani Hierosolymitani, quorum
mentio

> Fratribus Hierof: exposuit Paulus Evangelium suum:

mentio tacitè continetur nomine Hierosolymoru *paulo antè commemorato.* Evangelium quo prædico in Gentibus, *id est, inter Gentes, u* *suprà cap: 1. 16. Ejus summa erat, Homines fid* *in Christum, sine operibus legis justificari, adeo* *nec observatione legalium ceremoniarum iis e* *opus.* Seorsim autem iis qui videntur *vel vid*ebantur, τοῖς δοκοῦσι. *Non est necesse, eum pri* *omnibus, deinde demum præcipuis in Ecclesia Hi*erosolymitana *viris Evangelium suum exposuiss* *sed contrà potiùs consentaneum est, eum ant* *quam tota Ecclesia conveniret, cum primoribus e* *de re egisse. Nam ut alia prætermittamus huj* *rei indicia, testatur Lucas Act. 15. post oratione* *Pauli & Barnabæ, quâ res à se inter Gentes g*estas *coram universa multitudine recensuerunt, Ia*cobum *statim sententiam dixisse, in quam ab un*iversa *Ecclesia sit itum, & decretum factum, at* *ad Gentes perscriptum. quo facto, præposterum f*uisset, *Senioribus demum accuratiorem doctrin* *suæ reddere rationem. Apparet igitur, cum præc*ipuis *in Ecclesia viris primò egisse Paulum, ut fe* *fieri solet, & deinde, re cum illis communicat*a, *toti Ecclesiæ exposuisse. Nec obstat, quòd hîc post*eriori *loco primores commemorat. ideo enim id f*acere *potuit, quia priùs id, quod generalius est, ex*primere *voluerit, quàm id, quod speciale, nul*la *temporis habita ratione. Quòd si quis tamen co*ntrarium *urgeat, non admodum cum eo pugnab*imus. E:

> privatim præcipuis.

nus. Exposuit autem doctrinam suam nominatim τοῖς δοκοῦσιν, utpote quibus eam exponere maximè intererat, quiq; de ea optimè judicare poterant, & sententiam ferre debebant. οἱ δοκοῦντες autem Græcis dicuntur ii, qui in pretio & æstimatione sunt, qui in magna sunt apud homines opinione: qualis inter Christianos erat Petrus, Iacobus, Iohannes, & si qui præterea tunc Hierosolymis erant viri præcipui. Idem explicatiùs dicitur v. *6.* qui videntur, *vel* videbantur esse aliquid; *& v. 9.* esse columnæ. Ne fortè in vanum currerem aut cucurrissem. *finalē causam expositionis istius notat. non quòd Apostolus dubitârit de certitudine suæ doctrinæ, quasi ex τῶν δοκούντων approbatione demùm eius certitudinem ac veritatem agniturus esset: quæ, ut vidimus, ab ipso Christo miraculosè ei fuerat revelata, & tot ubiq; miraculis per eum ipsum confirmata: sed perinde est ac si dixisset; Ne fortè, si id facere negligerem, labores mei in Evangelio prædicando in irritum caderent, adversariis subinde obstrepentibus, aliter ea de re Apostolorum præcipuos sentire ac docere, atq; hac ratione fidem eorum, qui per meam prædicationem crediderant, subvertentibus.*

οἱ δοκοῦντες.

Cur Paulus exposuerit aliis suam doctrinam.

v. 3. Sed neque Titus. *Docet, quis fuerit exitus istius expositionis, nempe is, quòd ne Titus quidem, tantus in Ecclesia vir, & Apostoli adju-*

Eventus ejus expositionis.

tor, qui mecũ erat, *q. d. idq́, Hierosolymis, in ill ipso conventu*, coactus fuerit circumcidi, Græcus existens, *utpote non Iudæus, sed Græcus natione, seu mavis Gentilis. Non semel enim apud Paulum* Græcus, *per synecdochen speciei, pro Ethnico ponitur, ut Rom. 1. v. 16. & 2. v. 9, 10. hoc loco non tam id spectatur, quòd is non alterius alicujus nationis quàm Græcæ fuerit, quàm quòd non fuerit Iudaicæ.* coactus fuit circumcidi *hoc est, ab Apostolis non est jussus circumcidi. Ex quo apparet, illos judicaße, circumcisionem, ac proinde ne cæteras quidem legales ceremonias ad salutem eße neceßarias, nec Gentibus imponendas.*

Titus non coactus circumcidi:

V. 4. Διὰ δὲ τὺς παρεισάκτυς. δὲ *videtur positum pro* δὴ, *vel* δῆτα, *ut notant interpretes, id est,* nempe *vel* idque. *quasi dicat,* idque propter subintroductos *seu* irreptitios falsos fratres, *qui si non fuißent, potuißemus alliis Titi circumcisione gratificari. Quod si placeat ex superioribus subaudire negationem, perinde erit, acsi dictum eßet,* μηδὲ διὰ τὺς &c. *hoc est ne quidem ptopter irreptitios fratres. quasi dicat etiamsi quidam falsi fratres subingreßi eßent, qui ut Titus circumcideretur, urgebant. Dicuntur autem* παρείσακτοι, *quòd callide submißi eßent, seu ab aliis subornati irrepsißent, in conseßum nimirum istum & coronam Apostolorum, aliorum*

Falsis fratribus gratificari P. noluit.

παρείσακτοι.

umq́; præcipuorum virorum, in qua Paulus do-
rinam suam explicabat. ψευδαδέλφους seu Falsi fratres.
lsos fratres vocat, propterea quòd cùm Christi
men prætexerent, merum tamen Iudaismum
rarent. Christiani erant nomine, re & animo
dæi. qui subingressi erant explorare liber- Exploratores Christianæ libertatis.
tem nostram, *qui eo consilio sese unà cum ali-*
in hunc nostrum consessum insinuaverant, ut
tar exploratorum viderent, quâ viâ libertas
stra posset expugnari, num quæ occasio sese
rret ad eam nobis extorquendam. quam ha-
mus in Christo Iesu. *id est, quam per Chri-*
doctrinam & religionem adepti sumus. idq́; in
n finem fecerant, ut nos in servitutem redi- eorum scopus.
rent, *id est, legem ceremonialem servandam,*
proinde universum Mosaicæ disciplinæ jugum
bis imponerent. Nos, *inquit: se quoq; cum cæ-*
is Christianis, etiam Gentilibus, qualis erat Ti-
, hac in parte conjungens. Etiamsi enim Legem
emonialem observaret, non observabat tamen
quam rem per se necessariam, sed tanquam li-
am, ædificationis causâ. Liber ergo erat ab eo
o, nec id sibi atq; aliis, tanquam necessarium
oni volebat.

v. 5. Quibus neque ad horam cessimus,
st, ne ad punctum quidem temporis cessimus.
inam in re? τῇ ὑποταγῇ, ut scilicet iis morem
eremus, ac prodita libertate Christiana, nos

illis subjiceremus, Titúmve circumcidi pateremu

De Timothei circũcisione.

Quòd verò nihilominus postea Timotheum circu[m]cidit, ut legitur Act. 16. 3. in eo sibi ipsi Paulus n[on] fuit adversatus; sed, in re licet contraria, sibi eg[re]giè consensit, & libertate Christiana utrobiq; [le]gitimè est usus.

Libertatis ratio.

Libertatis enim ea est ratio, [ut] quidpiam vel facere, vel omittere pro arbitrio p[os]sis, ad neutrum autem omnino cogaris.

Legitimus eius usus.

Legitim[us] autem ejus usus est, ut id quod liberum, seu natu[râ] suâ medium atq; adiaphorum est, ædificatio[nis] causâ, nunc facias, nunc omittas.

Timotheum cur Paulus circumciderit: cur Titum noluerit:

Iam verò Pa[u]lus Timotheum spontè, non coactus circumcidit, [ne] Iudæos offenderet, sed potiùs unà cum Timot[heo] aditum ad eos haberet: ad Titum circumcidend[um] cogi noluit, eo præsertim loco ac tempore; ne [in]gens fidelibus, ex Gentibus ad Christum conver[sis], quorum tunc maximè habenda erat ratio, scan[da]lum præberet, ut ex sequentibus intelligetur. [Ad]accedit, quòd circumcisio Timothei ex Iudæa m[a]tre nati, Gentiles turbare minùs poterat: m[a] Titi, quem utroq; parente Gentilem fuiße appa[ret], si urgentibus ceremoniarum patronis fuißet [cir]cumcisus. Vt veritas Evangelii permanere[t a]pud vos, *id est, ut doctrinam Evangelicam sin[ce]ram ac incorruptam, prout à me fuerat præd[ica]ta, constanter retineretis, nec eam admixtione [di]sciplinæ Mosaicæ adulteratam obtrudi vobis p[ate]remini.*

Magno Christianorum Gentilium bono.

Id quod facilè contigißet, si Paulus, ut [as]sequeretur istis falsis fratribus, Titum circum[cidi] permis[i]

ermiſiſſet. *An non enim hinc pſeudodidaſcali iſti* *caſionem arripuiſſent dicendi, Hieroſolymis ab* *poſtolis fuiſſe judicatum, circumciſione, ac porrò* *iam reliquis legis ceremoniis opus eſſe ad conſe-* *uendam ſalutem, contrà quàm Paulus doceret?*

Veritas Evangelii.

eritas Evangelii, *opponitur omni falſitati, de-* *avationi, & rei à natura Evangelii alienæ ad-* *ixtioni. Verùm enim dicitur id, quod ſince-* *m eſt, & minimè adulteratum ac corruptum.*

In perſona Galatarum de omnibus Chriſtianis Gentil. loquitur P.

ud vos. *Galatas quidem ſolos, ad quos ſcribit,* *loquitur; ſed in illis omnes ejusdem generis homi-* *s, hoc eſt, qui ex Gentibus prædicationi Paulinæ* *ediderant, intelligit. Ex his apparet, non ſemper* *rebus per ſe licitis gratificandum hominibus eſ-* *nimirum quoties ex altera parte majus incom-* *odum eſt metuendum: nec præſentium tantùm,* *l & abſentium ea in parte habendam eſſe ratio-* *m.*

Quando in adiaphoris non gratificandum aliis.

v. 6. Ab iis verò qui videntur eſſe ali- uid. *Oſtendit Paulus, quomodo ſibi cum illis, qui* *ctoritate eminebant, & quibus communi opini-* *e maxima dignitas tribuebatur, conveniat, ut* *s ſibi minimè opponi, ac ne præponi quidem poſſe* *monſtret.* eſſe aliquid *ſcilicet magnum, & præ* *teris eximium. Cùm enim aliquem deprimimus,* *lemus dicere eum* nihil eſſe: *cum extollimus, in-* *rdum dicimus eum* eſſe aliquid. *Neq; verò Apo-* *lus, cum dicit, qui* videntur *vel* videbantur *e aliquid, aut eſſe columnæ, quemadmodum in-*

Conſenſus præcipuorũ Apoſtolorũ cum Paulo.

Eſſe aliquid. vide inf: cap: 5. 3. 1 Cor: 1. 28. & 3. 7: & 10. 19.

strà loquitur v. 9. indicat, alios tantùm eos pro t
Mat: 16. 18. Eph: 2. 20. Apoc: 21. 14. libus habere, se verò nequaquam. Quos enim p
fundamentis Ecclesiæ agnoscebat, licet Christo a
gulari lapidi innitentibus, eos & pro viris habeb
Apostolorũ præstantia. eximiis, & columnas meritò dici posse norat. S
tantùm indicat, non eodem sensu, eodémve pac
quo alii, atq; inprimis adversarii sui hæc jactare
ac urgerent, ista se agnoscere, & Apostolis illis tr
buere. Ita enim ista accipiebant illi, ex quoru
mente hæc dicuntur, quasi Apostoli illi aliquid et
supra ipsum Paulum essent, ita ut Paulus præ il
propè nihili videretur faciendus. quales quo
Prolepsis. dam fuerint. His verbis, quæ in parenthesi legi d
bent, tacitæ cuidam objectioni occurrere videt
Apostolus. Verisimile enim est, Pauli adversari
Petri & aliorum Apostolorum dignitas quædam; ut eum deprimerent, Petri & aliorum Apostol
rum dignitatem eo nomine extulisse, quòd a
quando cum Christo vixerint, ejus familiares
contubernales fuerint, cùm eo tempore Paulus e
set Pharisæus; quòd Evangelium prædicarint tu
cùm id a Paulo oppugnaretur. His ergo verbis Pa
hîc minimè spectanda. lus ostendit, hanc Apostolorum præ se præstantia
nihil ad rem facere; nec spectandum, quales ol
vel Apostoli, vel Paulus fuerit, sed qualis nunc
Nexus ac sensus verborum. 1. Nihil mihi differt. Hæc verba, pro duplici rati
ne, quâ cum cæteris connecti possunt, duplicem h
bent sensum. Si enim conjungantur cum proxim
præcedentibus, & unà cum illis parenthesi incl
dantur, sensus erit: Nihil mea refert, seu, mihi pe

in

ıde eſt, qualescunq; olim fuerint Apoſtoli: nihil id ,d rem facit: nec propterea mihi vel opponi, vel e- iam præponi debent. Si verò ante ipſa parenthe- s claudatur, ſic ut ad illa verba, ab iis verò qui videntur eſſe aliquid, *referantur, & cum illis onjungantur, ſenſus erit:* Nihil inter me & eos, *ui videntur eſſe aliquid, intereſt, ſive ratione octrinæ, ſive etiam ratione muneris mei, & fun- ionis Apoſtolicæ. Eadem nobis eſt doctrina, eadem uctoritas, qualescunq; illi olim fuiſſe dicantur.* 2.

erſonam Deus non accipit. πρόσωπον, *nunc erſonam, ſeu certum quempiam hominem, nunc ominis faciem ſignificat. In hoc dicto, quemad- odum vox Hebræa huic reſpondens, indicat, fa- em hominis, id eſt, externas ejus qualitates, quæ ihil ad cauſæ meritum pertinent, deſignat. Has eus non accipere, id eſt, non reſpicere, nullam ea- um rationem, utpote juſtiſſimus judex, habere icitur. Itaq; non mirum eſt, quòd Paulus dicat, el nihil ſe curare priſtinam Apoſtolorum præ ſe ignitatem & præſtantiam; vel nullum inter ſe & illos propterea, ratione muneris ac dignitatis, iſcrimen ponendum eſſe. quandoquidem Deus ualitates iſtas, quæ nihil ad rei meritum faciunt, ectare non ſoleat.* Mihi enim οἱ δοκοῦντες. *Si la verba* nihil mihi differt, *unà cum proximè ræcedentibus, in parentheſi legi debent, erit in ræcedentibus Pauli verbis* ἀνανταπόδοτον,

πρόσωπον: Quid hîc ſignificet.

Deus perſonam non accipit.

seu oratio præcisa, & imperfecta, quæ tamen, cùm Apostolus addit, mihi enim οἱ δοκοῦντες *&c. satis apertè, mutata passiva cõstructione in activam, suppletur. Loco enim ejus, quod dicendum erat Ab illis qui videntur esse aliquid, nihil mihi, seu doctrinæ meæ, fuit adjectum; dicit,* Nam *qui videbantur esse aliquid, nihil mihi adjecerunt. ho*

γὰρ servit epanalepsi:

sensu admisso, particula γὰρ enim *poterit servir epanalepsi. q. dictum esset,* mihi inquam, *ut nonnulli interpretes verterunt: qui iidem annotarun*

ἀνανταπόδοτον.

non absimile ἀνανταπόδοτον *extare Rom. 5.12 nam in fine v. 14. sententia* ἀποδόσεως *annectitur, sed alia constructione ac loquendi forma quàm* πρότασις *requireret.*

Apostoli cæteri Pauli doctrinæ nil addiderunt.

nihil addiderunt *nihil ad doctrinam meam, tanquam adhuc insufficientem & nondum plenam, adjecerunt. Nec e*

Objectio ex Act: 15. 20, 29.

Responsio.

quòd quis dicat, Apostolos in ista Synodo id adjecisse, ut sibi *gentes* caverent ab idolothytis, & sanguine, & suffocato, & scortatione. *Na*

Idolothyta, sanguis, suffocata quatenus prohibita.

scortatio quidem penitus est a Paulo multis loc expressè interdicta: reliqua verò cùm scanda tantùm vitandi causâ fuerint ab illa synodo prohibita; eadem à Paulo partim expressè, ut [a] *idolothyta; partim generalibus verbis fuerant interdicta. Siquidem ille tum in* [b] *epistola ad Romano tum in priori* [c] *ad Corinthios, generalem doctri nam tradit de scandalis evitandis; idq; maxim habita ratione rerum, quas Iudæi abominabantu quo i*

[a] 1 Cor: 8. 1,7, & d. & 10.20. & d.
[b] Rom: 14. 13. & d.
[c] 1 Cor:10. 23, & d. cap:11. 1.

quo in numero erant præter idolothyta, ſanguis inprimis & ſuffocata.

v. 7. Sed contrà. *pendet oratio, & v. 9. demum illis verbis,* dextras mihi dederunt, *perficitur. quaſi dicat, tantum abeſt, ut meam doctrinam ulla in re imperfectionis alicujus, & ut ita dicam, inſufficientiæ damnârint, ut etiam* dextras *mihi & Barnabæ* ſocietatis *dederint; id eſt, dextras nobis eum in finem junxerint, ut teſtarentur, ſe me & Barnabam pro ſociis ac collegis in munere Apoſtolico agnoſcere. quaſi dicat, Dextras dederunt in ſignum ſocietatis ac mutuæ conjunctionis.* Videntes quòd concreditus ſum. *Cauſas ipſius facti interſerit: quia ſcilicet videbant, commiſſum ac demandatum mihi eſſe a Deo & Christo,* Evangelium præputii, *id eſt, Evangelii prædicationem & annunciationem inter præputiatos.* Quemadmodum Petrus circumciſionis. *ſolum Petrum nominat, quia legationis ad circumciſos erat princeps, & illo nominato cæteri ejusdem muneris ſocii ſubintelliguntur. Eminebat enim aliqua ratione inter cæteros Apoſtolos Petrus, & illis in oratione præire ſolebat. Vixq; aliter fieri ſolet, quàm ut, cùm plures eodem munere funguntur, unus aliquis inter cæteros emineat, & iis præeat. Neq; hinc protinus poteſtas aliqua ſuper reliquos Apoſtolos Petro vindicatur, aut munus tale, quod aliis Apoſtolis cum eo non fuerit commune. cùm præſertim hoc loco de munere Apoſtolico, ſeu*

Societas inter Apoſtolos ſancita.

Dextra ſocietatis.

Paulo commiſſa Evangelii prędicatio inter Gentes.

Petro inter Iudæos.

Petri nomine cæteri etiam Apoſtoli intelliguntur.

Petri præ cæteris dignitas.

Petri in alios Apoſtolos poteſtas nulla.

co, seu Evangelium prædicandi officio sermo sit, quod æquè aliis competebat ac Petro, ut & res ipsa docet, & nemo diffitetur. Tacitè autem Paulus, dum se cum Petro componit, illi se exæquat, imò aliqua ratione præfert, dum legationis ad Gentes hoc est, ad totum propè mundum, cui Evangelium adhuc erat inauditum, principem se facit.

Paulus Petro se æquat: aliqua ratione præfert.

Documentũ Apostolatus Petri & Pauli.

v. 8. Qui enim operatus est Petro. Hæc verba interseruit, ostendens, nemini id debere videri absurdum aut arrogans, Petrum & alios Apostolos id, quod superiori versu de se dixerat, agnovisse, & ipsummet id sibi tribuisse. Ex evidentibus enim effectis apparuisse, ita se rem habere. ἐνεργήσας Petro. ἐνεργεῖν hoc loco significare videtur, vim virtutemq; tribuere, efficaciam indere, seu efficaciâ suâ adesse alicui. nonnulli exponunt, operatus est in Petro. i. e. per Petrum. q ἐνεργεῖν vi præpositionis ἐν regat dativum, licet simplex ἐργεῖν non sit in usu, sed ἐργάζεσθαι in Apostolatum circumcisionis, id est, ut essem Apostolus & legatus ad circumcisos, seu Iudæos. abstracta enim, circumcisio & præputiũ, pro concretis ponuntur, ut alibi sæpe. v. 9. Et cognoscentes gratiam datam mihi. id est, munus mihi demandatum, ut essem Apostolus Gentium. quod gratiam vocat, quia ex gratia divina in se fuerat collatum. vide hac de re Rom. 1. 5. qui videntur vel videbantur columnæ esse, hoc est, viri in Ecclesi

ἐνεργεῖν τινι.

Circũcisio ꝓ circumcisis. Præputium pro præputiatis. Rom: 2. 26, 27: 3. 30: 4. 9.

Gratia P. data pro Apostolatu.

Eccleſia præcipui, quibus religio ac reſpublica Chriſtiana maximè niti videretur. Societatis, ut nos in Gentes, εἰς τὰ ἔθνη. *Hæc ſocietas hac conditione fuit inita, ut ego & Barnabas* in gentes, *ſcilicet iremus, vel* ad Gentes *legatione fungeremur, illi verò ad circumciſos.*

Petrus, Iacobus, & Ioannes columnæ.

Societas inter Apoſtolos qualis.

v. 10. Tantùm, pauperum *&c. Hoc* tantùm *addiderunt vel monuerunt, quod ad doctrinam nihil pertinet, ſed ad charitatem communem; ut pauperum, nempe in Iudæa vel Hieroſolymis degentium, eſſemus memores: ut Gentes, quæ ſpiritualibus Iudæorum bonis ditatæ erant, carnalia ſua bona viciſſim, quantum opus erat, cum illis communicarent. Ex quo apparet, circumciſionem legalesq́ ceremonias, haudquaquam fuiſſe judicatas Gentibus extraneis neceſſarias: alioquin earum potiſſimùm me ac Barnabam meminiſſe voluiſſent, non verò pauperum* tantùm *in Iudæa fratrum curam demandaſſent.* Meminiſſemus, *h. e. eorum curam ſuſciperemus, ac rationem eorum inter fratres ex Gentibus haberemus, eleemoſynam pro illis colligendo. ſic non ſemel in ſac. lit. ponitur* meminiſſe, *ut & in vulgari ſermone: & contrà,* Obliviſci *pro negligere.* quod & ſtudui idipſum facere. *Non feſellimus datam fidem, ſed quemadmodum me pauperum memorem fore recepi, ita negotium hoc ſumma cum diligentia ac fide curavi. qua de re in epiſtola utraq; ad Corinth.*

Pauperum tãtùm Hieroſol: cura Paulo demandata.

vide Rom: 15. 25. & d.

Meminiſſe pro Curare. Pſal: 8. 5: 25. 7: 106. 4. Luc: 23. 42. Heb: 13. 3.

Obliviſci pro Negligere.

Paulus pro Chriſtianis Hier: eleemoſynam collegit. 1 Cor: 16. 1. & d. 2 Cor: cap: 8. & 9.

Corinth. sed maximè posteriori, & notato loco ad Rom: legere est. Hinc autem apparet, epistolam hanc fuiße scriptam post secundum Pauli iter ad Gentes, ut superiùs jam monuimus cap. 1. v. 2. Voces id ipsum *Hebr. more redundant.*

Quādo hæc epistola scripta.

2. membrum primæ partis capitis. Ejus summa.

V 11. Quando verò Petrus. *Incipit hîc alterum membrum prioris partis hujus capitis, in quo narrat, quomodo ipse Petrum reprehenderit. Ostenderat enim superiùs, nulla in re se a Petro & aliis fuiße reprehensum, cùm venißet Hierosolymam: nunc contrà ostendit, se Petrum reprehendisse, cùm is venisset Antiochiam: idq́; ea in re, quæ ad hanc materiam spectat, & ad confirmandam Pauli doctrinam vehementer pertinet.* Secūdùm faciem κατὰ πρόσωπον, *In os ei* restiti, *id est, coràm atq; apertè cum eo egi, & factum ejus reprehendi: non verò clàm, ipsòve absente, coram aliis factum ipsius notavi, quemadmodum illi facere solent, qui causæ suæ non satis fidunt, & auctoritatem ejus, quem reprehendere volunt, verentur q. d. non veritus sum ejus auctoritatem, nec quicquam de reprehensionis illius æquitate dubitavi non ausurus id facere, præsertim coram omnibus (id enim paulo pòst v. 14. additur) si scivissem, Petrum aliter de tota hac controversia sentire, eumq́; unà cum cæteris Apostolis aliter in Synodo Hierosolymitana judicasse. Certè eiamsi mihi ejus factum displicuisset, non ausus fuissem eum in os atq; ita apertè reprehendere. utpotè nihil profecturus*

Paulus Petrum reprehendit: in re huc pertinente: idq; coràm & apertè.

Æquitas reprehensionis animū ei addidit.

ctur9, imò deteriorem potiùs cauſam meam redditurus, & in reprehenſionem gravem ipſemet incurſurus. Quia condemnatus erat. *Ita enim ſonat Græcum* κατεγνωσμένος, *pro quo Vulgata ſententiam ſequuta habet* reprehenſibilis; *Recentiores quidam* condemnandus. *Hebræorum enim more, participia paſſiva præſentis aut præteriti temporis, pro nominib: verbalibus ſumi ſolent, quæ nos per participia futuri temporis nonnunquam efferimus. 2 Pet:2. 4.* τετηρημένοι, cuſtoditi, *pro cuſtodiendi.* ἁγιαζόμενοι, ii qui ſanctificantur, *pro ſanctificandis. Heb: 2. 10: & 10. 14. Sic* σωζόμενοι, qui ſervantur, *pro ſervandis:* ἀπολλύμενοι, qui pereunt, *pro perdendis, aut perire dignis. 1 Cor: 1.18. 2 Cor:2.15.* Condemnatus *ergo dici videtur, quia damnandus ſeu reprehendendus, vel potiùs damnari dignus ſeu reprehenſibilis eſſet.* damnare *enim hoc loco non aliud ſignificat, quàm reprehendere. Nam in omni reprehenſione ſententia quadam adverſus alterum fertur, quod Græcis eſt* καταγινώσκειν. *Quòd ſi velis participium præteritum omnino vim ſuam retinere, ita ut ſignificetur, Petrum jam antè ab aliis fuiſſe notatum ac reprehenſum, non multùm pugnabimus.*

Participia præterita aut præſentia pro futuris.

Damnare pro reprehendere.

v. 12. A Iacobo. *ita loquitur, vel quia a Iacobo eſſent miſſi, vel ſimpliciter, quia ex eccleſia Hieroſolymitana, cui præerat Iacobus, veniſſent.*

Cum

cum gentibus simul edebat. *id est, cum fratribus gentilibus, qui ceremonias legales & ciborum delectum non observabant. Iudæi enim illicitum sibi putabant cibum capere cum Gentilibus, ne fortè immundi quidpiam gustarent, & sese aliqua ratione polluerent.* subducebat & separabat seipsum, *id est, convictum cum Gentilibus fratribus refugiebat, ita agebat, acsi legalium ceremoniarum & ciborum delectûs, rigidus observator esset.* Metuens eos, qui ex circumcisione. *id est, eos qui ex circumcisorum seu Iudæorum numero erant. Causa hujus facti impulsiva, quia metuebat Iudæos, qui à Iacobo venerant, utpotè qui legalium ceremoniarum acres adhuc defensores & observatores erant. Metuebat autem eorum offensam, ac reprehensionem, ne scilicet ipsorum animos à se atque ab ipsa Evangelii doctrina alienaret, & Legis desertor audiret, ac proinde ejus auctoritas, in qua plurimum erat situm, evilesceret. Consilium ipsius per se malum nequaquam fuit, sed non satis providum, & cum quodam neglectu salutis & ædificationis fratrum ex gentibus extraneis collectorum, inter quos versabatur, quiq; longè plures erant, conjunctum. qua de re paulò pòst plura.* Ex hoc *autem loco apparet, Iudæos Christianos ex illa Synodo Hierosolymitana, de qua suprà dictum, & sermonibus Apostolorum in ea habitis, nondum intellexiße, se quoq; ceremoniis Legalibus non ampliùs obstringi: sed tantùm (licet ne hoc quidem o-*

mnes

Petrus cum Gentilibus edit.

Cum iis edere Iudæis illicitum.

Ab iis se subduxit Petrus:

ne Iudæos offenderet.

Cur eos offendere metuerit.

Factum eius quatenus reprehensibile.

Iudæi Christiani etiam post Synodum Hier: Lege se teneri putarunt.

nnes crediderint) Gentes, quibus Lex Mosis lata
on fuerit, iis non teneri. Nam hac quoque de re
bi revera tantùm fuerat actum, non verò de Iu-
æis, ut ex loco satis constat. Quamquam ibi Pe-
rus, dum ostendit, Gentibus jugum Legale imponi Act: 15. 10, 11.
on debere, iis utitur rationibus, quæ non magis in
entibus, quàm in Iudæis valent, nec minùs hos,
uàm illos Lege Mosaica solutos ostendunt: & res Iudæi Lege soluti.
sa docet, eandem utriq; populo viam per Chri-
um ad salutem fuisse propositam; nec meliorem
c in parte Gentilium, quàm Iudæorum, quibus
hristi gratia, promissis divinis peculiariter fuerat
stricta, conditionem esse debuisse. Fuisset autem
ngè melior, si Iudæis Lex Mosaica fuisset ad sa-
tem observatu necessaria, Gentibus non item;
sic illis vel ob unius ex præceptis ceremonialibus,
orum tantus erat numerus, neglectum, pereun-
um fuisset, his non item. Verùm, ut diximus, id à
dæis nondum fuit animadversum, quemadmodū
iam ex sermone Iacobi ad Paulum Act. 21. 20, 21,
, 25, satis intelligitur. Quare cùm Petrus natio-
Iudæus esset, offendisset eos, qui Hierosolymis ve-
rant, Iudæos, si ceremonias Iudaicas eum non
servare, ac cum Gentibus convivere vidissent.

v. 13. Et unà cum ipso simulabant & reli-
ni Iudæi, *nempe qui jam antea degebant Anti-* Simulationem Petri secuti Iudæi.
hiæ, &, ut apparet, solebant cum Gentilibus
hristianis conversari, ac convictu eorum uti. non
qui a Iacobo venerant. Hi enim cùm crederent,
a convi-

a convictu Gentilium sibi omnino abstinendum, e[...] sentq́; ii, quorum infirmitati consulebat Petru[...] non poterant dici simulare *cum Petro, & ejus ex[...] emplum, utut aliter de ceremoniis judicarent, se[...] qui: sed de illis id rectè aßeritur. q. d.* Non tantù[...] *Petrus simulavit, id est, præ se tulit, se Legem ce[...] remonialem omnino observare, observatuq́; nece[...] sariam judicare; non verbis quidem, sed factis, (a[...] liud enim est mendacium, aliud simulatio:) sed e[...] jus exemplum secuti sunt & cæteri Iudæi, anteha[...] cum Gentibus convivere soliti, eademq́; cum ip[...] simulatione sunt usi, adeò ut etiam Barnabas un[...] cum illis simulârit. Ita enim ait Apostolus:* ade[...]

etiam Barnabas: ut etiam Barnabas simul abduceretur illo[...] rum simulatione. *Hæc eorum simulatio seu h[...] pocrisis fuit veluti torrens quidam, qui Barnaba[...] unà abduxit, ut idem exemplum sequeretur; Ba[...]*

quem minimè decuit. *nabam illum, qui mecum Gentes peragraverat,[...] eas sine observatione legis ceremonialis salutem [...] depturas docuerat, qui vel maximè Gentes in h[...] veritate confirmare, non verò suo exemplo lal[...] factare debebat.*

v. 14. Sed cùm vidi, *q. d. Illi quidem [...]*

vitium ejus facti. *se geßerunt: sed ego cùm viderem &c. Ad rep[...] hensionem facti acceßurus, primùm ostendit, q[...] le id fuerit, seu quidnam in eo fuerit a Petro [...] aliis peccatum, & quàm meritò illud reprehen[...] rit. cùm ait,* quòd non recto pede incedere[...] ad veritatem Evangelii, *quòd non ita se ge[...]*

re

*ent, quemadmodum ſinceræ atq; incorruptæ Ev-
ngelii doctrinæ congruebat; quòd à recto itine-
e, quod veritas Evangelica monſtrabat, deflecte-
ent, & inter legem & Evangelium quodammo-
lo claudicarent. particula* πρὸς ad, *convenienti-
m rei unius cum altera denotat, & ponitur pro*
κατὰ, *ut 2. Cor. 5. 10. Reprehendit ergo Paulus
oc factum propterea, quòd valde obſtare poterat
& obſtabat veritati Evangelicæ. Nam dum nimi-
m Petrus Iudæis obſequitur, libertatem & veri-
atem Evangelicam in diſcrimen adducit. Satius
utem erat Iudæos offendere, quàm libertatem
vangelicam prodere, & Gentibus de doctrina,
uam hactenus didicerant, dubitandi occaſionem
ræbere. Majus enim ſcandalum ſemper magis vi-
ndum eſt, quàm minus. Adde quòd omnino æ-
uum erat, ut tandem etiam aliquando liberiùs,
etrus & alii Iudaicæ gentis Apoſtoli agerent, &
nſim Iudæis ad veritatem Evangelicam hac in
arte præirent: præſertim cùm iam antea, ipſis
ieroſolymis, ubi maximè metuenda erat offenſio,
Petro ipſo ac Iacobo ſatis oſtenſum eſſet, ceremo-
ias illas ad ſalutem non eſſe neceſſarias. Volebat
nim Chriſtus ceremonias iſtas legales aboleri, quò
terq; populus, tum Gentilis, tum Iudaicus, coale-
cere poſſet; quod fieri plenè non poterat, quamdiu
llæ vigerent. Volebat etiam eam ob cauſam abro-
ari leges ceremoniales, quia quamdiu illæ robur*

πρὸς pro κατὰ.

Rationes, ob quas rectè reprehenſus Petrus.

Majus ſcandalum magis vitandum.

Libertas Evangelica Iudæis ſenſim patefacienda.

Act. 15.

Cauſſa abrogatarum ceremoniarum Moſ. 1. 2.

suum habere censentur, Legem Mosaicam, ac ve-tus illud fœdus antiquatum eße, intelligi vix ac ne vix quidem poteſt. Hoc autem non rectè intel-lecto, beneficium per Christum in nos collatum, & novi fœderis ratio, seu modus justificationem adi-piscendi per fidem, rectè percipi non poteſt, ut ex hac epistola intelligi poterit. Vt taceam, ubi nimi-ùm ceremoniarum, ibi plus ferè eße superstitionis, quàm veræ solidæq́; religionis. Quare cæteri Apo-stoli veluti suppetias ferre Paulo, qui ea in re po-tiſſimùm laborabat, debebant, & hoc saltem face-re, ne a Gentilium fratrum convictu & conversa-tione abstinerent. præsertim cùm id Petrus & an-tè defenderit, & semper defendere potuerit. Quæ enim causæ erant, ut unà cum Cornelio cibum ca-peret; eædem etiam erant, ut cum Antiochen(qui etiam Spiritum S., ut Cornelius cum suis, ac-ceperant) eum capere jure poßet. Debuit igitu Petrus, vel omninò persistere in conversatione & convictu cum fratribus Gentilibus, quicquid tan-dem Iudaici fratres dicerent: vel saltem priùs ad-monere fratres Gentiles, velle se Iudæorum infir-mitati aliquid tribuere: quare ne turbentur, si a ipsorum convictu ad tempus abstineat: non id facere, quòd ad salutem ceremonias credat nece-sarias: sed quòd Iudæi illi adhuc ita sint persva Sed Petrus, ut apparet, id facere neglexit, contrarium strenuè simulavit. Dixi Petro co-ram omnibus. *Coram omnibus id fecit, quia o-mniu*

V. Fœderis abrogatio cognitu utilissima.

3. Ceremoniarum multitudo aliquatenus noxia.

Convictus cum Gentibus a Petro defensus. vid: Act:11.

Quomodo scandalum ei evitandum.

mnium intererat id scire. Fratrum quidem Gentilium, ne turbarentur Petri facto, & errandi occasionem inde sumerent: Iudæorum autem, ne eius exemplum ampliùs sequerentur. Si tu, Iudæus existens, *seu,* cùm Iudæus sis, gentiliter vivis, *h. e. soles more Gentium ceremonias Legis, delectumq; ciborum negligere; consuevisti id, quando cum Gentilibus versaris, facere.* quid Gentes cogis Iudaizare? *Gentes, inquit, quibus Lex Mosaica data nō est, nec ceremoniæ illæ à Deo impositæ, ad ceremonias illas, ac nominatim ad delectum ciborum, Iudaico more observādum cogis. i.e. facto hoc tuo moves atq; impellis, & necessitatem quandam id faciendi iis imponis. Cogere enim dicuntur, qui ad aliquid faciendum vehementer impellunt, atq; urgent, ut inf. c. 6: 12: Luc. 14. 23; Act. 16. 15: 2. Cor. 12. 11. Tanta autem erat Petri auctoritas, ut quicquid ageret, præscribere atq; imponere cæteris videretur, præsertim cùm non tantùm cæteri Iudæi, sed & Barnabas eum sequeretur. Neq; verò omnes scire poterant, eum simulare. poterant credere, eum religione prohiberi: antea nimio quodam in Gentiles fratres amore, ac humanitate aliquantùm exorbitaße: nunc errorem corrigere. Quocirca cùm hoc eius factum magnas turbas dare poßet, & multorum conscientias turbare, & Evangelicæ libertati plurimùm obeße; jure illi coram omnibus personam, quam aßumserat, Paulus detraxit. Ita enim fieri convenit, ut*

Cur coram omnib: reprehensus Petrus.

Gentiliter vivere.

Petri factū Gentibus noxium.

Cogere.

Magni viri quando publicè reprehendendi. *magni etiam viri publicè ac palàm redarguantur, cùm exemplo suo publicè nocent; imò quanto majores sunt, quantoq; majus ab illorum exemplo periculum est, tantò magis cavendum, ne eorum auctoritas, quæ ceteroquin boni publici causâ tuenda est, in publicam perniciem vertatur. Qua de* 1 Tim: 5.19, 20. *causa Paulus de Senioribus ad Timotheum scribens, præcipit quidem, ne sine duorum aut trium testimonio accusationem adversus quemquam eorum suscipiat: sed addit tamen:* Peccantes coram omnibus argue, ut & cæteri timorem habeant.

v, 15. Nos naturâ Iudæi. *Verba hæc ita sunt præcedentib: annexa, ut Petrum adhuc allo-* An Petrum adhuc alloquatur Apostolus. *qui videatur Paulus, vel usq; ad v. 17. vel ut nonnullis placet, usq; ad finem capitis; cùm initio demum cap. seq. ad Galatas rediens, novam orationem videatur ordiri. Fieri potuit, ut cum Petro disserens, in gratiam auditorum, quibus consulebat, hæc aut similia diceret, quæ quia ad rem præsentem maximè pertinebant, hîc referenda putârit. Cæteroquin ipsius Petri caussâ, ea quæ hoc & seq. versic. dicuntur, docere opus non erat; multo autem minùs necesse erat objectionem illam occupare, quæ v. 17. & seqq. diluitur. Sive igitur suum ad Petrum sermonem persequatur Paulus, sive e-* Principalis hujus Epistolæ propositio. *ius uberiùs declarandi caussâ hæc addat; illud satis apparet, eum hîc ad principale hujus epistolæ argumentum accedere; quod est, Hominem non justifi-*

juſtificari ex operibus legis, ſed per fidem IeſuChriſti: quæ propoſitio ſequenti ſtatim verſiculo exprimitur. Itaq; *hic poſterior iſtius capitis pars incipit. Oſtendit autem his verbis Paulus, non debere Gentes cogi ad legem Moſaicam, argumento ab imparibus ducto: Si nos ipſi, qui Iudæi ſumus origine, ac ſub lege Moſaica nati, nati in eam conditionem, ut eam obſervaremus, eam deſerere coacti ſumus, & ad Chriſti fidem, conſequendæ juſtificationis cauſâ confugere; multò minùs Gentes, quibus Lex illa lata non fuit, ad ejus obſervationem debent adigi.* non ex Gentibus peccatores, *qui non fuimus tam fœdi peccatores, quàm homines Gentiles, qui veri Dei cognitione planè ſunt deſtituti, ac porrò etiam graviſſimis peccatis & flagitiis polluti: quos non mirum eſſet, cùm nullam ſpem in lege haberent, ad fidem in Chriſtum, ut juſtificarentur, confugiſſe. Pendet hic ſententia, ad quam inſertâ priùs ratione & argumento, redit in illis verbis, cùm ait, v. ſeqq.* Et nos in Chriſtum Ieſum credidimus. Et nos, *non tantùm Gentes, ſed nos quoque ipſi, nempe ortu Iudæi, in Chriſtum Ieſum credidimus, & ſic à lege ad Chriſtum confugimus. Quid verò illos ad idcompulit?*

Pars cap: ſecunda.
Scopus verborum.
Ratio.
Gentiles præ Iudæis peccatores.

v. 16. Scientes quòd non juſtificatur homo ex operibus Legis, niſi per fidem Iesu Christi. *Quandoquidem hanc diximus eſſe propoſitionem quandam eorum, quæ in ſequentibus diſputabuntur, & principale hujus*

Cur Iudæi in Chriſtũ crediderint

epistolæ argumentum; ideò ut res tota meliùs pateat, tum quid justificatio *sit, tum quid* opera legis, *tum deniq; quid* fides, *explicandum est.* Iustificare *in hac disputatione non significat, uti nec alibi in sac. literis, justum ac sanctum efficere: quandoquidem id pro fructu, sive operum legis, sive fidei in Christum per charitatem efficacis, ponitur, & condemnationi opponitur: sed est vocabulum ex foro & judiciis petitum, significatq; justum pronunciare, vel potiùs, tanquam justum atq; innocentem tractare, ita cum quopiam agere, ut cum justo ac innocente agi convenit. Hoc autem fit, cùm is, & à pœnis, quæ delinquentibus sunt constitutæ, immunis redditur, &, si quod aliud justitiæ atq; innocentiæ præmium constitutum est, id ei destinatur, ac porrò etiam persolvitur. Hoc verò, naturâ rei inspectâ, duplici potest fieri ratione: vel quia is, qui justificatur, id planè meritus fuerit, quia nimirum nihil deliquerit; vel quia, etiamsi aliquid deliquerit, & sic pœnam commeritus fuerit; nihilominus tamen indulgentiâ aut clementiâ judicis absolvatur. Priori modo Lex justificationem hominibus pollicebatur: posteriori Evangelium. Quæ ut rectiùs adhuc intelligantur, animadvertendum est, legis duplicem fuiße sensum, quorum alterum literalem, seu historicum vocare solent; alterum mysticum. Ille omnibus Israelitis ab ipso statim fœderis antiqui initio patebat, & ab iis agnosci debebat: hic agnosci, præsertim certò ac

Iustificare.

Iustificationis natura.

Duplex eam assequendi modus: 1. ex meritis. 2. ex gratia.

1. modus Legalis. 2. Evangelicus.

Legis duplex sensus.

Differentia utriusque.

planè

lenè, niſi divinitùs pateſieret, non poterat. Literali Legis ſenſu inſpecto, Vita, quam lex promittebat, & in qua juſtificatio legalis conſiſtebat, vitam terrenam, tum longævam, tum ſeliciter, hoc eſt, & quietè, & in omnium rerum abundantia exactam denotat. quod quivis facilè cernere poteſt, qui ea inſpexerit, quæ tum in Levitico, tum in Deuter. ad explicationem promiſſorum legalium fusè dicuntur. Itaq; & Exſecratio, huic vitæ, ac porrò etiam juſtificationi oppoſita, ſignificabat vel mortem præmaturam, & aliqua ſaltem ratione violentam, vel vitam miſeram, ſeu calamitates ac pœnas aliquas hujus vitæ, quæ eam felicem eſſe non ſinerent, quemadmodum iisdem apud Moſen locis explicatur. Sed ſenſu myſtico, Vita illa ſignificabat vitam æternam; & Exſecratio ei oppoſita, mortem ſempiternam: quemadmodum tum ex hac epiſtola inferiùs conſtabit: tum ex aliis novi Teſtamenti locis, præſertim verò ex epiſtola ad Romanos cernitur. Iam verò Lex ad obtinendam juſtificationem utroq; modo acceptam, Opera *(ut ad horum quoq; explicationem accedamus) requirebat. Ita enim Moſes ut infrà audiemus, ait:* Qui fecerit ea *(intellige omnia, quæ in libro legis ſunt præcepta, ſive moralia, ſive ceremonialia, ſive deniq; forenſia fuerint)* homo, vivet in eis: *& contrà,* qui non fecerit ea, exſecrabilis erit. *Verùm non eodem modo utrobiq; opera iſta, ſeu legis obſervatio ſumitur, longè enim perfectiùs accipi-*

Vita in Lege promiſſa ſenſu literali quid.

Levit: 26. 3. & d.
Deut: 28. 1, & d.
vid. & cap: 6. 2, 3: 7. 12, & d.

Quid exſecratio Legis.

vid. d. l. Levit: 26. 14, & d.
Devt: 28. 15, & d.

Vita & Exſecratio ſenſu myſt. inf: c. 3. 10, & ſeqq.
Rom: 7. 10: 10. 5. conf: cum c. 8. 4:

Opera Legis:

Levit: 18. 5. inf: c. 3. 12.

Devt: 27. ult. inf: c. 3. 10.

Duplex eorum acceptio:

Mystica perfectior literali.

tur in sensu mystico, quàm in literali, quemadmodum & Vita seu justificatio promissa. Nam illo

1. rationem mandatorum.

sensu, primùm ipsa præcepta legis perfectiori ratione sumuntur; illa præsertim generalia: Diliges Dominum Deum tuum, in toto corde

Devt: 6. 5. Levit:19.18 Exod: 20. Devt: 5.

tuo &c. & proximum tuum, sicut teipsum. quin & illud, Non concupisces, quod Rom. 7.7. ita absolutè positum, perfectiorem videtur sensum postulare. At sensu posteriori, nempe literali, legis præcepta sumuntur accommodatè ad rudem populi Israelitici, cui data fuerunt, pueritiam, & ad rationem terrenorum ac carnalium promissorum, ita ut leges humanas non multùm superent. Et hunc quidem sensum ipsa specialium præceptorum verba, eorumq; proprietas postulat. Generalia autem præcepta accipienda sunt accommodatè ad specialia, nec plus in se comprehendere censenda sunt, quàm specialia omnia simul juncta. Deinde exsecutio quoq; mandatorum divinorum perfe-

2. ratione exsecutionis eorum.

ctior est mystico sensu, quàm literali. Mystico ita sumitur, ut ea perpetuò exactè serves, ac proinde justificationem operum vi merearis, nec ulla peccati remissione indigeas. literali verò ita, ut simul includatur illa legis indulgentia, æquitati divinæ convenientissima, quæ variis erroribus ac delictis,

Sacrificia V.T. pœnam tãtùm temporalẽ auferebant.

per certa sacrificia expiationem concedebat. Iis enim pœnæ tantùm temporales auferebantur, non æternæ; ac porrò severitatem Legis in exigenda obedientia, quod ad sensum literalem attinet, mi-

tigabant:

*abant: quoad ſenſum myſticum nequaquam. a-
s enim pœnam quoq; æternam abſtuliſſent, quam
Lex eo ſenſu omnibus comminabatur, qui non o-
mnia ejus præcepta ſemper obſervaſſent. Adum-
bravit quidem expiatio illa expiationem eam, quâ
æterna ab hominibus pœna aufertur: ſed tanquam
futuram, ſeu ſub Novo demum fœdere extituram:
quemadmodum & ſacrificia illa adumbrarunt ſa-
crificia novi fœderis, in quo Deus primùm remiſſio-
nem etiam æternæ pœnæ promiſit, & perfectum ex-
piationis modum propoſuit. In hac autem diſputa-
tione de juſtificatione ex operibus Legis, tum in hac*
epiſtola, tum in ea quæ eſt ad Rom: epiſtola, Paulus my-
*ſticum revera Legis ſenſum ſpectat. Vnde facilè pa-
tet, quid & Iuſtificationis, quatenus eam Lex pol
licebatur, & Operum nomine intelligat. Iam quod
ad Evangelium attinet, diverſitas non tam in ipſa
juſtificatione eſt, ſi myſticum legis ſenſum ſpectes,
quàm in eius adipiſcendæ ratione. Nam & hîc ju-
ſtificatio in immunitate à morte, potiſſimùm æter-
na peccati pœna, & hæreditate vitæ ſempiternæ
conſiſtit: quæ juſtificatio, ſi jus ſpectes, etiam in hac
vita nobis contingit: ſi actum illius perfectum, eum
demum in futura vita expectamus, ut infrà cap. 5.
videbimus. Iam quod ad illius adipiſcendæ mo-
dum attinet, non opera hîc legis operáve perfecta
requiruntur: ſiquidem omnes peccavimus, legemq;
adeo non ſervavimus, ita ut nonniſi clementiâ
Dei poſſimus a pœna mortis æternæ liberari, & vi-*

Myſticus hîc Legis ſenſus ſpectatur.

Iuſtificatio Evangelica:

duplex ejus ratio.

Modus eam obtinendi.

Iustif: Ev. remissionē pecc: postulat.

tam æternam, quod Deus justitiæ exactæ præmiu[m] esse voluit, adipisci. Quapropter justificatio sub Ev[ang]elio nobis proposita, & ad eos, qui peccave[runt], relata, necessariò remissionem peccatoru[m] in se comprehendit. Vnde hanc Paulus cum il[la] nonnunquam videtur confundere. Requiritur a[u]tem ad eam fides *à Iesu Christo præscripta, a[c] in eo collocata, ut tum ex hac ipsa Pauli disput[a]tione, tum ex multis aliis scripturæ locis patet. [Fi]des verò illa assensum doctrinæ Christi adhibitu[m], ac porrò etiam spem promissorum ejus, in qua [fi]ducia in ipsum collocata cernitur, in se comp[re]hendit: sed in hoc & similibus locis non solam. [I]enim cùm ex plurimis iisq; clarissimis scripturæ [te]stimoniis liqueat, ad remissionem peccatorum o[pus] esse pœnitentiâ, hoc est, animi ac porrò etiam v[itæ] mutatione in melius; & Iacobus expressè testet[ur] hominem non ex fide sola, sed ex operibus eti[am] cum illa conjunctis justificari, idq; Abrahami [de]monstret exemplo, quem Paulus simpliciter [fide] justificatum esse probat eo ipso, quem Iacobus [eti]am citat, Geneseos loco; cùm deniq; & ad Ro[ma]nos scribens Apostolus, & infrà cap. 5. prolixè [do]ceat, ad id, ut Legis severitatem effugiamus, [&] regni cœlestis fiamus participes, omnino requ[iri] ut non secundùm carnem, sed secundùm spirit[um] ambulemus; hinc necessariò efficitur, tunc, cùm [fi]dei simpliciter, seu nulla re alia adjecta, iustifi[ca]tio ac salus sempiterna adscribitur, eaq; sola c[...] r[...]*

Act:13.38,39
Rom:4.6,7.

Fides in Christum:

Pietatem complectitur.
Hac ad justific. esse opus.

Iac:2.14,20, & d.

Rom:4.3.
Gen: 15.6.

vid: Rom:6. & cap: 8.

us Legis hac in parte opponitur, fidei nomine c etiam pietatem vitæ comprehendi; licet ea i, cùm fides magis propriè sumitur, ab ea di-gvatur; qua de re infrà videbimus cap. 5. 5, 6. utriusq; rei exemplum habebimus; quale eti-extat d.l. Iac. 2. ubi [a] *nunc fidei nomine bona ra, tanquam illius spiritum aut perfectionem nplectitur,* [b] *nunc strictiùs ac magis propriè fi-n sumens, eam a bonis operib⁹ distinguit. Caus-gitur h. e. Fidei nomine, effectus etiam simul, hîc apud Paulum, & alibi creberrimè compre-nditur, quæ metonymia est cum synecdoche juncta. Per caussam enim non quidem effectus us, h. e. vitæ pietas designatur, ut in simplici tonymia caussæ accidit: sed unà cum caussa si-l etiam effectus, tanquam altera fidei illius fectæ pars denotatur: ita ut fides illa sit quip-m ex fide strictè ac propriè sumta, & eius effe-, qui est vitæ pietas, conflatum. Ex quibus in-ligitur, fidem, cui justificatio simpliciter adscri-ur, non quibusvis operibus, sed tantùm operibus cτ' ἐξοχὴν sumtis, h. e. perfectis, & perpetuam luntatis divinæ exsequutionem complectentibus poni; idq; non ut contrarium contrario: sed ut tius angustiori, & ut id, quod imperfectiorem e-am Dei mandatorum obedientiam admittit, ei, uod perfectam & exactam omnino postulat. Qui pera haberet, fide carere non posset. Ideo enim*

Pietas interdum à fide distinguitur.

a ℣ 23. cōf: cum præcedent.

b ℣ 14, 18, 20, 22, 24, 26.

Quibus operibus fides opponatur: & quomodo.

ea præ-

ea præstaret, quia crederet, Deum eße, & eße
muneratorem eorum, qui ipsum quærunt, qu
Heb: 11. 6. *re fides consistit, ut docet Auctor Epist. ad Hel*
os. in Christo sanè opera cum fide concurrer
sed in nullo præterea alio; cùm omnes peccaver
Cur fide, non operibus justificari dicamur. *Atq; hinc præcipua intelligitur caußa, cur, cùn*
justificationis adipiscendæ ratione disputatur
de, non operibus, ea obtinenda eße dicatur.
gnificatur enim, Deum non perfectam, ac pe
1. ratio. *niversam vitam continuatam mandatorum j*
rum obedientiam ab iis, qui justificari velint
mnino postulare; imò ne illam quidem, quæ a
qualem obedientiam omnino postulet Deus. *tempore, ex quo Deum agnoveris, omni ex p*
perfecta sit: sed talem, qualem fides ac spes re
nerationis a Deo adipiscendæ, in nobis par
Benignitas N. Fœderis *quandocunq; tandem ea cœperit. Itaq; etiamsi*
1. *liquando in gravissimis peccatis hæseris, mod*
des eam impietatem consequatur, eamq; to
atq; eradicet, justificatio apud Deum parata
2. *et etiamsi, postquam Deo parere cœpisti, ex in*
mitate nonnunquam labaris, modò verè de te
queat, te fidem habere, & eâ ductum Deo pro
ribus parere, justificatione non excidis. At op
κατ' ἐξοχὴν sumta, omnia prorsus peccata
2. ratio. *cludunt. Quò accedit, quòd cùm Opera ad*
stificationem requiruntur, ab omnibus æqua
ter, quicquid a Deo præceptum est, exigitur, n
dò quis id præstare ulla ratione potuerit. At c
sia

: tantùm requiritur, non ita æqualiter ab o-
bus opera pietatis omnino exiguntur: ſed ha-
r ratio diverſitatis virium, quas ad ea præ-
da unusquisq; habuerit; & tantum ab unoquo-
exigitur, quantum in ipſo præſtare poteſt ſpes
niſſorum divinorum firma, accedente ſerio di-
s mandatis parendi ſtudio, quod ea ipſa ſpes in
s, quamquam volentibus, excitat ac ſovet. Vn-
on exigua, quod ad ipſam operum rationem
net, oritur inter fideles diverſitas, quæ tamen
efficit, quominùs is quoq;, qui operum ratione
riores ſunt, juſtificentur. In omnibus nempe
mitatis habetur ratio: quæ cùm non in omni-
it æqualis, inde fit, ut nec obedientia, quæ fidei
ine includitur, in omnibus ſit æqualis ſimplici.
ſed ſecundùm proportionem quandam, quem-
odum & ſacræ literæ teſtantur. Hæc ergo
fidei nomine, uti explicuimus, commodè ſi-
icantur, ideo cùm de juſtificatione noſtra ſer-
eſt, nomen hoc potiùs, quàm alia, quæ pieta-
noſtram apertiùs ſignificent, frequentatur.
mquam & illa addi poteſt ratio, quòd ea voce
icetur, id ipſum operibus noſtris, licet cætero-
n imperfectis, magnum, ut ita dicamus, addere
tium, atq; ut Deo placeamus efficere, quòd ipſi,
t eum nunquam viderimus, confidamus, ejus
miſſis, præſertim quæ naturæ curſu inſpecto im-
ibilia videntur, firmiter credamus, nec ab ea
nos deduci ulla ratione, ulláve operum difficul-
tate

Obedientia pro ratione virium exigitur.

Infirmitatis habetur ratio.

vid. Matth: 13. 23. c. 25. 15, & d. Luc: 19. 15, & d. adde c. 12. 48.

2. ratio. Fides opera noſtra cōmendat.

tate patiamur, & hoc pacto Deo omnipoten
bonitatis summæ, ac veritatis laudem constan
tribuamus.

Opera latiùs patent quàm opera legis.

Animadvertendum autem præterea i
est, Opera simpliciter sumta, licet perfecta, ab
peribus Legis, nempe Mosaicæ, quæ simplici L
nomine in s. lit. intelligi solet, distingui, tanq
genus a specie. Nam & *ante Legem Mosis Op*
is habuisset, qui perpetuò Deo paruisset, seu om
perpetuò fecisset, quæ vel naturâ duce, vel ex
velatione divina, Deo grata esse cognovisset;
nunc quoq; opera haberet, qui omnia Evang
ca præcepta, ab ineunte ætate ad extremum
spiritum, perfectè observaret, etiamsi ceremo

Opera Legis etiā ceremonias complectūtur.

negligeret. At qui Legis opera sectatur, eum
minùs ceremonias in ea præscriptas, quàm ali
jus præcepta servare neceße est. Quocirca in

De his potissimùm in hac epist.

epistola, ubi contra eos disputatur, qui Cerem
arum Legalium observationem urgebant, Ope
Legis semper fit mentio. quamquam ejusmodi
argumentis ad eorum necessitatem tollendā ut
Apostolus, quæ ostendant, nec Operibus simplic
atq; in universum (intellige, ut diximus, perfe
hominē justificari; id quod multo magis in Epist

Rom. 3. 27. 4. 2, 6. 11. 6.

Rom., cujus hæc compendium quoddam est, faci
bi interdum operū simpliciter facit mentionem

Fides genus fidei in Christum.

Similiter autem distinguenda est fides *simplic*
seu generaliter sumta, utut bonis operibus fœc
da, & fides Christi, *aut* in Christum, *tanqu*
ge

nus & species. Fide & ipse Christus fuit prædi- Heb:2.13, ex Esa: 8. 17. Psal: 18. 3.
s. At non in seipsum Christus credidit, sed in De-
n, in quem omnis fides necessariò dirigitur. Fide
brahamus, imò omnes, qui ab initio mundi Deo Hebr: 11.
cuerunt, fuerunt justificati, quamvis ea de re
pressum Dei promissum non extaret: at fide in
hristum speciatim, sub N. Fœdere justificationem
ipisci est necesse. Fidem habet, quemadmodum Fides in genere.
Epist: ad Hebr. suprà docuimus, quisquis credit
eum esse, & esse remuneratorē eorum qui ipsum
ærunt, seu ejus favorem factis voluntati ipsius
nsentaneis ambiunt; ac porrò hac fide impulsus,
ipsa Deum quærit, ut eum vicissim reipsa remu-
ratorem sentiat. At is non protinus Christi fidem Fides Christi:
bet. Hanc enim is demum habet, qui eam remu-
rationem, quam Deus per Christum promisit,
erat, & ea ratione Deum quærendum credit, &
rrò etiam reipsa quærit, quam per eundem Chri-
m nobis præscripsit. quæ fides in ipsum etiam
hristum, & per eum in Deum collocanda est: si- in ipsum Christum collocanda.
idem ipsum quoque Christum tum existere, tum
i parentibus ac mandata sua exsequentibus re-
uneratorem fore, necesse est credere. Quemad-
odum enim Deus per Christum nos remunerabi-
r, & sempiternæ vitæ donabit præmio: ita vicis-
n nos Deum per Christum quærere, h. e. Chri-
mandatis obsequendo, Deo ipsi parere, & ejus
vorem quærere debemus. Sed jam tempus
t, ut ad verba Apostolica redeamus. Ait igitur
Paulus:

Paulus: Scientes quòd non justificatur hom
ex operibus Legis. nimirum quia nullus est, qu
Cur ex operibus Legis nemo justificetur. Legis opera, id est, ea omnia semper fecerit, qu
Lex facienda præscripsit, nullaq; in re unquam
peccârit. nisi per fidem Iesu Christi. particu
la nisi hoc loco vim excipiendi habere non potes
quasi sit sensus, Hominem non justificari ex oper
bus Legis, nisi accedat fides Iesu Christi. Opera e
nim Legis non possent non hominem per se, vi Le
gis, justificare, etiamsi nihil aliud ad ea acced
ret. deinde hujusmodi sententia iis, quos Paul
hîc oppugnat, maximè arrisisset. Neq; enim illi f
dem in Christum abjiciendam, sed opera Legis cu
ea conjungenda esse, & ex utrisq; simul junctis ju
stificationem petendam esse contendebant. Qu
Nisi pro sed, vel sed si. circa particula ista nisi, habet hoc loco vim ad
versativæ, positaq; est pro sed. quod alibi etiam o
currit, ut Iohan: 5. 19. & 15. 4. ubi significat, sed s
Matth: 12. 4. 1 Cor: 7. 17. Apoc: 9. 4. & 21. 27. i
quibus locis nisi simpliciter ponitur pro sed. Qu
ergò scirent, per fidem Iesu Christi justificatione
contingere, non per opera Legis, propterea in I
sum Christum credidisse se, aliosq; sui similes, d
Fides Iesu Christi. cit Apostolus. Fides Iesu Christi, est fides qua
Iesus Christus attulit, quæq; in Iesu Christi doctr
na & religione traditur, vel etiam, quæ in Ie
Christo collocatur. sic alibi fides Dei, pro fide qu
Ejus finis. habetur Deo, aut in Deo collocatur, Mar: 11. 2
Vt justificaremur ex fide Iesu Christi, & no
ex op

x operibus legis. *Cauſam finalem fidei, a ſe &*
i ſimilibus in Chriſtum collocatæ, exprimit: id
t, ut per fidem Ieſu Chriſti id aßequeremur, ut
eus nos tanquam juſtos tractaret, hoc eſt, tum à
atu & obligatione pœnæ, tum ab ipſa pœna nos
beraret, ac porrò etiam præmio, quod juſtis de-
inavit, nempe æternâ vitâ, nos donaret. &
on ex operibus legis, *& ne de nobis ſententi-*
n ex legis operibus ſerre, & ea demum conditi-
e, ſi ea præſtitißemus, nos juſtificare vellet: ali-
uin enim nobis pereundum eßet. Hinc autem
telligi vult Apoſtolus, non eſſe cur ampliùs le- Legi jã non adhærendum.
immoremur: quandoquidem per eam non juſtifi-
mur, ſed damnemur. Imò eo ipſo, quòd per fidem
ſu Chriſti juſtificemur, legem vim ſuam in nos
imperium amiſiße; nec quicquam jam aliud ad
ſtificationem requiri, quàm quod fide in Ieſum
hriſtum continetur; quæ nec legis exactam ob-
vationem, nec ejus ceremonias requirit; ut po-
cum ſumma Dei gratia conjuncta, & nonniſi
iritualem cultum a nobis exigens. Propterea
ıòd non juſtificetur. *Repetit eandem cauſam*
16. propoſitam, propter quam deſerta lege ad
hriſtum confugerint: ſed ita, ut ad locum Veteris 1. Argumentum principale.
ſtamenti non obſcurè reſpiciat, & ſic ſcripturæ
ſtimonio ſententiam ſuam confirmet. Reſpicit
nim ad verba Pſal. 143. 2. Ne ingrediaris in ju- Ingredi in judicium cum aliquo.
icium cum ſervo tuo, *(id eſt, ne jure mecum a-*
as, & prout meritus ſum me tractes:) quia non

 juſtifica-

justificabitur coram te omnis vivens. *h* *est, quia si velles opera hominis ad legis tuæ no* *mam penitus exigere, & ex iis de homine sente* *tiam ferre, nemo à te justus pronunciaretur. qu* *re Paulus sententiam istorum Davidis verbor* *nobis quodammodo explicuit, dum addidit i* *verba:*ex legis operibus. *Notus autem est Hebr* *ismus, Omnis caro, seu omnis homo non justific* *bitur, pro, Nulla caro, seu nullus homo justifica* *tur. Negatio, non eadem voce cum nota vniver* *litatis, ut apud Latinos & Græcos, continetur, s* *verbo proximè præfigitur. Et hæc quidem prin* *est ratio principalis, qua probatur, ex Lege justi* *cationem petendam non esse.*

Omnis non pro *Nullus.*

v. 17. Si verò quærentes. *Amolitur ob* *ctionem quandam, quæ ex dictis oriri poterat,* *sententiam ipsius, de justificatione per fidem* *Christum, non parùm labefactare. Ita enim a* *quis adversus Paulum ratiocinari poterat: Di* *Paule, vos quoq; origine Iudæos, quærere justific* *tionem in Christo, idq; propterea, quòd per leg* *justificari nequeatis. quare & vos, non tantùm* *mines Gentiles, peccatores esse reperimini. Nis* *nim peccatores essetis, ad Christum a lege* *confugeretis. Vnde videtur consequi, Christum* *se ministrum peccati, idest, hominibus fenestr* *peccandi aperire; quandoquidem non iis ta* *tùm, qui ignoratione divinæ legis, quales era* *homines Gentiles, in varia peccata prolapsi su* *sed Iudæis etiam, divinæ legis cognitione prædi*

1. Prolepsis.

Objectionis explicatio 1.

eccatorum veniam & juſtificationem pollicetur. n non hoc eſt peccato miniſtrare, id eſt, talem octrinam & diſciplinam proponere, quæ homines iſsolvat, quæque peccatis faveat & velificetur? x quorundam ſententia poſſet & ſic explicari bjectio: Quòd ſi fortè etiam nos, aut aliqui ex nois, qui juſtificationem per Chriſtum quærimus, inerea nihilominus peccare, vel in peccato hærere eprehenſi ſumus, ſeu mavis deprehendimur; (nam ræteritum reperti ſumus, Hebræorum more pro ræſenti poteſt ſumi;) an non, dicet quispiam, Chrius peccato miniſtrat? Abſit, reſpondet Apoſtos; ſeu, hoc ex eo conſequi pernegat. Reſponſio.

v. 18. Si enim quæ diſſolvi. Rationem aſrt, cur hoc ex illo conſequi neget. Cujus vis tota eo conſiſtit, quòd Chriſtianæ religionis ea ſit rao, ut quivis, qui eam amplectitur, peccato nuncin remittere, idq; in ſeipſo deſtruere, vi religionis lius & poſſit, & omnino debeat; ita ut, niſi id ferit, tum iſtius rei culpa univerſa in ipſum, non in hriſtum eiusq; religionem recidat; tum peccatoum reatui ac pœnis ſeſe denuò obſtringat, & ſic neficio Chriſtianæ religionis excidat. Quare neuaquam dici poſſe Chriſtum eſſe peccati minirum, ſeu ei operam aliquam navare. Tum demum nim id de ipſo dici poſſet, ſi hominibus in peccato erſeverantibus, aut ad illud redeuntib: juſtificatinem polliceretur. Dicere non immeritò poſſes, in ac reſponſione contineri ſummam quandam cap.

Ejus ratio.

Chriſtiani & poſſunt & debent a peccatis deſiſtere: aliàs damnandi.

Chriſtus peccato nõ miniſtrat.

6. & initii c. 7. ad Rom. Nam istic eadem rever objectio dissolvitur, & ea, quæ hîc ad responsione confirmandam afferuntur, fusiùs deducuntur. Lo quitur autem Apostolus usque ad finem cap. in su

Prosopopœia.

persona de quovis Christiano, sed inprimis eo, q sub Lege aliquando vixerit, eâq; desertâ Chri religionem fuerit amplexus: cujusmodi prosopopœ ia reperitur etiam Rom. 8. 2. imò & cap. 7. 2 quemadmodum in cæteris ejus capitis verbis, in su persona loquitur de homine sub Lege existent declaraturus id, quod v. 5. dixerat. qua de re i

Explicatio verborum.

Id ergo dicere vult Paulus hoc ver. 18: Christian quivis, ad Christi religionem accedens, illius vi a actus peccatum destruit, illiq; nuncium planè r mittit, aut remittere se velle testatur. Quare si lud postea iterum ædificet, i. e. in illud relabatu idq; in se veluti restauret, transgressorem s psum constituit, id est, ipsemet sponte sua, nu

Religio Christi, peccato adversa.

Christi ac religionis ipsius culpâ, divinam volu tem transgreditur, seq; ipsum transgressionis um facit. siquidem Christiana religio, tum ut p catum abdices ac destruas, jubet; tum vires a faciendum suppeditat; tùm deniq; si contrà fe

Transgressor.

ris, non minùs, quàm Lex, damnat. Transgres hoc loco non peccatorem simpliciter significare detur, sed simul transgressionis reum, ac pœnæ strictum, id quod illius consequens est; adeò ut vox, non tantùm justo seu pio, sed etiam justific opponatur. Consentaneum enim est, Paulum i

id sol

ſolum velle dicere, Hominem eum, qui pecca-
um, quod deſtruxerat, iterum ædificet, divinam
luntatem tranſgredi, & quidem ſua ſponte, ſu-
â, non Chriſtianæ religionis, vitio; verùm etiam,
um hoc ipſo ſeſe juſtificationis beneficio privare.
v. 19. Ego enim per legem legi mortu-
s ſum, ut Deo vivam. *Dixerat ſe peccatum*
ſtruxiſſe, & ſi illud denuò ædificet, fore ut pec-
torem ſeipſum conſtituat. hujus rei rationem hîc
fert, cum tacita objectionis occupatione. Videri
im alicui poterat, homines ideò ſeveram illam 2.Prolepſis.
gis diſciplinam deſeruiſſe, ut liberiores ad pec-
ndum eſſent. Itaq; dicit Paulus, ſe quidem legi
ſe mortuum, verùm eo fine, ut Deo viveret, non
liberiùs peccaret. hanc Chriſtianæ religionis
uam amplexus fuerit, eſſe rationem, hunc ſco-
um. Legi mori, *eſt reſpectu legis eſſe inſtar mor-* Legi mori.
i, legem deſeruiſſe, ampliùs eius diſciplinæ non
beſſe, nec curare quid illa vel jubeat, vel mine-
ur. Lex autem eatenus hîc ſumenda eſt, quatenus quatenus ab ea liberati Chriſtiani.
Chriſtiana religione diverſa eſt, & a Moſe
ntùm fuit tradita. Nam quæ cum ipſa Evange-
ca doctrina conſentiunt, & in eam à Chriſto ex
ge tranſlata ſunt, ad ea nos ipſa Evangelica do-
rina obſtringit; non quia Moſes ea juſſit, ſed
uia Chriſtus. Talia autem ſunt ea omnia, quæ i-
a honeſtatis ratio requirit. Dicit autem, ſe per Lex a ſe ad Chriſtum tranſire cogit.
egem *legi eſſe mortuum, ad minuendam dicti in-*
idiam: quaſi dicat, ipſa lex mihi cauſa fuit, ut

eam desererem. quod duplici ratione fieri potuit: Vel quia nimis rigidè mecum egit, ita ut per eam non poßem justificationem adipisci, quin potiùs sua voce me damnavit. adegit igitur me, ut aliò me conferrem, & eam disciplinam amplecterer, per quam & longè melior, quàm eram sub lege, & longè felicior evaderem, hoc est, justificationem consequerer: Vel quia ipsa lex, dum de Christo & in eum fide loquitur ac testatur, me ad Christum remittit: Rom. 3. 21. Ioh. 5. 39, 46. Deo vivere, *est, ad ejus voluntatem omnes vitæ actiones attemperare.*

1. severitate sua.

2. testimonio de Christo.

Deo vivere.

v. 20. Christo concrucifixus sum. *Probat Paulus, ita se, atq; adeo quemvis Christianum, vi religionis suæ inspecta, Legi mortuum, & ab ejus jugo liberatum eße, ut Deo in posterum vivat, non verò ut peccato liberiùs indulgeat. Ratio est, quia vi mortis Christi effectũ sit, ut legi moreretur. Mors autem Christi nequaquam efficit, ut peccato in posterum vivas seu indulgeas: sed potiùs ut ei moriaris, idq; penitùs abdices, & contrà unà cum Christo vivas Deo: quemadmodum fusè in Epist. ad Rom. partim 6. partim 7. cap. explicatur. Hoc ergo dicere vult Apostolus: Iure aßerui, me, atq; adeo quemvis Christianum, ita Legi eße mortuum, ut nihilominus non peccato, ut cuipiam videri poßit, sed Deo in posterum vivam. quia Christus morte sua, quam in cruce pertulit, effecit, ut ego etiam spirituali ratione crucifigerer ac morerer, non*

Ratio vers. præced.

Mors Christi & Legem & peccatum abdicare jubet.

c. 6. 6. usq; ad 12.
6. 7. 4.

minùs

minùs peccato, quàm Legi, & ſic Legem ſimul & peccatum abdicarem ac deſererem. Dum enim Chriſtus diſciplinam ſuam morte ſua ſanxit & obſignavit, Legi ſimul & peccato vim omnem ademit, & mihi, reſpectu eorum, vitam. Crucis autem, ſeu mortis Chriſti nomine, per ſynecdochen quandam comprehendi tacitè debent etiam illa, quibus ſublatis, vim ad ſtabiliendum fœdus novum, mors Chriſti vel non haberet, vel perderet. qualis eſt tum doctrina ejus, ad quam confirmandam mors fuit adhibita, tum reſurrectio eam conſequuta. Vnde tum in Ep. ad Rom. dd. l. tum in 2. Cor. 5. 15. eadem de re loquens Apoſtolus, reſurrectionis etiã Chriſti expreſſam facit mentionem, eamq́ cum morte ipſius hac in parte conjungit, ut oſtendat, Chriſtianos earum vi debere etiam mori, (nempe peccato, ſibi ipſis, Legi:) & reſurgere atq́ in novitato vitæ ambulare, ſeu Deo ac Chriſto in poſterum vivere, & ex ejus voluntate actiones omnes componere. Solius autem mortis Chriſti hîc, & alibi etiam in hoc negotio, mentionem facit Paulus, quòd ea inter cætera, quæ novi fœderis ſanciendi cauſſâ fecit, ſit opus omnium duriſſimum, & apertiſſimum ſummæ erga peccatores Dei Chriſtiq́ charitatis argumentum, & ſic peculiare quoddam, maximeq́ proprium Novi Fœderis ſigillum; adeoq́ maximam nobis vim, ut Deo nos penitus mancipemus, & ex Chriſti inſtitutis in poſterum vivamus, afferat. Vivo autem non amplius

quo pacto.

Mortis Ch. nomine & alia cõprehenduntur.

Cur ſolius mortis fiat mentio.

3. Prolepsis.

pliùs ego, ſed vivit in me Chriſtus. *Quia in præcedentibus ſe partim mortuum & crucifixum eſſe dixerat, partim nihilominus Deo vivere; nunc velut objectionem occupans, quomodo utrumq; ſimul conſiſtere poſſit, docet. Diceret enim quiſpiam: quomodo Deo vivis, cum te mortuum ac crucifixum eſſe dicas? Reſpondet; mortuus quidem ſum, quatenus vitam meam priſtinam, habita ratione religionis ac morum, perdidi ac ſponte abjeci: ſed interea tamen vitam aliam, nempe Chriſti, recepi. quemadmodum cum illo mortuus ac crucifixus ſum, ita cum illo revixi. Is in me vivit, ac porrò ego quoq; unà cum ipſo vivo Deo. Cùm ergo ait, ſe non ampliùs vivere, ſignificat, ſe priſtinam religionis ac vitæ rationem abdicaſſe ac deſeruiſſe. q. d. Non is nunc ſum, qui eram antea; longè ſum mutatus ab illo. vel etiam, non vivo ampliùs pro arbitrio meo, non ſum mei juris, non ſecùs ac ſi eſſem mortuus.* Sed vivit in me Chriſtus. *Chriſtus, qui revixit, in me quoq; vivit, ille me regit & gubernat, ex hujus voluntate & arbitrio mores meos & univerſam vitæ rationem compono. vivebat in Paulo Chriſtus per ſpiritum religionemq; ſuam, ejusq; actiones hoc modo gubernabat. Idem hoc eſt cum eo, quod Apoſtolus 2. Cor. 5. 14, 15. ſcriptum reliquit:* Si unus pro omnibus mortuus eſt, ergo omnes mortui ſunt. Et pro omnibus mortuus eſt, ut qui vivunt non am-

P. quomodo ſimul mortuus & vivus.

Chriſtus in Paulo vivebat.

non ampliùs sibi ipsis vivant, sed pro ipsis mortuo & excitato.

Quòd verò nunc vivo in carne. *Iterum occupat contra proximè dicta objectionem : quia poterat aliquis dicere, Christianum, utpotè carne præditum, etiam aliorum hominum more vivere, ita ut non videatur esse dicendum, illum non ampliùs vivere, sed Christum in ipso; quandoquidem multas actiones peragat, ad carnem spectantes: ut quòd edat, bibat, dormiat, victum manibus quærat, negotietur; quæ omnia nihil videntur pertinere ad Christum, seu vitā spiritualem, sed tantùm ad carnem. aliud est* in carne vivere, *aliud secundùm carnem, seu, prout caro cupit. illud omnium est mortalium; hoc non est verorum Christianorum, ut inf. cap. 5. apparebit. Ad objectionem respondet Apostolus, se etiam in talibus* in fide filii Dei vivere, *hoc est, cum fide; actiones etiam illas fide esse veluti informatas. quasi dicat, etiam dum ista perago, quæ merè ad carnem & hanc vitam pertinere videntur, semper ad fidem filii Dei respicio, & ex ea actiones quoq; istiusmodi moderor, ut omnia illi sint conformia, nihil absonum.* Nam *naturales etiam ac civiles actiones, quatenus honestatis vel turpitudinis capaces sunt, ad fidem pertinent. Quapropter rectè asseruerat Apostolus, non se vivere. sed in se vivere Christum.* Etiamsi enim *Christus, ejúsve religio, non ad quasvis actiones suscipiendas hominem impellat ; nihilominus ta-*

4. Prolepsis.

In carne vivere quid.

aliud *secundùm carnem* vivere.

Christiano vitam communem fide gubernat.

Quatenus vita communis fidei subjaceat.

men omnium actionum modum gubernat, & ut honestati, divinæq; voluntati consentaneæ sint, efficit. Quod cùm in quopiam evenit, non ipse, sed Christus in eo vivere, eiusq; vitam totam gubernare, meritò dicitur. Ex his autem verbis manifestum est, fidem Christi esse practicam, & in totius vitæ actionibus cerni, earum esse regulam ac normam. Cur autem dicatur Filii Dei fides, intelligi ex iis potest, quæ suprà diximus, v. 16. ubi fides Christi appellatur. Nomen Filii Dei hîc iterum κατ' ἐξοχὴν sumitur, ut sup. cap. 1. 16. Ita autem Christum hoc loco describit, ut tum ipsum, tum fidem ipsius tanto magis commendet, ac Dei voluntati maximè consentaneam esse ostendat. Fortè etiam, ut tanto magis commendet ipsius erga nos charitatem, & beneficium inde profectum, quod statim subjicit, dum ita porrò scribit, argumentum principale secundum nobis expositurus, quo docetur, non ex Lege, sed ex fide in Christum justificationem esse petendam: qui dilexit me & tradidit seipsum pro me. Ideo autem hanc descriptionem addidit, ut causam exprimeret, quæ eum vel inprimis permoverit, ut deserta Lege fidem Christi amplecteretur, ejusq; religioni adhæresceret, & ex ea omnes vitæ actiones moderaretur; nempe quòd se ita dilexerit, ut etiam vitam suam pro se dirissimæ morti exposuerit. pro me, id est, propter me, seu salutis meæ caussâ. Nam alibi loco particulæ proponitur propter, eodem manente

Fides Christi practica.

Fides Filii Dei.

2. Argumẽtum principale.

Paulus cur Christi fidẽ amplexus.

Pro nobis quomodo mortuus Christus.

sensu.

sensu. Confer inter se Rom. 14. 15. & 1. Cor. 8. 11. Satis autem constat, non alia ratione propter nos, seu boni nostri caussâ mortuum esse Christum, quàm quatenus ut remissionem peccatorum salutemq; sempiternam consequeremur, mortuus est. quod quo pacto factum sit, dictum est sup. cap. 1. 4, & hoc ipso cap. v. 20. Dicitur autem de Christo κατ' ἐξοχὴν, quòd pro nobis sit mortuus *aut* crucifixus. *Nam cùm etiam Paulus de se dicat, se* pro Gentibus, *aut* pro Ecclesia, *aut* propter electos pati, *ut salutem sempiternam consequantur; & nos quoq; alii pro aliis ad Christi exemplum animas ponere debeamus, maximè cùm aliorum salus agitur; nihilominus tamen id Christo nonnunquam tanquam proprium tribuitur, ut patet ex 1. Cor. 1. 13. nempe quia is primò in eum finem est mortuus, & secundùm Dei gratiam ex ejus morte primò ac potissimùm salus nostra, in eaq; comprehensa peccatorum nostrorum remissio pendet. Cæteri Christo hac in parte tantùm subserviunt, & non nisi secundariò tantus fructus ex eorum morte manat. Iam verò si Christus pro nobis, seu salutis nostræ sempiternæ caussâ mortuus est, si eum in finem tam acerba passus est, ut certum, eumq; facilem, æquum ac benignum iustificationis ac salutis adipiscendæ modum stabiliret, & jus quoddam ad eam nobis pareret, nosq; adeo in illam salutis viam traduceret; quomodo ei non adhæresceremus? quomodo*

de eo per excell. dicitur.

Eph: 3. 1, 13: Col: 1. 24. 2 Tim: 2. 10. vid: & 2 Cor: 1. 6. 1 Ioh: 3. 16.

Loc9 1 Cor: 1. 13.

Christo adhærendum.

modo fidem ejus non amplecteremur, & eâ totius vitæ actiones non gubernaremus?

Amplificatio rationis.

v. 21. Non abjicio gratiam Dei. *Dilatat magis & illustrat hoc argumentum Apostolus, quo se ad fidem & religionem Christi, deserta Lege amplectendam, adductum fuisse dixerat. Ostendit enim, se nisi id faceret, meritò pro contemtore gratiæ divinæ, hominéq; adeo ingrato atq; impio habendum. Tacitè nempe, ut alibi, ita etiam in præcedentibus præsupposuerat Paulus, quod aliàs satis apertum erat, & Galatis, ut ex seq. cap. initio apparet, jam antea clarè ac perspicuè fuerat à Paulo demonstratum, & suprà cap. 1. 4. repetitum, Christum ex Dei voluntate ad remissionem peccatorum nobis pariendam fuisse mortuum, seu eum in finem, ut justificationem per fidem sine operibus Legis obtinendam sanciret ac stabiliret. Hanc ergo gratiam Dei Paulus negat se abjicere, vel, quæ Græcæ vocis vis est, irritam atq; inanem reddere, seu reddere velle, tum quòd Deus gratuitò se justificare velit, & peccata sibi remittere; tùm quòd, ut hanc promissionem sanciret, Christum mori & sanguinem fundere voluerit. quasi dicat: haudquaquam ita ingratus itaq; impius esse volo, ut tantam Dei gratiam spernam, aut supervacuam atq; otiosam judicem. quod quidem facerem, si Legi adhuc, quàm Christo, mallem adhærescere, & ex illa potiùs, quàm ex fide Iesu Christi justificationem*

ἀθετεῖν.

Gratia Dei.

hanc spernit, qui Legi adhuc adhæret.

cationem quærere. ἀθετεῖν significat abrogare, irritum facere; interdum etiam repudiare, spernere, ut 1. Thes. 4. 8. Heb. 10. 28.

Ratio dicti, cum prolepsi.

Si enim per Legem justicia. *Ratio superiorum cum prolepsi quadam. Dicere enim quispiam poterat, Cur tu ais, te Dei gratiam non abjicere, seu irritam non facere? Numquid eam faceres irritam, si ex Lege petendam duceres justiciam, & fidem filii Dei amplecti nolles? Respondet Paulus, Omnino irritam facerem. Nam si ex Lege petenda est justicia,* Christus δωρεὰν est mortuus. *δωρεὰν propriè significat* gratis, *& respondet Hebræo Chinnam: sumitur autem interdum pro* sine caussa, *intellige, justa, gravi, ac sufficiente: ut Ioh. 15. 25. Ait ergo Apostolus: Si ex Lege petenda esset justicia, sine caussa, seu temerè mortuus fuisset Christus; ac proinde gratia divina, quæ in ea re apparuit, nulla censenda esset, ac planè irrita fieret. Christus enim eum in finem est mortuus, ut Novum fœdus, & in eo propositā peccatorum remissionem, modumq; justificationis per fidem adipiscendæ, confirmaret ac sanciret. At quorsum istud, si per Legem ejusq; opera justificationem adipisci debemus? siquidem Legalis hic justificationem assequendi modus, illum qui est per fidem, ac remissionem peccatorum tollit atq; abolet. Quis ergo gratiæ illius divinæ, ex qua factum, ut Christus pro nobis moreretur, usus, quis fructus?* Nonne *ea planè irrita erit?*

δωρεὰν pro sine caussa.

Lege vigēte mors Christi irrita.

Caput III.

2. Partes capitis.

PErgit Apostolus in materia proposita; & in priori hujus cap: parte rationibus sententiam suam, de justificatione per fidem, non per Legis opera quærenda, munit; in [a] *altera objectionem potissimam, quæ ex Legis Mosaicæ promulgatione peti poterat, amolitur, & sententiam suam tanto validiùs asserit ac propugnat. Primùm autem, occasione argumenti, quo sub finem præcedentis capitis docuerat, ex Lege non esse petendam justiciam, quod quidem à morte Christi ductum est, reprehendit Galatas, quòd a veritate Evangelica deficerent ad Legem, licet summa cum diligentia de vi mortis Christi edocti essent, & sic probè cognovissent, non ex Lege, sed ex fide in Christum, justificationem esse petendam.*

a à ℣ 15.

Acrior Galat: reprehensio.

v. 1. *Ait igitur:* O amentes *vel* inconsiderati Galatæ *q. d. Quàm amentes ergo, quamque stolidi atque inconsiderati estis, ô Galatæ, qui cùm ista plenissimè ex me didiceritis, tamen in veritate Evangelica non persistatis, sed ab ea ad Legem deficiatis. Certum autem est, non ex ira, non ex odio, acriorem hanc reprehensionem esse profectam; sed ex studio quodam eos ad meliorem mentem revocandi, &, ut gravitatem erroris sui considerare, & eo agnito erubescere ac resipiscere vellent, efficiendi. Itaque cùm & à tali animo esset profe-*

cta, &

cta, & à tanta auctoritate, (neq; enim omnia omnibus licent:) non pro convicio, sed pro paterna objurgatione habenda est. nec adversatur interdicto Christi Matth: 5. 22. Eatenus enim ibi stultum appellare fratrem vetat Christus, quatenus ejusmodi vox ex ira proficiscitur, de cujus effectis ibi loquitur, & sic verum est convicium. Simili sanè ratione discipulos suos tanquam pater filios objurgavit ipse Christus Luc. 24. 25. vid. & Matth, 15. 18. Magna autem erat stultitia, à Christo ad Mosem, ab Evangelio ad Legem transire, vel Legem cum Evangelio copulare, & voluntariam eamq; gravissimam subire servitutem; modum justificationis consequendæ facilem ac svavem negligere, impossibilem autem eligere; præsertim in iis, quibus tàm accuratè, tanta cum diligentia Christi doctrina, & mortis illius vis explicata fuerat. ideò subjicit, quis vos fascinavit, veritati non obsequi. quasi dicat, tam gravis est vester hic error, tanta imprudentia, ut videri queat, non naturali aliqua & consueta ratione vos eße deceptos: sed (si ejus rei vis aliqua hîc eße poßet) fascino quodam mentes & oculos vestros fuiße captos: vel, quis vos præstigiator decepit, & adeo dementavit? ut veritati non obediretis i. e. ei obedire non pergeretis. Obedimus autem veritati, non solùm factis, quamquam his potissimùm; verùm etiam mente, dum ei aßentimur, ei judicium nostrum submittimus. & huc maximè respicit hoc lo-

Stultum appellare quomodo vetet Christus.

Stultum à Christo ad Legē transire.

Veritati obedire.

hoc loco Apostolus. unde nonnulli ita reddiderunt locum, ut non crederetis veritati, præsertim cùm πείθεσθαι propriè sit persuaderi. sed verbum istud dativo junctum obtemperandi significationem habet, licet hic obtemperatio illa in credendo revera consistat. caussam autem redditurus, cur tantopere miretur Galatarum errorem subjicit: quibus ob oculos Iesus Christus descriptus, vel potiùs depictus fuit. utrumque enim significat προεγράφη: sed depingendi verbum allegoriæ, quâ hic utitur Apostolus, meliùs convenit. particula πρὸ, ex qua verbum est compositum, potest quidē significare idem quod antea, vel priùs; quasi dicere velit Apostolus, Christum illis jam antea fuiße depictum: sed magis loco convenit, ut significet ante faciem; ut ita magis adhuc exprimatur, & quodammodo repetatur id, quod dictum fuerat ante oculos. Itaque sensus est, Adeò accuratè, adeò planè ac perspicuè vobis exposui Iesum Christum, nempe ratione muneris ipsius, seu mavis religionem ac doctrinam ipsius, eaq; omnia, quæ salutis nostræ caußâ, vel fecit, vel paßus, vel deniq; consecutus est, & nominatim vim mortis ejus; ut non secùs rem cernere possetis, ac si eam vivis coloribus depictam ante oculos vestros posuißem, & vobis spectandam exhibuissem. Ideò addit: In vobis, seu inter vos crucifixus. Subaudienda est particula similitudinis

Caussa admirationis Paulinæ.

προγράφειν.

Christus Galatis depictus.

Nota similitudinis omissa.

tanquam

tanquam. *Optima pictura eſt, quæ ita rem exprimit, ut ea ipſa ante oculos noſtros exiſtere, aut geri videatur. Quia ergò planiſſimè à Paulo erat vis mortis Chriſti explicata, ideò ait, à ſe Chriſtum Galatis fuiſſe depictum, ut inter eos quodammodo videretur eſſe crucifixus. Hinc autē apparet, in iſta depictione Chriſti crucifixi, incluſiſſe Apoſtolum doctrinam de mortis ipſius vi ac fine, quem hunc fuiſſe oſtendimus, ut Novum fœdus, & doctrinam de juſtificatione per fidem obtinenda, perpetuis temporibus dedicaret ac ſanciret. Itaq; Paulus jure miratur, Galatas, quibus iſta tam clarè fuiſſent explicata, eò nihilominus dementiæ prolapſos, ut iſtum juſtificationis modum, per Chriſti mortem ſtabilitum deſererent, & Legalem amplecterentur. Occaſionem autem id nunc commemorandi inde habuit, quia paulò antè ex Chriſti morte collegerat, juſtificationem non eſſe ex lege petendam; ac proinde Legi eſſe valedicendum.*

v. 2. Hoc ſolum volo diſcere a vobis. 3. Argum. principale.
Novo argumento, quod inter principalia tertium eſt, oſtendit, doctrinam de juſtificatione per fidem adipiſcenda ſequendam eſſe, non eam, quæ per opera Legis juſtificationem quærere jubet. Sumtum autem eſt ex eo, quòd Galatæ non ex operibus Legis, ſeu mavis beneficio doctrinæ de operibus legis præſtandis, & juſtificatione ex iis petenda, ſpiritum ſanctum accepiſſent; ſed per fidem, ſeu mavis beneficio doctrinæ de fide, deq; ju-

stificatione per eam adipiscenda. Hoc solum cupio a vobis discere, *seu* cognoscere. *Nempe quia vel hoc solum, etiamsi alia argumenta deessent, illos poterat convincere. Ea enim ratione apertissimè demonstratum fuit, doctrinam de fide, deq́ justificatione per eam quærenda, divinitus fuiße profectam. hac autem stabilita, simul Legis vis tollitur; & tanto quidem magis, quòd cum Lege tantum Dei donum nequaquam fuerit conjunctum.*

Spiritûs S. donum Evangelium maximè cõfirmat.

Ioh: 5. 6, 18. *Hic est ille spiritus, qui inter testes divinos collocatur a Iohanne; & de quo nominatim dicit, quòd sit veritas. vid. Heb. 2. 4.* Ex operibus Legis. *Hoc mihi saltem dicite, an ex eo, quòd opera legis feceritis, vel etiam quòd doctrinam, quæ Legis opera urget, receperitis, Spiritum S. acceperitis: an verò* ex auditu fidei, *id est, ex eo, quòd doctrina de fide in Christum auditâ, eam fueritis amplexi?* Fidei *enim vox, pro doctrina de fide, hoc loco, ut & alibi, accipi potest. quemadmodum fit cap. 1. v. 23. & hoc ipso cap: infrà v. 23. Quare vox* auditus *propriè sumi potest, licet alicubi prædicationem significet. Esa. 53. v. 1. Ioh. 12. 38. Rom. 10. 16. Porrò unà cum antecedente, nempe auditu doctrinæ de fide, simul intelligendum est consequens, nempe fides, seu aßensus ei adhibitus. Spiritus enim S. non dabatur iis, qui doctrinam Evangelicam tantùm audiebant, sed iis qui auditam recipiebant. Non subjicit Apostolus responsionem: quia nimis manifestum erat, Spiritum S. in eos ideo fuiße effusum,*

Fides pro doctrina de fide.

Auditus.

Spiritus S. credentib: tantùm datus.

fusum, quòd in Christum crediderant. Quare sic Galatas urgere censendus est Apostolus: Cùm Deus hanc doctrinam tam pretioso Spiritus S. dono vobis communicato confirmârit, & per istud donum satis fuerit testatus, se omnes eos justificaturum, qui fidem habuerint; quæ stultitia est, ad Legem ejusq; opera, quæ cùm vobis prædicarentur, & à vobis reciperentur, tale donum non habuerunt conjunctum, velle transire?

v. 3. Sic amentes estis, cùm incepissetis spiritu, nunc carne perficitis? *In hoc & seqq. versic. Paulus argumentum propositum amplificat, & pondus aliquod ei addit. Etenim occasione ejus doni, quod Galatis per Evangelium obtigerat, per Legem autem, ad quam nunc transirent, nequaquam; commemorat duo quædam eius spiritus effecta ac fructus, quibus sese nunc Galatæ ad Legem desciscentes, sponte sua privent, & sic a statu longè meliori ac feliciori ad deteriorem delabantur: ut eorum amentiam tanto clariùs ostendat, & eos ab errore revocet. Prior spiritus illius fructus est, vita spiritualis, seu vera solidaq; pietas, a qua Galatæ nunc degenerarent: posterior, patientia in afflictionibus pro veritate Evangelica, cujus fructu ac præmio se hac inconstantia ac defectione sua fraudarent. Ait ergo: adeo amentes, adeo inconsiderati estis, ut non videatis, vos a statu longè feliciori ac præstantiori ad statum longè viliorem delabi, ab equis, ut dici solet, ad asinos?*

Fructus spi sancti, & eorum jactura.

14

22

Prioris explicatio. *Spiritu incepistis, id est, spiritus illius sancti, qui vobis per fidem in Christum obtigerat, ductum sequi cœperatis, ac proinde spiritualem vivendi & Deo serviendi rationem sectabamini, quæ nimirum spiritu & animo magis, quàm carne peragitur.* Spiritus ad ad solidam pietatem ducit. *Spiritus enim iste non ad ceremonias, non ad carnalem & externum Dei cultum, sed ad veram sanctimoniam, & internum animi cultum homines rapit. Ab hoc spiritus ductu cultuque ipsi convenienti, ad carnalem religionem, quæ in variis ritibus ac* Carne perficere. *ceremoniis consistit, & carne magis, quàm animo & spiritu perficitur, delabimini, & sic cùm benè cœperitis, malè finitis, nec ultima respondent* ἐπιτελεῖσθαι. *primis. Verbum ἐπιτελεῖσθαι mediæ potiùs, quàm passivæ significationis esse videtur, ita ut significet* finire, absolvere. *opponitur enim verbo ἐναρξάμενοι.* Caro. *Voce* Carnis *non semel utitur Paulus, cùm de ceremoniis rebusvé externis agit: quia carne perficiantur, carnem non spiritum mentemvé hominis afficiant; ut infrà cap. 6. 12, 13: & 2.* Cor. *5. 16. Phil. 3. 3, 4. Et hoc quidem loco ita videtur accipi: non verò pro appetitu carnali, ut alibi sæpe contingit. Neque enim verisimile est, Galatas protinus ad carnis opera, seu vitia aliqua ob defectionem illam suam, nondum, ut videtur, penitus consummatam, prolapsos fuisse. a spiritualis autem vitæ solidæque pietatis studio, a quo primùm cœperant, ad carnalem ceremonialemque* Dei *cultum e-*

os nunc

os nunc progreſsos, & ſic curſum vitæ ac religionũ abſolvere inſtituiße, ſatis conſtat. Quamquam & illud certum eſt, ubi carnalis ille cultus viget, ibi homines ferè etiam carnaliter vivere, ac peccatis variis ſervire. quandoquidem occupati rebus iſtis externis, quibus caro libentiùs defungitur, quàm iis, quas ſpiritus imperat, interna animi bona, ſolidasq́ virtutes minùs curant, & ſibi ipſis hac externa pietatis ſpecie imponunt, ut ſatis officio ſe functos, ſatis ſe pios arbitrentur.

Ceremoniæ pietati officere ſolent.

v. 4. Tanta paſſi eſtis fruſtrà. *Alterum exprimit ſpiritus ſancti fructum, quem Galatæ antea fuerant adepti, nunc perditum ibant. Etenim inter alia, quæ Galatæ ſpiritus ductu atq; impulſu fecerant egregia, propter veritatem doctrinæ illius, quam a Paulo acceperant, non levia fuerant ab adverſariis paſſi; nunc illis, veluti indignè id ferens, & ſimul vicem eorum dolens, exprobrat, quòd hac eorum inconſtantia fiat, ut iſta ipſorum patientia in irritum cadat, & fructu ſuo excidat; ſi modò ita, ut cœperant, pergant, hoc eſt, carne finiant, & priorem illam ſuam conſtantlam hac ratione refutent & damnent. quaſi dicat: tam gravia eſtis veritatis cauſâ perpeſſi, ob quæ jure poteratis ſperare a Deo præmium: & nunc deſerta veritate, & unà cum ipſa, etiam vita ſpirituali ſolidaq́; pietate, committitis, ut tanto præmio meritò excidatis. pœnitet me veſtræ hujus amentiæ pigetq́. Omnis nimirum labor, omnis pieta-*

2. Spiritus S. fructus & ejꝰ jactura.

Patientia Galatarum.

tis fructus perit, nisi usque ad finem in veritate ac sanctitate vitæ perseveres. vid. Ezech. 18. 24, 26. & c. 33. 12, 13, 18. Matth. 10. 22. Heb. 3. 6, 14. 2. Pet. 2. 20, & d. 2. Ioh. v. 8. Apoc. 2. 10, 26.

Alia explicatio.

Non desunt autem qui existiment, Apostolum hoc loco illud beneficium, quod Galatis, cùm Evangelium reciperent, divinitùs obtigiße v. 2. dixerat, nempe spiritus S. donum, magis adhuc urgere: præsertim cùm de eodem in sequentibus verbis loqui pergat, dum ait: Qui ergò suppeditat, *vel* suppeditabat vobis spiritum, *&c. Itaq; verbum* ἐπάθετε, *hîc tam latè arbitrantur extendi, quemadmodum quidem apud bonos auctores non rarò contingit, ut etiam ad bona, quibus quispiam afficiatur, sese porrigat. Solent enim Græci dicere, aliquem quidpiam* πάσχειν, *seu pati, cùm re qualicunq; afficitur, seu ei quidpiam, sive boni, sive mali, evenit. Ita sensus eßet: Tantúne spiritus S. donis frustra fuistis affecti? incaßum illa vobis contigerunt? Frustrà enim istis donis affecti fuerant; quandoquidem sinceritate Evangelii desertâ, ad doctrinam admixtione Legis Mosaicæ adulteratam desciverant. Nam ideò donis istis cœlestibus affecti fuerant, ut constantes in veritate Evangelii persisterent. Verumtamen poßunt sequentia cum his, retenta etiam priori explicatione, quæ simplicior est, & cum proximè præcedentibus optimè cohæret, sat commodè connecti. Neq; enim Apostolus*

πάσχειν etiam de bonis.

postolus, ea interpretatione admissâ, a spiritus sancti dono, quod Galatis obvenisse v. 2. dixerat, penitus recessit; sed ejus tantùm fructus quosdam explicuit, & de eorum jactura Galatas admonuit: quibus interjectis, id, quod principale erat, & cujus gratiâ cætera fuerant addita, v. 5. resumit, eoq́ Galatas denuo urget: idq́, ut videtur, aliquantò etiam concinniùs, quàm si de eadem planè re v. 4. fuisset locutus. Si modo & frustrà. *Et hæc verba duplicem admittunt sensum. Vel enim hoc vult dicere Apostolus; non tantùm nullum fructum eos ex* 1. Sensus.
toleratis malis, vel, si ita placet, ex acceptis spiritus sancti donis, si spiritu exorsi, nunc carne finiant, habituros: sed etiam damnum ingens esse accepturos, hoc est, ob istam a pristino statu defectionē, etiam pœnam laturos, & tanto quidem majorem, quanto plures habuissent in veritate persistendi caussas. Vel his verbis se quodammodo corrigit Apostolus, & ostendit, se nondum planè de iis desperare: ita ut particula & *redundet; quod alibi etiam usu venit, 2. Cor. 5. 3. quasi dicat: si modò in isto errore perseveraveritis, & sic pristinam illam vestram constantiam, vel (si posteriorem præcedentium verborum sensum sequi placeat) illud spiritus sancti donum, ob doctrinam de fide a vobis receptam in vos collatum, irritum facere perrexeritis: quod tamen vos haudquaquam facturos confido. spes mihi potiùs de vobis est, vos ad saniorem mentem redituros, & sic constantiæ illius, seu patien-* 2. Sensus.

tiæ fructum aliquando reportaturos, vel effecturos, ne frustra donum adeo divinum in vos collatum fuerit.

Repetitio argum. 3. v. 5. Qui ergo suppeditat, *vel potiùs* suppeditabat spiritum. *Participium enim* ἐπιχορηγῶν, *utriusq; est temporis. sic & sequens* ἐνεργῶν, *potest reddi*, qui operatur, *vel* qui operabatur. *Iterum illos premit eodem argumento, quod versu 2. explicuimus, utpote evidentissimo, & ad convincendos Galatas valdè efficaci; idq; ab effectu illustrat atq; amplificat, dum ait:* qui operatur, *vel* operabatur potentias, *i. e. stupenda miracula, ex singulari potentia divina profecta.*

Matth:7.22: 11.20,21: 13. 54,58: 14.2. 1Cor:12.10, 28, 29. *sic alibi non semel ea vox accipitur.* Ex operibus Legis, an ex auditu fidei? *i, e. num ideo ea præstabat, quòd doctrinam de operibus Legis receperitis; an verò ideo, quòd doctrinam de fide audieritis & amplexi fueritis? Opera Legis per metonymiam subjecti pro doctrina de Operibus Legis sumuntur, ut Fides pro doctrina de fide. qua de re vid. v. 2. Subaudienda hîc iterum est responsio: Non ex operibus Legis, sed ex auditu fidei.*

4. Argum. princip: ab exemplo Abrahami. v. 6. Quemadmodum Abraham. *Quartum argumentum principale, ad confirmandam doctrinam de justificatione per fidem, ab exemplo Abrahami, qui veri Dei populi pater est, ductum. Is enim non ex operibus, sed ex fide, non ex meritis, sed ex gratia justificatus fuit, teste scriptura.*

ptura. Particula καθὼς quemadmodum, *habet vim illuſtrandi id, quod proximè aſſeruerat Apoſtolus. Aſſeruerat autem ſatis apertè ſua interrogatione, Deum ſpiritum S. Galatis dediſſe, non ex operibus legis, ſed ex fide; ac proinde etiam eos ex fide juſtificaſſe. Eſt enim ſpiritus ſanctus arrhabo hæreditatis noſtræ, & ſic juſtificationis noſtræ ſignum, imò & pars quædam. qua de re infrà v. 14. dicentur plura. Itaq; rectè Apoſtolus ad id illuſtrandum, Abrahami exemplum affert, qui ſimiliter fide fuerit juſtificatus. Quamquam etiamſi non eſſet ſimilitudo inter Abrahamum & Galatas, quod attinet ad ſpeciem beneficii per fidem obtenti; ſatis tamen eſſet, ſimilitudinem eſſe in beneficii genere, ad id, ut Apoſtolus hæc per particulam* ſicut *inter ſe connectere poſſet. Cùm autem dicimus, Galatas fuiſſe juſtificatos, cùm primùm crediderunt in Chriſtum, id de juſtificatione quadam inchoata intelligendum eſt, quæ adhuc penderet ſub conditione; ſi nimirum & in fide conſtantes eſſent, & fidem haberent vivam, id eſt, bonis operibus animatam. Nam vel fide ſtrictè ſumta, vel bonis operibus, quæ fides producit, ſublatis, tollitur ac ceſſat juſtificatio; quæ tum demum pleno jure obtinetur, cùm bona opera ſequuntur. Quemadmodum etiam in Abrahamo factum eſt, cuius juſtificatio inchoata quidem fuit, cùm Deo promittenti ſibi prolem credidit; quemadmodum ex loco Gen. hîc citato patet; imo & antè: ſed non*

Nexus cum præcedentibus.

Galatarum juſtificatio quando cœperit.

Quando juſtificatio pleno jure obtineatur.

Abrahami juſtificatio inchoata.

antè perfecta fuit, quàm Deo in omnibus ex animo
Gen: 15. 6. Iac: 2. 21, 22, 23. *paruißet.* Nam tum demum Iacobus *scripturam, quæ Abrahamum ex fide justificatum fuiße dicit, impletã fuiße testatur, (h.e. Abrahamum tum demum pleno jure justificationem, sibi jam aliqua ratione destinatam, obtinuiße,) cùm Isaacum obtulit super altare. Quia enim in re tam ardua paruerat, non dubitavit Deus eum penitùs justificare; pro certo habens, eum, quem etiam toties jam exploraverat, & semper sibi obedientem repererat, in cæteris omnibus sibi obtemperaturum. Qua de*
Gen: 22. 16. & d. *causa, tum demum juravit Abrahamo, se ea, quæ illi promiserat, præstiturum. Iuramentum autem*
Iuramentũ Dei, signum immutabilis voluntatis. *illud, signum fuit immutabilis Dei voluntatis; ut hac de re dißerit Autor Epistolæ ad Hebræos cap. 6. v. 17, quem confer cum v. 13, 14.* & imputatum
explicatio Gen: 15. 6. est illi ad justitiam. *id est, ex gratia & benignitate sua ita Deus fidem Abrahami accepit, ut ipsum propter eam, tanquam justum atq; innocentem tractare constitueret, & id, quod justitiæ præmium eße debebat, illi decerneret. Hic usus ver-*
λογίζεσθαι. *bi* λογίζεσθαι, *seu* imputare, *manat ex propria vocis istius significatione, quæ est cogitare, putare, aliquid apud se veluti subducta ratione*
Imputare justiciam: *statuere. Cùm dicitur Deus rem bonam, nempe justiciam, alicui simpliciter imputare, significatur Deum apud se statuere, se aliquem velle tanquam*
peccatum: *justum & innocentem tractare. cùm dicitur a-*
licu.

licui rem malam imputare, nempe peccatum, ſignificatur, Deum velle aliquem punire. cùm dicitur, Deum imputare aliquid ad aliquid, id eſt, fidem ad juſtitiam, ſignificatur, Deum tanti velle ducere fidem, ut eam juſtitiâ ſeu juſtificatione dignetur. Semper autem hæc vox indicat liberam ejus, qui imputare dicitur, voluntatem, ita ut aliter facere potuerit. Nam & cùm juſtitiam imputat, poterat non imputare: quia is, cui ea imputari dicitur, eam non meruerat. & cùm peccatum imputat, non imputare poterat: quia licet is, qui peccavit, pœnam meruerit; non tamen ea ipſi debetur, propriè loquendo, ita nimirum, ut juſtitia ipſa per ſe poſtulet, ut ea illi infligatur. Neq; enim is, qui peccavit, ſibi, ſed alteri jus ad pœnam peperit. Vnicuiq; autem de ſuo jure decedere licet; & qui id non facit, liberè facit. Aliter nempe meremur res bonas, aliter malas: aliter debentur præmia, aliter pœnæ. qui præmium merenti denegat, injuſtus eſt. qui pœnam non infligit, injuſtus idcirco non eſt. Nam qui rem bonam meretur, ſibi acquirit ad eam jus, quod illi eripere nemo ſine injuria poteſt: qui rem malam meretur, alteri jus ad eam inferendam acquirit. Itaq; cùm Deus fidem imputare dicitur ad juſtitiã, poterat aliter facere. nec enim fides juſtitiam, hoc eſt, juſtificationem meretur. Itaq; ex gratia & benignitate id facit Deus. Sed de his in Epiſtola ad Romanos cap. 4.

fidem ad juſticiam.

verbi Imputãdi vis.

Pœna propriè nõ debetur peccanti.

Aliter præmia, aliter pænas meremur.

Fides ex gatia imputatur ad juſticiam.

v. 7. Cognoſcite, *vel* cognoſcitis ergò, quòd

quòd qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahami. *Ex isto Abrahami exemplo jam concludit, homines fide justificari.* quòd qui ex fide sunt, *hoc est, qui credunt, qui fidem habent,* ii sunt filii Abrahami. *Concisè loquitur Paulus, & filiorum Abrahami nomine, etiam filiationis isti⁹ consequẽs, nempe hæreditatem, seu justificationem, ac benedictionem Abrahamo & semini ejus destinatam, idq́; præcipuè complectitur. Id enim ostendere & volebat, & debebat, eos, qui fide præditi sunt, similiter atque Abrahamus, justificatum iri. quasi dicat: Ii, qui fidem habent, cùm Abrahamum similitudine referant, ea scilicet in re, ob quam Deo tantopere placuit, & justificationem est adeptus; & ipsi, tanquam veri ejus filii, quibus ejusdem felicitatis hæreditas destinata est, justificationis participes evadunt. Etenim si Abrahamus ex fide justificatus est; necesse est, ut omnes, qui ejus fidem imitantur, quiq́;, ut ille, Deo promittenti firmiter credunt ac confidunt, ejus sint filii. qnandoquidem per filios intelligit Paulus filios non carnales, sed spirituales, qui Abrahamum, non corporis, sed animi ac morum similitudine referunt. Iam verò si illi, qui credunt, Abrahæ sunt filii, sequetur eos etiam esse Abrahæ hæredes; &, quemadmodum spirituales sunt filii, sic etiam spiritualis benedictionis hæredes. Benedictio autem ista justificationem omninò in se complectitur. vide versum ultimum bujus cap.*

Conclusio argumenti.

Filii Abrahami.

Credentes cum Abrah. justificantur.

Ratio.

v. 8. Præ-

v. 8. Prævidens autem ſcriptura. *Quod in genere docuerat Apoſtolus, homines nimirum juſtificari ex fide, non ſecùs atq; Abrahamus; id nunc nominatim etiam de Gentibus, ſcripturæ teſtimonio docet: ne quis fortè putet, juſtificationem ex fide, quæ Abrahamo contigerit, & ejus ſemini promiſſa fuerit, ad Gentes nihil pertinere. Cogitare enim aliquis poterat, ad id, ut quispiam Abrahamicæ benedictionis ac juſtificationis hæres evadat, requiri, ut & ſecundùm carnem, & ſecundùm ſpiritum Abrahami ſit filius. Quare cùm hoc loco dicit Paulus*, quòd Deus ex fide juſtificet Gentes, *perinde eſt ac ſi dixiſſet: quòd* etiam *Gentes ex fide* juſtificet, *h. e. juſtificaturus ſit. quo pacto in epiſtola ad Rom. in illis verbis*, qui juſtificat impium, *ſubaudienda eſt particula* etiam. *q. d. qui juſtificat etiam impium. Ad id ergò probandum citat illum ſcripturæ locum, in quo Deus Abrahamo promittit, quòd* in eo benedicentur omnes Gentes. *Quod attinet ad literalem horum verborum ſenſum, ex quo myſticus, quem hoc loco Paulus ſpectat, facilè percipitur; notandum eſt, in nonnullis quidem locis, in quibus hæc promiſſio extat, in Hebræo eſſe verbum conjugationis Hithpael, quæ reciprocam habet ſignificationem; ſed in plerisq; eſſe verbum paſſivum Conjugationis Niphal, quæ ſæpe etiam reciprocam ſignificationem habet, quemadmodum hìc contingit. Quare* benedicentur, *eſt, benedicent ſe; ita ut, ſi*

De Gentibus id ſpeciatim docetur.

Rom:4.5.

Gen:12.3: & 18. 18: & 22. 18. & 26. 4: & 28. 14.

Senſus literalis.

cap:22.18: 26, 4.

Niphal pro reciproco.

ut, si passivum nihilominus retinendum sit, subintelligi debeat a se. *Benedicere autem se in aliquo est, eandem sibi optare ac vovere felicitatem, qualis contigerit ei, in quo se aliquis benedicit; ejus exemplo in benedicendo, vovendo atq; optando uti; ita ut ejus nomen veluti in proverbium abeat & vulgaribus bene precandi formulis inseratur. Itaq; Benedicent se omnes nationes in Abrahamo vel etiam in ejus semine, (nam & hoc aliquando additur) est, eandem sibi vovebunt felicitatem, qualis Abrahamo, & semini ejus contigerit. Sic Iacobus benedicens Ephraimo & Manassi Gen. 48. 20. ait:* In te benedicet Israël, dicendo: ponat te Deus sicut Ephraim, & sicut Manassen: *hoc est, Israelitæ cùm alicui volent benedicere, benedicent in Ephraimo & Manaße, seu eandem illi felicitatem, qualis obtigit istis, vovebunt.*

Benedicere se in aliquo.

Sensu autem mystico, utpote perfectiori & pleniori, non votum istius felicitatis, quæ Abrahamo contigit, sed ejus societas ac communio intelligi debet. Cui sensui magis favet verbum passivum quàm reciprocum. quanquam etiam reciprocum in eo locum habere potest, si benedictio non de ipsa felicitate, sed de felicitatis istius prædicatione sumatur, q. d. beatas se ferent ac prædicabunt omnes nationes terræ. In te *autem, sensu mystico idem erit, ac* cum te, *seu* tecum: *quemadmodum versic. seq. ipse Apostolus explicat, cùm ex his Gen. verbis, suam sententiam inferens, ait:* Quare qui ex fide

Sensus locorum mysticus.

In pro *cum.*

ex fide ſunt, benedicentur cum fideli Abraham. In *enim apud Hebræos pro* cum *crebrò ſumitur. Itaq; his verbis ſenſu myſtico eadem felicitas omnibus Gentibus promittitur, quæ Abrahamo contigit, ita ut eas ſocias & participes ſuæ felicitatis ſit habiturus. Ideò infrà v. 14. dicit,* benedictionem Abrahami factam eſſe in Gentes, *id eſt, Gentibus contigiſſe. Quæ autem felicitas Abrahamo contigit? Hæc, quòd eum Deus ex fide juſtificaverit. Hoc ergo, inquit, prævidens Scriptura, quòd Deus Gentes eſſet ex fide juſtificaturus, antè denunciavit Abrahamo, Gentes ejusdem cum illo felicitatis fore cōſortes.* Prævidere *dicit* Scripturam, *per proſopopœiam, cum metonymia, ſeu mavis metalepſi conjunctā. Proſopopœia eſt, quatenus actio, quæ perſonæ propriè competit, tribuitur rei, quæ perſona non eſt. Metonymia vel metalepſis eſt, quia id, quod magis propriè Auctori ſcripturæ, nempe Deo convenit, ejus effectui, nempe ſcripturæ ipſi, tribuitur. quanquam ne Deo quidem usquequaq; propriè tribuitur, quòd prævideríit, ſe ex fide juſtificare Gentes. Non enim dicitur aliquis propriè id prævidere, quod ipſemet facit, ſed quod facit alius. Verùm quia Scripturam, tanquam perſonam quandam a Deo diſtinctam conſiderat, conſilia ipſius enunciantem; propterea prævidendi verbo de ea uſus eſt, tanquam conſiliorum divinorum conſciā: cùm propriè dicendum eſſet: Deum, cujus verba in Scriptura referuntur, cùm apud ſe conſtitu-*

Gentes participes benedictionis Abrahamicæ.

Prævidet ſcriptura.

Scripturæ tribuitur Dei actio.

constituißet, Gentes ex fide justificare, id antè denunciaße, seu Abrahamo promisiße. antè evangelizavit, *nempe Scriptura, quatenus nimirum hanc denunciationem seu promissionem refert. Nam interdum, qui aliquid declarat, & pronunciat factum, illud facere aut feciße dicitur.*

v. 9. Itaque qui ex fide. *Postquam jam Apostolus docuit, etiam ad Gentes benedictionem Abrahamicam, seu justificationem ex fide, pertinere; repetit jam generalem illam conclusionem v. 7. expreßam. quasi dicat: Quare quicunque fidem habent, qualescunque illi sint, sive Iudæi, sive Gentiles, benedicuntur a Deo, seu justificantur, non secùs atque Abraham. id enim significant verba* cum Abraham. *sic Rom. 8. 32. omnia nobis* cum Christo *donabit, h. e. perinde ut Christo. Rationem autem consequentiæ iterum innuit, cùm non simpliciter ait, eos benedici cum Abrahamo, sed* cum fideli *seu* credente Abrahamo. *quasi dicat, cùm & ipse Abrahamus a Deo benedictus, seu justificatus fuerit, quia Deo credidit: id quod suprà jam docuerat v. 6.*

Conclusio generalis.

Ratio consequentiæ.

v. 10. Qui enim ex operibus Legis sunt. *Quia Paulus proximè aßeruerat, eos qui fidem habent, benedici, & quidem cum fideli Abrahamo, tacitè excludens illum benedictionis adipiscendi modum, quem Galatis obtrudebant adversarii, nempe per opera Legis; ideo nunc veluti objectionem occupans, dictum suum confirmat, & id*

Nexus cum praced.

quod

quod tacitè aſſeruerat, apertè comprobat. Poſſet enim aliquis dicere: q. verò non æquè benedicerentur ii, qui opera Legis ſectantur. Reſpondet Paulus, tantum abeſſe, ut ex operibus Legis quiſpiam benedictionem conſequatur, ut potiùs, qui iis ſe addicunt, & ex iis judicium de ſe fieri volunt, maledictioni ſe reddant obnoxios. Hunc verborum Pauli nexum ſat commodum niſi admittere velis, dicendum erit, enim *hîc poſitum eſſe pro* ſed, *ut ſit etiam Rom. 8. 6. & rem tantùm à contrario illuſtrari, & ea ratione alterum principalis quæſtionis membrum, nempe homines ex operibus Legis non juſtificari, apertiùs confirmari, quaſi dicat: Illi quidem, qui fidem habent, benedicentur cum fideli Abrahamo: at qui operibus Legis ſe addicunt, tantum abeſt ut benedictionem aſſequantur, ut potiùs maledictioni ſe reddant obnoxios.* Ex operibus Legis eſſe, *eſt, operibus Legis ita eſſe addictum, ut per ea juſtificationem velis conſequi, ac ex iis vel ſtare, vel cadere.* Sub maledictione eſſe, *eſt maledictioni, quæ hoc loco pœnam mortis æternæ ſignificat, eſſe obnoxium. Pœna autem mortis æternæ maledictio dicitur, quia eſt maledictionis ſeu abominationis divinæ quidam effectus.* Scriptum enim eſt. *Rationem dicti affert ex ipſius Legis teſtimonio petitam:* Maledictus omnis, qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro Legis, ut faciat ea. *Sequitur autem Græcam V. T. interpretati-*

Alius nexus. *Enim* pro *ſed.*

Qui opera L. ſectantur maledictioni obnoxii.

Ex operib. L. eſſe.

Maledictio pro morte æterna.

Deut. 27. ult.

pretationem, quæ sententiam satis fideliter expres-sit, etiamsi in Hebræo non habeatur particula universalis, quæ hîc bis repetitur. Nam in Lege indefinitè dicitur, Maledictus qui non statuerit *(id est, reipsâ impleverit)* verba legis hujus, faciendo illa. *Sed indefinita oratio, præsertim in ejusmodi sanctionibus & comminationibus, universali æquipollere solet. Itaq; &* omnis *qui non compleverit Legem, & qui non* omnia *ejus præcepta compleverit, idq́; perpetuò, quemadmodum vox* permanendi *indicat, maledictus pronunciatur. Argumentum hîc principalis quæstionis continetur: sed sententiâ idem est cum primo, quod sup. c. 2. v. 16. verbis Psalmi fuit expressum. Cæteroquin posses dicere, id esse numero quintum.*

Indefinita oratio pro universali.

v. 11. Quòd verò in Lege. *Ne quis forte diceret, non ita universaliter asseri posse aut debere, eos qui opera Legis sectentur, sub maledictione esse: Esse enim aliquos saltem justos, qui Legem exactè servarint, ac porrò, ejus vi justificationem ac benedictionem assequantur: Ideò nunc, ut objectioni huic occurrat, demonstrat, neminem prorsus Legis vi justificari. quandoquidem ne ii quidem, qui justi in Sacris Literis perhibentur, Legis vi justificentur, ac vitam consequantur. Quòd si illi Legis vi non justificantur, nemo certè per eam justificatur. quis enim eos, qui justi non sunt, Legis vi justificari dixerit? Et hoc pro quinto argumento principali habendum est. Præcedit autem ipsa sen-*

Prolepsis.

5. Argum: principale.

tenti

tentia probanda, cùm ait: Quòd verò in Lege *(hoc eſt, per legem, ſeu legis vi)* nemo juſtificatur coram Deo, manifeſtum eſt. *Verba,* coram Deo, *opponuntur hominum opinioni ac judicio. Poſſet enim aliquis juſtus ex lege pronunciari hominum judicio, cùm interim juſtus ex lege, Dei judicio non pronuncietur. Sequitur ipſa ratio:* Quia juſtus ex fide vivet: lex autem non eſt ex fide. *Ratio Pauli hæc eſt: Si quiſpiam hominum, vi legis juſtificaretur, certè is qui juſtus in Sacris Literis dicitur, ejus vi juſtificaretur, ac porrò etiam vitam ejus vi conſequeretur. Atqui ne juſtus quidem vi legis juſtificatur vitamq; conſequitur. Ergo nemo vi Legis juſtificatur. Aſſumptio hujus argumenti præcedit. Sententia propoſitionis, ejusq; probatio quædam, ſubſequitur. Iuſtum autem non vi legis juſtificari aut vitam conſequi, ex eo probatur, quòd is, quemadmodum expreſſè teſtatur Habacuc, ex fide ſit victurus: At ſi ex fide; non ex lege. Conſequentiam iterùm eo probat Apoſtolus. Quia* lex non eſt ex fide: ſed, qui fecerit ea homo, vivet in eis. *Ex his autem patet, verba* ex fide *in Habac. teſtimonio, conjungenda potiùs eſſe cum verbo ſequenti* vivet, *quàm cum præcedenti nomine* juſtus: *ita ut nomen* juſtus *abſolutè poſitum, ex Sacrarum literarum conſuetudine hominem pium & ſanctitatis ſtudioſum denotet, & ſignificetur, eum nihilominus non ipſius juſtitiæ ſuæ merito, ſed fidei vi, vitam ex Dei gratia con-*

Ex lege nemo juſtificatur.

Corã Deo.

Ratio.

Iuſtus ex fide non ex Lege vivet.

Explic: loci Hab: 2.5.

Iuſtus.

Cur ex Lege vitã non obtineat. *consecuturum eße. nempe, quia illius justitia non sit ita perfecta, ut Legi usquequaque satisfaciat, eumq́; a Legis maledictione immunem præstet. Quid enim aliàs opus eßet dicere, eum ex fide vi-cturum; siquidem ipsius justitiæ suæ vi ac merito vitam in lege promißam adipisceretur? Iam quòd attinet ad sequentia verba, quibus consequentia posterioris argumentationis probatur;*

V. 12. Lex autem non est ex fide; *eorum*

Lex non est ex fide. *hæc est mens: Lex autem fidem non spectat, seu, non habet talem fidei rationem, ut propter eam hominibus justificationem polliceatur, aut tribuat: sed opera requirit, & propter ea sola homini justificationem promittit. Quòd ergo nihilominus etiam sub Lege homines ex fide justificabantur, id non vi Legis, seu antiqui fœderis fiebat, sed extraordinariâ Dei gratiâ. Id quod probatur illis Levi-*

Lev:18.5. *tici verbis:* Sed qui fecerit illa homo, vivet in

Lex operum merita postulat. illis, *hoc est, per illa, seu ex iis. q. d. si vis per Legem justificationem & vitam consequi, fac Legis præcepta; & quidem non aliqua, sed omnia; nec plerumque, sed semper; non per certum, sed per totum vitæ tempus: quemadmodum ex verbis v.10. a Paulo citatis apparet.* Vivet in eis. *Magna in istis vocibus vis est, quasi dicat, Eorum vi, ac obedienti mandatis istis præstitæ merito.*

Nexus cum præcd. V. 13. Christus nos redemit &c. *Postquam ostendißet Apostolus Legis vim & severitatem, qu obedientiam perfectam postulet, & maledictionem*

minetu

minetur omnibus sui transgreßoribus; ne quis ex Iudæis, quibus Lex fuerat lata, hanc ejus maledictionem adhuc metuendam sibi putet, & existimet, hoc Legis edictum tam severum adhuc homines ferire, ac proinde vel ex hoc ipso inferat, fidem non sufficere ad consequendam justificationẽ, nisi etiam Legis opera accedant; ideò docet Paulus, hoc legis fulmen, quo omnes sui transgreßores percutit, Iudæis, modò ad Christum convertantur, non eße ampliùs metuendum. Maledictio legis, *seu quam Lex comminabatur, est pœna mortis, quam lex transgreßoribus suis fixit, ut v. 10. dictum est. Ab hac pœna nos Christus magno impendio liberavit, sic ut ad eam non ampliùs simus obstricti, quatenus Legem abrogavit, & vim, quam ad homines pœnæ obligandos habebat, ei ademit. quod quidem præstitit morte sua, qua doctrinam suam, ac fœdus illud novum, quod nobiscum Dei nomine pepigit, in quo credentibus remißio peccatorum promittitur, sanxit ac stabilivit. Simul enim vetus, quod peccatoribus maledictionem comminabatur, sustulit, & jus ad peccatorum remißionem nobis peperit. Quare non est quòd quis sibi propterea metuat, quòd vel antequam vera in Christum fide eßet præditus, in multis Legem fuerit transgreßus, & ab ea propterea damnatus; vel post id temporis nonnulla ejus præcepta, qualia sunt ceremonialia, penitus non curet; aut etiam ita delinquat, ut ejus delicta cum*

Prolepsis.

Maledictio Legis, Christianis non metuenda.

quid sit.

quomodo ab ea simus redemti.

ſide nihilominus conſiſtere queant, cum operibus

Redemtio pro liberatione:

Legis nequeant. Redemit. *Vox redemtionis ad homines paſſivè relata in Sacris Literis plerumq; nil aliud, quàm liberationem ex ſervitute vel captivitate quadam ſignificat. Vnde* [a] *toties redemptionis populi Iſraelitici è ſervitute Ægyptiaca, aliisq; ſimilibus, fit mentio: & noſtra etiam à morte æterna, in adventu Chriſti, liberatio, Redemtio* [b] *appellatur. Id autem fit vel per ſynecdochen ſpeciei pro genere: quia omnis redemtio propriè dicta, eſt liberatio ex captivitate vel ſervitute: quanquam non contrà: vel ſi mavis, per metaphoram ſive ſimilitudinem, quæ ſit inter liberationem huiusmodi, & redemtionem propriè dictam. tanto autem*

a Exo:15.13: Deut:7.8: 9.26: 13. 5: 21.8: 2. Sam: 7.23. Nehe: 1. 10. Act: 7. 35.
b Luc: 21. 28. Rõ:8 23. Epheſ:1.14: 4. 30. quin & 1 Cor: 1. 30.

præſertim quæ impendio conſtat,

eſt plenior metaphora ſeu ſimilitudo iſta, cùm ad liberationem efficiendam impendium aliquod intervenit, quod pretio, quo captivi redimi ſolent, reſpondeat, etiamſi illud nemini revera perſolvatur. quemadmodum in hac noſtra à maledictione Legis redemtione contingit; ſi quidem in eam Deus ipſe chariſſimum ſuum filium, Chriſtus autem ſeipſum, animam ſeu vitam ſuam, ac pretioſum ſanguinem impendit. Eſt autem hoc loco vox ἐξηγόρασεν, *quæ ad homines paſſivè relata, idem ſignificat, quod* λυτροῦσθαι *vel* ἀπολυτροῦσθαι. *quæ vox in hoc negotio longè eſt frequentior: imò nuſpiam niſi hoc & ſeqq. cap. v. 5. vox compoſita* ἐξαγοράζειν *ad homines paſſivè refertur. Alibi*

ut noſtra.

Iohan:3. 16. Rom: 8. 32. Mat:20. 28. 1 Tim:2.6. 1 Pet:1. 18.

ἐξαγοράζειν.

apud

apud eundem Apostolum idem verbum legimus, cum jubemur redimere tempus, hoc est, occasionem atque opportunitatem bene agendi, etiam cum aliquo rerum nostrarum neglectu vel jactura, captare. Simplex vox ἀγοράζειν, quæ crebriùs occurrit, sensu aliquantum diverso usurpatur. Eâ enim, ut omnia loca, in quibus extat, indicant, significatur, quòd in servitutem fuerimus emti pretio, hoc est, eum in finem, ut Dei & Christi servi ac mancipia fieremus, nulla ejus ratione habita quòd antea alicujus servi vel captivi fuerimus: sed simpliciter tantùm, quòd Dei ac Christi servi non fuerimus. At cùm dicimur redemti, nos antea in servitute vel captivitate fuisse, & ex ea postea exemtos, & in libertatem vindicatos esse indicatur; nulla habita ejus rei ratione, quòd in aliã interim servitutem redacti fuerimus. vide inf. d. l. cap. 4. v. 5. & d. & confer cum anteced: ab ipso initio cap. Cùm verò ait, nos redemit, se ac cæteros Iudaicæ Gentis homines propriè intelligit, quos, ut ex versu seq. apparet, Gentibus hîc opponit. nempe quia Iudæi, quibus Lex revera solis lata erat, propriè sub maledictione Legis erant, seu ad eam vi Legis obstringebantur. quamquam & Gentes eidem, si rem ipsam spectes, pœnæ erant subjecti; sed non tam vi Legis Mosaicæ, nisi fortè eam Legem per analogiam quandam ad Gentes accommodes, quàm vi legis atque æquitatis naturalis. Eadem autem ratione Gentes sunt a maledictione liberatæ a Christo, quâ

Redimere tempus. Eph. 5. 16. & Col: 4. 5.

ἀγοράζειν.

1 Cor. 6. 20. 2 Pet: 2. 1. Apoc: 5. 9: 14. 3, 4.

Emtio nostra a redẽtione differt.

Iudæi propriè à maledictione Legis liberati.

Quomodo Gentes maledictioni obnoxiæ.

sto, quâ Iudæi. Qua verò ratione, inquies, nos Christus ab hac maledictione redemit? factus pro nobis maledictio; *dum subiit maledictionem.* Non *quòd eadem subierit maledictionem, cujus nos eramus rei: nã nos eramus æternæ mortis rei: sed quòd subierit similem, hoc est, tale mortis genus, quod etiam maledictionis cujusdam, & quidem legalis, nomine appellari potest. Neq; enim propriè factus erat maledictio, seu maledictus. An enim Christum tum exsecrabatur Deus, & vero prosequebatur odio, cùm crucis mortem, opus tam sanctum, Deo tam gratum, quod erat in odorem suavitatis, quodq; Deus tanto præmio dignatus est, ex eius mandato ac voluntate adiit? Usus est ergo Paulus antanaclasi, eademq; voce nunc propriè nunc figuratè usus est, quod in sac. lit. novum non est. vid. inter alia Matth. 8.22: 10.39. Ioh. 4.35: Rom. 2. 21: 4. 18. cap. 14. 13. De verbis* pro nobis *diximus c. 2. v, 20. Facilè autem concedere possumus, voce* pro *hoc loco commutationem indicari: dummodò primùm commutatio concedatur etiam in malis ipsis, non tantùm in personis, hoc est, ut statuatur, cùm nos deberemus subire maledictionem veram & propriè sic dictam, Christum subiisse maledictionem impropriè dictam, & quia is hanc subierit, ideò nos ab illa liberatos. deinde, ut illud quoq; observetur, non ita commutationem esse factam inter nos & Christum, ut simul ac Christus maledictionem subiit, nos ipso facto liberati fuerimus,*

[Margin notes: Christus factus exsecratio: impropriè. — Eph: 5. 2. Esa: 53. 10, 11: Phil. 2. 9, & d. Apoc: 3. 21. — *Pro nobis* commutationem significare potest: — qualem.]

rimus, ſed ratione efficaciæ tantùm. Actu enim tum demum liberamur, cùm fides accedit. Quomodo autem mors Chriſti eam efficaciam habeat, explicatum eſt paulo ſuperiùs, & capp. duobus præcedentibus. Scriptum eſt enim, *nempe Deut. 21. 23.* Exſecrabilis omnis qui pendet in ligno. *His verbis non probat, Chriſtum nos redemiſſe a maledictione Legis, dum factus eſt pro nobis exſecratio: ſed tantùm, eum factum eſſe exſecrationem, hoc eſt, exſecrabile mortis genus ſubiiſſe, ſeu ſupplicium ejusmodi, quod iis tantùm ſub Lege Deus conſtituerat, qui ipſi eſſent ob maleficia ſua exſecrabiles atq; abominandi. Is nimirum, qui peccatum non norat, factus eſt pro nobis peccatum, hoc eſt, inſtar peccatoris atq; malefici hominis, ita Deo volente, ſalutis noſtræ cauſsâ tractatus fuit; quemadmodum paulò antè dictum.* 2 Cor. 5, 21.

v. 14. Vt in Gentes. *Finis quidam ulterior iſtius redemtionis Iudæorum à maledictione Legis, in qua continetur Legis abrogatio & antiquatio, indicatur his verbis. Quamdiu enim Lex vim ac robur ſuum habebat, ac porrò Iudæos ſub maledictione detinebat, tamdiu Gentes benedictionis Abrahami, ſeu felicitatis Abrahamo ejusq; poſteris deſtinatæ, quâ juſtificationem contineri diximus, participes fieri non poterant: ac proinde nec Spiritum S. ejus arrhabonem conſequi. Neq; enim priùs ad Gentes, quàm ad Iudæos, quibus ea verè ac propriè promiſſa erat, pervenire poterat aut debebat.* Ex-

Finis redemtionis Iud.

Lege ſtante Gentes a benedictione excluſæ.

bat. Exauctoranda priùs Lex erat, quæ benedictioni, ut Iudæorum, sic Gentium obstabat. In Gentes fieret, *id est, Gentibus eveniret, contingeret.* εἰς τὰ ἔθνη, *pro* τοῖς ἔθνεσιν. *quæ commutatio venit ex Hebræo, in quo, ut diximus suprà cap. 1. 16. sæpe* ל *cum* ב *permutantur.* In Christo Iesu, *quatenus Christi Iesu religionem & fidem in ipsum amplectuntur.* Vt promissionem spiritus acciperemus per fidem. *Promissio spiritus, significat spiritum S. promißum. ad eum modum & Petrus loquitur Act. 2. 33. Paulus noster alio Hebraismo ad Eph. 1. 13. usus,* spiritum promissionis sanctum *appellat; qui locus hunc nostrum quodammodo declarat. Promißus autem fuit, partim apertis apud Prophetas verbis; inter quæ sunt illa Ioëlis a Petro citata Act. 2. quibus Deus pollicetur, se in extremis diebus effusurum de spiritu suo super omnem carnem: partim tacitè in benedictione, semini seu filiis Abrahami destinata, continetur, cujus est, ut diximus, arrha, seu pars quædam Christianis velut in antecessum data. & ideò nominatim Spiritus S. meminit Apostolus, ut vel ex eo, quòd Spiritus S. Gentibus fuerit datus, appareat, benedictionem Abrahamicam, seu jus ad eam, illis contigiße. Cui enim arrha rei alicujus datur, ei jus ad eam conceditur.* Per fidem, *quasi dicat, non per opera Legis; quod etiam suprà urserat, de Spiritus S. dono, quod Galatis contigerat, loquens v. 2, & 5.*

In Gentes pro *Gentibus.*

Beth pro *Lamed.*

Promißio spiritus, pro Spiritu promisso.

Esa: 44. 3. Ioel. 2. 28.

Spiritus S. arrha benedictionis semini Abr: destinatæ.

v, 2. & 5. Vnde apparet, nec benedictionem Abrahamicam per Opera Legis illis contingere, ſed per fidem

v..15. Fratres, ſecundùm hominem dico. *Sequitur altera cap. huius pars, in qua potiſſimùm objectionem omnium validiſſimam, quæ contra ſententiam, & rationes quasdam ipſius afferri poterat, nempe ex promulgatione Legis Moſaicæ petitam, amolitur, & ſic rationes ſententiamq́ ſuam magis adhuc firmat. Quia enim ſuperiùs docuerat, eos qui fidem habent, fidem, inquam, in Chriſtum, eſſe filios Abrahami, quibus benedictio fuit a Deo promiſſa in pacto illo, quod cum Abrahamo fecit; nunc porrò oſtendit, Legem, quæ pactioni ac promiſſioni illi ſucceſſit, non poſſe eam mutare, aut aliquam conditionem, quæ in promiſſione non fuerit expreſſa, ſuperaddere, ita ut eos, qui promiſſum illud reipſa velint conſequi, neceſſe ſit Legem obſervare. Vnde tandem concludit, fideles Chriſti, qui ſunt ſemen illud ſeu filii Abrahæ, Legi ſubjectos non eſſe, ſed propter id ipſum, quia Chriſti fidem habeant, benedictionis Abrahamicæ hæredes eſſe.* Secundùm hominem dico, *humanum aliquid affero, conſuetudine atq́ uſu communi inter homines receptum; quodq́ adeo omnibus eſt obvium. Hominem opponit Deo. Argumentatur enim a minori ad majus, & ex eo, quod inter homines vulgo fiat, docet, quid de Deo ſit ſtatuendum.* Tamen hominis autenticatum, *ſeu* confirmatum

Secunda pars cap.

Nexus cum præced.

Summa ſequentium.

firmatum teſtamentum, nemo abrogat, aut superordinat. *Videte, quid inter homines fiat. Si homoquispiam teſtamentũ condat, aut pactum aliquod cum aliquo ineat, (nam διαθήκη apud 70 interpretes, & N.T. ſcriptores, & teſtamentum, & pactum ſeu fœdus ſignificat) an, poſtquam vel teſtamentum ſolenni more conſtitutum ac confirmatum eſt, vel pactum iam ſancitum ac ſtabilitum an, inquam, teſtamentum hoc, vel pactum tolli, aut adjectis aliis quibusdam conditionibus mutari conſuevit? haudquaquã. Neq; enim id ſolet fieri apud eos, qui honeſtatem civilem colũt. Loquitur autem de teſtamentis aut pactis* confirmatis: *nam teſtamenta, quæ ſolenni ritu inſtituta, ac prout jura docent, confirmata non ſunt, reſcindi non rarò ſolent: ſimiliter & pacta nondum confirmata ac ſancita: At poſtquam confirmata ſunt, non item. Quòd ſi homines honeſtatis amantes, ea non reſcindunt aut mutant; quid de Deo ſtatuendum erit? Fierine poterit, ut quando quippiam cum aliquo paciſcitur, aut aliquid cuipiam promittit, id poſtea irritum reddat, aut aliqua ratione mutet?*

διαθή-κη.

Teſtamenta aut pacta confirmata mutari non ſolent.

Major argumenti.

v. 16. Abrahamo verò dictæ ſunt promiſſiones & ſemini ejus. *Aſſumtio argumenti ſequitur, q. d. Iam verò Deus longo tempore ante latam Legem, promiſſiones dedit Abrahamo & ſemini eius, nulla alia conditione poſita, quàm quæ voce* ſeminis *indicatur. Semen enim, ut mox indicat Apoſtolus, ſpirituale ſemen Abrahami declarat, i*

Minor.

Promiſſiones Abrahamo & ſemini ejus factæ.

Semen Abrahami.

rat, id eſt, eos omnes, qui Abrahamũ fide referunt; qui quidem ſunt omnes veri Chriſtiani. Ipſa n. analogia poſtulat, ut qui id habet, per quod Abrahamus juſtificatus ac benedictus fuit, etiã ipſe juſtificetur ac benedicatur. At verò Abrahamus, ut ſuprà vidimus, non per Legis opera, ſed per fidẽ id adeptus fuit, quod diximus. Quare etiam omnes, qui illi fide ſunt ſimiles, meritò idem adipiſci debent. Quomodo ergò (ut etiam verſiculi 17. ſententiam nunc attexamus) Lex, quæ poſt aliquot demum ſecula a Deo lata fuit, priori iſti pacto, & promiſſionibus divinis gratuitis, quidquam derogare poteſt, eaſq; irritas facere, aut aliquid ad eas apponere, quod antea in iis non fuerat vel expreſſum, vel tacitè comprehenſum? Atqui Lex multum omnino derogaret promiſſionibus illis, atq; adeo irritas eas faceret, ſi eum in finem fuiſſet lata, ut per eius obſervationem promiſſa illa adipiſceremur, noſq; Chriſtianos omnino obſtringeret, quemadmodum v. 18. docebitur. Promiſſionum *hîc & infrà v. 21. tanquam plurium facit mentionem; cum duobus verſic. ſeqq.* promiſſionem *tantùm commemoret: vel quia res eadem ſæpiùs fuit promiſſa, ut quidem in Geneſi factum legimus; vel quia eiusdem promiſſionis laxiùs ſumtæ plures fuerunt partes, ſeu plures fuerunt promiſſiones particulares. promiſſa enim fuit Abrahamo & ſemini eius tùm benedictio, ſeu ex favore divino manans felicitas; quam Deus inter alia pollicetur tunc, cum promittit, ſe*

Concluſio.

Lex nil derogat illis promiſſionibus:

quomodo plures ſint?

Geneſ. 12. 2. & d. 13. 15. & d. 15. 7. & d. 17. 7. & d. 18. 18: 22. 17, & d.

quænam.

rit, se fore Deum ipsius, & seminis ipsius: tum possessio terræ Chananææ, quæ typus fuit mundi illius futuri, qui spirituali Abrahami semini destinatus est. Vnde Paulus Rom. 4. 13, & d. ubi eadem de re agit, de qua hoc loco, hæreditatem mundi, nempe futuri, Abrahamo & semini eius promissam esse dicit, non per legem, sed fide obtinendam. Quamquam possessio istius mundi, in benedictione illa mysticè sumta, & contrà hæc in illa, potest comprehendi. Non dicit, Et seminibus, tanquam de multis; sed, Et semini tuo, qui est Christus. *Explicaturus, quodnam sit illud Abrahami semen cui promissa illa divina fuerint destinata, velut in*

Prolepsis.

transitu obiectioni tacitæ occurrit. Dicere enim quispiam poterat, Abrahamum duplex habere semen, cui promissa illa mystica sint destinata, spirituale & carnale; ac pro diversitate seminis, diversam etiam rationem esse promissa illa vera seu mysticè significata consequendi: Iudæos, qui carnale

Vni Abrah: semini factæ promissiones.

Abrahami semen, seu posteri sint, per Legem eiusque observationem promissa illa consequi debere; Gentiles, qui figuratè ac spiritualiter Abrahami sint filii, per fidem in Christum; ideo Apostolus ex verbis ipsarum promissionum ostendit, unum tantùm esse Abrahami semen, ad quod promissiones illæ divinæ, mysticè nimirum, ut hîc fit, acceptæ pertineant. quandoquidem Deus nuspiam promittat quippiam Abrahami seminibus, *quasi de diversis Abrahami posteritatibus loqueretur: sed semper tan-*

quam

quam de uno loquens, dicat, Et ſemini tuo, *ſcil. dabo terram iſtam, aut, illius ero Deus, illi benedicam. Etſi enim duplex revera ſit Abrahami ſemen ſeu poſteritas, carnale & ſpirituale: tamen quemadmodum cum literaliter promiſſa illa accipiuntur, unum tantùm ſemen, nempe carnale, intelligitur: ita etiam ſi myſticè ſumantur, unum tantùm, nempe ſpirituale, ſignificatur. Alioqui dicendum fuiſſet*, Seminibus *Abrahami iſta eſſe promiſſa, ut intelligeretur, diverſas eius poſteritates ius ad illa promiſſa obtinenda habere. Nunc autē, cùm ubiq; dicatur* ſemini, *uni tantùm ea deſtinata eſſe indicatur. Iam verò per ſpirituale illud ſemen fideles eſſe intelligendos, ſuprà docuerat Apoſtolus, qui, ut infrà dicetur, nulli ſunt alii, quàm Chriſtus & eius populus, ſeu mavis, Chriſtiani cum ſuo capite conjuncti. Ideò hic ait Apoſtolus*, illud ſemen eſſe Chriſtum. *Neq; enim hoc loco* Chriſtus *pro ſolius Chriſti perſona ſumitur, ut ab aliis quoq; eſt animadverſum: ſed Chriſtus unà cum corpore ſuo myſtico, quod eſt Eccleſia. totum enim a capite, tanquam præcipua ſua parte, denominatur; præſertim quia reliqua membra ſpiritu illius vivunt, atq; ab eo animantur. Sic ſumitur Chriſti nomen apud eundem Apoſtolum 1. Cor. 12. 12.* quemadmodum corpus unum eſt, & membra habet multa, omnia autem membra corporis unius, cùm multa ſint, unum ſunt corpus: ſic & Chriſtus. *hoc eſt, ſic & Eccleſia, Chriſto ca-*

Chriſtus Abra: ſemen.

Chriſti nomen etiam ipſius populum complectitur.

sto capiti suo coniuncta. Hoc autem loco nostro, non Ratio. 1.
solam Christi personam significari, primò nomen seminis *indicat, quod est collectivum, & posteritatem significat, quemadmodum illius typus indicat. Semen enim carnale erat Abrahami posteri-*
2. *tas, seu Isaacus unà cum sua posteritate. Deinde idem docet Apostoli scopus, qui est, ostendere, eos qui in Christum credunt, etiamsi Legem non observent, hæreditatem Abrahami consequuturos. Vnde infrà v. ult. ad hunc locum respiciens, ita concludit:* Si autem vos Christi: ergo Abrahami semen estis, & secundùm promissionem hæredes. *vid. etiam cap. seq. 1. usq; ad v. 8. & v. 28 usq; ad finem cap. De Christo ipso, quin hæres esset divinarum promissionum factus, nemo eorum*
Prolepsis. *quibuscum Apostolus hîc disputat, dubitabat.* Neq; *verò, quod alios decepit, hîc* semen *Abraham consideratur, tanquam id,* in quo, *seu, ut illi explicant,* per quod *benedicendæ sint omnes terræ nationes: sed tanquam id,* cui *promissiones sint à Deo factæ, seu benedictio, ac terræ Chananææ mysticæ poßeßio destinata; quemadmodum verba ipsa apertissimè indicant. ait enim,* Abrahamo dictas esse promissiones, & semini eius *&c. & v. 19.* donec veniret semen illud cui promissum est. *Intelligendus ergo hîc est præcipuè quidem ipse Christus, tanquam caput, seu tanquam is, in quo primò promissiones illæ divinæ implendæ erant, & per quem deinde in cæteros ipsi coniun-*

ctos

ctos, earum effectus dimanare debebat; sed nihilominus tamen & populus ipsius, seu illi, qui ipsum induerunt, & in ipso ita coaluerunt, ut pro uno homine censeri debeant, quemadmodum infrà v. 27, 28. docetur. Non dubitabant autem illi, cum Veritas sententiæ Apostol.
quibus Apostolus disputat, Christum ejusq; populum semen illud esse, vel saltem illius nomine contineri: quod posterius ne Iudæi quidem, etiamsi in persona Christi errarent, Iesum pro Christo agnoscere nolentes, negaße videntur. Non enim ignorabant, per Messiam seu Christum sibi promißum, insignem quandam felicitatem, quæ nunquam antea sibi contigißet, debere contingere, & sic promissiones illas Abrahamo factas, quibus benedictio divina semini seu posteritati ejus promittitur, omnium perfectissima ratione implendas eße. Quòd si uni tantùm Abrahami semini ea promissio destinata est, idq; semen est Christus ejusq; populus; nihil sibi juris ad eas Iudæi, qui in Christum non credunt, vindicare poßunt, etiamsi secundùm carnem ex Abrahamo sint geniti, & Legem observare studeant: id quod hîc Paulus obiter ostendere voluit. vid. Rom. 9. 7. & d. & v. 31. & d.

v. 17. Hoc autem dico. *Quia nondum penitus absolverat argumentum v. 15. cœptum, quod parenthesi quadam de uno, non verò multiplici Abrahami semine, quodammodo interruperat; ideo nunc ad illud redit, & conclusionem ejus subnectit: simul etiam quædam, quæ ad aßumptionem* Conclusio argum: v. 15. cœpti.

 illustran-

illustrandam pertinent, addens. q. d. Huc autem oratio mea tendit: hoc est quod dicere seu concludere volo, nempe quòd Lex, quæ quadringentis & triginta demū annis lata est, post pactum illud divinum cum Abrahamo factum, in quo continetur promissio Christo & populo eius destinata, non abroget seu irritum faciat pactum illud, a Deo iam multò antè confirmatum, ita nimirum, ut tollat seu irritam faciat promissionem in eo comprehensam. Testamentum *seu* pactum antè confirmatum a Deo. *Deum hominibus opponi antea diximus, ut tanto fortiùs concludatur.* antè *confirmatum ait, nempe multò ante Legem latam, hoc est, ut paulò post subjungitur, annis quadringentis triginta.* Cùm *id* confirmatum *a Deo fuiße dicit, respicit ad id, quod de humanis pactis aut testamentis dixerat in protasi comparationis v. 15.* Hominis testamentum *vel* pactum confirmatum nemo abrogat. *Confirmatum autem fuit hoc Dei pactum seu testamentum, partim miraculo, de quo cap. 15. Gen. legimus, ubi Deus fœdus cum Abramo pepigiße dicitur super terra Chananæa semini ipsius danda: partim etiam juramento, de quo legimus Gen. 22, 16. & d. quo, ut supra ex epist. Heb. 6. 13, & seqq. docuimus, Deus immutabilitatem suæ hac in re voluntatis declaravit.* In Christum, *id est, quod pactum ad Christum & ejus populum, qui cum ipso velut in unum coalescit, eumq; induit, spectabat, uti v. præced. explicatum*

Margin notes: ejus sententia. — ℣ 7. & d. vid: ℣ 18. — *Christus* etiam pro suis fidelib:

explicatum eſt. Lex, quæ poſt quadringentos & triginta annos lata eſt. *Apparet hunc annorum numerum deſumtum eſſe ex Exo. 12. 40. qui locus a noſtro illuſtratur. Apparet enim hinc, illum annorum numerum inchoandum eſſe a fœdere, quod Deus cum Abrahamo pepigit, ſeu mavis ab eius in Ægyptum profectione, de qua Gen. 12. Hoc autem temporis intervallum, quo Lex pactum illud ſequuta fuit, ideo exprimit, ut illud clariùs explicet, quod dixerat, pactum illud antè fuiſſe a Deo confirmatum; & ſimul oſtendat, Legem non poſſe irritum facere pactum multò antè inſtitutum, & ſolenniter confirmatum ac ſancitum. Severitati quidem Legum ac minarum poſteriores Leges ac ſanctiones multum derogare, aut etiam eas penitus tollere poſſunt: at non benignitati promiſſorum, ac fœderum in alienam utilitatem conſtitutorum. Hic enim alteri parti jus ſuum, quod ex promiſſione acquiſierat, eriperetur, ibi nihil; ſed potiùs jus eius, libertas ac commoda, cùm id fit, augentur.* Non facit irritum, ad deſtruendam promiſſionem. *hoc eſt, ita ut deſtruat, ſeu irritam reddat promiſſionem. poſteriora verba ſunt exegeſis priorum. Irritum Lex pactum iſtud faceret, ſi promiſſionem in eo comprehenſam redderet irritam.*

Lex 430. annis poſt pactum illud lata.

Locus Exo. 12. 40.

v. 18. Si enim ex Lege hæreditas, non ampliùs ex promiſſione. *Propiùs ad id, quod oſtendendum erat, accedit Apoſtolus. Docet enim*

hæreditatem, nempe benedictionis & terræ promissæ, semini Abrahamico destinatam, ex Lege petendam non esse: alioqui Lex promissionem irritam redderet. Vbi particula Enim, vel posita est pro Atqui, Iam verò, ut Rom: 8. 6. vel rationem tantùm reddit ejus, quod tacitè in verbis præcedentibus positum fuerat, ut ita tacita excludatur objectio. de quo usu particulæ Enim diximus c. 2 v. ult. Potuisset enim aliquis præcedentia audien dicere: Quid ergo? num tu putas, Legem abolitu ram pactum illud, ac promissionem in eo comprehensam, si ex ea esset petenda hæreditas? Respondet: omninò. Nam si ex Lege, &c. Ex Lege autem hæreditatem adipisci, & Eam adipisci ex promissione inter sese opponit; vel quia per promissionem intelligit certam illam promissionem, Abraham & semini ejus, hoc est, Christo ac Christianis, factam, ut fit Rom: 4. 14. etiamsi hîc non addat in Græco articulum: vel quia promißionem ita sumit quemadmodum propria ejus vocis vis ac significatio videtur exigere. Ea verò est, ut significet, donum aliquod gratuitum, seu beneficium, non vero mercedem pro meritis debitam, alicui addicere seu verbis ad eam præstandam sese obligare. Ita promissio propriè dicta liberalitatis est, & tum demum locum habet, ubi aliàs nullo jure ad aliquid præstandum adigor, sed promittendo demum jus alteri largior. Quòd si de certa promissione, hoc est, Abrahamo & semini eius facta, loquatur, ju[...]

Enim.

Ex Lege & Ex promissione, opposita.

vocis *Promißionis* vis.

inter[...]

inter ſe opponit, Ex ea promiſſione hæreditatem adipiſci, & Ex Lege ſeu vi legis eam adipiſci. Lex enim requirit, ut præcepta eius exactè ſerves: promiſſio illa nihil tale in ſe includit, ſed ſimpliciter ac ſine ulla conditione Abrahamo, quatenus nimirum ut credens conſideratur, ſeu Abrahamo, *ut ſuprà loquutus fuit Apoſtolus,* fideli, *& ſemini eius, hoc eſt, Chriſto & omnibus in Chriſtum credentibus, Abrahamoq́ fide ſimilibus, qui vera ipſius poſteritas ſunt, benedictio & hæreditas promittitur. Lex autem, ut ſuperiùs dixit, non eſt ex fide. Non illa fidem ſpectat, ſed opera; non fide, ſed operibus contenta eſt. Si verò promiſſionem ſimpliciter, ſeu in genere ſumit, ita tamen, ut vis ac ſignificatio iſtius vocis propria exigit, itidem rectè iſta ſibi invicem opponuntur. Lex enim operum merita poſtulat: Promiſſio propriè dicta, ut vidimus, merita excludit, & ex mera gratia ac benignitate quippiam boni alteri deſtinat. Talem autem fuiſſe eam Dei promiſſionem, de qua hîc diſputatur, partim ex eo conſtat, quòd locus Gen. 15. ubi ſolennis eius promiſſionis deſcribitur confirmatio, docet, ob fidem Abrahami, hanc ei promiſſionem a Deo factam confirmatamq́: partim res ipſa monet. Quid enim, aliàs opus fuiſſet, non modò tam ſæpe rem eam Abrahamo eiusq́ poſteris promittere, ſed etiam tantopere confirmare, ſi eam Deus Abrahamo eiusvé ſemini ipſo jure pro meritis perſolvere teneretur, eamq́ illis planè deberet?* Gratuitò Abrahamo promiſſiones datæ.

quasi scil. vel Abrahamus, vel quispiam alius ei si-
milis, atq; adeo homo ullus cordatus dubitare po-
tuerit positivé, utrū Deus id, quod ipso jure dare te-
neatur, præstiturus sit, nec ne. Cùm ergo toties id
de quo sermo est, Abrahamo & semini ejus Deu
promiserit, & solenniter confirmarit; apparet, hā
propriè dictam, seu gratuitam fuiße promissionem.
Vnde sequitur apud Apostolum: Abrahamo aut
per promissionem donavit Deus. *Verbum κε-*
χάρισαι, quo hîc utitur Apostolus, promissionis i-
Vox alteri apposita, ejus vim clarius exprimit. *stius naturam tantò magis nobis exprimit. Neq; e-*
nim, quia Apostolus hoc verbum promissioni apposu-
it, consequitur, eius vim non eße in promissioni
voce absolutè posita inclusam. Nam similiter eti-
am Apostolus agit in epist: ad Rom. cap. 4. de eode
vid: ℣ 3,4,5. *Abrahamo loquens, ubi cùm dixißet, Abraham*
imputatam *eße justitiam, ostendere volens, ver-*
Imputare. *bum* imputandi *significare, ex gratia quippiam*
tribuere; postea tamen voces illas ex gratia *Im-*
putandi verbo apponit, cùm inquit: Operant
autem non imputatur merces secundùm gra-
tiam, sed secundùm debitum.

Prolepsis. v. 19. Quid igitur lex? *Antequam argu-*
mentum hoc penitus concludat & absolvat, ite-
rum digreditur ad diluendam objectionem quan-
dam. Poterat enim quispiam objicere: Si lex no
est illud medium, per quod hæreditas seu justifica-
tio obtineri debeat, quo fine ergo lata fuit? quis e-
Lex quo fine lata, *jus usus eße potest? Respondet Apostolus,* Trans-
gressio

greſſionum gratiâ fuiſſe appoſitam. *Appoſitam dicit, id eſt, poſt promiſſionem illam Abrahamo & ſemini eius factam, veluti adiectam, idq́ non tanquam conditionem aliquam novam promiſſionis adipiſcendæ: ſed ut interea, dum promiſſio iſta exhiberetur, cohiberentur tranſgreſſiones & peccata enormiora, & quædam morum diſciplina ſervaretur, metuq́ homines in officio contineretur;* donec veniret ſemen, cui promiſſum eſt. *Si ſtatim ſemen iſtud ſpirituale, hoc eſt, Chriſtus unà cum ſuo populo, ac veluti poſteris, quibus hæreditas Abrahami fuit deſtinata, exortus fuiſſet, nullum habuiſſet Lex locum: ſed quia Deus voluit, ut priùs carnale Abrahami ſemen propagaretur, quod ſpiritualis ſeminis imago erat, cui Deus, qui ſemper ad perfectiora tendit & progreditur, in illo carnali ſemine veluti præludebat; propterea ne licentiâ ac impunitate homines fierent deteriores, Legis diſciplinam interea ſtabilivit, quæ homines, ut diximus, in officio contineret, eosq́ paulatim altiori diſciplinæ, hoc eſt, Chriſtianæ religioni ac pietati præpararet, qua adveniente legis illa elementa ac tyrocinia deponenda erant. qua de re paulò poſt uberiùs aget Apoſtolus à ver: 23. Hinc autem apparet, Deum non ea intentione Legem dediſſe, ut homines per eam juſtificationem conſequerentur, myſticè in ea propoſitam: ſed primùm ut homines aliqua ratione in officio contineret; deinde ut delinquentes validiùs ad*

quouſq; durare debuerit.

Si Chriſtus ante Moſen extitiſſet, Lex non fuiſſet lata.

Lex non lata, ut per eam juſtificaremur.

pœnam obligaret, tantoq; illuſtrior poſtea fieret Dei gratia per Chriſtum exhibenda. de quo poſteriori fine vid. Rom. 5, 20, 21. Hîc prior finis, qui apertior eſt, & literalem Legis ſenſum reſpicit, intelligitur. Poſterior occultior eſt & myſtico magis conſentaneus. qui itidem docet, non id ſpectaſſe Deum, in Lege ferenda, ut homines per eam conſequerentur, perfectam illam juſtificationem myſticè in ea propoſitã. Videbat enim Deus humanæ fragilitatis non eſſe, nunquam delinquere. Ordinata per angelos in manu mediatoris. *Quia viſus eſt Apoſtolus Legem aliquomodo deprimere; ne tamen ſecùs, quàm par erat, de ea ſentire videretur; ideo nunc non ſubticuit legis dignitatem, ſeu id, unde eius defenſores ſummam eius præſtantiam ac firmitatem metiebantur; nimirum quòd per angelos eſſet ordinata, id eſt, lata atq; e monte Sinai promulgata. vid. Act. 7. 38, 53. & Heb. 2. 2. Dum autem angelos, tanquam cauſam mediam nominat, oſtendit, Deum eius fuiſſe auctorem & ſupremum latorem. neq; enim illi niſi Dei ſunt nuncii ac miniſtri. Addit* in manu mediatoris. In manu, *id eſt, operâ & miniſterio. Solet enim ſæpe hac phraſi ſcriptura uti, cùm per aliquem, ſeu alicuius operâ ac interventu quidpiam fit, etiamſi propriè manuum miniſterium non interveniat quia enim frequentiſſimè manibus utimur in miniſteriis; hinc factum eſt, ut per* manum *aut* manus *omne miniſterium Hebraica phraſi ſignificetur. Ex-*

Legis dignitas.

Per Angelos lata eſt.

In manu pro *operâ.*

tur. Exempla habes inter alia Lev. 8. 36. Num. 4. 28, 33, 37. Ioſ. 14. 2: 22. 9. 1. Sam. 28. 17. 1. Reg. 16. 7. 2. Par. 29. 25. Eſth. 1. 12, 15. Dan. 9. 10. vid. etiam Act. 7. 25. Mediatoris *appellatione ſignificatur Moſes. Licet enim Angeli quoq; ferendæ Legis miniſtri fuerint: non tamen mediatores fuerunt. quia Angeli illi, qui locuti ſunt cum Moſe, ipſius Dei perſonam ac maieſtatem ſuſtinuerunt, & non ut legati aliàs ſolent, qui ſe a legantibus diſtinguunt, locuti ſunt, ſed inſtar ipſius Dei, tanquam ipſe adeſſet præſens. quare non tanquam medii inter duas contrahentium & paciſcentium partes conſiderandi erant, ſed quodammodo tanquam altera pars contrahentium; erantq; ea in parte cum Deo ipſo computandi. Vnde Moſes, per quem angelus populum è monte alloquebatur, dicitur fuiſſe ſequeſter & medius inter Dominum & populum, Deut. 5. 5. ad quem locum proculdubiò hic reſpicit Apoſtolus. Quare non angeli, ſed Moſes, rectè dicitur fuiſſe mediator. Mediator enim ille eſt, qui inter duas contrahentium ac paciſcentium partes veluti medius intervenit; & ſic mediator Dei & hominum, ſive omnium, ut Chriſtus, ſive aliquorum, ut Moſes, ille eſt, qui ad homines nomine Dei accedit, qui illis divinam voluntatem ac fœderis paciſcendi conditiones a Deo conſtitutas, ipſius nomine declarat, confirmat, atq; hac ratione efficit, ut homines ad Deum viciſſim veluti accedant, & amicitiam ac fœdus cum eo ineant.*

Mediator Vet: Fœder: Moſes: non Angeli.

Mediator quis.

*eant. Christum hîc non esse Mediatoris nomine in-
telligendum, ut non pauci voluerunt, prolixè ho
loco docet Beza, quem vide, si libet. Videtur auten
Apostolus de industria hoc commemorasse, ut se-*
Scopus Apostoli. *quenti objectioni aditum pararet. Ex eo enim
quòd lex per mediatorem lata fuerit, volebant
Iudæi Legis firmitatem & perpetuitatem collige-
re, ac proinde eum justificationis consequendæ mo-
dum, qui est per fidem, excludere, ut mox intelli-
getur.*

v. 20. Mediator autem unius non est
Objectio. *Hîc incipit objectio. Cùm fatearis, Paule, Legem
per manum mediatoris fuisse latam, necesse est u
simul fatearis, inter duas partes coaluisse in fe-*
Mediator unius partis non est. *renda lege pactum ac fœdus. Mediator enim uniu
personæ aut partis non est; non habet is locum, ub
non sunt duæ partes inter se contrahentes.* Deus
Deus una persona. autem unus est, *id est, non nisi una quædam per-
sona est, ac proinde nonnisi unam contrahentium
partem constituere potest; ideoq; cùm mediatorem
in lege ferenda audimus, cogitare debemus, fuisse
ex altera parte homines, cum quibus Deus super
legis conditionibus contraxit, & pactum fecit. An-
geli enim hîc intelligi non possunt, qui Dei potiùs,
ut vidimus, personam hîc sustinuerunt, eiq; semper
fuerunt conjunctissimi. Iam verò, si super legis con-
ditionibus Deus cum Israëlitis contraxit, tenetur
is modum justificationis in lege constitutum habe-
re ratum. & legem servantibus justificationem il-*

lam

lam præſtare, ita contractuum naturâ, juſtitiâ deniq; ac fide, ferente & poſtulante. Non enim cadit in Deum, ut ille pacta ac fœdera reſcindat. Quòd ſi ergo lex contrarium juſtificationis conſequendæ modum continet, illi, quem continet promiſſio Abrahamo & ſemini eius facta, quemadmodum ſuperiùs (v. 18) dixiſti; non video, quomodo aliter elabaris, quàm ut dicas, Legem promiſſionibus divinis eſſe contrariam, atque hac ratione Deum ſecum ipſo committas. quod quàm ſit abſurdum, quivis videt. Concluſio objectionis.

V. 21. Abſit. *Abſit, reſpondet Apoſtolus, ut hoc abſurdum ex mea ſententia ſequatur. Dum enim Legis ille contractus aut pactum urgetur, quod reſcindere Deum ſit nefas, tacitè pro conceſſo ſumitur, homines Legem ſervare, aut ſaltem, Legem hominibus eas vires ſuppeditare, ut eam ſervare & eius conditiones implere non difficulter poſſint. Si enim ita ſe res haberet, non eſſet locus iſtis promiſſionibus, quas Abrahamo & ſemini eius factas dico; revera lex illis eſſet contraria, omninoq; ex Lege juſtificatio petenda eſſet; nec poſſet Deus abrogare iſtum ſuper Lege contractum, aliàs quoq; ipſi naturæ magis conſentaneum, & naturâ primum. Id enim primùm requiritur ab homine, ne unquam peccet, & ſic merito ſuo juſtificationem aſſequatur; tum demùm, ſi hac viâ non liceat ad eam pervenire, aliâ contendendum eſt. At verò cùm longè aliter ſe res habeat, nemoq; ſit, qui Legis conditiones*

Reſponſio ad object.

Si Lex præſtari poſſet, ex ea petẽda eſſet juſtificatio.

Lex quomodo præstitu impossibilis.

ditiones compleverit, aut complere sive propriis sive a Lege mutuatis viribus, propter summam rei difficultatem possit, (quod enim adeo difficile est, illud fieri non poße dicimus;) quis non videt, hunc Legis contractum per seipsum quodammodo evanescere, & ultrò divinis illis, quas dixi, promissionibus cedere, ac locum relinquere? Si data fuisset lex, quę posset vivificare. Si lex eas haberet vires, ut per eam homines poßent justificationem & vitam æternam consequi; quod fieret, si eius auxilio adjuti, poßent eam servare, & vitam spiritualem ducere; revera ex lege esset justitia, non abrogaret Deus legem, sed per eam eiusve observationem iustificatio hominibus omnino petenda eßet. q. d. Si poßet per eam justificatio ac vita obtineri, etiam deberet. Vox enim vivificandi videtur eo modo hîc accipienda, quo sumitur apud eundem Apostolum 2 Cor. 3. 6. ubi ait, Literam, hoc est, Legem occidere, seu hominib⁹ mortis caußam, quanquam per accidēs, existere: spiritum autem, nempe Evangelicum vivificare, id est, vitam æternam hominibus afferre: nempe quia illa mortem sui transgreßoribus denunciabat, vires autem interea ad sibi obtemperandum non suggerebat: contrà Evangelium & vitam æternam apertissimè hominibus pollicetur, & vires ad sibi obtemperandum suppeditat. Possis tamen verbum vivificandi ita accipere, ut significet, vitam spiritualem hominibus largiri, seu vires ad pietatem vitæ colendam

suppedita-

ſuppeditare. Senſus enim eòdem recidit. q. d. Si Lex vires homini ſuppeditare poßet, quibus nixus eam obſervare poßet, omnino ex Lege juſtificatio eßet petenda. Vires autem eiusmodi Legem homini non ſuppedditare, ſatis apparet ex Rom. cap. 7. ſ. 8, & d. & c. 8. 3.

v. 22. Sed concluſit ſcriptura omnia ſub peccatum. *q. d. Sed nemo per Legem poteſt adipiſci vitam: quandoquidem Scriptura, quæ mentiri neſcit, omnes, etiam ſub Lege viventes, peccati reos peragit, & calculo ſuo damnat. qua de re videatur Rom. 3. v. 9. & d. Neq; enim his verbis idem dicitur quod Rom. 11. 32. cùm affirmatur,* Deum concluſiſſe omnes in contumaciam. *Ibi enim de divina pœna agitur, quæ in eo conſiſtit, quòd Deus homines credere aut parere ſibi nolentes, in carcerem quendam contumaciæ compingat, id eſt, incredulitate aut inobedientiâ ita capi & irretiri, non tantùm ſinat, verùm etiam difficultatibus quibusdam objectis, quodammodo curet, ut, niſi ipſemet ſingulari uſus miſericordia, peccatorum vincula poſtmodum dißolvat, vix ac ne vix quidem ſeſe ab iis expedire queant. Hìc autem agitur de eo, num lex poſſit homines vivificare, & porrò num fuerint aut ſint aliqui, qui eam ſervaverint; an verò nullus ſit, qui peccati reus peragi nequeat. Ibi Deus dicitur concluſiße, hìc ſcriptura. alio autem modo Deus, alio ſcriptura id facit. Deus efficiendo: (ea tamen ratione, quæ Deo indigna non*

Scriptura omnes peccati cóvincit.

Locus Rō: 11. 32. Quando Deus concludat ſub contumaciam.

gna non

gna non ſit:) ſcriptura teſtando ac declarando. Ibi εἰς ἀπείθειαν*, id eſt*, in contumaciam; *hîc verò* ſub peccatum *ſimpliciter, quod latiùs patet, quàm illud. hîc enim, ut per legem juſtificari nequeas, quacunq; ratione peccaſſe ſufficit; illic animi adverſus Deum obſtinatio denotatur.* τὰ πάντα *neutrum plurale pro maſculino* πάντες. Vt promiſſio, ex fide Ieſu Chriſti detur credentibus. *Vt hac ratione Deus poſſet prætermiſſa Lege, cuius vi nemo juſtificari queat, & quæ omnes damnet, credentibus promiſſionem dare. per* promiſſionem, *res promiſſa, id eſt, benedictio & in ea comprehenſa juſtitia, & hæreditas intelligitur. ſic alibi non ſemel: vid. Luc. 24. 49. Act. 1. 4. Heb. 6. 12, 15: 9. 15: 10. 36: 11. 13, 39. Addit autem* ex fide; *Ne quis putet, eam credentibus quidem dari, ſed tamen Legem etiam in poſterum ſervantibus.* Ex fide *datur, id eſt, ob fidem ſolam datur, in ea danda, fidei ſolius habetur ratio; dummodo ſit fides efficax, ac bonorum operum fructibus exuberans. Non autem ex quavis fide: ſed* ex fide Ieſu Chriſti, *qui eſt ſeminis illius dux & caput, cui promiſſio data fuit; ex fide omnium perfectiſſima & præſtantiſſima, eâ nimirum, quam Ieſus Chriſtus docuit, quæq; in eo ipſo collocanda eſt. quomodo autem ea differat a fide generaliùs ſumta explicatum eſt cap. 2. v. 16.*

Neutrum pro *maſculino.*

Promiſſio pro re promiſſa.

Quali fide promiſſum illud obtinendum.

v. 23. Antequam autem veniret fides.

Diſſolu-

Dissoluta obiectione superiori, redit ad ostendendum Legis usum ac finem. quòd non is fuerit, ut eâ Legis usus & duratio.
in perpetuum obstringeremur: sed tantùm ad certum tempus; antequam *nimirum* veniret fides, *id est, antequam doctrina de fide, & justificatione* Fides pro doctrina de fide.
per eam adipiscenda publicaretur & promulgaretur. Fides pro doctrina de fide. vid. sup. c. 1. 23. Sub Lege custodiebamur. *Lex nobis erat instar carceris & ergastuli cujusdam, in quo duriter* Legis custodia.
admodùm & asperè tractabamur, & disciplinâ rigidâ ac severâ continebamur. simul conclusi in futuram fidem revelari. *quo carcere unà omnes claudebamur, usq; ad tempus, quo fides ista seu doctrina de fide revelanda erat; sic ut εἰς, hoc* εἰς pro μέχρι.
loco positum fuerit pro μέχρι, usque ad, *quod temporis terminum denotat. quamquam & causam finalem potest denotare. q. d. ut hac ratione omnes perduceremur ad fidem, & fidei, ut sic dicam, traderemur.*

v. 24. Itaque Lex. *Concludit id, quod de usu & duratione Legis dixerat. utitur autem novo quodam loquendi genere, quo non tantùm Legis usum expressit, sed etiã tacitè causam reddidit, cur non statim doctrina fidei Israëlitis revelata ac tradita fuerit, & simul etiam, cur hac traditâ, illa cessare debuerit. Hoc autem facit, cùm Legem pædagogum appellat. Indicat enim, opus fuisse ut po-* Lex cur tradita.
pulus ille Israëliticus adhuc rudis tyrociniis quibusdam ex-

dam exerceretur, & sensim ad altiorem hanc disciplinam Christianæ religionis præpararetur. Hoc autem Lex præstitit, quæ pædagogi instar prima rudimenta divini cultus proponebat, & homines severiori disciplina, utpote adhuc admodum carnales, duræq; cervicis, cohibebat & compescebat.

Cur non perpetua. Hoc porrò ipsum, quòd Lex pædagogi instar fuerit, indicat, eam non debuiße eße perpetuam. Pædagogi enim, pueris tantùm adhibentur, non juvenibus aut viris, libertatis suæ iam capacibus, ac rerum suarum dominis. qua de re plura in seqq. audiemus.

Ejus finis. In Christum particula εἰς, finem rei declarare videtur, ut sensus sit, Legem, Christum, hoc est, Christi religionem pro scopo, ad quem collimaret, habuiße sibi propositum, ut ad eum homines perduceret. nisi iterum εἰς, tantùm velis positum eße pro μέχρι, id est, usq; ad Christum. Vt ex fide justificaremur. Vt per fidem demùm, non verò per ipsam legem, justificationem consequeremur.

v. 25. Postquàm autem venit fides. Vsu Legis explicato, facilè inde, quid de eius duratione statuendum sit, æstimari potest.

Per Christum abrogata. Si enim ea pædagogi fuit instar, ut nos ad Christi disciplinam deduceret; patet, cùm primùm Christi disciplina hominibus tradita fuit, Legis usum ceßaße. Propterea addit: non ampliùs sub pædagogo sumus. Iam sumus ex illius imperio ac potestate exemti; nullum jus nobis aliquid præscribendi, & in

nos pro

nos pro ſuo arbitratu, ut antea, animadvertendi habet. Hoc adhuc confirmat, ne quis putet, etiam poſt fidei adventum Legis imperium durare, & homines illi ſervandæ obnoxios eſſe, quemadmodum Galatæ arbitrabantur, cùm addit:

v. 26. Omnes enim filii Dei eſtis, per fidem in Chriſto Ieſu. *Ideò non ampliùs eſtis ſub Pædagogo, poſtquàm fidem in Dominum Ieſum, vel per Dominum Ieſum traditam, amplexi eſtis, quia hæc fides vos effecit Dei filios, id eſt, in ſtatu & conditione quæ Dei filiis iam adultis, ac filiorum jure gaudentibus conveniat, vos poſuit ac collocavit; qui certè non eſt is, qui eorum eſſe ſolet, qui ſub pædagogi ſunt ferula. Filii enim illi Dei ſua libertate gaudent: qui verò ſub pædagogo ſunt, ſerviliter quodammodo tractantur, necdum ſuâ libertate potiuntur: qua de re cap: ſeq. initio per aliquot verſiculos. Notanda autem eſt particula univerſalis* omnes. *In ſequentibus enim probat, non ſolùm filios Dei eſſe eos qui credunt, ſed etiam* omnes *eſſe, non habitâ ulla ratione vel generis, vel conditionis, vel ſexus: ne forte quiſpiam hîc quidquam cauſari, & Iudæis hanc dignitatem propriam facere poſſit. Tribuit autem illis omnibus fidem in Chriſtum, per quam Dei filii eſſent; non quòd certò ipſi conſtare poſſet, præſertim de omnibus, eos talem in Chriſtum fidem habere; maximè poſtquàm a veritate deficere cœperant: ſed quòd talis ipſorum eſſet religio ac profeſſio ab eo tempo-*

Ratio.

Omnes fideles Dei filii.

[…]is Lex nō convenit.

quomodo *omnibus* Gal: fides tribuitur.

Id cuique tribuitur, quod professio ejus postulat.

re, quo primùm Christo nomen dederant. Solemus enim id de aliquo præsumere, quod eius institutum, vitæ ratio ac professio, omnino requirit.

Probatio dictorum.

v. 27. Quotquot enim in Christum baptizati estis. *Sequitur probatio aßertionis præcedentis. In ea ita progreditur, ut primùm doceat, Galatas, vi fidei ac religionis, quam ex ipsius doctrina fuißent amplexi, Christo penitus unitos atq; insertos eße. unde porrò concludit, eos eße verum illud Abrahami semen seu posteritatem, cui hæreditas benedictionis ac terræ illius futuræ, divina promissione sit destinata; id quod perinde est, ac si dixißet, eos Dei filios eße, eiusq; hæredes quemadmodum tum ex reipsa, tum ex seq. capite apparet. Prius autem illud, hoc & seq. versiculo probat ex ritu, quo Galatæ Christo fuerant initiati, & eius religionem primùm professi.* Eo *siquidem testati fuerant, se Christum induere, hoc est eius religionem ac vitæ institutum penitus amplecti, ei conformari, atq; adeo inseri & uniri.* Nam *reipsa quidem induitur Christus extra baptismum, ipsa maximè vitæ ratione: unde Paulus Romanos iam dudum baptizatos monet, ut induant Dominum Iesum Christum: sed externa quadam adumbratione ac professione id fit in baptismo. Qui enim eum in finem in aquam immerguntur, ut testentur se Christo nomen dare, & eius religionem amplecti; ii profitentur, idq; aliquo modo repræsentant se Christo, tum ratione mortis, tum ratione resurrectionis*

Induere Christum:

reipsa:

Rom. 13. ult.

adumbratione in baptismo.

rectionis inseri, ac cum eo coalescere. Nam immersio in aquam, sepulturam, quæ mortis solet esse consequens; emersio, resurrectionem adumbrat; & sic illâ quidem significatur, eos qui baptizantur, cum Christo mori velle, mori inquam peccato: hac autem, illos cum eodem velle resurgere, & in novitate vitæ ambulare, seu Deo in posterum vivere, quemadmodum Rom. 6. 2, & d. explicatur. Vnde ibidem ait Apostolus v. 5, Si enim coaluimus *(nempe cum Christo)* similitudine mortis eius; nimirum etiam resurrectionis *(scil. similitudine)* coalescemus, *intellige cum eodem Christo.*

v. 28. Non inest Iudæus &c. *Declarat id, quod dixerat,* omnes *Christũ induisse, ostendens neminem excipi, quicunq; & cuiuscunq; nationis, cuiuscunq; status ac conditionis sit.* Non habetur hac in parte ratio eius, quòd aliquis natione Iudæus sit, aut Græcus, hoc est, Gentilis, ut supra diximus cap. 3. Dicit, non inest, *nempe in Christo seu Christiana religione. quia in Christiana religione perinde habetur, acsi non extaret illud nationum discrimen; pro nullo id reputatur. non es propterea præstantior ratione Christianismi, quia Iudæus es, nec vilior, quia Gentilis. par est utriusq; ratio; secus quàm in religione Mosaica accidebat; quæ propriè ad Iudæos solos pertinebat. Eodem modo loquitur Apostolus noster Col. 3. 11.* non inest servus neque liber, *Illi discrimini, quod potissimùm ad institutum Apostoli pertinebat, subjunguntur*

Christianorum omniũ eadẽ ratio.

Nationis non habetur ratio:

nec conditionis.

alia : & primùm quidem illud, quod in vita com-
muni maximi est momenti, servitus nimirum &
libertas seu ingenuitas. Facilè enim cogitare quis-
piam posset, quia [illegible] opere præstet liber servo seu
mancipio, eum etiam in rebus ad religionem Chri-
stianam pertinentibus præstare. Sed non respici
personam Deus. vid. 1. Cor. 7. 21, & d. Ephes. 6. 8
Col. 3. 11, 25. Non inest mas & fœmina. *magn*

nec sexus.

alioquin est prærogativa maris præ fœmina, d
qua vid. 1. Cor. 11. 3, 7, & d. & 1. Tim: 2. 12, &

aliter in Iudaismo.

seqq. quinetiam in religione Iudaica, utpote ma
gnam partem ad carnem pertinente, non exigu
videtur fuisse virorum præ fœminis præstantia. a
illos enim primò & per se benedictio illa carnal
pertinuit: ad fœminas veluti secundariò ac cons
quenter. Vnde & viris tantùm, certum fœderis s
gnum impressum fuit: fœminis nullum. Omnes e
nim vos unus estis in Christo Iesu. *In Chris*

Christiani omnes unius instar.

Iesu, inquit, hoc est habita ratione Christianæ r
ligionis, seu quà Christiani estis. Nam alioqui ma
gna est inter illos omnes differentia. Vnus esti
id est instar unius estis hominis, in quo eiusmodi d
scrimina locum non habent; una eademq; omn

Vnum ratione accidentium.

um est ratio, una conditio. Vnitatem hîc non a
substantiam, sed ad qualitatem accidentariam,
conjunctionem, quæ istius ratione pluribus interc
dat referri, nemo non videt. quod etiam alibi f
cùm plures personæ aut res unum esse dicunt
vid. Io

vid. Ioh. 17. 11, 21, 22. Act. 4. 32: 1. Cor. 3. 8, 1. Ioh. 5. 8.

v. 29. Si verò vos Chriſti. *Poſtquàm docuit, omnes, quotquot in Chriſtum crediderunt, quicunq; alioqui ſint, Chriſtum induiße, eiq́; penitus inſertos atq; unitos; jam docet etiam, eos omnes ſine diſcrimine eße Abrahami ſemen ſeu poſteros. quandoquidem ſuprà v. 16 dictum eſt, ſemen illud eße Chriſtum, hoc eſt tum ipſummet Chriſtum, tum eos, qui cum illo uniti eiq́; per fidem inſerti ſunt. Quòd ſi ſunt Abrahami ſemen, eiusdem quoque Abrahami, ex divina promiſſione de qua ibidem dictum, ſunt hæredes: hæredes, inquam, juſtitiæ ac benedictionis illius ſpiritualis, terræq́; illius futuræ, Abrahamo & ſemini eius divinâ benignitate deſtinatæ ac promißæ.*

In Caput IV.

HVius *capitis tres ſunt partes. in prima pergit Apoſtolus oſtendere, Iudæos ſub Chriſto, Lege Moſis ac ceremoniis in ea præſcriptis non ampliùs teneri, & Galatas, qui iis ſe ſponte mancipabant, reprehendit.* Partes capitis. 1. usque ad ℣ 12. *In ſecunda, digreßione quadam utitur, ad mitigandam reprehenſionis præcedentis acerbitatem. Benevolentiam enim Galatarum, quâ propemodùm falſorum doctorum artibus exciderat, ſibi conciliare ſtudet; tum ſuam erga ipſos, tum vicißim priſtinam ipſorum erga ſe benevolentiam* 2. ad ℣ 21.

*tiam commemorans, eaq́ ratione ostendens, repre-
hensionem illam suam, non ex animo malevolo, se
potiùs salutis ipsorum studiosissimo profectam esse
In tertia parte ad institutum revertitur, ostendẽ
Christianos Legi mancipatos non esse, & malè si
bi consulere, si ei se sponte subjiciant, & sic condi-
tionem suam cum Legali permutent.*

Declaratio superiorũ. v. 1. Dico autẽ, *i.e. Id quod superiùs dixi, nem-
pe de usu & duratione Legis, quòd Lex pædagogi
noster fuerit ad Christum, quo adveniente pædago-
gia illa cessarit, nosq́ Abrahami, atq́ adeò ipsius De
filii ac hæredes evaserimus; id sic explico ac decla-
ro:* quamdiu hæres est infans, nõ differt à ser-
vo, dominus omniũ existens. *Istis verbis caussam
Cur Israëlitæ olim Legi mancipati. affert Apostolus, propter quam Deus populum Israe-
liticum, Abrahami semen ac nepotes, quibus hære-
ditatem suam destinaverat, servili conditione su
Lege esse voluerit, & non statim in Christianam
libertatem emiserit. Poterat enim aliquis cogita-
Prolepsis. re, æquum omninò ac conveniens fuisse, ut, si Deus
promiserit, se eos filiorum loco habiturum, & hæ-
redes suos pleno jure constituturum, eo tempore
statim id faceret, quo Legem illis tulit: non vero
tam diu promissum suum differret, & eos tam dur
legis servitute per tot secula premeret. Huic rei oc-
currere volens Apostolus, similitudine e commun
hominum vita petitâ ostendit, nihil in eo iniquita-
tis & inconvenientiæ fuisse; quinimò, ut sic Deus
faceret, decuisse, idq́ rem ipsam quodammodo po-
stulasse*

stulaße. Concedit populum Israëliticum fuiße hæredem benedictionis Abrahamicæ, atq; adeo etiam bonorum divinorum (hæc enim ista benedictione comprehendebantur:) interim ostendit, eum non semper adultæ & virilis fuiße ætatis, ac proinde non semper tanquam filium ac hæredem a Deo tractatum. Quemadmodum in uno homine diversæ sunt ætates: ita etiam in toto populo, est aliquid quod infantiæ seu puerili ætati, quod adolescentiæ, quod pubertati, quod ætati virili respondeat. Prout enim populus aliquis, judicio, sapientia, prudentia, magis maturescit: ita diversas veluti ætates ingreditur: id quod in omnibus populis usu venire videmus. Ferè enim seculum seculo cultius succedere solet. Iam verò hæres, quamdiu infans est, aut puerilem agit ætatem, ita a patre tractatur, ut eius conditio propè nihil a servi conditione differat. nullam habet libertatem, & licet dominus sit omnium paternorum bonorum, tamen nullam facultatem habet de illis disponendi.

Israëliticus populus olim Dei filius & hæres.

sed nondum adultus.

Diversę populi unius ætates.

Filius adhuc infans instar servi.

v. 2. Sed sub curatoribus est ac dispensatoribus usque ad præconstitutionem patris. *Non antè ex curatorum potestate eximitur, quàm tempus à patre huic rei constitutum advenerit, quo nimirum, ætate jam & judicio maturus, ipse se regere possit.*

v. 3. Sic & nos quādo eramus infantes. *particula* sic *ostendit, in superioribus subaudiendam eße particulam* sicut. *Sensus autē est: fuimus quidem nos*

Similitudo explicata.

dem nos Iudæi semper hæredes: sed non semper viri ac disciplinæ Christianæ, quæ spiritualis est & planè virilis, bonorumq́; cælestium capaces. Apparet enim satis manifestè, populum illum Israëliticum, cùm primùm ex Ægypto eductus esset, usq; ad tempora captivitatis Babylonicæ, admodùm puerilem fuisse; qui cùm propè perpetuò haberet apertissima de vero illo Deo, deq́; voluntate eius in Lege expressa, testimonia atq; documenta, miracula nimirum, apparitiones angelorum, prophetias: nihilominus tam facilè in idololatriam subinde prolaberetur. Monstro simile esse videtur, populum illum in deserto, cùm in oculis esset Deus, cùm manibus, ut sic dicam, palpari posset, & tam sæpe illi obmurmurasse, & de eius auxilio ac providentia, cujus tot habebat manifestissima documenta, dubitasse, & idolum sibi contra eius mandatum erexisse. Quare eorum imbecillitati Deus consulere voluit, quòd post illud etiam tempus, cùm eos in terram Palæstinam introduxit, miraculosa quadam ratione illis adfuerit, ac præsentem se declararit. Oracula enim, ut alia miracula nunc taceam, propè erant perpetua. Post Babylonicam captivitatem Israëlitæ diuturnis malis & calamitate exerciti, & veluti excocti, maturuisse quodammodo videntur; & sensim illis Deus visibilem illam, ut ita dicã, sui præsentiam subtraxit, ut animos eorum in cælũ erigeret, & sine præsidiis carnalibus sibi confidere, & se in cœlo, non oculis corporeis, sed animo ac mente

Israëlitarũ pueritia.

Post captivitatem Babylonicam maturescere cœperũt.

mente quærere doceret: licet Macchabæorum tempore, non obscura adhuc præsentiæ suæ signa daret. ab eo etiam tempore spes alterius cujusdam vitæ magis animos eorum subiiße videtur, cùm viderent, eos, qui divinæ legis studiosissimi erant, in ea mala & calamitates incidere, quæ eius desertoribus in lege fuerant propositæ: qua de re testantur Macchabæorum libri, & ea, quæ leguntur Heb. 11. 35, & deinceps. Hac igitur ratione Deus paulatim rerum præsentium gustum illis subtraxit, & futurorum ac divinorum desiderium inseruit, ut judicio ac sensu virili præditi, Christi disciplinam quæ nihil carnale, nihil terrenum sapit, sed & felicitatem spiritualem ac cælestem, oculisq; minimè subjectam, & spiritualem Deum colēdi, illiq; serviendi rationem præscribit, tantò promtiùs & libentius amplecterētur. Quare cùm Apostolus Israëlitas usq; ad Christum infantes fuiße indicat; tam latè infantiam extendit, ut totum istud tempus, quod illis Deus præfixerat, ut sub pædagogo proficerent, & ad maturitatem quandam paulatim pervenirent, atq; adeo adolescentiam etiam hoc nomine complectatur. breviter, infantes sunt Apostolo, iidem qui impuberes, & qui iis ratione animi ac judicii in religionis negotio respondent. Sic interdum etiam Pueritia apud Latinos sumitur. ſub elementa mundi eramus mancipati. *Legem ejúsve præcepta elementa mundi appellat, alludens ad id, quod dixerat, Legem fuiße pædagogum.*

Infantes pro impuberibus.

Legis præcepta mundi rudimenta.

gum. Pædagogi enim est, pueros elementa disci plinarum docere. Ideò autem Legem element mundi vocat, quia continet prima rudimenta cul tus divini, quibus Deus mundum ad perfectiorem & sublimiorem sui cultum exercere voluit. Præ scripsit enim varia animalium sacrificia & obla tiones; qui Deum colendi modus ab ipsis statim Gen. 4. 3, 4, 5. *mundi incunabulis in usu fuit, ut in Abele & Cai no apparet: præscripsit & alias multiplices cere monias Præcepta etiam moralia, quæ Lex aperte continebat; meritò prima elementa dici possun eius pietatis & morum sanctimoniæ, quam Chri sti disciplina tradit.* Mancipati, *id est, eramu* Servitus Legalis. *iis servandis ac retinendis obstricti, nec cuiquam fas erat cultum in Lege præscriptum negligere quæ revera magna fuit & gravis servitus, quate nus ea etiam, unusquisq; nostrum cogebatur præsta re, ad quæ honestatis naturâ per se non obstringe bamur; ne de severa illa ratione Dei præceptis pa rendi dicamus, ob quam fiebat, ut unus peccati a ctus excelso brachio commissus, etiam adversus ce remonialem aliquam legem, mortis supplicio vin dicaretur, Num. 15. 30, 31. Heb. 10. 28. Respici* Lex quomodo à quibusdam servata. *autem Paulus hic ad sensum Legis literalem, in quo servari ab omnibus & potuit & debuit, & à multis servata fuit, ut inter alios legimus de Za charia & Elizabetha Luc. 1. 6. & de ipso Paulo* quomodo mundo proposita. *Philip. 3. 6.* Mundi. *Legē elementa* mundi *vocat etiamsi uni tantùm mundi parti ea fuerit tradi-*

ta. Itaq;

ta. Itaq; per synecdochen Mundum pro mundi parte ponere potuit. Nisi dicere velis, Deum in una gente, omnibus terræ nationibus hanc sui colendi rationem quodammodo proposuiße; ita ut, licet non procuraret, ut ea omnibus gentibus promulgaretur: nihilominus tamen gratum illi eßet, si exterarum quoq; Gentium homines eam amplecterentur; præsertim cùm nullam iis aliam sui colendi rationem præscripsißet. Quare si ritè Deum colere volebant, consentaneum erat, ut secundùm normam in lege præscriptam id facerent.

v. 4. Quando autem venit plenitudo temporis, *id est, cùm impletum fuit tempus, quo Deus infantiam istam seu pueritiam circumscripserat:* misit Deus filium suum, *non loquitur de missione Christi ut nasceretur, sed ut legati munere apud homines fungeretur, eosq; redimeret. Nec enim dixißet* factũ *seu* natum ex muliere misit, *si ideò misißet, ut ex muliere fieret, seu nasceretur: quanquam ne mitti quidem potest, qui nondum factus seu natus est. Ideò autem* ex muliere *factum seu natum dixit, ut eum, quia ad homines redimendos atq; in libertatem aßerendos mittendus erat, hominem verum, ac naturæ conditione cæteris similem fuiße doceret.* Mulier *autem hoc loco non opponitur Virgini, ut res ipsa indicat; siquidem ex virgine Christus natus fuit: sed sexum tantùm significat: & nisi apud Hebræos consueta phrasi* natus ex muliere *sumeretur pro quovis homine;*

Quando Christus missus.

priùs natus.

Cur homo natus.

Mulier sexûs nomen.

Natus ex muliere pro Homine.

homine; ac præterea hoc loco Christi cum cæteris hominibus, non dissimilitudo nascendi, sed similitudo potiùs indicanda Apostolo fuißet, credi posset, hanc ipsam ob causam Paulum de Christo dixiße, eum natum ex muliere, ut eum ex virgine absq; viri opera natum eße indicaret. Non videretur autem satis honorificè de matre Domini loqui qui inter Pontificios simplici eam mulieris nomine describeret. fortè id etiam capitale eßet, nisi Apostolus hoc eam nomine designaßet. factum *sed* natum sub Lege, ὑπὸ νόμον, *ut sup: cap.3. v.10* ὑπὸ κατάραν, *sub maledictione. Hoc addidit, ut eum, non solùm hominem, sed etiam, quia ad Iudæos ex legis servitute redimendos mittendus erat, Iudæum genere fuiße doceret. Nam ad homines redimendos homine; ad Iudæos autem ex Legis servitute liberandos, eiusdem gentis homine, qui non minùs, quàm cæteri, Legi servandæ eßet obnoxius, utpote in eam conditionem natus, opus erat.*

Christus cur sub Lege natus.

v. 5. Vt eos, qui sub Lege (*erant*) redimeret; *finis missionis Christi, ut Iudæos qui Legi Mosaicæ mancipati erant, & tum illius maledictioni, ut suprà vidimus, obnoxii, tum, qua de re hîc vel inprimis agitur, ceremoniis observandis subjecti, ab ea servitute liberaret atque eximeret, eosq; manumitteret. Id autem effecit doctrinâ suâ, &, quâ eam stabilivit ac sanxit, morte. Dum enim novum fœdus pepigit, vetus sustulit atq; abrogavit, ita ut*

Finis missionis Christi. Liberatio Iudæorum.

ejus modus.

eæ Legis

eæ Legis ſanctiones, quas Chriſtus vel per ſe, vel per Apoſtolos non repetiit, ac ſuis diſcipulis impoſuit, nos Chriſtianos nequaquam obligent: quas verò repetiit, & Evangelicæ doctrinæ inſeruit, non ideo nos obligent, quia Lex Moſaica illas conſtituerit; ſed quia Chriſtus eas novo fœderi inſeruerit, & ſic denuo ſanxerit. Non repetiit autem Legales ceremonias, eáſve nobis impoſuit: ſed potiùs per hunc ipſum Apoſtolum ſatis apertè abrogavit. Cætera, quæ de verbo Redimendi *dici hoc loco poßent, dicta ſunt a nobis ſuprà c.3.13.* ut adoptionem filiorum acciperemus, *hoc eſt, ut* Finis. *reipſa pro filiis adoptaremur, ſeu inſtar filiorum tractaremur a Deo. Adoptati, vel Filii, Servis, vel filiis qui ſervorum adhuc inſtar tractantur, opponuntur. Hic ergo proximus eſt ſive finis, ſive effectus iſtius liberationis e ſervitute Legis, ſtatus filialis, qui in eo conſiſtit, quòd jam plenum jus, & liberrimum acceßum ad hæreditatem divinorum ſeu cœleſtium bonorum habeamus: quodq́; ob paternum Dei erga nos affectum, apertiſſimè nobis declaratum, non ampliùs cogamur metuere pœnas peccatorum præteritorum, licet graviſſimorum, nec lapſuum pietatis curſui intervenientium; quòd deniq; inſtar filiorum adultorum, virilibus ſtudiis, & libero homine digniſſimis exerceamur, utpote naturâ ſuâ honeſtis, quæ per ſe quemvis obligent; non verò ſub pædagogi ferula primis cultus divini rudimentis imbuamur.*

Noſtra adoptatio.

V. 6.

Christianos esse Dei filios.

v. 6. Quòd verò estis Filii. *a prima persona ad secundam transit. quia antea de se suisq; Gentilibus, qui Legi revera mancipati fuerunt, loquutus fuerat: nunc de re ad Galatas quoq;, omnesq; adeo Gentiles illis similes pertinente agit. Probat enim in his & seqq. Galatas, ac porrò etiam alios iis similes, filios Dei per Christum evasisse, ex eo, quòd Deus spiritum Filii sui in ipsorum corda miserit, clamantem Abba Pater. Quamquam enim in hoc versiculo a caußa progreditur ad effectum, aßerens, ideo illis datum eße spiritum filii Dei, quia ipsi sint Dei filii: tamen in seq. versic. ex effectu illo caußam vicißim colligit, & ex eo, quòd spiritus ille sanctus iis datus sit, concludit, eos non ampliùs eße servos, sed filios: quia nimirum, ut in hoc versiculo tacitè posuit, nullam aliam ob caußam iis spiritum illum datum fuiße, aut dari potuiße appareat. q. d. Quia verò estis Dei filii, seu in statu filiorum ab eo collocati, hinc nimirum factum est, ut Deus spiritum filii sui in corda vestra miserit: Eum n. vobis nunquam dedißet, nisi vos filiorum loco habuißet, seu instar filiorũ jam porrò vos tractare constituißet. Quare nõ ampliùs servi estũ, sed filii. Idem argumentum fusiùs explicat Rom. 8. 15, 16. Nam postquam dixißet,* Quotquot spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei, *subjicit:* Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timorem: sed accepistis spiritum adoptionis filiorum,

filiorum, in quo clamamus Abba Pater. Ipse spiritus contestatur spiritui nostro, quòd simus filii Dei. Emisit Spiritum Filii sui *ut filii ipsius e servis fieretis, emisit Deus filium suum: postquam autem filii eratis aliqua ratione facti, ut id testaretur, emisit* Spiritum filii sui. *non quemvis spiritum, sed eum, qui filii ipsius, seu Christi qui, ut alibi jam monuimus, κατ' ἐξοχὴν Filius Dei dicitur, est proprius, qui eum & filium Dei faciebat, & esse arguebat, quiq; ab eo tanquam capite in reliqua membra postea dimanavit. Itaq; qui hunc spiritum habet, se etiam filiū Dei esse, quamquam non ita perfecta ratione ut Christus, dubitare nullo modo potest.* In corda missus *fuisse dicitur, quia in cordibus hominum vim suam exserat. per cor autem Hebræi animum solent intelligere. Spiritus istius operatio est, ut nos de paterno Dei in nos amore certos reddat, & filialem quandam erga eum fiduciam nobis ingeneret. propterea addit,* clamantem Abba, pater. *id est, qui facit, ut instar filiorum, seu fiduciâ eâ, quam filii in parentibus habent, ad Deum clamemus, Abba, hoc est, Pater. Clamor iste non tam oris, quàm cordis est, & animi contentionem notat. Quod autem hic dicit,* spiritum clamare, *in epistola ad Rom. cap. 8. dixit,* per quem clamamus. *Causæ enim, quæ efficit ut nos clamemus, per metonymiam clamor adscribitur. & hoc modo sæpe scriptura de Spiritu S. loqui-*

Spiritus Filii Dei.

sup. c 1. 16. cap: 2. 20.

In corda missus.

Cor pro animo.

Spiritus clamat.

S. loquitur. ſimul autem de eo loquitur per proſo popœiam, cùm ei aliquā actionem, perſonæ propri convenientem, præſertim diſtinctè a ſubjecto cu ineſt, & quod ſpiritus illius vi propriè actionem il lam exercet, tribuit. quo pacto eodem cap 8. Rom 26, 27. dicitur interpellare pro ſanctis, gemi tibus inenarrabilibus. *quemadmodum etiam d ſcriptura, idq́ aliquantò duriùs cap. 3. v. 8. locu*

Abba. i. e. Pater. Mar: 14. 36. Rom: 8. 15.

tus eſt Apoſtolus. Vox autem Abba, *Syriaca eſt, & ſignificat,* Pater. *quare hic, & alibi vox* ὁ πατὴρ *quæ pro vocativo* ô pater *ſumitur, Syriacæ illiu explicandæ gratiâ additur.*

Concluſio.

v. 7. Quare non ampliùs es ſervus, ſec filius. *Hinc jam concludit, nullum Chriſtianun ampliùs eſſe ſervum. Chriſtianum enim quemvi*

Mutatio numeri.

his verbis alloquitur & compellat, à plurali nu mero ad ſingularem tranſiens, ut indicet, han dignitatem felicitatemq́ non tantùm ad totun Eccleſiæ corpus, ſed etiam ad ſingulos fideles per

Singuli fideles Dei filii.

tinere: imo primò ad ſingulos. Singuli enim fi deles, filii & hæredes Dei ſunt, & conſequente tota Eccleſia. At antequàm ex ſervili conditione vindicarentur Iſraëlitæ, totus potiùs populus pri mò erat hæres, conſequenter autem eius populi membra. Ait ergo: Non ampliùs es ſervus, *ſe non tractaris ampliùs ſervilem in morem, ut olim*

Servitus legalis.

ſub Lege tractabaris, vel tractabantur Iudæi. ſer vitus enim eſt cogi ad ea facienda quæ ſuâ naturâ nihil habent honeſtatis, & contrà ad ea vitanda

quæ nihi

quæ nihil habent turpitudinis. Servitus est, non modò ob facinus aliquod cum naturali honestate pugnans; sed etiam ob contemtam aliquam ceremoniam, pœnas, nulla misericordiæ ac veniæ spe proposita, metuere. servile est, bonorum patris familias obtinendorum spem certam non habere. Si verò filius, etiam hæres Dei per Christum. *Filiis enim convenit hæreditas. Idem dicitur Rom: 8. 17. Addit autem* per Christum, *eum præcipuè in finem, ut excludat Legem, & Christo, tanquam caussæ mediæ, in solidum hoc beneficium in nos collatum asserat, ostendatq́, nec sine ipso per Legem hæreditatem hanc cuiquam obtingere, nec, si quis ipsi adhæreat, Legem adhuc adjungere opus esse, ut eam hæreditatem obtineat. Dummodò enim quispiam sit Christi, eiq́ per fidem inseratur, ex eius promisso, & ad eius exemplum, eius deniq́ opera atq́ efficacia interveniente, ut Dei filius, ita & hæres efficitur.* Per Christum *enim id fit, tum quia id ipse nobis apertè promisit, & certam tantæ felicitatis consequendæ rationem ostendit, atq́ ita, ut Iohannes loquitur, credentibus in nomen suum potestatem dedit, ut filii Dei fierent, hoc est instar filiorum a Deo tractarentur, ejusq́ hæredes efficerentur; seu, quod eòdem recidit, Deo immortalitate aliquando similes evaderent: tum quia ipse primus Dei hæres evasit, & cæteris se sequentibus aditum ac jus quoddam ad eandem hæreditatem comparavit; & deniq́ quia ipsius pote-*

Christiani Dei hæredes. Per Christum.

Ioh: 1, 12.

ſtate ac cura interveniente nos ad eam perduci mur. Id certè, quod medio loco collocavimus, (d primo nullum eſt dubium) hîc etiam intelligen dum eſſe, facilè unumquemq; monere poßunt ver ba Rom: 8. 17. cum his collata, ubi loco eius, quo hîc dicit, per Chriſtum, *ponuntur illa*, cohæredes autem Chriſti: ſi modò cum illo compatimur, ut cum illo conglorificemur. *Videmus autem Paulum in toto hoc loco ab initio capitis, à filiatione & hæreditate Abrahamica a filiationem & hæreditatem ipſius Dei tranſiiſſe quod & ſuperiori cap. v. 26. cum v. 16. & ſeq. col lato facere cœperat: propterea, quòd qui ſpiritualis eſt Abrahami filius, ac felicitatis bonorumq; ſpiritualium ipſi promißorum hæres, is ipſius Dei filius, ac bonorum ipſius cœleſtium hæres eſt. quemadmodum etiam indicavit idem Apoſtolus Rom. 9 v. 9,10. ubi de Abrahami ſpirituali ſemine loquens filios Dei pro eo manifeſtè reponit.*

Dei, & Abrahami ſpirituales filii ac hæredes iidē.

v. 8. Sed tunc quidem ignorantes Deum. *Poſtquam oſtendit Apoſtolus, Iudæos ex priſtina ſervitute in libertatem fuiſſe per Chriſtum vindicatos, & Galatas eiusdem libertatis conſortes fuiſſe factos; nunc eos reprehendit, quòd ea libertate prodita, in ſervitutem redeant; & oſtendit eos propè abſurdiùs nunc facere quàm antea, cùm ignorantes verum Deum falſis Diis ſervirent, quòd Deo eiusq; voluntate per Evangelium cognita legalem ſervitutem ſubire vellent. illic enim igno*

Nexus cum præced.

Reprehenſio Galatarum.

ranti

rantia eos, aliqua saltem ratione, excusare videbatur: hic ignorantia prætexi non poterat; cùm scientes prudentes id facerent. quasi dicat; Eratis *quidem antea servi, seu in servili admodum & misera conditione versabamini, cùm falsa & fictitia numina coleretis, & vanis ritibus ac profanæ superstitioni dediti essetis: sed tamen id eo tempore a vobis factum est, cùm Dei veri cognitionem nullam haberetis: At nunc postquam Deum cognovistis, vel ut rectiùs dicam, ab ipso cogniti estis, nunc, inquam, velle reverti & relabi ad priorem quodammodo servitutem, seu priori similem, nescio cuius dementiæ est. Illud à vobis factum fuisse non est mirum, licet fuerit miserum: at hoc a vobis nunc fieri, & mirum est prorsus, & miserum.* Sed tunc quidem, *nempe cùm adhuc unà cum Israëlitis servi, seu servili conditione essetis, licet diversa esset servitutis ratio.* serviistis iis, qui non naturâ sunt *vel* erãt Dii. *In voce* serviistis, *est emphasis quædam. Nam, ut ex sequentibus patebit, notare voluit cultum in rebus externis situm, laboriosum, & tamen vanum.* Natura Dii *non opponuntur Diis ex gratia, seu qui divinitatem habent ab illo uno Deo acceptam. Tali enim Deo, pro ratione imperii quod a Deo accepit, servire, eumq; colere, non est profanum atq; impium, sed pium ac necessarium: nec quisquam illi, qui imperium cœleste a Deo vero acceperit, eo ipso nomine religiosè potest servire, quin veri Dei cogni-*

Comparatio duplicis Galatarum servitutis.

Naturâ Dii, nõ opponuntur Diis ex gratia.

tionem habeat, secùs quàm in illorum Deorum cultu contingit, de quibus hîc loquitur Apostolus. Adde quòd, si naturâ Dii hoc loco opponerentur illis, qui sunt Dii ex gratia divina; tacitè videretur Apostolus concedere, Gentium Deos fuiße vere Deos, sed tantummodò ex gratia, non verò ex seipsis: cùm tamen res ipsa loquatur, de fictitiis Genti[um] Diis, quos unà cum aliis coluerint aliquando Galatæ, sermonem hîc eße, qui non modò divinitatem nullam haberent, sed ne extarent quidem. quò respiciens alibi Apostolus ait, idolum nihil eße in mundo. Et sanè hoc ipso loco, cùm dixit, eos naturâ Deos non fuiße, quid aliud Apostolus dicere velle censendus est, quàm eos coluiße Deos, qui tales revera non eßent quales crederentur; nec ullum cultum mererentur, ut ita vanitatem servitii a[c] cultus iis exhibiti ostenderet? Quocirca natur[â] *hîc idem significat quod* reipsa, revera, *& opinationi, ut alii quoque animadverterunt, opponitur q. d. serviistis iis, qui non reipsa, sed opinione tantùm hominum Dii erant, ac cultum divinum mereri videbantur. collocatio enim particulæ* μὴ, nō[n] *oppositionem tacitam subindicat. Neq; enim ai[t] Apostolus,* qui naturâ non sunt Dii, *sed* qui no[n] naturâ sunt Dii, *q. d.* non naturâ, sed opinio[ne]. *exemplum huiusmodi collocationis particul[æ]* non, *& oppositionis tacitæ affertur Rom. 8. 12. Trajectam eße hanc particulam, tum demum di[-]cendum*

1 Cor: 8. 4.

Naturâ, pro reipsa.

vid Piscat. & Bez:

cendum eßet, si suo loco relicta commodum sensum non pareret. Eodem autem modo vox natura *accipitur ex sententia etiam veterum quorundam, ut apud Bezam videre est, Eph. 2. 3.* eramus filii naturâ iræ, *hoc est, etiam nos Iudæi reipsa eramus iræ seu pœnæ divinæ obnoxii, ut ut nobis, fortè & aliis, secùs videretur.*

v. 9. Nunc autem postquam cognovistis Deum, *intellige tum ratione personæ, quisnam videlicet ille sit; tum ratione voluntatis. Vtriusq; enim rei cognitio hic intelligitur: illius quidem, quia cognitio Dei opponitur pristinæ Galatarum ignorantiæ ab Apostolo commemoratæ, quæ in eo cernebatur inprimis, quòd nescirent, quis esset verus ille Deus, quem colere deberent, & porrò loco eius falsos Deos colerent: huius verò ideo, quia significat Apostolus, Dei cognitionē debuiße Galatas ab eo errore ac servitute, in quam prolaberentur, omnino revocare: iste verò error circa voluntatem Dei vertebatur.* magis verò cogniti a Deo. *aut per correctionem quandam Rhetoricam, ut superiùs jam indicavimus, hæc adduntur, ut sensus sit; Vel, ut rectiùs dicam, postquam cogniti estis a Deo: priora enim verba,* postquam cognovistis Deum, *significare videbantur, ipsos sponte sua Deum agnoviße, & porrò eum colere cœpiße: cùm id totum Dei erga ipsos favore, eiusdemq; curâ atq; operâ fuerit effectum, adeò ut ipsi potiùs a Deo cogniti, hoc est adamati, curam eius hac in*

Cognitio Dei.

Cognoscere pro amare, curare, eligere.

Psal:1. 6.
Ier: 1. 5.
Ose:13. 5.
Rom: 8. 29: 11. 2.
1 Cor:8. 3.
2 Tim: 19.
1Pet:1,2,20.

parte experti, vel ab ipso electi ad eam rem fuisse,(ita enim nonnunquam cognoscendi *verbum sumitur) quàm Deum cognoviße dicendi sint: aut simpliciter tantùm per comparationem majorum hæc superiorib: adduntur, ut tantò magis indignitas facti Galatarum appareat. q. d. nõ modò Deum ejusq; voluntatem cognovistis, sed etiam tantopere fuistis ab eo amati, quemadmodum dixi: hoc est ex servis filii & hæredes ejus effecti; & spiritu sancto in spem hæreditatis illius obsignati. (verbum enim* cognoscendi *per antanaclasin diversimodè hîc videtur accipi, ut etiã fit 1. Cor. 8. 2,3:) Postquam ergo ad talem statum & conditionem pervenistis, qua nulla potest eße optatior,* quomodo revertimini rursus ad infirma & misera elementa? *Vel per* eleměta *illa, in genere intelligit externũ & ceremonialem cultum, ut eorum ambitu etiam Gentium ritus cõprehendantur; vel si legalem tantùm disciplinam intelligit, dicendum erit, ideò Apostolum dicere eos ad elementa iterum reverti, non quòd antea legem observaßent: (fuerant enim Gentiles:) sed quòd similibus quibusdam ceremoniis & ritibus, quales in lege sunt præscripti, dediti eßent. sic ut legales ritus ac ceremonias suscipiendo, ad priores quodammodo rediiße meritò dici poßent. Qui enim rem priori similem tractat, ad eandem quodammodo rediiße, jure dici potest.* quibus iterum, ἄνωθεν, *veluti de novo & de integro.*

Eadem vox eodem loco diversimodè sumitur.

Galatæ ad elementa reversi.

tegro, ſervire vultis. *Iterū* ſerviendi *verbo utitur, ut declaret laborem ac moleſtiam, quæ tamen non in rebus ſuâ naturâ honeſtis obeundis conſiſtat, ſed in externis tantummodò ritibus ac ceremoniis. quid enim ſervilius eſt, quàm eiusmodi rebus occupari quas nulla honeſtas præcepit, quæque non ideo præcipiuntur quia facienda ſint; ſed ideo tantùm facienda ſunt, quia præcipiuntur. Opponitur autem iſta ſervitus libertati Chriſtianæ. Cùm verò ait*, vultis ſervire, *indicat hanc voluntariam eſſe ſervitutē, ad quam nulla neceſſitate, nullo Dei præcepto adigantur. In verbis* πάλιν ἄνωθεν *eſt pleonaſmus quidam, ut Mat. c. 26. 42, dicitur Chriſtus* πάλιν ἐκ δευτέρου *oraſſe. Legis autem ceremonialia præcepta vocavit* infirma & egena elementa. *Infirma quidem, quòd nullas prorſus vires haberent ad hominem Deo commendandum, & ad conſequendam juſtificationem. Egena autem, quòd nihil in illis eſſet ſolidi, meræ tantùm umbræ, & illi puerili Iſraëlitici populi ætati convenientia pietatis ſimulachra.*

Servitus eorum:

voluntaria.

Legalia elementa infirma,

& egena.

v. 10. Dies obſervatis, *ut ſabbatha. Obſervabant autem iſta ſabbatha, quatenus nefas eſſe putabant die Sabbathi ullum opus facere. Nam qui vel ſabbathum, vel alium aliquem diem ita obſervat, ut exiſtimet, eum non eſſe cæteris ſanctiorem aut religioſiorem, interim tamen eum divino cultui conſecret; nihil peccat, nec Apoſtolo contrari-*

Obſervatio dierum:

quatenus Chriſtianis licita.

us est. Non enim propter diem res divinas tractat, sed propter res divinas diem observat. Sic a Christianis dominicus dies electus est, in quo divino cultui, aliis laboribus & curis sepositis, vacarent. Mēses *observabant, quatenus novilunia celebrabant id est, primum cuiusq; mensis diem sacrum habebant.* tempora, *quatenus illa festa, quæ statis temporibus incidebant, ut erat festum Paschatis, Quinquagesimæ, Tabernaculorum, adde & Expiationis, obibant.* Annos. *ut annum septimum, & qui post septies septimum incidebat, Iubilæum.*

Observatio noviluniorum, statorum festorum.

anni septimi & iubilæi.

Paulus metuit Galatarum saluti.

v. 11. Metuo vos, *id est, vobis,* ne frustra laboraverim in vos, *id est, quo ad vos, vel circa vos. Nam qui ad talia delabitur, & in istis rebus externis ac ceremonialibus, cultus divini partem ponit, antehac veritate Evangelii sincerâ imbutus; paulatim ex Christiano Iudæus fit. Metuebat ergò Apostolus ne pro Christianis Iudæos haberet. Accedit, quòd qui Legem recipiunt, gratiâ Christi hoc facto se abdicant, ut videbimus inf. cap. 5. v. 2, 3, 4. Quare & hac de caußa Galatarum saluti metuebat.*

Secunda cap: pars.

Benevolentiam Galat. captat.

suam vicissim testatur

v. 12. Estote sicut ego. *Sequitur altera capitis pars, in quâ Apostolus post reprehensionem mutat vocem, & suaviùs eos alloquitur, eorumq; benevolentiam & amorem, suum quoq; in illos amorem testatus, ambit.* Sitis sicut ego. *quasi dicat: Sitis veluti alter ego; quia & ego sum veluti alteri vos. Addit particulam ὡς, ad exprimendam im-*

dam improprietatem. Quid autem hic loquendi modus ſignificet, cuivis patet, nempe ſummum amorem ſimilem illi quo unusquisq; ſeipſum complectitur. Quare ita loqui cenſendus eſt Apoſtolus: amate me ut vosmetipſos; nam & ego vos amo ut memetipſum. nullâ me injuriâ affeciſtis. *Itaq; non eſt cur à vobis alieno me eſſe putetis animo. nullas mihi dediſtis cauſas, quominùs vos ſummopere amem ac diligam. credibile autem nemini eſſe debet, me ſine cauſa quēpiam odiſſe, præſertim quem antea dilexerim, qui ne laceſſitus quidem iniuriâ odiſſe quenquam ſoleo. Hoc autem totum ideo dicit, ne fortaſſe Galatæ putent, reprehenſiones & objurgationes ejusmodi, quales ſuprâ vidimus, ex animo non ſatis amico proficiſci.* (Suſpicionē odii amovet.)

v. 13. Scitis autem. *Hæc verba, vel pro illuſtratione ſuperiorum, a contrario petita, haberi poſſunt, q. d. tantum abeſt, ut me iniuriâ aliquâ affeceritis, ut potiùs, quemadmodum ipſimet meminiſtis, ſingulari ſtudio atq; amore, licet ſecundùm carnem infirmum atq; afflictum, fueritis complexi, atq; ita de me meriti, ut non poſſim vos non amare: vel, quod ſimilius vero eſt, veluti novam in his verbis telam orditur Apoſtolus, & ideo Galatis priſtinam ipſorum erga ſe aliàs afflictum ac contemtum benevolentiam ſtudiumq; ſingulare in memoriam revocat, ut inde poſtea concludat, non rectè eos facere, qui longè alio nunc erga ſe ſint animo; atq; adeo ad priſtinam illos erga ſe benevolen-* (Studiū Gal. in Paulum licet afflictum.)

tiam reducat. Hanc sententiam tum sequentia verba probant; tum illa ipsa, quibus sibi aditum ad hanc Galarum erga se benevolentiam commemorandam facit, Scitis autem. *nam veluti novæ rei exordium sumi ostendunt. Sic particula* autem *vim suam retinebit, quæ alioqui sumenda foret pro* sed, δὲ *pro* ἀλλά: *quod non est quidem inusitatum: sed tamen ubi vim propriam ac usitatiorem retinere potest, non est ad impropriam atq; inusitatiorem confugiendum. Sensus ergo est: Meministis autem ipsimet, quòd, licet vobis priùs per infirmitatem carnis, Evangelium prædicaverim: nihilominus tamen me ob tentationem meam seu afflictionem, quam in carne sustinui, non spreveritis, sed potiùs incredibili studio ac benevolentia fueritis prosequuti. Est enim oppositio quædam inter orationis membra, etiamsi adversativæ particulæ desint, & simplici copulativa* &, *Hebræorum more, opposita membra inter se connectantur. Nam ut tantò illustriorem ipsorum & pietatem & amorem in se reddat Apostolus, priùs commemorat suas afflictiones & calamitates, quibus premebatur cùm ipsis primùm Evangelium annunciaret, vel saltem paulò antè pressus fuerat. Hæ enim afflictiones, contumeliæ ac ludibria, quibus erat expositus, poterant ipsorum animos ab eo avertere, & tum personam, tum doctrinam ipsius in cõtemptum apud ipsos adducere. quod quia factum non*

Et opposita membra nectit.

non eſt, hinc apparet, quanta Galatarum pietas fuerit, quantus ardor, quantum in Paulum & doctrinam eius ſtudium. per infirmitatem carnis evangelizavi vobis. per *poſitum pro* cum, *ut alibi ſæpe. quo ſenſu etiam Chriſtus dicitur veniſſe in aqua & ſanguine, vel per aquam & ſanguinem. Per* infirmitatem carnis *intelliguntur afflictiones, calamitates: quæ ideò locum habebant in Paulo, quia ſecundùm carnem erat infirmus. Ideò autem addit vocem* carnis, *ut oſtendat, ſe de tali infirmitate loqui, quæ in carne locum haberet. Nam quo ad ſpiritum, firmus erat Paulus, non infirmus. imo hæc ipſa carnis infirmitas firmitatem ſpiritus Paulini arguebat. Si Apoſtolos ſecundùm carnem conſideres infirmi erant, id eſt non ſolùm variis malis erant obnoxii, ut cæteri homines; ſed etiam miſeri erant ſupra homines: ſed ſi oculis a carne paululùm abductis, eos conſideres ſecundùm ſpiritum, videbis eos ſub onere graviſſimarum calamitatum non ſuccumbentes, imperterritos, divinâ ſapientiâ plenos, ſtupenda opera patrantes. Ita ut meritò alibi dixerit idem Apoſtolus:* Habemus theſaurum hunc *(id eſt, cognitionem Dei, vel doctrinam Evangelicam)* in teſtaceis vaſis *(hoc eſt, in corporibus infirmis)* ut excellentia potentiæ ſit ex Deo non ex nobis. *& iterum:* quando infirmus ſum, tunc potens ſum. *Atq; illud eſt, quod alibi dixit, Deum manifeſtatum eſſe* in carne, *id eſt, per homines carne circumdatos, infirmos,*

Per pro cum.

1 Ioh: 5. 6. vid: Rom: 2. 27: 4. 11: 14. 20. 2 Cor: 3. 11.

Infirmitas carnis pro afflictione.

Apoſtoli carne infirmi.

ſpiritu validi.

2 Cor: 4. 7.

cap: 12. 10.

1 Tim: 3. 16.

infirmos, malis non tātùm subjectos, sed etiam objectos, & abjectos. prius, τὸ πρότερον. *dubitari potest, an* priùs *dixerit respectu huius scriptionis, quasi dixisset,* ante hac : *an verò respectu iteratæ Evangelii apud eosdem prædicationis. Posterius verbis magis est consentaneum. Constat autem ex Act. 18. 23, Paulum ad Galatas iteratò venisse: quandoquidem ibi dicitur, quòd Galaticam regionem peragrarit, confirmans omnes discipulos. Si discipulos confirmabat; ergo eos iam antea discipulos fecerat, & ad fidem, in qua illos confirmabat, perduxerat. Nemo enim præter ipsum id præstiterat. Significavit ergo Apostolus, se tunc fuisse afflictum, nec tamen a Galatis spretum, sed ab illis summo studio atq; alacritate exceptum, quemadmodum statim subjicit, dum ita porrò scribit:*

Paulus bis ad Galatas venit.

Tentatio pro afflictione ob veritatem.

v. 14. Et tentationē meā quæ in carne mea. *h. e. afflictionem illam meam, quā in corpore meo, Evangelii caussâ sustinebam, aut, paulò ante sustinueram. Idem per* tentationem in carne *intelligit, quod antea per* infirmitatem carnis. *Vocantur autem afflictiones Evangelii caussâ susceptæ, tentationes, quia hominibus a Deo ac Christo immittūtur ut eorum fides ac pietas exploretur. Ideo Iacobus c. 1. 3, eas vocat* explorationem fidei; *explicans quodammodo caussam, cur eas v. 2.* tentationes *appellasset.* Tentationem, *inquit,* meam non fecistis nihili, neque respuistis; *hoc est non con-*

non contemſiſtis me propter tentationem ſeu afflictiones, quas tum ſuſtinebam; licet hæ eam haberent vim, ut, ſi rem oculis corporeis metiri voluiſsetis, me in ſummum contemtum, & unà mecum doctrinam meam apud vos adducere potuiſsent, & omnibus exſibilandum ac conſpuendum proponere. Hoc tam longè abfuit a vobis, ut etiam me tanquam angelum Dei receperitis, tanquam Chriſtum Ieſum *ipſum. non ſecùs ac ſi angelus aliquis e cœlo ad vos deſcendiſset; imò propè perinde, ac ſi ipſe Chriſtus Ieſus ad vos veniſset. nempe quia tanti Domini me legatum eſse cernebatis, tam læta vobis, præter omnem ſpem atq; expectationem annunciantem, ac diviniſſima ratione confirmantem.*

Summum Galatarum ſtudium erga Paulum

v. 15. Quæ igitur erat beatitudo veſtra? *Hæc verba veluti in parentheſi legi debent.* τίς *pro quanta. Luc. 8. 25, confer Matt. 8, 27. & Eph.* 3. 9, 18. *& alibi non ſemel.* Beatitudo, μακαρισμὸς, *propriè beatitudinis prædicationem ſignificat, & ſic a nonnullis hîc redditur: ab aliis illo modo. Itaq; duplex eſse poteſt ſenſus; vel, Quàm ergo beati tum temporis eratis? quanta tum temporis erat veſtra beatitas? vel: Quàm ergò tum temporis vos beatos ferebatis, quòd ad vos veniſsem & tam læta vobis annunciaſsem? quis enim non beatum ſe diceret, ſi angelus Dei, ſi Chriſtus Ieſus ad ipſum veniret? vobis autem ego primùm veniens, eram inſtar*

Quis pro Quantus.

μακαρισμός.

instar angeli Dei, *instar ipsius Iesu Christi.* Cùm *dicit* erat, *tacitè indicat*, μακαρισμὸν *hunc iam desiisse. q. d. at quò nunc felicitas illa vestra recessit? vel, quò nunc abierunt illæ voces, quibus vos beatos esse ob meum adventum prædicabatis?* Testor enim vobis. *Magnitudinem ipsorum erga se affectus ac studii denuo exprimit, ut ostendat, quāti ipsum tunc fecerint, quamq; beatos se ob illius adventum judicaverint, atq; adeo etiam prædicaverint.* si possibile, oculos vestros effodissetis & dedissetis mihi. *loquendi modus e vulgi petitus. dicit* si possibile, *vel quia dare alicui oculos, ut nimirum ille iis utatur, sit prorsus impossibile; vel potiùs, quia id totum, nempe eruere oculos & alteri dare, naturæ humanæ repugnat; estq; præterea prorsus inutile; eaq; de caussa planè inauditum.*

Magnitudo amoris Gal. erga Paulū.

V. 16. Ergo inimicus vester factus sum, veritatem vobis dicens? *Inimicus eorum factus fuerat, non quòd ipse Galatas odisset, sed quòd Galatæ ipsum; vel saltem quòd arbitrarentur, eum iniquiori esse adversus sese animo, & sic eum pro inimico suo haberent. Vtitur autem interrogatione, ut ostendat, id fieri minimè debuisse. q.d. Cùm ergo me tantopere amaveritis, decuitnè, ut me postea odissetis, aut pro inimico haberetis, quia veritatem vobis dixi? Vox* ἀληθεύειν *significat candidè cum aliquo agere, veritatem sine fuco dicere.*

Animus Galat: in Paulum mutatus.

Caussa.

ἀληθεύειν.

cere, nihil dissimulare, maximè in monendo, corrigendo, reprehendendo. Hæc autem veritas odium parit, ut vetus est verbum: quanquam minimè omnium debebat. debebat enim amorem potiùs conciliare. Sed reprehendi molestum est: laudari omnes cupiunt, & magis ferè ii, qui minùs merentur. Consentaneum est, Paulum iam antea Galatas de quibusdam vitiis monuisse, fortasse de contentionibus aliisq; rebus similibus: quas cap. 5. 15, 26, in illis notari videbimus: & hoc illos aliquantò molestiùs tulisse. Videtur autem id ab eo factũ cùm secundò apud ipsos esset. Itaq; ab eo tempore ipsos de suo erga Paulum studio remisisse credibile est: unde ipsorum erga se amorem commendare volens, non secundi, sed primi sui ad illos adventus meminit; ubi nulla proculdubio, recenti ob repertum salutis thesaurum gaudio, & mutuo omnium fidelium inter se amore, talis reprehendendi occasio extitit. Veritas odium parit. Paulus monuit Galatas. quando?

Quòd si vox ἀληθεύων id ferret, ita locus posset accipi ac si dixisset Apostolus: Num ergo eam ob caussam, obquam antea me tantopere dilexistis, nempe quòd veritatem divinam vobis sincerè proposui, nunc me odio prosequimini? Nullam enim aliam exputare possum caussam, cur id factum sit. nulla certè re id commerui. Istos nempe nunc amatis qui adulteratam Christi doctrinam vobis propinant; ac porrò me, qui id haudquaquam feci, minùs amatis. Summi amoris caussa in caussam odii versa est. alia explicatio.

v. 17.

v. 17. Depereunt vos non bene. *Nota*
nunc Apostolus odii illius flabella, nempe falsos Ga-
latarum doctores, eorumq; fraudem hac in part
detegit. Sumit autem similitudinem a procis, ve
rivalibus, qui eandem virginem ambiunt. Gala-
tas virgini; pseudodidascalos procis comparat, &
propè omnem odii istius Galatarum in se culpam, i
procos istos rejicit. Depereunt vos, inquit, isti, ve-
strum amorem ac studium ambiunt: sed nõ bene
seu non honestè. *Id enim non faciebant bonum*
atq; honestum in finem, sed ut excluso Apostolo, i-
psi apud Galatas regnarent, & gloriolam inde a
commodum carnale aucuparentur, qua de re au-
diemus infrà c.6.12,13. Ambiebat quidem eos etiam
Paulus: verùm non sibi, sed Christo, cui eos de-
spondere volebat, ut alibi de se loquitur. non enim
suum aliquod lucrum, non gloriam quærebat: se
id tantùm agebat, ut illi sincerè Christo adhære-
scerent. sed excludere nos volunt. *opponit hæ*
voci honestè, *ideò utitur particulâ* sed. *Non ho-*
nestè, inquit, vos depereunt atq; ambiunt: sed ex-
cludere nos volunt, nempe ab amore vestro; id a-
gunt, ut vestrum erga me, ac proinde etiam erga
doctrinam meam studium atq; amorem corrum-
pant; ut vestros a me ac doctrina mea animos ali-
enent: quemadmodum proci ac rivales facere so-
lent, qui pati non possunt, ut puella, quam ambi-
unt, ullum alium præter ipsos amet. At quicunq; i-
ta vestrum amorem ambit, ut vos a me ac doctrin
mea

Pseudodidascali odii Gal: in Paulum causa.

Eorum fraus.

2 Cor: 11,2.

Inhonestè ambit, qui Apostolum excludit.

nea, quæ ipſa veritas eſt, alienet, is inhoneſtè ac turpiter vos amat atq; ambit. Nos, *id eſt me, loquitur Paulus de ſe in plurali numero, ut ſup. cap. 1. v, 9. Et hîc quidem ſimplex videtur eſſe numeri enallage, vel, ſi mavis, ſynecdoche, qua de re d. l. v. 1. Finem autem, cur ſe excludere velint, ſubjicit,* ut ipſos depereatis, *ut omnem amorem ac ſtudium in ipſos convertatis; illos pro doctoribus ac ducibus recipiatis, illos ſectemini; ac proinde ut ex vobis gloriam ac commodum illud quod quærunt conſequantur.*

Paulus de ſe in plurali loquitur.

v. 18. Bonum autem [eſt] deperire, vel deperiri, *(eſt enim in Græco ζηλοῦσθαι)* ſemper, & non tantùm cùm præſens ſum apud vos. *Hic notat Galatarum in amore ſui inconſtantiam & mobilitatem quandam, non recedens, ut videtur, a ſimilitudine. Variũ enim & mutabile eſt mulierum ingenium, facilè amore accenduntur, facilè deferveſcunt: præſertim ſi abſit is quem amare cœperant, & rivalis verſetur in oculis, & illarum amorem eblandiri omnibus modis conetur. Illis ergo Galatas non vult eſſe ſimiles Apoſtolus. q. d. Volunt vos ab amore mei abducere: præſertim quia ego nunc abſum, qua occaſione nunc illi apud vos utuntur. At non decet vos, ut me, quem præſentem tantopere amaveratis, idq; honeſtiſſima de cauſa, nunc abſentem amare deſinatis. Honeſtum enim eſt, in amore, ſi is ſit honeſtus, conſtantem eſſe, & ſemper amare: non tantùm cùm præſens eſt is qui*

Amor honeſtus conſtans eſſe debet.

sit amandus, sed etiam cùm est absens. Non debei propterea animo excidere, quòd ex oculis excesserit. dicit ἐν καλῷ, hoc est, cùm hic amor & ex honestis justisq; causis natus est, & honestum in finem tendit: cùm non obscœna voluptas, non turpe lucrum aut quippiam ei simile, sed honestus ac salutaris quidam fructus quæritur; ut in amore Galatarum erga Paulum fiebat. Idem verborum manet sensus, etiamsi verbum ζηλοῦσθαι per passivum reddas, & sic ad Paulum referas, q. d. Bonum atq; honestum est, cùm ipse amor honest⁹ est, honestumq; in finem tendit, non ad tempus tantùm amari, sed semper; non præsentem tantùm, sed etiam absentem: adeoq; etiam me a vobis amari convenit, non tantùm cùm præsens vobis adsum, sed etiam cùm absum.

Pauli erga Gal: studiũ. v. 19. Filioli mei, quos iterum parturio. *Verba mirè elegantia, quibus ardentissimum suum erga Galatas amorem, & anxiam salutis eorum curam testatur, ut ipsorum quoque amorem in se accendat, eaq; ratione efficiat, ut faciliùs se ab errore revocari, ac veluti refingi patiantur. Conjungunt autem hæc nonnulli cum præcedentibus, ut eandem cum illis periodum constituant: alii novam hic periodum incipiunt, quasi ex abrupto, amore erga Galatas & summo salutis eorum studio animiq; dolore abreptus, ita eos alloquatur Apostolus; quo quidem pacto elegantior est, & plus affectûs habet oratio. Et hi, verba illa* quos iterum

parturio

parturio, *usq; ad finem versiculi, velut in parenthesi legunt. In iis autem matri se comparat Paulus, Galatas liberis. Parturio, inquit, id est, magno cum animi dolore, magno labore vos ratione Christianæ religionis gigno. Parturiendi vox de tota generatione seu fœtus procreatione videtur usurpari; quandoquidem de re loquitur, quæ formationem, ut ita dicam, fœtus, non consequatur, sed antecedat, eiúsve sit caußa, ut mox audiemus. Vtitur autem Parturiendi potiùs quàm Gignendi verbo, ut significet, quantâ molestiâ, quanto labore, quanta animi anxietate hæc illi res constet. In partu enim maximus labor & dolor est. ait autem,* iterum parturio; *qua in re omnes matres superavit. Iam eos per Evangelii prædicationem semel genuerat ac pepererat, hoc est Christianos effecerat; nunc iterum eos parturit, eademq; in re laborat.* donec formetur Christus in vobis. *hoc est, donec vobis figura ac forma Christi denuo imprimatur, donec formam Christianæ religionis denuo recipiatis, quæ per falsos istos doctores iam penè deleta fuerat, qui Mosis formam ac figuram vobis impreßerunt, & ex Christianis Iudæos quodammodo effecerunt. Fœtui enim certa forma ac figura debet imprimi, quæ in Christianis est Christus, hoc est ea religionis ac vitæ ratio, quam Christus in doctrina sua nobis expressit.*

Parturio pro Gigno.

Christus pro religione ac vita ab ipso præscripta.

v. 20. Vellem autem adesse apud vos nunc, & mutare vocem meam. *Vtitur vocula*

autem, *vel quia hæc verba aliqua ratione opponit illis v. 18.* & non tantùm cùm præsens sum apud vos, *præsertim si v. 19. cum præcedenti connectas: q. d.: Quanquam nunc quidem valde cuperem apud vos esse, ut mutare possem vocem meam: vel, ut interpretibus quibusdam placet, δὲ positum est pro δὴ (ut suprà etiam vidimus c. 2. 4.)* autem pro sanè: *& sic verba hæc cum initio v. præced.* Filioli mei *connectuntur, iis quæ interjecta sunt parenthesi inclusis. Hoc autem dicere vult Apostolus: O quàm vellem nunc præsens adesse vobis, ut orationem meam vobis possem attemperare, & prout res, necessitas, occasio exigeret, ita vobiscum loqui: quod nunc absens ita commodè facere nequeo. Cùm enim absentes sumus, non possumus tam commodè pro cuiusq; captu & ingenio, pro rei necessitate, variarum circumstantiarum ignari, disserere, quàm si præsentes essemus.* quia dubito in vobis. *quia quid de vobis statuam, nescio: num altè in vobis error radices egerit, nec ne; simplicine errore teneamini, an aliqua accesserit animi malitia; qua in parte potissimùm hæreatis; quis vos, vel unumquemq; vestrum scrupulus maximè urgeat; ac proinde quid vobis potissimùm inculcem, quo argumento vos aggrediar: quod, si adessem, facilè scire possem.*

Optat Paulus adesse Galatis. cur?

Tertia cap. pars.

v. 21. Dicite mihi qui sub Lege vultis esse. *Hîc incipit tertia cap. pars, in qua Apostolus, post longam satis digressionem, redit ad propositum &*

tum, & novo argumento docet, Christianos Legi mancipatos non esse, ac malè sibi consulere si ei se subjiciant. Ex abrupto autem hæc superioribus subjungit Apostolus. q. ita diceret: Etiamsi autem nunc absens, non ita possim orationem necessitati rei, aut uniuscujusq; vestrum ingenio attemperare: nihilominus tamen ratio adhuc suppetit, qua, etiam absens, vos omnes erroris convincam. Agite igitur, respondete mihi, qui sub Lege vultis esse. hoc est, Legi vos sponte vestra mancipatis, & ex ejus præscripto vivere, ac justificationem consequi cupitis. de voce vultis dictum est v. 9. Legem non auditis? q. d. Haudquaquam convenit eos, qui Legi se addicunt, non attendere quid Lex ipsa, seu libri in quibus Lex descripta est dicant; quod vos facere videmini: siquidem libri illi, in quibus Lex descripta est, errorem vestrum arguunt, vosq; pessimè vobis consulere ostendunt qui ab Evangelio ad Legem migratis, & in eam conditionem transitis, in quam ii, qui secundùm carnem ex Abrahamo prodierunt, nati sunt. Quare si Legem audiretis atq; expenderetis, id non faceretis. vel simpliciter: An non auditis, Legis libros vestræ sententiæ adversari, vestrum consilium ac institutum noxium esse ostendere? Videmus, alia atq; alia significatione vocem Legis sumi in hoc versiculo. priori enim loco significat Legis Mosaicæ disciplinam & instituta, quæ olim in monte Sinai per Mosem fuerunt tradita: posteriori autem libros Mosis desi-

Lex diversimodè sumitur.

gnat; quo sensu etiam sæpe sumi solet, & sic a Prophetarum scriptis & monumentis distingui, cùm ea aliquando etiam in se complectatur. confer inter se Luc. 24. 44. Rom. 3. 19, 20, 21, (ubi itidem diversimodè Legis vox sumitur, per antanaclasin huic nostræ non absimilem;) & 1. Cor. 14. 21.

v. 22. Scriptum est enim, quòd Abraham duos filios habuerit, unum ex ancilla, & unum ex libera. *Hic jam ostendere incipit, quomodo Lex seu Legis libri errorem Galatarum redarguant, eosq; sibi pessimè consulere doceant, quòd ab Evangelio ad Legem transeant, & eandem conditionem cum Iudæis carnaliter ex Abrahamo oriundis, & sub Lege natis subeant. Probat enim, Iudæos sub Lege existentes servili esse conditione, & hæreditatem Abrahami, de qua præced. cap. actum, non adituros: Christianos in libertatem, certamq; hæreditatis Abrahamicæ spem nasci. Huius autem argumentationis fundamentum in verbis huius vers. 22. sternit; nempe historiā de duobus Abrahami filiis, Ismaële & Isaaco; utpote in quibus utriusq; populi, Iudaici nimirum sub Lege existentis, & Christiani, conditio nobis fuerit adumbrata. Ostendit enim in seqq. Apostolus, Iudæos, qui carnaliter tantùm ex Abrahamo sunt geniti, & Legis disciplinam sectantur, responderé Ismaëli eiusq; posteris: Legem & Montem Sinai, in qua Lex data fuit, Agari, Ismaëlis matri: Christianos autem, qui spiritualiter ex Abrahamo nascantur,*

Quomodo Lex errorē Gal: arguat.

Delineatio argumentationis.

scantur, respondere Isaaco eiusq́ posteritati: Novum fœdus & cælestem Hierosolymam, ex qua fœdus istud prodiit, respondere Saræ matri Isaaci. Vnde consequitur, conditionem populi istius carnalis & Legalis, similem esse conditioni Ismaëlis, qui unà cum matre sua fuit ejectus, & hæreditatem Abrahami non adiit: Conditiotem autem populi spiritualis & Evangelici, similem esse conditioni Isaaci, cui licet ad tempus Ismaël molestus fuerit, quemadmodum & nunc carnalis populus spirituali; solus tamen hæreditatem paternam adiit. Vt autem tantò meliùs ostendat Iudaicum populum, ex Abrahamo carnaliter natum, respondere Ismaëli ex ancilla nato: populum autem spiritualiter, seu ratione fidei ex illo natum, respondere Isaaco; addit:

v. 23. Et is quidem, qui ex serva, secundùm carnem natus est: qui autem ex libera, per promissionem. *Quædam exemplaria habent,* ἀλλὰ ὁ μὲν, sed is quidem: *quasi dicat, etiamsi autem uterq; ex eodem fuerit patre genitus; diversa tamen ratione ac modo est ab eo procreatus. Quædam verò exemplaria habent,* καὶ ὁ μὲν, & is quidem. *Quia enim unā diversitatem inter eos indicaverat, quòd unus quidem ex serva, alter ex libera fuerit natus: nunc indicat alteram, quòd is, qui ex serva natus fuit, secundùm carnem natus fuerit, id est, naturalibus carnis viribus, consueto*

Discrimen inter Abrahami filios duplex.
1.
2.
secundùm carnem natus Ismaël.

naturæ ordine, nulla Dei extraordinaria virtute & potentia accedente: qui vero ex libera natus fuit, natus fuerit per promissionem, id est, non naturali vi & ratione: (quandoquidem ne de Abrahami senectute nunc quicquam dicam, Sara & sterilis semper fuerat, & postea senectute omnem concipiendi vim penitus amiserat;) sed vi promissionis divinæ, qui id quod promisit, non quòd id futurũ tantùm prævideret; sed quòd ut fieret constituißet, etiamsi id per naturam eßet impoßibile; suâ divinâ & immensâ potentiâ præstitit. quod hîc dicit per promissionem *fuiße natum Isaacum, paulò post v. 29. dicit eum fuiße natum* secũdùm spiritum. *quia vi divini spiritus, qui potentia Dei est, natus fuit. Optimo ergo jure Iudaicus populus respectu populi Christiani Ismaëli respondet: quandoquidem carnali ratione ex Abrahamo prodiit. Christianus autem populus respondet Isaaco: quandoquidem non naturali aliquo cursu & ratione, sed vi divinæ promissionis & extraordinariâ Dei efficaciâ ac potentiâ Abrahamo fide similis evasit, nec carnali sed spirituali ratione ex illo prodiit.*

Isaac per promissionem;

seu secundùm spiritum.

Judæi Ismaëli respondent.

Christiani Isaaco.

v. 24. Quæ sunt allegorica. *Hîc jam ostendere incipit, quomodo id, quod ex historia sacra attulerat, ad institutum ipsius faciat. Vult autem ut non maneant in solo verborum istorum cortice, qui historiam continet; sed ut ad medullam ipsam pertingant, & significationem mysticam spectent. Docet enim, hanc historiam continere typum quendam rerum quæ futuræ erant. Cùm autem hæc,*

Accommodatio historiæ ad rem præsentem.

quæ de duobus Abrahami filiis, Ismaële & Isaaco, sunt scripta, allegorica esse dicit, non id vult, ea nunquam, prout verba ipsa sonant, contigisse; quod in allegoriis fieri solet, in quibus aliud dicitur, aliud significatur, vel intelligitur. Sed istis idem quidem intelligi quod dicitur, verùm non hoc solum; sed aliud aliquid præterea, cujus istud sit figura quædam & typus. Duo enim sunt revera sacrarum literarum veteris fœderis sensus, licet alii quatuor constituant: Vnus literalis, ex quo semper firmissimè concludere licet: alter mysticus seu reconditus, qui & verbis, & rebus literali sensu significatis innuitur. Ex hoc sensu non possumus firmiter argumentari, nisi eum vel Christus, vel ipsius Apostoli, aut alii homines divini ipsis similes, qui Spiritus S. in scriptura loquentis mentem perspectam habebant, nobis aperuerint; vel eventus ipse eum retexerit; vel denique illi, cum quibus nobis res est, eum agnoscant. Solent etiam sæpe verba Scripturæ per accommodationem citari, quemadmodum in sermone communi sæpe solemus verba variorũ auctorum, licet de alia re prorsus fuerint usurpata, ad rem nostram accommodare: ut cùm utimur v.c. illo Virgiliano, Vrget præsentia Turni; *aut, quod ille de apibus dixit,* Animasq; in vulnere ponũt; *nos de hominibus usurpamus: vel cùm illud Lucani, hominibus ambitiosis & inter se de honore certantibus accommodamus,* Pompeiúsve parem, Cæsarve priorem; *& infinita alia. Sed hic verborum*

Allegoricum quid Apostolo.

Duplex S. lit. sensus.

literalis.

mysticus.

Quando ex hoc argumentari liceat.

Accommodatio verborum scriptorum ad rem aliam.

sensus non est reverà scripturæ sensus, sed eam usurpantis. Hæc enim sunt duo testamenta. *Allegoriam istam incipit explicare.* ἅυται, *inquit*, hæ: *vel quia solas mulieres intelligit; vel, quia pronomen antecedens induit genus nominis consequentis: quod sæpe fit tum in Scriptura, tum apud alios auctores: ita ut fœmininum positum censeri debeat pro neutro,* ἅυται *pro* ταῦτα hæc. *Ait ergo Paulus, hæc, quæ hactenus de Abrahamo, & ejus filiis, ac eorum matribus dixit, esse duo testamenta, hoc est, adumbrare testamenta seu fœdera duo, & eas sive res sive personas quæ ad ea pertinent, earumq; imaginem continere: vel etiam, ipsas istas filiorum Abrahami matres adumbrare duo testamenta, seu potiùs fœdera. Vtrumq; enim voce* διαθήκης *apud* LXX.*interpretes, &* N. *Fœderis scriptores significari, jam alibi monuimus. Non est autem necesse, ut matres hæ ita exactè respondeant ipsis fœderibus, ut nihil præterea quod ad fœdera ista pertineat significare queant. Imò unà cum testamentis seu fœderibus comprehendendi sunt etiam loci, e quibus illa sunt profecta, aut in quibus est propria illorum sedes. cùm videamus in seqq. & Sina montem, &* Hierosolymam *terrestrem cum Agare conferri: contrà autem Hierosolymam cœlestem cum Sara. Concisi enim sunt hi loquendi modi, & ex parte aliqua metonymici. Significantur enim fœderum nomine, non ipsa tantùm fœ-*

Explicatio allegoriæ.

vid: inter alia Mat:7. 12: Ioh:17.3. Col:1. 27.

sup: cap: 3. 15.

tùm fœ-

rum fœdera; sed etiam eorum circumstantiæ quædam, latè hoc nomine sumto; atq; inprimis eorum subjecta, hoc est loci unde sunt profecta, & ubi eorum propria veluti sedes est; quemadmodum contra etiam in huiusmodi comparationibus subjecta pro adjunctis sumi solènt, eáve in se comprehendere. Vt cùm dicitur regnum cœlorum esse simile huic aut illi homini, qui hoc illúdve fecerit. Significatur enim, non homini ipsi regnum cœlorum eße simile: sed perinde se habere regnum cœlorum, seu ejus rationem, ac si homo aliquis hoc vel illud faceret. Dicuntur autem hoc loco fœminæ istæ, vel ea, de quibus hucusq; sermo fuit, esse duo testamenta *seu* fœdera, *quia eorum sint typi, seu figuræ atq; imagines. Vsitatissimum enim vulgò est, ut imago ac figura rei, dicatur eße id, cuius est imago seu figura; ut cùm picturam aliquam dicimus eße, vel virum, vel mulierem, vel equum &c. Itaq; in eiusmodi locutionibus tropus, nempe metaphora, est in prædicato; quia rei nomen sumitur pro rei typo & imagine. quo sensu etiam Christus panem, quem frangebat, dixit eße corpus suum, id est, corporis sui mox per diros cruciatus, tormenta, ac mortem nostrâ causâ frangendi, imaginem ac figurā quandam.* Vnum quidem a monte Sina, *Vnum fœdus est a monte Sinai, id est, quod à monte Sina est profectum, inde primùm fuit promulgatum.* quod generat in servitutem. *Testamentum seu Fœdus generat homines ratione animi ac morum quos in iis pro-*

iis producit; dum nimirum eos ex sua disciplina format, & quendam animi habitum iis imprimit.

V. Test. generat in servitutem. *Generat autem antiquum fœdus in servitutem quia homines, qui eo tenentur, in servilem conditionem abjicit, iis spem hæreditatis bonorum divinorum vi sua adimit, & contrà ut perpetuò pœnas divinas ac maledictionem sempiternam metuere cogantur efficit: unde, homines sub eo existentes,*

Rom: 8. 15. *spiritum servitutis, seu servilem, in timorem accepisse dicuntur: quandoquidem maledictionem omnibus sui transgressoribus interminatur: ac præterea tot ceremoniis homines onerat, & jugo illos subjicit quod ipsa honestatis ratio nemini imponit. Sed tota hac de re actum iam est suprà hoc ipso capite v. 7. & aliis locis passim.* Quæ est Agar, *id*

V. Test: Agari respõdet. *est, quod fœdus est Agar, id est, Agari est simile, Agari respondet: tropus, nimirum metaphora, itidem est in prædicato. nomen enim rei sumitur pro eo quod rei est simile. simile autem est, non (quemadmodum antea) ut typus antitypo; sed contrà ut antitypus typo.*

v. 25. Agar enim Sina mons est in Arabia.

Probatio. *Poterat quidem partim ex conditione ac statu Agaris, partim ex ratione fœderis antiqui satis apparere, fœdus hoc Agari respondere: Agar enim ancilla fuit, ac porrò, cùm prolis conditio matris*

Servus ex servo nascitur. *conditionem hac in parte sequatur quemadmodum docent Iurisconsulti, non nisi servos generare poterat: fœdus autem antiquum servos generasse*

satis

satis patet, estq́; jam a nobis ostensum: nihilominus tamen alio adhuc indicio probat Paulus, Fœdus illud Agari respondere, & Iudæos sub Lege existentes, quorum metropolis erat Hierosolyma, rectè Agaris filiis, nempe Ismaëli & eius posteris, comparari. Docet enim id, tum ex nomine eius loci, ubi Fœdus illud primùm fuit latum, & unde Iudæi ratione religionis suæ prodierunt & geniti quodammodo fuerunt: tum ex situ ac conditione loci illius, ubi præcipua atq; adeò unica fuit religionis illius sedes, quem tanquam matrem suam colebant Iudæi, nempe Hierosolymæ. Nam primùm quod ad nomen attinet loci, ubi V. Fœdus primùm fuit promulgatum, mons Sina, in quo Lex lata fuit, dictus est Agar, ab ipsa nimirum Agar, Abrahami ancilla, quæ in illius montis vicinia, unà cum Ismaële filio, ab Abrahamo ejecta, habitavit, & cuius posteri Ismaëlitæ seu Agareni, qui se postea Saracenos appellarunt, montem istum accoluerunt. Dicitur enim Agar ab Abrahamo ejecta habitasse in deserto Pharan Gen. 21. 21. Iam verò desertum Pharan, & Sinai, vicina sunt ac contigua, ut apparet ex Num. 10. 12: Deut. 29. 2. estq́; ibi continuus quidam montium tractus, inter quos Sina aliqua ratione eminet. Est autem Sina quoque non unus mons seu collis, sed itidem montium tractus, cuius collis, in quo lex fuit lata, Horeb dicitur, ut e Sac. litteris notum est. estq́; verisimile, non ipsum tantùm montem Sina, sed totum illum montium or-

Sina Agar dictus:

Pharan,

Horeb. Conf: Exod 19. 18, & d. Deut: 4. 10, 11: 5, 2: 29, 1.

tium ordinẽ, qui pertingit ad desertum Pharan ubi Agar propriè habitavit, ab ea fuiße appellatum: sic ut verba Apostoli ita sint accipienda, ac si dixisset: Agar enim est Sina mons unà cum contiguis. Montem enim præcipuum, ac ob legis promulgationem maximè illustrẽ, pro cæteris etiam posuit, præsertim cùm de eo ipsi potißimùm loquendum eßet. Cùm ergo Iudæi ratione religionis inde prodierint, inde orti fuerint, nonne Agareni quodammodo censendi sunt, & Ismaëlitis similes? Sed ne fortè dicerent, se Vrbis potiùs Hierosolymitanæ filios censendos eße, quæ unica sit religionis in Lege præscriptæ sedes, quæq; in ipsis sacris literis, ut paulò post videbimus, tanquam Iudæorum mater consideretur; ideo ostendit Paulus, hanc quoque cum monte Sina, qui Agar dictus sit, rectè computari, & Agari servæ similem eße: cùm partim cum monte Agar veluti connexa sit; partim & ipsa serviat, quẽadmodum olim Agar. Quod ad conjunctionem locorum attinet, de ea ita loquitur Apostolus: συστοιχεῖ δὲ τῇ νῦν ἱερουσαλήμ. h.e. conjunctus autem est, *vel*, in eodem ordine est *(nempe mons Sina, dictus Agar,)* cum ea quæ nunc est Hierosolyma. *Hierosolymam quæ* nunc *est dicit ad differẽtiam* supernæ *seu cœlestis, de qua in seq. Accipi autem hæc verba solent a non paucis, de analogia ac similitudine, seu convenientia inter montem Sina & Hierosolymam terrestrem. Sed videtur*

Prolepsis.

Sina cum Hierosol: cõjunctus.

videtur Apostolus adhuc historicè aliquid referre de monte Agar seu Sina, non verò suum de illius cum urbe Hierosolymitana similitudine judicium exponere. Significare ergo videtur, illum montium ordinem, qui Agar dicitur, cum ipsis Hierosolymitanis collibus per intermedium montium tractum connecti, & ad ipsam Iudæorum metropolim hoc pacto porrigi, ita ut hæc ipsa conjunctio loci indicio sit, Hierosolymam Agari esse conjunctam ac vicinam, seu cum Agare in hac allegoria conferendam. Adde quòd status quoque ac conditio congruit, de qua ita porrò scribit Apostolus: servit autem cum filiis suis, *seu* liberis suis. *est enim in Græco vox τέκνων, quæ utriusq; sexus liberos significat.* Hierosolyma servit. *Non desunt etiam ex doctissimis interpretibus, qui hæc verba ad montem Sina, de quo in præcedentib: verbis sermo est, referant.* Aliorum explicatio *Sed duo obstant: primum, particula* autem, *quæ in proximè præcedentibus posita hîc repetitur. duriusculè autem hæc sonant, si ad eandem rem referre velis:* conjunctus autem est cum ea quæ nunc est Hierosolyma, servit autem cum liberis suis. *hoc illi utcunq; excusant, dicentes* autem *pro* &, *sumi. alterum, quod magis adhuc sententiæ illorũ adversatur, est pronomen αὐτῆς fœminini generis, quod ad Agar montem Sina referri nequit. Nam & Agar & mons Sina neutro genere in Græco effertur: τὸ γὰρ Αγαρ Σινᾶ ὄρος ἐστὶν. Quibus de caussis*

nonnulli

nonnulli præcedentia parentheſi incluſerunt, & *verba hæc*, ſervit autem cum liberis ſuis, *conjunxerunt cum illis* quod (*ſcil. teſtamentum*) eſt Agar. *Sed ea nec cum voce* quod, *pro Teſtamenti nomine poſita, rectè conjunguntur, ſiquidem jam dictum fuerat, Teſtamentum illud in ſervitutem generare: neq; cum Agare. obſtat enim inter alia, vox præſentis temporis* ſervit. *Quid ergo? maximè veritati conſentaneum videtur, quod nonnemo habet interpretum, id ad Hieruſalem proximè nominatam referri debere, ut ſit alterum indicium convenientiæ Hieroſolymæ cum Agare. q. d. Hæc autem ſervit cum filiis ſeu liberis ſuis; & ſic iſta quoque in parte affinitatem habet cum Agare, quæ & ipſa ſerva fuit, & in ſervilem conditionem genuit Iſmaëlem filium ſuum. Favet huic ſententiæ non parum id, quòd Apoſtolus in verbis ſtatim ſequentibus, ſupernam Hieroſolymam tanquam liberam ei opponit: quaſi nimirum in præcedentibus dixiſſet, Hieroſolymam terrenam ſervam eſſe: quibus autem potiùs in verbis id aſſeruit, quàm in iis de quibus agimus? Dicitur autem ſervire, quia externo dominatu prematur, & quidem a longo jam tempore. Illæ enim urbes, regiones, populi ſervire inprimis dicuntur, quæ non ſuæ gentis principibus ac ſummis rectoribus ſubſunt, ſed quarum cervicibus externus dominus eſt impoſitus, cui vel invita parêre coguntur.* τέκνα *verò ſeu liberi aut filii Hieroſo-*

Vera ſententia.

W. Muſculus.

Servire pro externo domino ſubeſſe.

Filii Hieroſolymæ.

Hieroſolymæ ſunt non tantùm urbis illius indigenæ, ſed omnes in univerſum Iudæi, qui eam tanquam matrem ſuam colebant ac venerabantur. quòd ſi velis alia minora oppida, pagos, vicos, metropoli huic adjectos, & aliqua ratione ſubjectos intelligere, quæ in ſac. lit: filiæ majorum urbium dici ſolent, non multùm pugnabimus. Ea ratione ſignificabitur, totam eam regionem ſervituti eſſe obnoxiam. Hæc autem ſervitus, ut diximus, facit, ut Hieroſolyma rectè cum Agare, Iudæi cum Iſmaële & ejus poſteris conferantur: fuitq́ ea ſpiritualis eorum ſervitutis figura.

Explicata priori allegoriæ parte, quæ in eo conſiſtit, quòd Vetus Teſtamentum Agarem referat, eius teſtamenti filii Agarenos ſeu Iſmaëlitas, ſervilis conditionis homines: nunc poſterioris etiam partis explicationem aggreditur, quæ eſt, Novum teſtamentum, *ſeu id, quod ad illud pertineat,* Saram *referre, ac porrò illius filios, nempe Chriſtianos, Saræ filio Iſaaco, & ejus poſteris ſimiles eſſe; qui cùm liberi fuerint, utpote ex libera nati, & Abrahami hæredes; neceſſe eſt etiam Chriſtianos illis ſimiles, liberos eſſe, ac hæreditatis Abrahamicæ, quæ eadem eſt cum divina, participes. Quia verò Apoſtolus proximè non ipſum Vetus Teſtamentum, ſed Hieroſolymam præſentem ſive terreſtrem, Teſtamenti illius ac religionis in eo præſcriptæ ſedem, Iudæorum matrem conſtituerat, & eam cum Agare ſerva contulerat: ideo in ſequentibus eti-* Secunda allegoriæ pars.

N *am non*

am, non ipsum Testamentum novum commemorat, sed Hierosolymam supernam seu cœlestem, unde Novum testamentum fuit profectum, & ubi Testamenti illius filiorum propria sedes est, alteri illi opponit. Ita enim ait:

Hierosolyma superna.

v. 26. Superna autem Hierosolyma libera est. *Supernam opponit Præsenti, seu ei quæ nunc est, & cõtrà, hanc illi; indicans, & hanc eße terrenam, siquidem supernæ seu cælesti opponatur; & illã eße futuram, cùm præsenti opponatur. Quod n. in altero oppositionis membro non est expreßum, ex altero facilè intelligitur. Est autẽ Hierosolyma illa superna,* futura, *respectu nostri, quatenus eam nondum incolimus, sed olim incolemus: cæteroquin ipsa per se iam existit, inq; ea vivit Caput nostrum Christus, inde eum expectamus; & dum ea mater nostra eße indicatur, non obscurè aßeritur, eam etiam nostri respectu aliquo modo iam extare, quæ caußa fortaße fuit, cur eam hoc loco maluerit* supernam *quàm* futuram *nominare, licet eam* præsenti *opponeret. Intelligitur autem per Hierosolymam illam, urbs illa seu habitatio cælestis, immortalitatis ac beatitatis veræ sedes, quam unà cum Christo aliquando debemus incolere, cuius imago quædam est in terris* Ecclesia. *De ea vide Heb. 11. 10, 16: & 12. 12. Apoc. 3. 12: 21. 2, 3, 10, & d. Dicit autem Apostolus eam eße* liberam. *quæ vox duplici modo accipi poße videtur: vel generaliter, ita ut simpliciter servæ, seu ei, quæ servitute oppreßa sit*

quatenus futura.

quatenus præsens.

quænam ea.

Quomodo *libera* dicatur.

1 sententia:

opponatur,

opponatur, & ſignificet eã quæ libertate ſua gaudeat: nempe quia Hieroſolyma illa cæleſtis, nulla ſervitute, quemadmodũ terreſtri illi contigit, premi, nulla vi, nullo externo dominatu opprimi queat, nõ verò quòd nullius planè imperio ſit ſubiecta. Id enim fieri non poteſt, cùm neceſſe ſit eam Dei ac Chriſti ſubeſſe imperio. Neq; verò Sara, cui hac in parte Hieroſolyma ſuperna confertur, ita fuit libera, quin mariti, quem dominum ſuum appellabat, ſubeſſet imperio. vel vox liberæ *nominatim* 2. ſententia.
ſignificat Saram, quæ aliquoties in hac Pauli tractatione liberæ *nomine ſignificatur. vid. v. 22, 30, 31. ut ſenſus ſit, Hieroſolymam illam eſſe Saram, ſeu Saræ, quæ libera fuit, ſimilem: quemadmodum ſuprà v. 24. dixerat, Teſtamentum e monte Sina profectum, eſſe Agarem, hoc eſt Agari ſimile. Vtraq; ſententia habet quæ ipſi faveant. Prior, quòd* Rationes prioris. 1.
articulus in Græco abſit, qui cæteris omnibus in locis voci ἐλευθέρας *ſeu* liberæ, *cùm Sara hoc nomine deſignatur, eſt præpoſitus; hîc autem ſimiliter non videbatur omittendus, vel propter* διάκρισιν *ſeu diſtinctionem huius liberæ, nempe Saræ, ab aliis; vel propter* ἀναφοράν, *ſeu relationem ad ſuperiora; vel deniq; propter id ipſum, quòd ea vox hoc loco non nudam qualitatem, ſed ipſum illius ſubjectum, licet figuratè, denotet. deinde, quòd hæc* 2.
verba proximè præcedentibus opponantur, in quibus de Hieroſolyma præſenti, ut explicuimus, dicitur,

Rationes posterioris. 1. *tur, eam servire. Posteriori ista favent: primùm quòd quemadmodum Apostolus antea dixerat, Vetus testamentum eße Agarem, seu Agari respondere: ita etiam hîc omnino videatur dicere debuiße*, Novum Testamentum, *vel id, quod cum eo conjunctum est, quodq́ eius loco hîc reponitur, eße Saram, seu Saræ respondere: alioqui secundam allegoriæ partem explicare non videretur, quam in eo, quod nunc expreßimus, totam contineri, supra ostendimus. Manifestum autem est, Apostolum hîc alteram allegoriæ partem explicare velle. Dein-*
2. *de, quòd in seq. versiculo, quo probatio huius continetur, id revera ostendi videatur, matrem nostram spiritualem, Saræ esse similem, eíve respondere. Quare id aßertum eße in hoc versiculo oportuit. aßertum autem non fuißet, nisi* liberæ *no-*
3. *mine Sara fuißet intellecta. Idem ostendit conclusio, quæ est, Nos non* ancillæ, *id est Agaris, sed* liberæ, *hoc est Saræ, eße filios,* v. ult. *Vtrobiq́ enim præfixus articulus, & collatio eius versiculi cum præcedenti, satis ostendit, non de serva & libera in genere, sed de certis illis fœminis Agare & Sara,*
4. *earúmve antitypis sermonem eße.* Ne id nunc re*petamus, quòd alias semper in hac argumentatione Pauli,* liberæ *nomine Sara intelligatur. Quid*
Conciliatio utriusq́. *ergò? Credibile est Apostolum concisè loquutum, & utramq́ sententiam iisdem verbis complexum eße hoc est significaße, & ipsam Hierosolymam super-*

nam eße

nam eſſe liberam, non ſervam, ſervilisvè conditionis; & eam eſſe liberæ ſeu Saræ ſimilem. iisdem enim verbis utraq; ſententia efferri poterat; niſi quòd illa articulum non poſtulabat, hæc poſtulat. Omiſit autem illum ea potiſſimùm de cauſſa, ut tanto commodiùs hæc verba præcedentibus opponeret. Alioqui poſterior potiùs ſententia hîc videretur eſſe amplectenda, dicendumq; articulum omiſſum, quia vox ἐλευθέρα *prædicati loco ſit poſita; oppoſitioni autem eo ipſo ſatisfactum, quòd Hieroſolymam ſupernam* liberæ *ſimilem, eiusq; antitypum conſtituat. Ejus enim antitypus non eſſet, ſi & ipſa, Agaris inſtar, ſerva eſſet. Sed prius nobis ſit veriſimilius. Hinc jam patet, verba illa,* quæ eſt mater omnium noſtrum, *ad* liberam *proximè nominatam, nempe Saram, referri poſſe: præſertim cùm, uti jam antè monuimus, infrà in concluſione,* nos liberæ illius, *ſeu Saræ,* filios eſſe *dicat. Alioqui ſtatuendum erit, hæc verba per trajectionem quandam ultimo loco poſita eſſe, quæ aliàs ita videntur fuiſſe collocanda;* Superna autem Hieroſolyma, quæ omnium noſtrûm mater eſt, libera eſt. *Sara autem figuratè ſumta, ſeu Hieroſolyma cæleſtis, mater Chriſtianorum eſt, (hos enim* noſtrûm *nomine intelligit) partim quidem, quia inde Novum fœdus, & in eo comprehenſa Chriſtiana religio, profecta eſt; & ſic nos ipſi ratione religionis inde ſumus orti; qua ratione*

Hieroſol: Chriſtianorum mater.

Sinajensi monti, unde Vetus Test. fuit profectum magis propriè opponitur: partim verò, quia inde alimur ac sustentamur, & ad eam tanquam ad matrem nostram nobis patet receptus: siquidem ejus municipes sumus, seu jus civitatis ibi sumus adepti, Phil. 3. 20. & hoc pacto Hierosolymæ terrestri magis propriè opponitur. Neq; verò est, quòd quis

Occupatio. *dicat, priorem caußam etiam Veteri Testamento convenire: quandoquidem id quoq; Deum habeat auctorem, & sic e cœlo sit profectum. Etenim Auctor D. Epist. ad Hebr. satis apertè Evangelium eo nomine Legi præfert, quòd hæc in terra seu in monte Sina, illud e cœlo sit promulgatum; nempe quia Angelus, qui Dei personam in Lege ferenda sustinuit, ac singulari cum majestate repræsentavit, in*

Lex in terra, Evang: e cælo promulgatum: *terra, super ipso monte Sina, fuit loquutus: Evangelium verò, Deus in cœlo manens, nec personam suam aliqua ratione hominibus conspiciendam præbens, per filium suum nobis promulgavit: illic se quippiam terrenum ac humile proponere: hîc sublime quippiam ac planè cœleste tradere significans.*

Hebr: 12. 25. *Ita enim loquitur D. ille Scriptor:* Videte ne recusetis loquentem. si enim illi non effugerunt, qui super terra loquentem *seu* oracula edentem recusarunt: quanto magis nos (*scil non effugiemus*) qui de cœlo *scilicet loquentem* aversaremur? *Dicit autem Hierosolymam*

Hieros: superna omnium Christianorum mater. *illam esse matrem* omnium nostrûm, *hoc est non tantùm Iudæorum, quemadmodum olim Hierosolyma*

lyma terrena; ſed omnium prorſus Chriſtianorum, ſive ex Iudæis illi ſint, ſive ex Gentibus. quibus verbis indicat præſtantiam matris noſtræ præ illa Iudæorum, & id aliqua ratione ſignificat, quod poſtea clariùs in verbis Eſaiæ, quæ ad ſententiam ſuam probandam adducit, exprimitur, nempe plures eſſe liberos cœleſtis Hieroſolymæ, quàm terrenæ; ſaltem quod attinet ad conſilium divinum, & efficaciam earum rerum, quas Deus ad id reipſa efficiendum adhibuit. Verba autem illa, quæ affert ad ſententiam ſuam probandam, ſunt deſumpta ex Eſa. 54. 1,

v. 27. Lætare ſterilis, quæ non paris *vel* pariebas, rumpe *vel* erumpe & clama, quæ nō parturis *vel* parturiebas. quoniam plures *ſunt* liberi deſertæ, quàm habentis virum. *In quibus verbis, ſi ſenſum literalem ſpectes, Hieroſolyma ſeu Iudæorum reſpub. jubetur exultare; quia etſi ad tempus a marito ſuo, nempe Deo (v. 5, 6, 7,) deſerta fuerit, vel potiùs deſerenda ſit: (nondum enim prophetia impleta tunc fuerat:) nihilominus tamen plures ab eo tempore ſit habitura incolas, qui inſtar filiorum ad eam ſeſe recipiant, quàm antea habuerit, cùm Deum haberet propitium ac præſentem. Deſerta autem fuit a Deo, cùm a Chaldæis fuit vaſtata. Itaq; non diverſæ urbes, ſed eadem Vrbs Hieroſolymitana aut Respub. Iudaica, ratione diverſi temporis, diverſiq; ſtatus ac conditionis, ſecum ipſa confertur, & felicior ac populo-*

Probatio præced.

Senſus literalis.

Hieroſolyma poſt vaſtationem populoſior quàm antè.

ſior poſt vaſtationem, quàm ante eam, futura dicitur. vide quædam in eandem ſententiam infrà capite 60. v. 4, 9, 10, 15. Senſus myſticus. *At ſenſu myſtico, qui etiam verbis cap. 60. ſubeſt, Hieroſolyma duplex, terreſtris & cœleſtis, inter ſe confertur: & per eam, quæ ſterilis fuerit, ac deſerta, & plures tamen poſtea habuerit liberos, quàm ea, quæ viro fuerit juncta, intelligitur Hieroſolyma cœleſtis; per eam autem, quæ viro juncta fuerit, terreſtris. Etenim licet Hieroſolymæ cœleſti Deus ſemper adfuerit, quatenus ibi habitavit: nihilominus tamen, quatenus ex ea nullos ſibi, ut ita dicam, genuit filios, nullos illius incolas produxit, eatenus quodammodo deſerta fuit; perinde nimirum, ut Sara tunc deſerta quodammodo dici potuit, cùm Abrahamus non ei, ſed Agari ad tempus ſe applicaret, licet interim Sara Abrahami vxor maneret, & cum marito ſemper verſaretur. Neq; verò obſtat, quòd Deus etiam tum temporis, cùm antiquum adhuc fœdus duraret, & Hieroſolyma terreſtris eo tanquam marito gauderet, quoſdam homines pios Hieroſolymæ cœleſti pararit incolas, & ſic ex ea filios videatur genuiſſe. Etenim id & extraordinariè factum eſt, ac præter rationem fœderis; nec cuiquam id Deus perſpicuè promiſit; nec adeo multi illi fuerunt, ſi præſertim conferantur cum multitudine illorum, qui novo fœdere patefacto fuerunt geniti, ac cœleſtis urbis cives effecti: adeo ut illorum nulla hîc habenda fuerit ratio. Ex his verò facilè intelligitur, per eam, quæ vi-*

Hieroſ: cœleſtis quomodo olim ſterilis ac deſerta.

quæ virum habuerit, terreſtrem intelligi Hieroſolymam; ex qua quidem Deus, quamdiu ea floruit, & legalis diſciplina in ea viguit, multos ſuſcepit liberos, legali iſta diſciplina imbutos; verùm præterquàm quòd in ſervilem conditionem eßent nati, pauciores etiam fuerunt longè, quàm ii, quos cæleſtis Hieroſolyma genuit, aut ex Dei conſilio, & efficacia gignere debuit, ac porrò debet. Illa enim Iudæos tantùm genuit: hæc omnes fideles, ſive Iudæi ſint, ſive Gentiles, qui totum orbem complent. Patet etiam hinc, illam noſtram matrem Saræ eße ſimilem. Nam ut Sara ſterilis antea fuit: ita & illa: ut Sara ad tempus, licet breve, fuit ab Abrahamo quodammodo deſerta, ſeu ei ad tempus non juncta: ita & illa Deo ſimiliter videtur aliquandiu ad generationem ſobolis ſpiritualis non fuiße juncta: ut Sara poſtea plures habuit liberos, ſeu poſteros: (maior enim longè poſteritas fuit Iſaaci, quàm Iſmaëlis:) ita & illa plures habet ac habere debet liberos, quàm Hieroſolyma terrena olim habuit. unde tandem conſequitur, quemadmodum olim Sara gaviſa fuit vehementer ſobole ſua; ita & illam gaudere & exultare ob tam numeroſam ſobolem debere.

Hieroſ. terreſtris quomodo virũ habuerit.

Pauciores ejus filii, quàm cœleſtis.

Cæleſtis Saræ ſimilis. 1. 2.

3.

4.

v. 28. Nos autem fratres ſecundùm Iſaac filii promiſſionis ſumus. *Particula* δὲ, *quia hoc loco concluſio quædam eße videtur ex præcedentibus fluens, ſumi poteſt pro* οὖν; autem *pro* igitur,

δὲ pro οὖν.

ut nonnullis interpretibus placuit. idem accidit Rom. 8.8. 1. Ioh. 4. 18. Sed potest etiam propriam suam vim retinere, ut sit nota quædam oppositionis inter hæc, & illa v. 26; versiculo intermedio veluti parenthesi incluso. q. d. Illa quidem, nempe libera seu Sara, est mater omnium nostrûm, nempe Christianorum: nos verò, ut ex illo intelligitur, sumus filii promissionis secundùm Isaac. Nihil enim prohibet hæc oppositio, quæ inter relata est, alterum ex altero simul colligi ac deduci. secūdùm Isaac *prout Isaac, ad instar Isaaci, ita ut nos ei tanquam typo respondeamus.* Promissionis filii sumus. *duplici modo hoc sumi potest; primùm ita ut significetur, nos esse hæredes promissionis divinæ Abrahamo & semini eius factæ: quemadmodum Isaac cum suis posteris hæres fuit promissionis ejusdem, sensu literali sumtæ, seu benedictionis terrenæ ac carnalis, qua de re superiori cap. satis dictum. Simili ratione Petrus Iudæos alloquens, dicit eos esse* filios Prophetarū & testamenti, quod disposuerit Deus cum Patribus eorum, dicens Abrahamo, & iñ semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. *Deinde ita illud potest sumi, ut significetur, nos vi promissionis divinæ, non verò carnali ac naturali ratione ex Sara matre nostra esse genitos; quemadmodum & olim Isaac, de quo sup: fuerat dictum v. 23, eum esse natum per promissionē. hoc pacto sumūtur* filii promissionis *Rom 9. Cùm enim dixisset: v. 7.* neque quia sunt semen Abrahæ,

Christiani Isaaco similes.

promissionis filii.

1. Sensus.

Act. 3. 25.

2.

brahæ, (*nempe secundùm carnem,*) *ideo* omnes filii (*tales nimirum, ad quos hæreditas Abrahæ pertineat*) sed in Isaaco vocabitur tibi semen: *subjicit v. 8, 9:* hoc est, non filii carnis, hi *sunt* filii Dei: sed filii promissionis reputantur in semen. Promissionis enim sermo hic, Secundùm tempus hoc veniam, & erit Saræ filius. *Hoc autem ideo commemorare potuit Apostolus, quia in proximo Prophetæ testimonio, mater nostra, nempe cœlestis Hierosolyma, dicta fuerat sterilis, & tamen plures habere filios, quàm quæ virum habeat vel habuerit. Hinc enim sequitur, nos non naturali aliqua ratione ex ea natos, sed vi promissionis divinæ; quemadmodum & Isaac ex Sara sterili. Et hanc quidem posteriorem sententiam non parùm videtur confirmare collatio hujus loci, cum illo ad Rom. 9. a nobis adducto, ubi eadem de re agitur. Interim tamen & prior sententia optimè quadrat, ita ut, etiamsi posteriorem interpretationem amplectamur, tacitè tamen etiam prior tanquam istius consequens, subaudienda esse videatur. Qui enim Isaaci instar, vi divinæ promissionis nascitur; etiam instar Isaaci, promissionis divinæ Abrahamo factæ sit hæres. Satis jam ex his præstantia Christianorum præ Iudæis sub Lege existentibus patet. Sed ut tanto illustrior fiat, tũ similitudo inter Christianos & Isaacum, & contrà inter Iudæos & Ismaëlem; tum Christianorum præ Iudæis præstantia ac felicitas; objectionem quandam*

Conciliatio sententiæ.

Connexio verborum.

quandã contra ea occupat Apostolus, eamq́ ita sol-vit, ut in eadem comparatione persistat, & tũ obje-ctionẽ ipsam, tum eius solutionẽ ex Isaaci & Ismaë-lis exemplo petat. objectio continetur illis Aposto-verbis:

V. 29. Objectio. v. 29. Sed quemadmodum tunc ille qui secũdùm carnem natus fuit, persecu-tus est eum qui secundùm spiritũ, sic & nunc *Ideo enim adversativam particulam* sed *præponit quia, cùm antea magnam Christianorũ præ Iudæ-prærogativam ac dignitatem eſse docuiſset, nunc ostendere velit, quid ex adverso illis durum & in-suave accidat, quidq́ Iudæorum statum, quàm Christianorum, meliorem videatur ostendere, ne-exiguam habere possit vim ad hominum animos percellendos & à Christiana religione absterren-dos. Istud autem est, quòd a Iudæis persecutionem pati cogantur, ut olim Isaacus ab Ismaële.* Talibus *autem hîc verbis utitur in descriptione tum Isma-ëlis, tum Isaaci, tum injuriarum ab illo in hunc profectarum, quæ antitypo longè meliùs, quàm i-psi typo conveniunt. quod & alibi in Sacris literis contingit.* Nam *& voces* secundùm spiritum, *& vox* persequutionis, *longè meliùs in antity-pum quadrat.* Secundùm spiritum *Isaacus ideo natus dicitur, quod non carnis aut naturæ, sed Dei virtute, quæ spiritus ipsius dicitur, fuerit genitus: Christiani autem non tantùm divina virtute, e-aq́ singulari, generati sunt; sed etiam non quoad carnem, verùm quoad spiritum.* Notanda *autem est op-*

Christiani a Iudęis afflicti.

De typo dicũtur, quæ meliùs de antitypo.

Isaac quomodo secundùm spiritum natus. quomodo Christiani.

est oppositio inter carnem *&* spiritum, *de qua dicemus etiam Rom. 1. 3, 4. Nec enim* caro *unquam opponitur divinæ alicui naturæ, in uno eodemq; subjecto, sed semper opponitur* spiritui. *Et etiamsi tandem caro, ipsam etiam humanam naturam significet, & opponatur alteri cuipiam naturæ; non tamen naturæ divinæ, sed spirituali, seu non Deo, sed spiritui opponitur. Cuius rei exemplum habes Esa: 31. v. 3.* Et Ægyptius homo & non Deus, & equi eorum caro, & non spiritus. *Persecutus autem Ismaël Isaacum ideò dicitur, quod eum illuserit; qua de re legitur aliquid, vel potiùs innuitur Gen. cap. 21. v, 9. Vbi Sara dicitur vidiße Ismaëlem ludentem, id est, illudentem, irridentem, (composita enim verba non habent Hebræi, sed pro iis simplicibus utuntur:) quem autem potissimùm, eo præsertim tempore, irriserit, illuseritve, ex loci circumstantiis, & præcipuè ex indignatione Saræ consequuta, quæ eum cum matre domo ejici propterea jubebat, colligi facilè potest.* Ita & nunc. *Iudæi tunc propè soli persequebantur Christianos. Gentiles ferè Iudæorum tantùm instinctu. quod ex Pauli exemplo satis manifestum est, de quo in Actis. vid. etiam 1. Theß. 2. 14, 15. & credibile est Galatas, quæ sup. c. 3. 4. paßi dicuntur, a Iudæis fuiße paßos.*

Caro Spiritui opponitur. non *naturæ divinæ.*

Ismaël quomodo persequutus Isaacum.

Compositis carent Hebræi.

Iudæi persequuti Christianos.

v. 30. Sed quid dicit scriptura? *Responsio hîc continetur ad objectionem præcedentem: ideo iterum addit particulam* sed. *quasi dicat: paßus quidem*

Responsio ad objectionem præcedentem.

quidem est Isaacus ludibria Ismaëlis, & hac in parte inferior illius fuit conditio: sed ex altera parte videamus, qualem utraq; hæc res exitum habuerit, & quanto Ismaëli constiterint congesta in Isaacum ludibria. Quem in finem citat Saræ verba ad Abrahamum, quibus eum, ludibriis Ismaëlis irritata, hortatur, ut Agarem ancillam unà cum Ismaële ex familia sua ejiciat. Citat autem non tan*quam ipsius Saræ, sed tanquam Scripturæ seu ma*vis *Dei in scriptura loquentis verba; propterea quòd Deus hæc verba Saræ comprobârit, &, ut iis Abrahamus obsequeretur, jusserit, Gen. 21. 10, 12.* Ejice ancillam & filium ipsius. non enim hæreditabit filius ancillæ cum filio liberæ. *Sara dicit,* cum filio meo: *sed Paulus, quia Scripturæ, seu Deo in ea loquenti, hæc verba Saræ tribuit, debuit dicere, quemadmodum fecit,* cum filio liberæ, *de Sara, tanquam de alia persona, in voce* liberæ *loquens. Hinc jam patet, quis finis & exitus omnes Iudæos maneat, qui ex Evangelio & cœlesti illa Hierosolyma nasci nolunt.* Ejice ancillam; *ancilla sensu mystico, ut iam diximus, est Lex:* filius ancillæ, *sunt illi, qui Legem sectantur, repudiato Evangelio. Ejiciuntur autem ex domo seu familia Dei, id est, ex Ecclesia. vel etiam simpliciter, a gratia divina, tanquam alieni, arcentur. Vnde consequitur, quòd hæreditatem etiam non adeant, utpotè servi, non liberi. Servus, ut Christus dicit, non manet in domo in seculum: sed filius manet in seculum. Ioh, 8. 35.*

Ismaël cum matre ejectus.

Verba Saræ Deo tacitè tribuuntur.

Iudæorum infidelium exitus.

v. 31. Igitur, fratres, non sumus ancillæ filii, sed liberæ. *q. d. Cùm ergo tanta inter nos & Isaacum intercedat similitudo: apparet, nos non ancillæ, sed liberæ, esse filios. Videri autem posset, alio modo concludere debuisse Apostolum, nempe nos Christianos, utpote ex libera natos, in domo patris nostri æternùm permansuros, & hæreditatem Abrahamicam adituros: Iudæos autem, utpote natos ex serva, ab ea decisuros. Sed maluit is, cum evitandæ invidiæ caussâ, id quod mollius erat concludere, & summam totius comparationis colligere; tum ut ad sequentem adhortationem viam sibi sterneret, quâ eos hortatur, ut in libertate Christiana persistant. Idem ergò hîc concludit, quod v. 28.* non sumus ancillæ filii, *id est, non sumus similes Agaris, quæ serva fuit, posteris; adeóq; non in servitutem servilémve conditionem, de qua jam audivimus, geniti. vel, non sumus ex Agare, hoc est, ex ejus antitypo, nimirum Lege Mosaica progeniti. Tacitè ergo Iudæos ancillæ filios esse docet; non quatenus ex Sara progeniti sunt, sed quatenus ex Lege & Sinaiensi monte, & terrestri illa Hierosolyma prodierunt. Sara enim suam dignitatem semper retinet.* sed liberæ, *id est, Saræ, quæ respondet cælesti Hierosolymæ matri omnium Christianorum. Non ergo Iudæi, sed nos Christiani Saræ filii sumus, seu ejus liberis posterisvé similes. Unde postea consequitur, quod unicuiq; cogitandum relinquit Apostolus, non Iudæos, nec eos* qui

Conclusio.

Christiani non in servitutem nati:

sed in liber. tatem, & jus hæredit: Abrah.

qui disciplinam Legis sectantur, sed Christiano demum, qui Evangelicam veritatem amplexi sun & in libertatem natos, & hæreditatem Abraha mi patris sui adituros.

In Caput V.

Partes capitis. 1. 2. a ℣ 13. medio.

D*VÆ sunt istius capitis partes: In quarum pri ma hortatur Apostolus Galatas, ad tuendan ac retinendam Christianam libertatem. In alter libertatem hanc limitat, & certis quibusdam ter minis, nempe charitate, atque adeo in univer sum spiritûs legibus circumscribit: & hac ration transit ad eam istius Epistolæ partem, quâ Galata ad Christianæ pietatis officia hortatur.*

Libertas Christ: tuenda

Ellipsis *In.*

v. 1. Libertate igitur, quâ Christus vo liberos fecit, state. *Libertate state. ellipsis e particulæ* in. *Stare autem in libertate, est liberta tem firmiter tueri, ac in ea persistere. Particul* igitur *ostendit, illationem hîc fieri ex superiori bus. Cùm enim simus in libertatem nati; liberta autem sit bonum, & quidem eximium; quis no videt, eam tuendam, & constanter retinendan esse? Non loquitur autem de omni libertate, sed d ea,* quâ Christus nos liberos fecit, *de libertat spirituali; quæ in eo consistit, tum quòd non am pliùs maledictioni Legis subjaceamus; ut potè no ampliùs ex operibus, sed ex fide justificandi: tu quòd a circumcisione, & omni illa legis disciplin*

quænam ea libertas.

quæ ex

quæ externum & carnalem cultum præcipit, liberi & immunes ſimus. Chriſtus nos manumiſit, & ex ſervis liberos, & Dei filios effecit, quatenus Novũ ſœdus, in quo credentibus omnib: juſtificatio promittitur, & omnes illæ ceremoniæ Legales abrogantur, panxit. Rem à contrario magis illuſtraturus, addit: & ne iterum jugo ſervitutis implicemini. *Ex libertate intelligi poteſt, quod & quale ſit hoc jugum, ſeu ſervitus.* iterum *autem dicit, eam inprimis ob cauſſam, quòd etiam Gentiles, e quorum numero ſuerant olim Galatæ, multis profanis ſuperſtitionibus imbuti eſſent, in quibus non minor erat ſervitus, quàm in legalibus ritibus: qua de re diximus cap 4. 8, 9. Neq; verò Iudæis adhuc ſervis, Gentiles ex Dei conſilio poterant eſſe liberi. Itaq; hos cum illis hac in parte jungit Apoſtolus.*

Chriſtus quomodo ejus auctor.

v. 2. Ecce ego Paulus dico vobis. *Hîc cauſam ſubjungit, cur velit ut in libertate iſta Chriſtiana perſiſtant, ſumtam ab ingenti detrimento, quod ex prodita ab iis libertate conſequuturum ſit. Dicit* Ecce, *quia rem dicturus eſt Galatis inſperatam & inopinatam. Addit,* ego Paulus dico vobis, *Se opponit falſis Galatarum doctoribus, & ſuam aſſertionem illorum aſſertioni. Illi aſſerebant*, niſi circumcidamini ritu Moſis, ſervari non poteſtis, *Act. 15. 1. Paulus contra:* Si circumcidamini, Chriſtus vobis nil proderit, *ac porrò ſervari non poteſtis. Non eſt enim ſa-*

Cur libertas tuenda.

Ecce.

Paulus auctoritat: ſuam opponit pſeudodiaſcalis.

im salus, nisi per Christum. Non obscurè *auctoritatem suam Galatarum animis objicit, & falsorum istorum doctorum arrogantiæ opponit. q. d. Ego Paulus, cuius munus atq; auctoritatem probè antehac cognovistis, & suprà a me aßertam vidistis, id affirmo, quicquid contrà dicant vestri illi doctores: maior longè mea debet apud vos eße auctoritas hoc aßerentis, quàm illorum, qui contrarium aßerunt. Orationem autem ad Galatas dirigit, & in ipsorum persona de Gentibus loquitur, quibus Lex lata numquam fuerat, & qui Evangelium absq; circumcisione cæteriśq; ceremoniis Legalibus traditum ac confirmatum acceperant, deq; Christiana libertate satis fuerant edocti. His dicit*

Circumcisio, Christi beneficium tollit. quatenus id faciat.

Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit. *hoc est, si circumcidi vos curetis, vel sponte vestra permittatis, arbitrantes nimirum hanc ceremoniam vobis ad salutem neceßariam; tantum abest, ut ea vobis sit ad salutem profutura, ut potiùs obfutura sit. Christus enim, hoc est, eius religio ac gratia divina per eum nobis oblata, nihil vobis proderit; beneficia, quæ ipse hominibus attulit, ad vos non pertinebunt. qua de re infrà iterum v. 4 Nihil autem minùs Galatæ cogitaverant; quorum oculis hoc glaucoma a seductoribus fuerat objectum, ut putarent, Christum sine circumcisione sibi non profuturum: hac una de caußa ad recipiendā circumcisionem impellebantur. Quare hoc glaucoma illis nunc detrahit Paulus, & contrarium e-*

jus, quo

ius, quod illis persuadebatur, ostendit. Passivum circumcidamini *positum est pro reciproco quemadmodum & versu seq. omni* qui circumciditur. *Neq; enim hic loquitur de iis, qui vel inviti, vel inscii, ut Hebræorum infantes, circumciduntur; sed qui seipsos ultrò circumcidunt, aut circumcidi curant. De hoc passivorum usu dictum est sup. cap. 1.6. Quare non ipsa circumcisio per se, tantum damnum afferebat; sed tum demùm, si ab homine Gentili, eo præsertim, qui de libertate Christiana antea fuerat probè instructus, & doctrinam Christi, auctoritate Apostolica fultam, sine ceremoniis receperat, sponte susciperetur, & quidem ideo, quòd eam sibi ad salutem putaret esse necessariam, & ea lege, quâ illa præcipitur, se quoq; teneri autumaret. Alia enim tunc ratio erat Iudæorum, non modò quia in infantia, & sic non sua sponte, circumcidebantur; verùm etiam, & quidem potissimùm, eam ob caussam, quia illis circumcisio olim tam severè fuerat præcepta; & sic magna erat caussa arbitrandi, sibi eam adhuc esse ad salutem necessariam, utut tandem Gentibus non esset. Veniam ergo merebatur illorum ignorantia, si cæteroquin pertinacia abesset. At in huiusmodi hominibus, quales erant Galatæ, quibus Lex Mosaica nunquam fuerat lata, & quib: absq; ceremoniis salus per Apostolũ fuerat oblata, qui divinissima habebant veritatis doctrinæ illius, quam ab eo acceperant, argumenta ac testimonia: in his, inquam,*

Passivum pro reciproco.

Gentilibus noxia circumcisio.

Iudæis non item.

nec ob ædificat: susceptа.

error hic excusari non poterat. Patet etiam ex dictis, Apostolum non loqui de iis, qui ædificationis tantùm alienæ caussâ circumcidi se patiuntur, quemadmodum ipse Paulus, ut cap. 2. jam monuimus, Timotheum circumciderat, ut aditum ad Iudæos habere posset: sed qui religione id faciunt, eò quòd Legem Mosaicam adhuc vigere putent, seq́; eâ ad id faciendum obstringi atq; adigi. Rationem autem istius sui dicti allaturus, addit:

Probatio ℣ 2.

Rursus.

Testificari pro affirmare.

v. 3. Testificor autem rursus omni homini qui circumciditur, quòd debitor est totam legem facere. *Vocula* rursus *non significat hoc loco, Paulum eandem rem testificari; sed simpliciter tantùm, eum denuo aliquid testificari, seu affirmare atq; edicere, quemadmodum proximè fecerit, licet aliud nunc testetur, quàm antea. q.d. Quod ut intelligatur, hoc quoq; edico, seu illud quoq; pro certo affirmo. Illa prior assertio hac posteriore nititur. Illi enim, qui obligatus est totam Legem servare, Christus nihil prodest. quandoquidem Christus non alia ratione prodest, quàm quòd nos ab obligatione Legis liberos faciat, ita ut non cogamur universam Legem servare, si justificari velimus, nec ceremonias ejus observare, qua de re agetur v. 5, 6. At verò quicunq; ideo circumciditur, ut ita Legi Mosaicæ pareat, & religionem in ea præscriptam se amplecti profiteatur, ille debitor est ut totam Legem faciat, hoc est, ille vi huius facti sui obstringitur ad totam legem servãdam. Qui*

Qui circũciditur toti Legi se obstringit.

enim in

enim in uno sesubjicit legi Mosaicæ, subjicit se in omnibus: cùm illa non minùs hæc, quàm illud jubeat. Ratio 1.
adde quòd circumcisio, ut modò innuimus, sit signum quoddam & teßera totius religionis Iudaicæ in Lege præscriptæ; ita ut eâ susceptâ, veluti pignore quodam se homines Legi obstringant: non aliter quàm baptismus in Christi nomine susceptus, vel etiam cœnæ dominicæ usus, teßera quædam est & symbolum Christianismi. Hinc jam consequitur, omnibus istis, qui circumcidi se ea intentione, quâ dictum est, curant, Christum nihil prodeße. Ipsi enim se Christi beneficio privant, & cùm Christus illos ab obligatione Legis liberos fecerit, ipsimet se Legi ultrò subdunt ac subjiciunt, ac proinde debitores sunt ut totam Legem servent, & ni servent, maledictionem subeant. Lex enim nemini delectum in præceptis suis vel servandis vel negligendis concedit, sed ad omnia æquè sub comminatione maledictionis obligat & obstringit. Volenti autem, ut dici solet, non fit injuria. Obstrinxisti te toti legi servãdæ; jam ergo tibi aditum ad Christi gratiam & remißionem peccatorum præclusisti. Loquitur autem Apostolus de eo, quod fiat & consequatur rei naturâ inspectâ, quodq́ꝫ si Deus suo jure uti vellet, omnino facere poßet. Nam alioquin verisimile est, Deum etiam istos, qui sese servandæ Legi obstringunt, dummodò fidem veram in Christum habeant, ex gratia sua justificaturum eße, præsertim si non malo aliquo & perverso animo, sed er-

2. Circumcisio Iudaismi tessera.

quatenus eos Christi beneficio privet.

rore simplici abrepti, nec satis vim Legis ejusq; ab Evangelio differentiam intelligentes, id faciant. Nam si alio animo id faciant, ne veram quidem in Christum fidem habent; & sic vi Novi Fœderis servari nequeunt.

Ratio conseq. argum: ℣ 3. propositi.

Christus ei nō prodest, qui per Legem vult justificari.

v. 4. Aboliti estis a Christo, quicunque in Lege justificamini. *Ratio in his verbis affertur consequentiæ, seu mavis sententia maioris argumenti Apostolici. Affirmaverat Apostolus v. 2. Galatis, si circumcidi se curent, Christum nihil profuturum: rationem attulerat v. 3. quia ea ratione universæ Legi servandæ se obstringant. Quomodo autem ex hoc posteriori illud sequatur, nunc ostendit. Ita enim ratiocinari censendus est Apostolus: quisquis ex Lege justificationem quærit, aut quærere tenetur, ei Christus, & gratia divina per eum nobis oblata, non prodest. At vos, si circumcidamini, ex Lege justificationem quærere tenemini: universæ enim Legi servandæ vos hoc pacto obstringitis. Ergo si circumcidamini, Christus eiusq; gratia vobis nil proderit. Majoris sententia Galatis applicata, in his verbis continetur, quemadmodum sententia minoris in versic. præcedenti. Hinc autem intelligitur, quod etiam aliàs satis est manifestum, idem esse* aboliti estis a Christo, *&* Christus vobis nihil proderit *v. 2.*

Abolitum esse a Christo.

Abolitum ergo esse a Christo, est, cum ejus gratia nil habere ampliùs commune; ad eam nullum ampliùs jus habere; respectu Christi ac beneficii per eum hominibus ob-

bus oblati nullum eße, seu mavis, Christum eiusq; gratiam nullas in eo vires ampliùs habere, & respectu ipsius nullam eße. Notant enim nonnulli interpretes, hypallagen quandam in his verbis eße, ut eorum durities emolliatur. dicendum enim alioqui fuiße, Christus vobis est abolitus, *ut ita exactiùs responderet illi,* Christus vobis nihil proderit. *similem quandam hypallagen, ex eadem caußa natam, eße Rom. 7. v. 4.* mortificati estis Legi, *pro, Lex vobis est mortificata, ut similitudo proposita requirere videbatur. Sed similem huic phrasin habes eodem c. 7. Rom. v. 2. ubi ait Apostolus: fœminam viro junctam, si mortuus fuerit vir,* abolitam esse a Lege viri, *hoc est, Legem, qua viro obstringebatur, eam non ampliùs obstringere; obligationem Legis respectu ejus ceßare; ac porrò vicissim mulierem a lege illa solutam, & respectu ejus nullam eße.* qui in Lege justificamini, *id est, qui per Legem, ejúsve observationem justificari vultis, qui Legis vi justificationem conamini aßequi. Actus ipse pro studio ac conatu ponitur. Reipsa enim per Legem justificari est impossibile, ut non uno loco diximus.* Gratiâ excidistis. *Hæc verba ideò addidit, ut consequentiæ rationem quodammodo redderet, vel potiùs ut id, quod antea obscuriùs dixerat, clariùs & magis perspicuè efferret. Lex enim opponitur gratiæ, & gratia Legi; Lex operum meritum requirit; meritum gratiam excludit. Quare qui Legem sibi ad justificatio-*

Hypallage.

Actus pro *conatu.*

Lex & Gratia opponuntur.

nem ducem elegit, gratiam deseruit, eaq́; seipsum sponte privavit. Non potest Christus cum Lege commisceri. aut Lex retinenda, & Christus deserendus; aut Christus retinendus, & Lex deserenda est.

Probatio ꝙ præced.

v. 5. Nos enim spiritu ex fide, spem justitiæ expectamus. *In his verbis continetur probatio præcedentis dicti. q. d. Ideo aßero, eum qui per Legem justificationem quærit, Christi beneficio, ac gratiâ divinâ per eum nobis oblatâ excidere: quia universum illud Christi beneficium, gratiaq́; divina per eum nobis oblata, eò redit, quòd nobis præscripserit rationem justificationem consequendi* spiritu ex fide, *hoc est, per spiritualem Dei cultum, non per carnalem seu ceremonialem; & quidem per fidem, non per opera: atq; illo modo nos Christiani, vi religionis nostræ, justificationem quærimus atq; expectamus. At modus justificationis in Lege præscriptus contrarium postulat. postulat enim ceremonias, postulat opera. Quare qui hunc sectatur, Christi beneficio ac gratia se sponte privat. Iam, ut singula verba videamus; cùm ait,* Nos *expectamus, se & alios Christianos opponit* iis qui in Lege, *seu per Legẽ,* justificari volunt. *cùm dicit* expectamus, *non tam de facto ipso, quàm de jure loquitur, seu mavis, non tantùm de facto, sed & de jure loquitur. aliàs nullam vim ipsius haberet ratiocinatio. quid enim, si injuriâ, si præter Dei ac Christi voluntatem expectarent?*

Modus justificationis Evangelicus.

Hoc er-

Ioc ergo vult dicere, Nos Chriſtiani vi religionis
oſtræ adacti, ſeu ex præſcripto religionis noſtræ
xpectamus ſpem juſtitiæ ſpiritu ex fide. In his au-
em duabus vocibus ſpiritu & fide, deſcribitur u-
iverſa cultus divini ſub N. Fœdere præſcripti ra-
io. Prior qualitatem: poſterior perfectionem ejus
nagis reſpicit. Eſtq; in iis expreſſum duplex diſcri-
nen inter modum juſtificationis conſequendæ in
ege præſcriptum, & eum qui in Evangelio; & ſic
uplex inter ipſam Legem & Evangelium diffe- Diſcrimen inter Legẽ & Evang.
entia. Primum eſt, quòd Lex requirat, ut Carne
Deo ſervias: Evangelium ut ſpiritu; quemadmo- 1.
um & Chriſtus docet Ioh. 4. 23, 24. Alterum, 2.
uòd Lex opera exigat; Evangelium fide conten-
um ſit. Spiritus hoc loco per metonymiam cauſæ, Spiritus pro cultu ſpirituali.
umitur pro ſpirituali cultu, ſeu ratione Deo ſervi-
ndi, quæ & ſpiritu potiſſimùm peragitur, ab eoq;
roficiſcitur; & ex divini ſpiritus impulſu ac dicta-
nine manat. Opponitur autem ſpiritus iſte car-
ni, id eſt, carnali & externæ rationi divini cultus, Caro pro carnali.
uæ in carne & per carnem potiſſimùm exercetur:
ualis erat circumciſio, & omnes illæ legales cere-
noniæ. quo ſenſu ſuperiùs cap. 3. dixit, Galatas
piritu incepiſſe, nunc carne perficere, id eſt, a ſpi-
rituali cultu, qualem divinus ſpiritus dictabat, ad
carnalem deſcendere. Sic in epiſtola ad Philip. c.
3. eodem ſenſu carnem opponit ſpiritui, v. 3. Nos Locus Phil. 3. 3.
inquit, ſumus circumciſio, qui ſpiritu Deo
ſervimus, & gloriamur in Chriſto Ieſu, &

non in carne confidimus. *quid autem per carnem intelligat, in sequentibus exponit, dum recenset circumcisionem, genus, perfectionem in disciplina legali; qua in re continetur omnis ille externus & ceremonialis cultus, qui in sacrificiis carnalibus, in ciborum & dierum delectu, & sexcentis aliis consistit. Hoc etiam in loco sequenti versiculo circumcisio & praeputium Spiritui isti opponitur. Dicit ergò Paulus: se & alios Christianos, non carnali illa & externa ratione, in circumcisione & aliis ceremoniis legalibus posita, sed spirituali, seu ea, ad quam nos & divinus spiritus impellit, & quae spiritu nostro potissimùm peragitur, ac in charitate & omnis generis pietate consistit, ut in seqq. audiemus, ad justificationem contendere, & hac ratione ac via eam se aßequuturos vi religionis suae sperare. Addit* ex fide, *qua in re potissimùm gratia divina per Christum nobis oblata continetur, (quanquam & haec non exigua est divinae gratiae pars, quòd tot ceremoniis & ritibus soluti simus,) nempe quòd Deus non requirat à nobis opera, seu operum meritum, quod exactā ac perpetuam praeceptorum ipsius observationem postulat, & omnem cuiuscunque veri peccati actum excludit; sed fide contentus est, quae in eos etiam cadit, qui gravissimè ac creberrimè peccarunt antea, & nunc etiam interdum ex fragilitate labuntur; ac porro remissionem peccatorum non excludit, ut opera, sed eam ex divina benignitate parit. quanquam interim, ut*

Ex fide justificamur:

im.ut cap. 2. jam explicuimus, & in ſeqq. videbi-
us, omnis generis pietate fœcunda eſt; pietate, in quali fide.
uam, eiusmodi, ut & conſuetudinem delinquen-
i, & quosvis graves voluntariosq́ peccandi actus
llat & excludat: licet alioqui non in omnibus ſit
qualis, ut eodem cap: 2. dictum eſt. Spem juſtitiæ
xpectamus: propriè loquendo non expectamus
em: nam ſpes nihil aliud eſt, quàm expectatio rei
næ ac deſiderabilis: ſed ſpes hoc loco ſumitur pro Spes pro re ſperanda.
, quod ſperatur, vel potiùs, quod ſperandum eſt,
u cujus nobis ſpes eſt facta. Quid autem hoc ſit,
nitivus juſtitiæ additus declarat. Eſt enim ge- Genitivus ſpeciem notat.
itivus ſpeciei ſeu differentiæ; quaſi dicat, ſperan-
am juſtitiam expectamus: juſticiam, cuius ſpes
bis eſt facta, expectamus. hoc modo dicitur:
es quæ videtur, id eſt, res ſperata quæ vide- Rom: 8. 24.
r, ſeu quâ quis jam reipſâ potitur: Spes beata, Tit: 2. 13.
l eſt, beatitudo ſperata, ſeu ſperanda: Spes viva, 1 Pet: 1. 3.
l eſt, vita ſperanda. Iuſtitia autem pro juſtifica- Iuſtitia pro juſtificatione.
one ponitur per metonymiam: quia juſtificatio eſt
ſtitiæ præmium, ſeu juſtitiam conſequitur. Ali-
uando autem conſideratur ut conſequens iuſtitiæ Ratio appellationis.
n genere, ſeu juſtitiæ perfectæ; aliquando ut con- 1.
quens juſtitiæ noſtræ, quæ licet imperfecta ſit, & 2.
ultis modis manca, eam tamen Deus juſtificatio-
e dignatur. priori modo magis eam conſiderat
aulus, qui juſtificationem Legis impleri in iis di-
it, qui non ſecundùm carnem, ſed ſecundùm ſpiri- Rom: 8. 4.
um ambulant. Poſteriori autem modo magis eam

conſidera-

2 Pet:3. 13. *considerare videtur Petrus, qui dicit, in novis i*
cœlis justitiam habitare, quasi dicat, justitiæ n
Iustificationis acceptio strictior. *stræ præmium. Iustificatio autem nunc strictè sum*
tur, nunc laxè: Strictè ita, ut a vita æterna disti
guatur, & significet tantùm liberationem a rea
peccatorum, seu absolutionem ab obligatione a
ejus ratio duplex. *pœnam. Liberatio autem illa vel adhuc sub cond*
tione futura pendet, vel non pendet ampliùs. Pr
ori modò justificamur dum vivimus. posteriori cù
Acceptio laxior. *in fide morimur. Latiùs autem sumta justificati*
continet in se, ut supra c. 2. 16. monuimus, non s
lùm à pœnis immunitatem, sed etiam verum &
perfectum justitiæ præmium, hoc est, æternam illa
salutem; quæ non suâ naturâ, sed divino decre
ac voluntate, cum justificatione connexa est. H
autem posteriori sensu, sumitur hoc in loco justit
seu justificatio. Dubium enim non est, quin hoc l
co Apostolus bonum illud positivum, ut loquuntu
quod fidei nostræ ac pietatis finis est, quodq́ Chr
stiani sperare & expectare jubentur, complecta
tur; non verò bonum tantùm privativum, qualis e
absolutio seu liberatio ab obligatione ad pœnan
Idem nempe hîc dicit Apostolus, quod ad Tit. 2. 1
ubi cùm de pietate loquutus esset, ad quam nos D
gratia salutaris erudiat, addit: expectantes il
lam beatam spem, *de qua paulo superiùs dixi*
mus. Hæc est illa corona justitiæ, hoc est, corona qu
est justitia, quam & sibi, & cæteris omnibus, qu
apparitionem Christi amant, in illa die datum ir
iden

em Paulus 2.Tim.4.8. ait. Itaq; in his Pauli ver- compendium quoddam universæ religionis Chri- anæ, & quicquid ſive ad noſtrum officium, ſive l divinam gratiam ac felicitatem noſtram per- net, continetur.

v. 6. Etenim in Chriſto Ieſu neq; circum- iſio aliquid valet, neq; præputium; ſed fides cc. *In hoc verſic: ratio affertur præcedētis. Oſten- itur enim, Chriſtianos, ex præſcripto religionis ıæ, atque adeo jure, expectare* juſticiam ſpiritu x fide, *non ex obſervatione ceremoniarum, & o- eribus Legis. Ratio prioris eſt a remotione contra- ii petita: quia in Chriſto Ieſu, hoc eſt, in Chriſti re- igione, in ratione cultus divini ab ipſo præſcripta, ihil valent iſta carnalia & externa, quæ in Mo- is diſciplina magni habentur momenti; nihil illa d juſtificationem hodie faciunt aut proſunt.* Ie- us Chriſtus *opponitur Moſi ſeu Legi; Circumci- io ſpiritui. Illius enim nomine omnia carnalia, ſeu mnes externi ritus intelligūtur, ſeu ex eo, quod de ircumciſione dicitur, etiam de cæteris judicandum ſt. Nam ſi circumciſio, quam tanta ſeveritate Lex nculcat, tanta religione coli præcipit, fuitq; a Iu- læis ſemper ſtudioſiſſimè obſervata, nullius eſt in re- igione Chriſtiana pretii aut momenti: quod pretiū eſſe poteſt cæteris ceremoniis, inter quas illa prin- cipem tenet locum?* Præputium *adjecit, vel ideo, ut tanto magis circumciſionem elevaret, quæ cum ſuo contrario, nempe præputio, hac in parte planè æquetur.*

Ratio præced: verſ.

Cæremoniæ hodie nil valent.

Circumciſio pro omnibus ceremoniis.

Præputium cur additū.

æquetur: vel ne quis ex eo, quòd circumciſio ade
elevetur, conjiciat, aliquid in præputio ei contra
rio ſitum eſſe. præſertim quia facilè homines e
contrario in contrarium prolabuntur, & dum u
num contrarium elevari vident, alteri aliquo
pondus ineſſe credunt. Quod etiam hodie uſu veni
Multi enim ſunt, qui, agnito quàm ſit vanum, c
ad religionem Chriſtianam nihil prorſus perti
nens, a carnibus & aliis cibis certis diebus abſtine
re, aliquam religionis partem in eo collocant, qui
buslibet cibis quovis tempore promiſcuè uti. Sed fi
des per charitatem efficax, *ſeu* operans. *Hi*
jam poſterius, quod ſuperiori verſiculo aſſeruera
nempe nos Chriſtianos, ex præſcripto religionis no
ſtræ, ex fide, *non ex operibus, juſticiam expectare*
potiſſimùm comprobat atque illuſtrat. dico potiſſi
mùm; quia & id, quod priùs dixerat, nempe quò
ſpiritu, *non carne eandem expectemus, aliqua ra*
tione declarat, dum fidei charitatem addit. Du
plici enim de cauſſa id facit, partim ut oſtendat
qualis ſit cultus ille ſpiritualis, quo juſticia a Chri
ſtianis quæritur, talis videlicet, qui in charitate e
jusq; operibus inprimis conſiſtat: hanc ceremonia
rum legalium eſſe loco: partim verò ideo, ut oſten
dat, ſe, cùm fidei juſtificationem adſcribit, non lo
qui de fide aliqua nuda, & bonis operibus deſtitu
ta; ſed de fide fœta bonorum operum; ſic ut nobi
mediam quandam viam inter duos ſcopulos deſi
gnet, quâ ad juſtificationem contenditur. Vnus,
ſun

Sola fides per charit. efficax hodie valet.

int perfecta opera: *alter*, nulla opera. *quorum* Erroneæ ad
le ita est arduus, ut hominibus dici possit inacces- justific: viæ.
us: hic verò descensu facilis & declivis; at qui non
n cœlum, ubi justificatio est, sed in ima tartara
ucat. Ex his igitur Apostoli verbis apparet, qua- Qualis sit
em ille fidem intelligat, cùm illi justificationem fides justifi-
simpliciter, seu nulla re alia adjecta tribuit; talem cans.
mirum, quæ charitate sit veluti animata. Cùm
nim breviùs loquitur, plura iisdem verbis comple-
ti solet: cùm loquitur fusiùs ac distinctiùs, accipit
verba strictiùs, & magis propriè, & sic pauciora iis
omprehendit. Superiori versi: cùm fidem nomina- Ea nũc cha-
vit, inclusit in ea & charitatem, & charitatis o- ritatem in se continet:
pera: nunc quia peculiarem charitatis & eius o- nunc ab ea
perum mentionem facit, eamq́; fidei effectum con- distingui-
stituit, strictiùs vocem fidei sumit. Alibi adjicit ad tur.
fidem & charitatem, spem: hîc quia spei nullam fa- sic & a spe.
cit mentionem, nomine fidei eam inclusisse censen- 1 Cor: 13. 13.
dus est. Simile quippiam in voce charitatis accide- 1 Thess: 5. 8. hîc spem continet.
re, infrà videbimus v. 22, si cum v. 14. conferatur.
Non ergo charitas & eius effecta, excludenda sunt Bona opera
à comparanda nobis justificatione. quandoquidem, justif: caus-
quod hîc Apostolus ait, nec circumcisionem, nec præ- sa media.
putium quicquam valere in Christo; sed fidem quę
per charitatem sit efficax, *id 1. Cor. 7. 19. dicit,*
circumcisionem & præputium nihil esse; sed ob-
servationem mandatorum Dei. *Et alibi cha-* 1 Ioh: 3. 14.
ritati & bonis operibus, ex fide prodeuntibus, justi- 19. 21, 22.
ficatio seu æterna salus adscribitur. imò Iacobus a- Mat: 25. 34. & seqq.
1 Pet: 4. 8.

pertè

Iac:2.14,17, & d. usq; ad fin: cap: pertè testatur, ea in comparanda nobis justificatione ita cum fide concurrere, ut fides, propriè nempe ac strictè sumta, locum corporis teneat; bona opera locum spiritûs: adeò ut, quemadmodum corpus sine spiritu est mortuum, sic fides bonis operibus vacans, sit mortua, & sic nullas habeat vires in nobis justificandis. Præterea satis apparet, Paulum hic voluisse fidem eam, quæ justificandi vim habeat, ab ea distinguere, quæ vim talem non habeat; ut quisq; ea ratione admonitus, hujusmodi fidem sibi comparet, qualis hîc describitur: non verò vanâ aliquâ fidei larvâ sibi imponat. Atqui non est consentaneum, eum discrimen istud petiisse a re, quæ ad justificationem comparandam nihil prosit, ac proinde planè sit extra fidei, cui soli justificatio ex parte nostra adscribitur, naturam. Cur enim non potiùs differentiam eßentialem ac specificam, ut vocant, exprimeret? præsertim cùm nequaquam credibile sit, illam obscuram eße, aut talem, quam etiam rudissimus quisq; non poßit cognoscere: siquidem unusquisq; hanc fidem præstare, si salutem adipisci velit, debeat. Sed deinde ex eo ipso, quòd hæc differentia fidem justificandi vim habentem, ab ea, quæ vi hac careat, distinguat; consequitur, eam saltem cum fide vera seu justificante, tanquam effectum cum caußa propria, neceßariò cohærere. Atqui neceßariò non cohæreret, nisi ipsa quoq; ad salutem consequendam eßet neceßaria, seu conditio, sine qua salutem Deus nobis da-

Charitas specifica fidei differentia.

bis da-

bis dare non vult, ac proinde etiam fidei illius, cui ſoli ex parte noſtra tribuitur juſtificatio, pars exiſteret. Etenim ne fingi quidem poteſt ulla fides, quæ neceſſariò charitatem & bona opera producat, ſi bona opera nihil ad juſtificationem conferre ſtatuantur. Inde enim fit, ut fides vera, quæ juſtificationis cauſa eſt, quoad nos, prima, bona opera neceſſariò pariat; quia ejusmodi eſt animi inductio, ac certis fundamentis nixa perſuaſio, te non aliter, niſi piè vixeris, ſempiternam vitam conſequuturum; atq; adeo pietatem vitæ, ſeu bona opera ſalutis adipiſcendæ conditionem cauſſamq; eſſe. Tolle hujusmodi ex fide ſententiam ac perſuaſionem, & ſuſtuleris ab eadem neceſſitatem bona opera pariendi. Si enim ea nihil ad ſalutem facere per ſe credis, quæ res, quæ fides te adiget ut ea neceſſariò tibi putes præſtanda, atque adeo reipſa præſtes? Qui ſalutis cauſâ piè non vivit, is nullius rei cauſâ piè neceſſariò vivet. Quocirca contradictione ſe involvunt, quicunque bonis operibus omnem juſtificationis nobis comparandæ vim adimunt, & tamen ea fidei neceſſarium conſequens eſſe ſtatuunt: vaniſſimaq; eſt illa, hac quidem in parte, diſtinctio, cùm dicunt, ſe opera non tollere, ſed operum meritum. Nam ſi tam latè meritum extendunt, ut eo nomine complectantur quamvis vim bonorum operum, quam, etiam divina gratia accedente, ad juſtificationem pariendam habeant, adeoq; nullum illis inter ſalutis

Fides neceſſariò pietatem parit, quia hæc ad ſaluti neceſſaria.

caußas relinquant locum; qui tale meritum tollit, bonorum operum necessitatem, & sic ipsa bona opera tollit. Quodsi meritum propriè sumunt, ita ut id gratiam divinam in nobis justificandis excludat; jure quidem id faciunt; sed propterea non debent bonis operibus omnem vim ad nos ex gratia Dei justificandos adimere, seu ex mediis justificationis causis ea penitus eliminare. Neq; enim omnis justificationis caußa protinus meritoria est. siquidem nec fides justificationem propriè meretur, aut gratiam Dei excludit, & tamen media salutis caußa est. Eodem ergo pacto & bona opera inter medias salutis caußas locum habere poßunt, etiamsi eorum meritum tollas. Fides *autem* per charitatem efficax, *seu* operans, *est fides quæ charitatem ex se gignit, & per eam omnis generis bona opera edit.*

Fides charitatis causa.

Fides enim strictè ac magis propriè sumta, est charitatis mater; charitas bonorum operum, quæ ad usum & utilitatem proximi diriguntur.

Charitas pro omnib: virtutibus.

Vnam tantùm pietatis partem, quæ ad proximum refertur, commemorat pro omnibus: quia hæc & latissimè patet, & maximè hominibus inculcari debet. qua de re paulò inferiùs plura v. 14.

v. 7. Currebatis pulchrè. *Postquàm explicuit Apostolus Christianæ religionis naturam ac normam, eamq; cum legalis disciplinæ norma consistere non posse docuit; nunc Galatas miratur & miseratur, quod a recto illo Christianæ religionis tramite, paßi se fuerint abduci, eaq; ratione illo-*

rum in

rum in fide inconſtantiam, quamquam molliter, tangit. Similitudinem autem ſumit ab iis, qui in ſtadio currunt; & ſignificat, Galatas non modò in rectum veritatis Evangelicæ tramitem fuiſſe deductos, ſed etiam in eo per aliquod tempus perſeveraſſe. Eſt enim quidam perſeverationis veluti curſus. pulchrè autem currit, qui non in errore, ſed in veritate conſtanter perſeverat. In hac autem perſeverantia aliquomodo continetur fidei per charitatem operantis curſus, cujus modò fecerat mentionem, qui ſanè pulcherrimus eſt. quis vos impedivit? *quis hunc veſtrum tam pulchrum curſum veluti abſcidit & abrupit?* veritati non obedire *hoc eſt, ut veritati non pergeretis obedire, eiq́; conſtanter judicium veſtrum ſubmittere. Ex his verbis apparet, quis fuerit iſte curſus, de quo in præcedentibus verbis loquutus eſt Apoſtolus. Hîc enim eius exprimitur contrarium. De voce* veritatis *dictum eſt cap. 2. v. 5, 14. quid autem* veritati non obedire *ſignificet, explicatum eſt cap. 3. v. 1.*

Priſtina Gal. fides.

ab ea defectio.

v. 8. Hæc perſuaſio non eſt ex vocante vos. *Occurrit Galatarum opinioni, qui putabant, Deo auctore ſe a priſtina ſententia diſceſſiſſe, & ſic tacitam objectionem occupat, q. d. Hæc perſuaſio, quâ factum eſt ut veritati non obſequeremini, ſeu deſertâ ſincerâ Evangelii doctrinâ, Legem ac legales ceremonias amplecteremini, non eſt, ut arbitramini, ex vocante vos, nempe Deo, hoc eſt, Deum, qui vos vocavit, autorem non habet, ſed,*

A Deo non profecta.

ut mox dicemus, impostores, seductores; ac proinde abjicienda est. Maluit autem Apostolus dicere ex vocante vos, *quàm simpliciter ex Deo. quia in hac descriptione Dei, tacita quædam ratio ejus, quod dicit Apostolus, continetur. Nam si contraria huic persuasioni persuasio est ex vocante; hæc certè ex vocante esse non poterit. Atqui contrariam ex vocante esse, facilè illis constare poterat. quandoquidem Deus, qui eos per Paulum vocaverat, Pauli doctrinam, quæ libertatem a lege & ejus ceremoniis prædicat, & solam fidem per charitatem efficacem inculcat, multis signis & miraculis confirmaverat, præsertim spiritus sancti distributione, de qua cap. 3, egimus. Per* Vocanté *autem, Deum intelligi, vel etiam Christum, quivis videt. Non additur, ad quid fuerint vocati; sed id ex aliis scripturæ locis supplendum est, ad gloriam nimirum Dei, ad regnum illud cæleste capessendum. 1. Theß. 2. 12: 1. Pet. 5. 10.*

Vocans pro Deo.

Vnde Gal: defectio.

v. 9. Parum fermenti. *Hîc causam indicat, unde persuasio ista fuerit profecta; nempe à paucis quibusdam seductoribus. quasi dicat: non à Deo fuit profecta ista persuasio, sed à paucis seductoribus, qui instar fermenti fuerunt, quo, licet id exiguum sit, magna tamen maßa fermentari solet. Quæ vitiosa sunt, facilè a paucis ad plures dimanant. Videtur autem illis tacitè imprudentiam objicere, quòd sibi non caverint ab istis hominibus à quibus corrumpi facilè poßent. Nonnulli interpretes*

Prava facilè inficiunt plures.

Imprudentia Gal:

pretes cenſent, occupari hîc tacitam quandam objectionem. Potuiſſe enim illos dicere: Quid eſt, cur tantopere ſententiam eam, quam ſumus amplexi, exagites, quaſi de univerſo Chriſtianiſmo noſtro actum ſit, aut univerſum Iudaiſmum nos ſimus amplexi; cùm non niſi unam atq; alteram eius partem receperimus: vel, cur nos omnes ita generatim accuſas, cùm non niſi pauci ſententias illas ſint amplexi? Reſpondere Apoſtolum, non eſſe id parvi pendendum. Modicum fermenti facilè poſſe univerſam maſſam fermentare: hoc eſt, vel paucos illos errores, poſſe univerſum illorum Chriſtianiſmum inficere, & ipſos ex Chriſtianis Iudæos facere: vel paucos illos, qui eo errore ſint infecti, facilè etiam alios inficere poſſe: nec immeritò eos omnes accuſari, qui illos inter ſe tolerent. Eandem autem ſententiam proverbialem habes 1. Cor. 5. 6. ubi Apoſtolus monet, ut inceſtum illum ab Eccleſiæ communione ſegregent, ne ſuo exemplo alios corrumpat: quod idem in cæteris quoq; vitioſis hominibus obſervandum monet.

v. 10. Ego confido in vos. *Mollit iterum ſuam orationem & ſtylum. vocem enim ſubinde mutat: nunc in eos acriùs invehitur; nunc eos iterum blandiùs alloquitur. Itaq; his verbis ſignificat, ſe nihilominùs benè de iis ſperare. ut potè hominibus ſinceris, & veri amatoribus, quiq; non animi aliquâ malitiâ veritatem deſeruerint: ſed ab aliis decepti & circumventi, in errorem abducti fuerint,* Paulus benè de Galatis ſperat. ob Galatarum candorem;

 rint,

rint. In vos, *id est, de vobis. Eam habeo de vobis spem ac fiduciam. Ideo autem videtur dicere maluisse* in vos, *quàm simpliciter de vobis: quia hæc de iis fiducia nitebatur aliqua re, quæ ipsis Galatis inerat, hoc est, eorum sinceritate & candore.* in

& Christi opem.

Domino, *quasi dicat, accedente ope & auxilio Domini. Itaque non solis Galatis, eorumq; probitati, religioni, ac candori confidebat: sed multò magis Domino, qui illis, ut ad meliorem redirent sententiam, opem esset laturus.* quòd nihil aliud facietis, *nempe præter id, quod antea, quàm a seductoribus illis fuißetis decepti, fecistis, cùm nimirum pulchrè curreretis: nihil facietis præter id, quod a Deo, per me vos vocante, didicistis.* Qui verò vos

Minatur seductoribus.

turbat, portabit judicium. *quasi dicat, de vobis quidem spem bonam habeo: sed illi, qui vos turbant, pœnas improbitatis suæ dabunt.* portabit ju-

Iudicium pro *pœna*.

dicium, *id est, pœnam, quæ judicii de homine nocente & sententiæ damnatoriæ effectus est. Nam κρῖμα videtur in hoc & similibus locis positum esse pro κατάκριμα, id est, condemnatione per Hebraismum simplicis pro composito; etiamsi interdum κατάκριμα aliquid denotet graviùs, quàm κρῖμα, nempe sempiternum supplicium, ut 1. Cor. 11, 32, quem confer etiam cum præced. 29, & d. quia vox, quæ propriè denotat genus, κατ' ἐξοχὴν de certa specie sumitur.* quisquis fuerit, *quasi di-*

Nemo seductorum effugiet.

cat, cujuscunq; tandē sit auctoritatis atq; existimationis.

tionis, pœnam non effugiet. Apparet, aliquos inter illos seductores, magni cæteroqui fuiße nominis, & fortaße magnæ sanctitatis opinione tumuiße, adeo ut impunitatem sibi jure polliceri poße viderentur.

v. 11. Ego verò si adhuc circumcisionem prædico. *Vel verbum* prædico, *non de ipso facto, sed de jure sumendum est, q. d. si circumcisionem adhuc prædicare debeo, seu prædicare deberem, quemadmodum vestrorum doctorum fert sententia: quid caußæ est, cur ego persecutionem hucusq; sustineam? Nihil certè. Stultissimè agerem, qui me tot afflictionib:, quæ a Iudæis, aut, Iudæorum instinctu, a Gentibus mihi imminent, objicerem. At quis me adeo stultum putet, qui temerè ac sine ulla justa caußa, me tantis malis objiciam? Quare apparet, me non debere ampliùs circumcisionem prædicare. Vel, inquam, ita sumendum est verbum* prædico, *vel si simpliciter de prædicandi actu sumatur, dicendum est, Apostolum hic diluere velle calumniam quandam, qua traduceretur, ac si circumcisionem alibi doceret. Fieri enim potuit, ut isti Iudaizantes, & veritatis Evangelicæ corruptores, quò autoritatem Pauli enervarent, talia de illo spargerent, ac si ille sibi minimè constaret, & pro locorum, hominum, ac temporum varietate, varius & ipse in doctrina sua eßet: alibi circumcisionem & Legem oppugnaret, alibi urgeret. Quanquam aliqui, non tam ut Pauli auctoritatem, cuius majus eße*

Prior verborum explicatio.

Posterior.

jus eſſe pondus apud Galatas viderent, quàm ut elevari poſſet, labefactarent, quàm ut eâ ad ſuum inſtitutum abuterentur, tale quidpiam de ipſo potuerunt jactare, & affirmare, eum ab initio iis, quos ex Gentibus ad Chriſtum traduceret, Legem Moſaicam non imponere, ne eos a Chriſtiana religione protinus abſterreat: ſed iis, qui jugo ſuaviori levioriq́; paululum jam aſſveviſſēt, hoc etiam, quod aliquanto durius eſſet, imponere, aut ut imponatur curare. Hanc ergo calumniam hoc loco diluit Apoſtolus, argumento ſumto à perſecutione, quam ubiq; patiebatur. patiebatur autem ut plurimùm a Iudæis: qui, ſi ipſi non poterant Paulum vexare, Gentiles incitabant. Hoc autem tantum Iudæorum in Paulum odium unde erat, niſi quòd eum apoſtaſiam a Lege docere crederent? quemadmodum etiam legimus in Actis. Ergò ſi circumciſionem, ſi Legem urſiſſet & propugnaſſet, vix ullus perſecutioni locus ſuiſſet relictus. Iudæi tum temporis jam ferre didicerant Chriſtianos, modò Legem cæteroquin obſervarent: cùm tot Chriſtianorum millia Hieroſolymis perpetuò verſarentur. Inter Gentes autem paſſim, atq; adeo in toto Romano imperio, Judaica religio ferebatur, & liberè docebatur; nec adeo periculoſum erat, proſelytum vel facere vel fieri. Quare ſi Paulus Legem cum Chriſti doctrina conjunxiſſet, facilè eum, tanquam Legis promotorem, & Iudæi tuliſſent, & Gentes: imò gaviſi fuiſſent Iudæi, eſſe, qui tanto ſtudio Gentes ad Legis

Paulus ideo afflictus, quòd Legē non prædicaret.

Act:21. 21, 28.

diſcipli-

isciplinam adducere conaretur. Hinc inf. c. 6.12. ocet Paulus, Iudaizantes illos ideo circumcisio-em urgere, ne cruce Christi urgeantur ipsi. Cir-umcisio h. l. pro universa Legis disciplina, cuius e-at teßera, ut v. 3. vidimus, sumitur. Ait autem postolus, si circumcisionem adhuc *prædico, ut o-endat, se eam antea prædicaße, nimirum cùm dhuc Pharisæus eßet, & Legis zelo flagraret: quo anè tempore non patiebatur, sed inferebat perse-uutionem. Neq; obstat verbum* κηρύσσειν, *quod on satis videtur convenire Paulo, habita ratione jus temporis, cùm adhuc Pharisæus eßet; siquidem um non videtur circumcisionem prædicaße, sed antùm simpliciter ursiße. Notandum enim est, sæ-e accidere, ut cùm uno verbo duplicem rem, ob uandam utriusq; inter se comparationem, signifi-are & exprimere volumus; uni hoc verbum pro-riè aptemus, alteri impropriè, & tantùm pro-ter alteram, dummodo aliqua sit inter ipsas con-enientia. Quare cùm Apostolus respectu ejus tem-oris, quo præco Evangelii erat factus, propriè præ-licarit; etiam illius temporis ratione, quod ante-essit, cùm Legem urgeret, prædicationem sibi tri-uit; sed ita, ut non idem, quod antè, prædicare se licat. Nisi malis subaudire verbum cognatæ signi-icationis: quasi dicat, Si adhuc circumcisionem rædicarem, quemadmodum eam olim, cùm ad-uc Pharisæus eßem, ursi. quemadmodum fieri vi-*

Circumcisio pro disciplina Legali.

Paulus antea Legem prædicavit.

Idem verbũ diversimodè eodẽ loco sumitur.

Verba cognatæ signific: interdũ subaudiũtur.

detur Rom.4.4. 1. Cor.3.2: & 14. v. 34. In primo enim loco pro imputandi *voce, in posteriori membro, subaudiri debet vox* dandi *vel* tribuendi: *in secundo verò, pro verbo* potandi, *vox* alendi: *in tertio deniq, pro* permissum est, *vox* jubendi. *Vel similiter in his locis statuendum est, verba ista utrique parti accommodanda esse: alteri quidem propriè, alteri impropriè; ut paulò antè dictum est. Beza ut hanc difficultatem evitaret, pro ἔτι hoc loco, non* adhuc, *sed* etiam *posuit, quod & Piscator fecit.* Igitur abolitū est scandalū crucis. *Circumcisionis prædicatio tollit persecutionē: persecutione autem sublatâ, scandalum crucis tollitur; quod Deus noluit tolli, ut homines improbi & insinceri habeant, in quod impingant.* Scandalum crucis, *per genitivum speciei, est scandalum quod est crux, hoc est, persecutio: vel scandalum, quod a cruce proficiscitur; ut sit genitivus causæ efficientis. Nullum enim majus scandalum Iudæis erat, quàm tum Christi ipsius, tum omnium Christi discipulorum crux. Hoc erat, quod eos maximè à Christo & eius discipulis absterrebat, & abstrahebat. Ideo autem crucis nomine usus est, quo supplicium maximè infame significatur; quia hoc supplicio affectus fuit Christus, Christianorum Rex & caput, qui exemplo suo docuit, hanc fore Christianorum omnium communem sortem, ut Regem suum imitentur, & per varias calamitates in Regnum*

Scandalum crucis.

Crux Christianorum propria.

gnum illud cœleste ingrediantur. Christus crucem subiens nos omnes subjecit cruci, & afflictionum viam suis afflictionibus veluti dedicavit ac consecravit. Neq; enim convenit meliorem esse servorum conditionem, quàm Domini & Regis. Qua de caußa dixit: qui vult me sequi, *seu meus fieri discipulus,* abneget seipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me. *Vnde consequitur, non ita esse comparatam Christi doctrinam ac religionem, ut crucem, & quod inde nascitur scandalum tollat, sed potiùs ut pariat, ac secum trahat. At si circumcisionis prædicatio vigere in Ecclesia Christi debuißet, jam olim, ut vidimus, maxima saltem ex parte ceßaßet persequutio, seu crucis scandalum. Quòd si quis hîc de ipsius tantùm Christi cruce seu morte agi putet; dicendum erit, eatenus sublatum iri scandalum crucis Christi, si circumcisio prædicaretur, quatenus non ampliùs ex Christi morte cruenta & ignominiosa, quam in cruce subiit, abolitio Legis & ceremoniarum peteretur. Non enim dubium esse videtur, quin Iudæis Christi crux scandalum præbuerit, quòd nova religione per eam stabilita, Legem aboleviße videretur; quam mortis Christi vim Paulus sæpe ursit.*

Mat:16.24. Luc:9.23. 14.27.

v. 12. Vtinam & abscindantur qui vos inquietant. *Antea prædixerat turbatoribus istis pœnam & divinum supplicium; nunc rei indignitate magis magisq; permotus, & Galatarum vicem do-*

Paulus abscindi seductores optat

cem dolens, qui tantum bonum istorum hominum fraude perdiderant, optat, ut etiam, si Galatæ sanari aliter nequeant, abscindantur penitùs & recidantur isti. Putat Beza, Paulum occasione circumcisionis, usum fuisse hoc verbo abscindendi, quasi convenientem peccato pœnam illis imprecari vellet, ut quemadmodùm illi Galatas circumcidi curarent, ipsi quoq; abscinderetur. Sed longiùs adhuc in ista allusione progressi, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus, Chrysostomus, Theophylactus, & alii, in eas devenerunt ineptias, ut eas memorare pigeat, quas apud interpretes vide, si libet. Quid autem per abscißionem istam intelligemus? Duplicem abscissionem intelligere poßumus. primùm separationem ab Ecclesiæ corpore seu communione: quemadmodum incestuosum illum jubet ex Ecclesia tolli, hoc est, ab ea sejungi & separari; & alibi hæreticum hominem vitandum præcipit. Cui sensui id obstare videtur, quòd Apostolus non præcipiat istud fieri, sed tantùm optet. Sed responderi fortaße potest, ideo id Apostolum facere, quòd auctoritas ejus inter Galatas labefactata per impostores istos fuerit; horum autem, quos ejectos cupit, auctoritas valde creverit. Itaq; id potiùs agit, ut Galatas ad veritatem reducat, & errores istorum ac imposturas detegat: quibus detectis, & a Galatis animadversis, hoc suo voto monere eos tacitè potuit, quid cum impostoribus iis, si resipiscere nolint, agere debeant: nempe ut eos tanquam fermentum,

vide Cornel: Corn: Iesuit: & Erasm. & Bezam.

Quænam illa abscissio.

1. sententia.

1 Cor: 5. 2. 12.

Tit: 3. 10.

nentum, ejiciant, & veluti putrida membra ab-ſcindant. Deinde per abſciſsionem iſtam, è medio ſublationem intelligere poſsumus; eo præſuppoſito, quòd corrigi nolint. Nam quis dubitat maluiſſe Apoſtolum eos corrigi quàm tolli? Rurſus ſi corrigi nolint, quis non videt, optare potuiſſe Paulũ, paucos aliquot impoſtores tolli potiùs à Deo, quàm totam Eccleſiã ab iis ſeduci & miſerè turbari? Neq; verò, ſi Paulo licuit mortem iſtorum optare, idcirò aliis etiam, ut iis, quos hæreticos & Eccleſiæ turbatores ducunt, imprecentur, protinus licebit, nedum ut cuiquã propterea gladium in eos ſtringere liceat. Nam quod ad prius attinet, cuinam tanta ineſt ſapientia, quanta inerat Paulo, qui Spiritus ſancti ope, quo fuit repletus, ſcire poterat, quis eſſet qui errores ſpargeret, qui Eccleſiam turbaret, qui præfractè id faceret, & cujus pœnitentia vel eſſet, vel non eſſet ſperanda. Adde quòd verendum ſit, ne affectu etiam Paulo minimè ſimus ſimiles, nec tam gloriæ divinæ zelo, & alienæ ſalutis amore ducamur, quod procul omni dubio ab Apoſtolo factum eſt, quàm iræ & odio indulgeamus. Denique, non ſimpliciter & ſine conditione, ut vidimus, abſcindi iſtos optabat Paulus, ſed reſipiſcere eos malebat, ideoq; ipſum rei exitum divino arbitrio permittebat, & ab eo votum ſuum pendere volebat. Eædem porrò cauſſæ faciunt, cur multò minùs rem ferro gerere fas ſit, ipſis etiam Magiſtratibus. Qui mortẽ alicui à Deo optat, adhuc rem divinæ committit

2. ſententia.

Hoc Apoſtoli factum non facile imitãdum.

mittit voluntati, an mori, an vivere eum potiùs malit: at qui ad cædem progreditur, jam quid facto sit opus, planè definivit. quid, quòd optare quædam fas sit, quorum tamen faciendorum jus potestatemq; nullam habeamus. Non ergo, si Paulo hæreticis imprecari licuit, propterea eos occidere Magistratui licebit. Non concessit enim Deus hanc Magistratui potestatem, qua profectò eum, non tam in hæreticos nocentes, quàm in veros & insontes Christianos, armasset. Cùm quantò quisque minùs est Christianus, tantò ferè faciliùs alterum pro hæretico damnare soleat: & pauci sint homines potentes, qui religionem Christi, præsertim sinceram, amplectantur. Et etiamsi tandem ab aliis erroribus sint liberi, inter res tamen ad salutem necessarias, & non necessarias accuratè distinguere paucissimi nôrunt, quod hîc fieri oportet. Cùm alioquin, si plura ad salutem necessara crediderìs, quàm revera sint, eum etiam pro hæretico sis habiturus, qui tamen revera non sit: utpote qui in re ea, quam tu ad salutem necessariam esse falsò existimas, erret. unde consequitur, si Magistratus officium esse putes, hæreticos morte plectere, ut omninò statuas, te eum tanquam hæreticum occidere debere. At quàm facilè fieri potest, ut in ipsa quoque sententia, per se considerata, tu potiùs erres quàm ille? Pauci omninò Christiani sunt tales, qui non ea solùm, quæ ad salutem sint necessaria, sed etiam quæ sufficiant, sciant. Multò autem minùs cre-

Magistratui non licet hæreticos occidere.

ùs credibile eſt, homines potentes potiſsimùm, uibus tam difficilis eſt in cœlum aditus, aliis plerumque rebus quàm religionis curâ occupatos, rectè hac de re judicaturos. Aliorum autem arbitrio rem tantam committere, non debent, ne fortè crudelitatis alienæ miniſtri fiant, quanquam dum eos, quibus de hæreticis judicandi poteſtatem concedunt, in doctrina ſequuntur duces, eo ipſo, ſuo quoque nituntur judicio. Alia eſt ratio cæterorum criminum, quæ ipſa communis ratio damnat, & quæ ipſe nocens damnare cogitur; vel ſaltem, ſi ſint contra poſitivam aliquam legem, quæ nihil inhoneſti jubeat, commiſsa, excuſare non poteſt, ſi ſciens prudens ea perpetravit; cùm ſalvâ conſcientiâ potuerit, imò debuerit eam legem ſervare. De hujusmodi criminibus Magiſtratus rectè judicare, & poteſt & ſolet, utut tandem ipſe non ſit à crimine immunis. At de erroribus quomodo rectè judicare poteſt, qui ipſe erret? In religionis negotio, errores plerumq́; magis hominibus iisq́; potentibus arridēt, quàm veritas. Documentum ejus rei eſt, quòd Chriſtianæ veritatis profeſsores, & ab ipſo initio diras perſecutiones ſuſtinuerint, etiam ab iis, qui, dum Chriſtianos occidebant, putabant ſe, ut Chriſtus ait, cultum offerre Deo; & quòd in ſ. literis teſtatiſſimũ ſit, crucem ac perſecutionem, ad ipſorum Ducis exemplum, perpetuò eos comitaturam. Pater ille familias, zizaniorum evulſionem, tritico perniciofam eſſe judicavit, & idcircò ſervos ſuos cohibuit,

Alia crimina cur puniri poſſit.

buit, ne ei ante meßem incumberent: num verò tritico imperaße censendus erit, ut zizania longè uberiùs ac feraciùs provenientia velleret, ea nimirum quæ tritici nomen sibi vindicant, & tritico zizaniorum nomen imponunt? Præterea quid iniquius est, quàm conscientiæ causâ quempiam vexari? Nam conscientiâ & veritatis opinione, plerosq; saltem eorum duci neceße est, qui vitam etiā professioni suæ impendunt. Quid item stultius est, quàm externa vi animum hominis velle cogere? aut si id non speres, quid immanius, quàm aliquem tormentis ad simulationem & mendacia, quæ miser impia & blasphema ducat, adigere? Denique quid indignius, quàm, aut veritatis profeßores occidere, aut hæreticis martyrū gloriam concedere, & tanto argumento errores armare, quanto vix majus, quo sese commendet, divina nunc invenit veritas? Æquum ergo fuit, ut Deus nulli Magistratui potestatem hæreticos damnandi, & morte plectendi daret: sed suo illos judicio & tribunali reservaret. qui vos turbant. *qui vos in veritate conquiescere non patiuntur, sed animos vestros falsis etiam rumusculis, ut dictum est, de me sparsis turbant: vel etiam, qui motus ac turbas inter vos excitant contentionum & rixarum.*

Conclusio quædam superiorum.

v. 15. Vos enim super libertate vocati estis fratres. *His verbis concludit Apostolus superiorem tractationem & disputationem, de Christianorum libertate, & a Lege immunitate. concludit*

autem,

utem, præcedentis dicti rationem afferens. quasi
icat: propterea istos turbatores abscindi etiam, si
liter fieri nequeat, velim, quia vos ingenti bono,
l est libertate, spoliatum eunt. ἐπ' ἐλευθερίᾳ, Christiani ad libertatem vocati.
l est, ad libertatem, ut in epistola 1. ad Thess. cap.
.7. non vocavit vos Deus, ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, id est,
d impuritatem. Vel, quod ferè eòdem recidit, hac
hrasi significatur conditio vocationis nostræ. quasi
icat: Vos enim ea conditione vocati estis a Deo
nempe ad vitam sempiternam) ut liberi sitis, &
servitute Legali immunes. Quæ autem sit ista li-
ertas, superiùs, præsertim ab initio hujus capitis,
ictum est. Hoc posteriori sensu vox vocandi abso- Vocare.
utè poneretur, & tacitè tantùm subaudiretur isti-
s vocationis finis, quemadmodum suprà v. 8. vidi-
nus. Tantùm ne libertatem in occasionem Tertia tractationis principalis pars.
arni. Hîc jam transit ad eam epistolæ partem,
uam in hortandis ad Christianam pietatem Ga-
atis transigit, occasione istius libertatis, in quam Hortatur
per Christum asserti & vindicati sint. Iubet ergo ad pietatē.
os hac libertate uti, sed non abuti. abutitur au-
em libertate, qui ex ea occasionem sumere patitur Libertatis Christianæ abusus
arnem suam, ut pro libitu suo agat. Iam verò pro
luplici istius libertatis parte, duplex ex ea licentia duplex.
ut petulantia carnis, nisi caveamus, consequi po-
est. primò, cùm audimus, Deum nolle ex Legis se- 1. in illicitis per se.
veritate nobiscum agere, quæ ob quemvis peccati
ctum homines maledictioni subjiciebat; facilè
hinc caro arripit occasionem, ut nunc hos, nunc il-

2. in liberis. *los peccati actus patret. deinde cùm audimus, nos esse præceptis illis ceremonialibus planè solutos; hinc quoq; caro occasionem sumit, ut sibi tantùm indulgeat, nec ullam habeat rationem aliorum, qui, si nostra libertate utamur, offendi possunt. Hoc ergò ne fiat, monet Apostolus, neve libertatem nostram in licentiam vertamus: sed ita liberi simus, ut carnem semper sub servitute detineamus. Talis est nostra libertas, quæ servitute quadam sit temperata; & servitus vicissim libertate. Hinc Paulus*

1 Cor. 7. 22. *servum vocatum in Christo, libertate donatum seu manumissum esse; & vicissim liberum in Christo vocatum, servum Christi esse docet. Petrus etiam monet 1. epist. cap. 2. 16. Ne libertatem nostram Christianam malitiæ prætexamus, sed nos geramus, ut servis Dei convenit, utut cæteroqui simus liberi. Est autem in verbis Apostoli,* tantùm ne

Ellipsis. libertatem in occasionem carni, *ellipsis, & subaudiri debet verbum aliquod, v. c.* præbete *vel* convertite: *seu mavis, tantùm* cavete, *ne libertatem* convertatis *in occasionem carni, ita ut, quod illa cupit, faciatis. Quomodo autem sit hæc libertas circumscribenda, & quibus veluti limitibus castiganda, ne in licentiam & petulantiam degeneret, in sequentibus ostendit: & primò vult, ut libertati charitatem erga proximum adjungamus. charitas enim optimè libertatem istam temperabit.*

Libertas charitate temperãda. Sed per charitatem servite alii aliis. *Etsi liberi estis, tamen servite alii aliis; estote alii aliorum*

liorum servi. Sed quia hujus servitutis causa est haritas; propterea hæc servitus non est coacta, sed oluntaria, & mirè suavis. Nihil quidem charita- e imperiosius: sed etiam nullum, quàm charitatis nperium, suavius. Videtur autem his verbis id vel otissimùm inculcare, ne intempestivo libertatis ostræ usu aliis scandalo simus: sed ita nos in ea ge- amus, ac si aliorum servi & mancipia essemus: uemadmodum de seipso loquitur Apostolus 1. Cor. . 19. Liber cùm sim ab omnibus, omnium me ipsum ervum feci, ut plures lucrifaciam. &c. Vide e- iam Rom. 14. v. 15. & 1 Cor 8. 1, & d. quanquam ervitus ista ad omnis generis officia ex charitate rofluentia extendi debet; excluditq; omnes rixas c contentiones, quæ ei v. 15. opponuntur. ἀλλήλοις, ult ut servitus illa sit mutua.

Christiani sibi mutuò servire debent.

v. 14. Lex enim omnis in uno sermone mpletur. His verbis ratio redditur adhortatio- is præcedentis, qua jusserat, ut per charitatem a- ii aliis serviamus; quia hoc pacto universam Le- em simus impleturi; qui fructus charitatis, est lon- è maximus. Potest autem Legis nomen hoc loco, vel de ea tantùm Legis parte sumi, quæ ad proxi- mum spectat; quemadmodum indicare videntur verba, quæ subjicit: Diliges proximum tuum sicut teipsum; quæ propriè sunt compendium se- cundæ, ut vocant, Legis tabulæ, seu omnium mo- ralium præceptorum ad proximum spectantium, quorum major est numerus: Vel de tota Lege, qua-

Ratio adhortationis ad charitatem.

Legis significatio strictior.

laxior.

tenus ea etiam sub novo fœdere locum habet, h. e. de tota Lege morali. Nametsi apertè hîc tantùm commemoretur charitas erga proximum; tamen in ea tacitè quodammodo continetur charitas in
1 Ioh:5.2. *Deum, sine qua proximus ita, ut oportet, diligi non potest. In charitate autem erga Deum, reliqua moralia Legis præcepta continentur. Et hæc quidem sententia Apostoli scopo admodum est accommodata, & magis ferit adversariorum sententiam, eorumq; objectionem excludit. Possent enim illi dicere: Etiamsi charitate ducti alii aliis serviamus, Legi tamen divinæ, nisi ceremonias addamus, non satisfiet. Respondet Apostolus, toti Legi, si charitas exerceatur, abundè satisfactum iri, ita ut pro transgressore legis nemo haberi queat, quicunq; charitati operam dederit, sed potiùs pro Legis observatore.* Omnis lex, *id est, tota Lex, nempe, ut diximus, moralis; vel nominatim ea, quæ ad proximum spectat, quæ longè latiùs patet; quâq; observatâ, illa quæ Deum respicit, non potest non observari. Nam quod attinet ad Legem ceremonialem, hæc non ampliùs legis nomine censeri debet: quandoquidem veritate & gratia advenien-*

Lex tota, charitate impletur.

Omnis pro Totus.

Ioh:1.17. *te, omnia illa ex Lege evanuerunt, quæcunq; veritati vel gratiæ sunt contraria. Veritati inprimis adversantur ceremoniæ, quæ sunt umbrarum instar: Gratiæ autem, rigor ille & severitas Legis.*
Rom:13.9. In uno sermone impletur. *In epistola ad Romanos di-*

ns dixit, in uno sermone ἀνακεφαλαιοῦται,
e est, in summam & compendium redigitur. hîc
enior est sensus, sed sermo æquè brevis: & perin-
e est, ac si diceret, Tota lex unius sermonis imple-
one impletur; seu, uno sermone impleto, tota
ex impletur. hoc autem ideò fit, quòd in hoc uno
rmone totius Legis summa & compendium conti-
atur. Quis autem est iste sermo? Diliges pro-
mum tuum sicut teipsum. *Proximus, si vim* Proximus propriè amicus.
ebrææ vocis, quæ illi respondet, spectes, amicum,
cium, aliquo necessitudinis vinculo mihi jun-
um significat, & quanto est conjunctior, tanto
agis. Hinc sub Lege Iudæus Iudæo soli propriè Sub Lege idem cũ populari.
ensebatur proximus, propter commune sangui-
is, adde & religionis vinculum. Vnde in eo Le-
it. loco, unde hæc verba desumta sunt, pro eodem
umuntur, proximus tuus, frater tuus, filius
opuli tui. *confer inter se v. 16, 17, 18, cap. 19. di-*
ti libri. Verùm quia inter omnes homines est com- Sub Evang. quivis homo,
une aliquod naturæ & sanguinis vinculum; &
ræterea discrimen illud Iudæorum & Gentium,
uod olim fuit ratione fœderis & religionis, hodie
ei voluntate ac consilio sublatum est; ideo etiam
amaritanus Iudæo, ut ex parabola Luc. 10. constat,
& contrà hic illi, h. e. quivis cuivis, proximus est,
ræsertim si amico sit in eum animo, vel saltem præsertim amicus.
on inimico, (diximus enim id nomen propriè a-
micum significare, unde inimico opponitur Matth.

 5. 43.

maximè Christianus.

5. 43, 44:) *sed maximè Christianus Christiano* proximus *est; cùm sit ejusdem corporis membrum eodemq́ cœlesti Patre genitus. Vnde* κατ' ἐξοχὴν *Christiani nobis dicuntur proximi* Eph. 4. 25. *Iam quod ad præsentem locum attinet; facilè ex dictis intelligitur, Mosen olim propriè intellexiße* proximi *nomine ejusdem gentis hominem: sed si, ut hîc fieri oportet, dictum hoc secundùm* Evangelicū *sensum interpretemur, de quovis homine sumi debet: ita ut omnem hominem, quemcunq́ poßumus, omni genere officiorum, oblata occasione juvare debeamus, etiamsi sit inimicus: multò autem magis, si inimicus non fuerit: adhuc magis si amicus: omnium maximè, si Christianus.* Sicut teipsum. *Hæc est amoris in proximum mensura, amor quo nos ipsos, & nostra commoda complectimur. Itaq́ hoc à nobis postulatur, ut inter amorem, quo nos ipsos prosequimur, & quo proximum complecti debemus, sit justa quædā proportio ac convenientia, etiamsi omnimoda æqualitas absit. particula enim* sicut *non semel hoc modo accipitur, ut sup. cap. 4. v. 14. Convenientia autem ac proportio ista in eo consistit, ut ea præstemus aliis, quæ nos ipsi, si eodem eßemus loco ac conditione, nobis ab aliis præstari non immeritò cuperemus. Ita enim nobis ipse Christus hoc præceptum explicuit, Mat. 12. 7. cùm inquit:* Omnia quæcunque volueritis ut faciant vobis homines, sic & vos facite illis. Hæc enim est

Accommodatio dictorū ad locū præsentem.

Amor erga teipsum mensura amoris in proximum.

Sicut non semper æqualitatem denotāt.

Lex &

Lex & prophetæ. *Porrò charitatis hujus ratio latissimè sub Evangelio extenditur: sub Lege verò angustiùs patebat. Intelligendum enim est hoc præceptum accommodatè ad præcepta specialia, quibus officia charitatis erga proximum exercendæ præscribuntur, quæ multo angustiùs patent sub Lege, quàm sub Evangelio. quod vel ex ipsa charitatis descriptione quæ 1. Cor. 13, extat, si conferatur cum præceptis Mosaicis, facilè cuivis apparere potest. Hujus autem amoris fastigium est pro fratribus animam ponere; quod Christus, præceptum novum, præceptum suum vocat. Ioh. 13. 34. & 15. v. 12. 13,*

Charitas Evangelica perfectior Legali.

1 Ioh. 3 16.

v. 15. Si verò alii alios mordetis & comeditis. *A contrario illustrat illud præceptum, ut per charitatem alii aliis serviant. q. d. servite alii aliis per charitatem: non verò vos invicem mordete & comedite. Nam si loco charitatis, mutuis odiis flagrabitis, & vos invicem mordebitis, ac comedetis; videte ne ab invicem consumamini. Apparet tum ex his, tum ex ultimis hujus cap. verbis, laboraße istis vitiis Ecclesias Galaticas, & hinc factum eße, ut Apostolus in moderatione libertatis, primò omnium illis charitatem inculcaret, ejusq; finibus ac terminis libertatem includeret. Mordere, similitudine sumta à canibus, est alicui dolorem aliquem & injuriam inferre, eum lædere, quod solet fieri in rixis & contentionibus. alii enim alios*

Illustratio rei a cōtrario.

Contentiones perniciosæ.

iis laborarunt Galatæ.

Mordere.

conviciis & contumeliis impetunt ac proscindunt:
Arrodere. comeditis, κατεσθίετε: *arroditis, carpitis; amplius quippiam est, quàm mordere. Mordet, qui dentem imprimit, etiamsi nihil à corpore avellat* κατεσθίει, *qui partem decerpit & avellit a corpore. hoc fit cùm alter alterius famam & existimationem imminuit. Similitudo enim transferenda est a corpore ad animum.* Videte ne ab invicem consumamini. *Horum verborum non is est sensus, ut significet Apostolus, eos, licet se invicem mordere & comedere pergant, nihilominus dispicere debere, ne ab invicem consumantur: sed potiùs, quia alii alios hoc pacto consumturi sint, ideo a rixis & contentionibus prorsus absistant.* Ita enim *loqui solemus, cùm quempiam a re perniciosa dehortamur; non ut significemus, fieri posse ut damnum illud ex re ista non consequatur; & sic tacitè concedamus, ut is rem illam aggrediatur, aut in ea pergat, dummodo caveat, ne damnum illud ex ea consequatur: sed contrà potiùs, ut indicemus, damnum illud omnino ex ea consequuturum; & frustra eum, si rem illam aggrediatur, aut in ea pergat, incommodo illi obviam iturum. quare si id evitare cupiat, rem quoq; istam esse vitandam.*
Contentiones, fideliũ pernicies: ἀναλωθῆτε, consumamini. *hoc & de singulis seorsim intelligi potest, & de omnibus simul junctis, seu habita ratione totarum* Ecclesiarum. *de singu-*
tum singulorum. *lis quidem ita, quasi dicat Apostolus: Videte, ne i-*

stius-

ſtiusmodi rixis & inſectationibus alii alios, quod ad ſalutem attinet, (de hac enim magis videtur loqui Apoſtolus, quàm de rebus ad carnem pertinentibus,) conficiatis, ſeu ſalutem alii aliis eripiatis. Etſi enim, dum ego cum altero contentiones exerceo, mihi ipſi ſalutem primò eripiam: eripio tamen & alteri eatenus, quatenus illum quoq; ad rixas provoco, & animum ipſius exacerbo: quo pacto is, qui ſcandalum alteri præbet, eum etiam perdere dicitur, Rom. 14. v. 15. 1. Cor. 8. 11. De totis autem Eccleſiis ita poteſt accipi, ac ſi diceret Apoſtolus: Cavete ne Eccleſiæ veſtræ diſſipentur. Nam ut ipſe Chriſtus ait, cùm regnum, aut etiam domus ſecum ipſa diſſidet, eam cadere neceſſe eſt. Iam verò diſſipatis Eccleſiis, ſingulorum etiam ſalutem periclitari neceſſe eſt. Cùm enim homines non conveniunt, verbum Dei non audiunt, a paſtoribus non gubernantur, ſuæ ſaluti mutuò non conſulunt, quid aliud ex his conſequitur, quàm ut homines deſerta veritate aut vitæ pietate, ad priſtinos errores ac mores revertantur? tum omnia ſimul.

V. 16. Dico autem ſpiritu ambulate. *Aliam rationem paulò generaliorem, & quæ priorem iſtam complectatur, proponit, qua libertas reſtringi debeat, ne in licentiam & petulantiam abeat.* Dico autem. *quaſi dicat: dum charitatem vobis tantopere inculco, huc tendo, huc ſpecto, id volo dicere, ut* ſpiritu ambuletis: *qua in re conſiſtit univerſæ pietatis Chriſtianæ ſumma, & quod* Generalior libertatem moderandi ratio. Spiritu ambulandum.

qui facit, nunquam libertate Christiana abutetur. Ambulare, est vitæ actiones obire. Spiritu autem ambulare, est spiritus ductum & impulsum in omnibus vitæ actionibus sequi, eiq; se planè gubernandum tradere. Per spiritum autem intelligitur vis & efficacia divina, quæ omnibus Christianis inest, iisq; & animum & robur indit ad vitæ pietatem colendam. Ea verò partim in divino illo Spiritus Sancti dono consistit; partim ex Christi doctrina ab hominibus percepta & recepta manat: qua de re in epist. ad Rom. cap. 8. Ita Apostolus Christianorum hominum officium descripsit, ut simul indicaret causam, quæ efficiat, ut & velint, & possint officium facere, atq; ita omni excusationi locū præcluderet. Hæc autem causa, est spiritus.

Ambulare quid.

Spiritus quid h. l.

Is caussa pietatis.

Et cupiditatem carnis nō perficietis. οὐ μὴ τελέσητε. Hæc verba per futurū indicativi, non per imperativum reddi debent: quemadmodum etiam post veterem interpretem pleriq; recentiorum reddiderunt, & verbis, & sententia id requirente. Verbis quidem: quia & apud prophanos auctores, particulæ οὐ μὴ conjunctæ, non prohibendi, sed simpliciter negandi vim habere solent; & in Novo Testamento nullus hactenus nobis occurrit locus, ubi aliam, quàm negandi vim habeant, etiamsi cum subjunctivo, ut quidem plerumq; fit, construantur. Exempla apud Matth. extant plurima. Inter cætera vide cap. 5. v. 18, 20, 26; & 10. v. 23, 42. & 16. v. 28.

Versio.

Vide Budæum, Erasm. οὐ μὴ.

v. 28. Luc. 21. v, 32. Heb. 8. v. 11. 12. Apoc. 18. v. 7. 14, 21 & ſeqq. Sententiâ verò; tum propter Apoſtoli ſcopum, qui eſt, oſtendere modum & rationem coërcendæ libertatis, ne in licentiam degeneret, & variis peccatis feneſtram aperiat: tum propter ſequentia verba, quibus cauſam affert, propter quam fiat, ut is, qui ſpiritui obtemperat, carnis concupiſcentiam non faciat. Quocirca iſtis verbis hoc dicitur, eum, qui ſpiritu ambulat, carnis concupiſcentiam non perfecturum. Cupiditatem carnis, *id eſt, id quod cupit caro. per Carnem autem intelligitur, appetitus, ſeu vis illa animæ noſtræ, quæ movet affectus, ſeu cujus motus ſunt affectus, ferturq; in res ſenſibus corporis gratas, atq; adeo ad bona terrena, ſine ullo reſpectu vel turpitudinis vel honeſtatis.*

Scopus verborum.

vid: Io. Piſcat.

Carni non paret, qui ſpiritui.

Caro pro appetitu.

v. 17. Caro enim concupiſcit. *Hæc eſt cauſa, cur is, qui ſpiritui obtemperat, carni non ſit obtemperaturus; quia in contraria feruntur, contraria concupiſcunt. Spiritus fertur in res honeſtas & rationi convenientes, in varias virtutum actiones: Caro autem fertur, & hominem rapit, in varia peccata & actiones turpes, ut pote quibus ſvavitas & voluptas carnalis inſit. Quocirca ſi quis ſpiritui obediat, carni obedire nullo modo poteſt.* Non *ſignificat autem Apoſtolus, carnem ſemper concupiſcere; ac porrò fieri non poſſe, quin ubi aliquid jubeat ſpiritus, ei protinus caro reluctetur. poteſt enim ita caro domari, ut in*

Ratio dicti.

Caro & Spiritus contraria.

certis

certis saltem virtutum actionibus, non modò spiritui non repugnet, sed etiam cum eo prorsus consentiat: sic nonnulli vehementer ab ingluvie, ab ebrietate, a crudelitate, a luxu, aliisq; vitiis abhorrent, nec in ea re luctam carnis & spiritus experiuntur: sed hoc dicere vult Apostolus: cùm caro concupiscit, eam concupiscere solere adversus spiritum: ita ut, generatim loquendo, carnis & spiritus concupiscentia sibi invicem adversetur. Hoc adhuc magis exprimere volens, addit: Hæc autem opposita sunt invicem, ut non, quæ velitis, ea faciatis. *Si enim vultis aliquod bonum & honestum, caro repugnare solet: si vultis aliquod malum & turpe, repugnat spiritus; & sic caro & spiritus de possessione voluntatis inter se certant. Spiritus eam ad se trahit & vocat; caro retrahit & revocat. quòd si spiritus eam sibi vindicaverit, vicit; si caro eam in suas pertraxerit partes, caro vicit.* Notandum *autem est, quòd Apostolus de mutua pugna & lucta spiritus & carnis loquatur; ac proinde ista verba,* ut non ea, quæ velitis, faciatis, *quemadmodum observatum est ab aliis, non minùs de iis, quæ secundùm carnem volumus, quàm de iis, quæ volumus secundùm spiritum, sint accipienda. Nam non minùs spiritus carni & ejus cupiditati repugnat, quàm caro spiritui. quamquam non desunt interpretes, tum veteres, tum recentiores, qui hæc verba* quæ velitis, *tantùm de iis, quæ carni nostræ allubescant, accipiant. Sed satius est, id*

Volũtas inter Carnem & Spiritum media.

Vid: Musculum.

Chrysost. Piscator.

est, id de voluntate, sive a carne, sive a spiritu profecta, accipere. Quare nequaquam adeò insanire debemus, ut putemus, Apostolum his verbis dicere, tantam esse carnis adversus spiritum luctam, ut Christiani non possint ea, quæ volunt secundùm spiritum honesta, ad exitum perducere. Quàm enim Apostolus ridiculus esset, qui ideo velit nos spiritus ductum sequi, ne carnis concupiscentiam perficiamus, vel, ut aliis placet, prohibeat ne carnis concupiscentiam perficiamus, quia non possimus, & spiritum sequi, & carnem non sequi? Apage istas ineptias, aut potiùs errores gravissimos & perniciosissimos. Itaq; particula ἵνα, ut, *propriam suam vim retinet, & finem atq; intentionem agentis denotat, & sic, quid hinc quidem caro, illinc verò spiritus spectet ac quærat, significat: non verò sumitur pro* ὥστε. ita ut: *quo pacto eventum denotaret. aliqui sequeretur, Christianos nec id, quod caro vult, nec id, quod spiritus, facere; tum contra rei naturam, tum contra Apostoli mentem.*

v. 18. Si verò spiritu agimini. *Hîc jam fructum insignē ejus rei exprimit, si quis spiritu se agi ac regi patiatur, ut eos tantò magis incitet ad id, ut spiritum potiùs, quàm carnem, sequantur ducem. Iam verò si impossibile esset spiritus ductum sequi, quorsum Apostolus hujus rei fructum commemoraret? Perinde est ergo ac si dicat: porrò si spiritui, non carni, morigeri fueritis, hoc inde commodum conseque-* Fructus vitæ secūdùm spiritū actæ.

seque-

Non esse sub Lege. sequemini, ut non sitis sub Lege, id est, sub Legis imperio, ita ut ullam vim ad vos damnandos habeat, quòd vel aliquando peccaveritis, vel nunc etiam labamini, vel ceremonias illas legales & circumcisionem penitùs negligatis: securi esse poteritis ab omnibus Legis minis. Quocirca si hoc facitis, non est cur Legem vereamini, ut propterea eam observare, & illi vos mancipare velitis. E contrario apparet, eos omnes, qui carnis mancipia sunt, quidquid tandem ceremonias observent, imperio, ac proinde damnationi & rigori Legis subesse.

v. 19. Manifesta autem sunt opera carnis. In his & seqq. Apostolus exemplis declarat,

Declaratio præcedentium. primùm, quid sit carnis cupiditatem perficere: deinde v. 22. quid sit spiritu ambulare, seu spiritu agi ac duci. simul etiam, quæ utriusq; rei effecta, h. e. quod ex illo damnum, quod contrà hinc commodum fluat, ostendit. q. d. Vt autem utrumq; istorū, quæ dixi, aliqua ratione declarem; primùm quidem non est necesse multùm dicere de eo, quid sit carnis cupiditatem perficere, seu id, quod illa

Carnis opera manifesta. cupit, patrare: cùm opera illa, ad quæ caro incitat, unicuiq; sint manifesta, præsertim Christianæ religioni initiato. vel simpliciter: Non est autem, quod vel vos quæratis, quid sit carnis cupiditatem perficere, vel ego in eo explicando multùm laborem; cùm carnis opera satis sint cuivis manifesta. Talia enim sunt v. g. adulterium, scortatio &c. Facilè est scire, quænam sint actiones, ad quas caro seu ap-

petitus

etitus incitet: præſertim ſi eas excipias, quas ipſa atura poſtulat, hoc eſt, eas quæ ad hominum conſervationem pertinent, & quas ratio ipſa inhoneſtas non eſſe docet. Exempli autem causâ, non exiruum earum actionum, ad quas caro impellit, caalogum recenſet. quæ ſunt. *Quatuor peccato-* Quatuor peccatorum genera. *rum genera enumerat: quorum unum pugnat cum aſtitate; alterum cum Dei honore; tertium cum haritate erga proximum; quartum cum ſobrietae. Vel, ſi quis malit tria peccatorum genera ſeu* ad tria reducuntur. *laſſes hic recenſeri: Vnum, quod nos ipſos reſpicit: lterum, quod Deum: tertium, quod proximum: uorum primum, iterum in duo dividitur. vel enim efertur ad voluptates venereas, vel ad voluptaem cibi & potus. Illud peccatorum genus in fron-* Primi generis peccata in voluptatib: impuris. *e collocavit, utpote maximè carnale, & in quod otiſſimùm caro rapitur, quodq́; Gentilibus illis hoinibus perpetuo uſu ac conſuetudine jam veluti n naturam abierat, & turpitudinem quodammoo apud eos depoſuerat: Hoc verò poſuit in fine. In edio autem ea peccata collocavit, quæ Deum & roximum reſpiciunt.* Adulterium. *Locum habet* 1. Adulterium. *oc peccatum in iis, qui in matrimonio vivunt: ſi el uxor alteri cuipiam viro, ſive is matrimonii* Latiùs patet ſub N. Fœd: quàm ſub Vet. *egibus adſtrictus ſit, ſive ſolutus; vel maritus altei cuipiam fœminæ corpus jungat. Olim ſub Lege on erat adulterium, ſi maritus rem haberet cum lia muliere, modò non cum aliena uxore: ſed tanùm ſi uxor alicujus congrederetur cum alio viro,*

ſive le-

sive legibus matrimonii adstricto, sive soluto. Con*fer inter sese Levit. cap. 19. v. 20, cum cap. 20. v. 10. & Deut. cap. 22. v. 28, 29. Neque id mirum, ubi licuit tot habere uxores, easq́, si displicerent, repudiare, & alias ducere. At verò sub Novo fœdere, ubi tanta libertas maritorum est imminuta, & ad naturalem æqualitatem redacta; ubi*

Mat: 19.5, 6. 1 Cor: 7. 2. Mat: 5. 32.

non licet nisi unius uxoris esse maritum, eamq́ repudiare, nisi ipsa adulterio vinculum matrimonii fregerit, est nefas; ubi tantum est jus uxori in mariti corpus, nempe ut sit in potestate uxoris, nō minùs, quàm uxoris corpus est in potestate viri; sub hoc, inquam, fœdere, non tantùm uxor cum quovis alio viro, seu vir cum uxore aliena rem habens, sed etiam maritus cum quavis alia fœmina congrediens, adulterium committit. Hinc Christus *eum, qui uxore dimissa alteram duxerit, mœchari dixit; quod dicere non potuisset, si absq́ adulterii crimine posset maritus cum ea, quæ non sit alterius conjunx, rem habere. Hæc tantùm inæqualitas est inter virum & uxorem, quæ etiam naturalis planè est, & ex imperio ac dominio mariti in uxorem derivatur, quòd marito uxorem adulterii causâ repudiare liceat, uxori autem maritum non liceat.* Scortatio. *peccatum est, quod committitur ab iis, qui sunt a vinculo matrimoniali liberi.* Impuritas *locum habere potest tum in iis, qui in matrimonio vivunt, tum in iis, qui extra matrimonium. Videtur autem hoc nomine potissimùm intelli-*

d. l. 1 Cor: 7. 4.

Matth: 19. 9. Luc: 16. 18.

Marito uxorem ob adulterium repudiare licet, non è contrà.

2. Scortatio.

3. Impuritas.

intelligere istas libidines, quæ naturæ limites excedunt, quæ κατ' ἐξοχὴν impuritates dici merentur. de quibus agitur Rom. cap. 1. 26, & d. Levit. 18. ubi præter incestus & alia recensentur huc pertinentia. ἀσέλγια, Lascivia. Hæc non tam in ipsis impuris libidinibus seu voluptatibus consistere videtur, quàm illis veluti præludere, & esse iter quoddam ad ipsas. consistit autem in aspectu, in contactu, in osculis, in sermonibus obscœnis & ad libidinem compositis. Salacitas etiam hoc nomine significari potest. 4. Lascivia.

v. 20. Idololatria, Alterum peccati genus sequitur: cujus duæ hic ponuntur species: quarum prior est Idololatria; cujus iterum duæ sunt species: quarum una est, cùm peccatur adversùs primum Decalogi præceptum; altera cùm peccatur adversùs secundum. Non enim illi solùm Idololatræ dicuntur, qui imagines colunt; sed etiam qui falsos colunt Deos. nominis tamen proprietas imaginum cultoribus competit. Ille autem falsum colit Deum, qui vel aliquem alium præter illum unum Deum pro Deo summo habet, vel eum divino cultu afficit, qui eum non meretur. Divinus autem cultus non tantùm in eo consistit, ut aliquem eo respectu colamus, quòd summus ille Deus sit. Nam ne Ethnici quidem suos Deos omnes eo respectu coluerunt, quòd eos summos Deos esse crederent. Habebant enim multos Deos minorum gentium: & cœlestibus

Secundi generis peccata adversus Deum.

1. Idololatria: duplex.

1. Idol: species.

Falsum Deum colere.

Divinus cultus, quinam.

omnibus præficiebant Iovem, inferis Plutonem, marinis Neptunum; nihilominùus tamen divinum cultum iis exhibebant. Sed ille est divinus cultus, qui alicui eo nomine defertur, quòd eum putes habere potestatem, aut virtutem ac sapientiam divinam, ita ut tuas cogitationes noſse, preces tuas, licet longissimè dissitus, audire; tui curam habere, tibiq́ opem sublimiori aliqua ratione, quàm natura cæteroquin patiatur, ferre, & ut id, quod ab eo petis, obtineas, efficere possit; cujusmodi cultum religiosum apellare solent, & civili opponere. Talem cultum qui alteri alicui defert, quàm Deo & Christo, Domino ac Regi nostro cœlesti, sive eum
Apoc:19.10 22. 8,9. *angelis exhibeat, qui talem cultum nunc omninò repudiant; sive sanctis hominibus, vel vivis, vel mortuis; sive ullis aliis rebus; idololatriæ crimine*
Latria, & Dulia religiosa idem. *tenetur. Vana autem est illa distinctio inter cultum* duliæ *&* latriæ, *quæ utraq; vox propriè servitutem significat, & eodem verbo apud Hebræos exprimitur, eo nimirum, quod Servire significat, & verbo* δουλεύειν, *unde* dulia, *exactè respondet: ita ut ubi latria alicujus, sive personæ, sive rei, prohibetur, simul etiam ejusdem dulia prohibeatur. Vnde Apostolus suprà cap. 4. 8. idololatriam Galatarum pristinam illis in memoriam revocans ait, eos* servìiſſe iis qui non naturâ erant Dii, *utens voce* δουλεύειν. *Solet quidem nomen* dulia *crebrò de servitute vulgari, seu civili usurpari, de*

qua vox

qua vox latriæ *non ita frequēter ſumitur: ſed cùm dulia ad cultum vel ſervitutem religioſam ſignificandam adhibetur, nulla prorſus eſt inter eam & latriam differentia; nec ullum ejus diſcriminis exemplum proferre ejus patroni poßunt. Quocirca ipſimet ſe conficiunt, & idololatriæ convincunt, qui iis perſonis aut rebus, quibus latriæ cultus non conveniat, duliæ tamen cultum ſe exhibere fatentur. Nam dum hunc deferunt, illum ſimul deferunt iis, quibus nequaquam convenit; quam idololatriam eſſe, ipſi diffiteri non poßunt. Imaginum autem cultus omnino prohibitus eſt, ſive imago ad ipſum Deum repræſentandum, & in honorem illius poſita ſit; ſive falſum aliquem Deum repræſentet. Nec eſt quòd effugium in eo quærant, quòd dicunt, ſe imagines habere pro imaginibus, non pro ipſo Deo; ac proinde ſe non imagines, ſed ipſum colere Deum, vel eum, cujus ſit imago Sufficit enim, ut pro imaginum cultoribus habeantur, quòd Deum, aut quemcunq; alium colant in imaginibus, aut per imagines. Nam nec Ethnici, qui tot imagines unius alicujus Dei habebant, & unâ, vetuſtate aut alia ratione, ſublatâ novam ponebant, imagines illas ipſum illum putabant Deum; ſed tantùm numen imagine illa ſibi repræſentabant, ac propterea ad imaginem preces & vota ſua, & reliquum cultum dirigebant, ut per imaginem ad eum, cujus hæc imago erat, referretur. Ne imagines pro iis colantur, primo præcepto revera eſt interdi-*

2. Idololatriæ ſpecies Imaginū cultus.

Nec Deus per imagines colendus.

ctum: ne Deus, aut quisquam alius per imagines, i[n] secundo. Idololatria autem carnis opus dicitur, tum quòd imagines oculis sint valde gratæ, & sic sensi[bus] corporis atque appetitus ad eas homines invite[t]; tum quòd caro semper præsentem & oculis exposi[tum] cupiat Deum, nec ita velit attolli, ut invisibi[li] Deo non aliter confidat, ac si eum oculis corà[m] cerneret. Quæ causæ etiam faciunt, ut avari ho[mi]nes idololatræ vocentur. Nam & auro mirific[e] delectantur, oculosq; suos pascunt; & cùm Deu[m] non videant, eiq; non confidant, in auro, quod vi[dent], spem suam ponunt, idq; Dei veluti loco collo[cant]. Veneficium. Altera species peccati, quo[d] Dei honorem & majestatem lædit: estq; id omn[e] quod ope dæmonis peragitur, sive quis apertè dæ[mo]nem advocet, sive non advocato dæmone, id ta[men] efficiat, quod nec divinâ, nec naturali virtu[te] efficiatur. Quocirca huc etiam pertinent omn[es] arioli, qui res futuras, vel etiam occultas, non na[tu]ræ viribus, aut etiam spiritu divino revelant, in apertum producunt, aut producturos se pro[fi]tentur; quibus gravissima fuit in Lege pœna co[n]stituta. Inimicitiæ. Tertium peccati genus, i[n] multas species divisum, jam sequitur, quod ad pr[o]ximum refertur. Ideo autem istius peccati tot r[e]censet formas, quia, ut jam antea v. 15. indicav[i]mus, Galatas hujusmodi morbis inprimis labora[sse] apparet. Prima species sunt inimicitiæ, id est, [a]nimus ab aliquo aversus & alienus, ita ut vel occ[a]sione[m]

Margin notes:
Idololatria cur carnis opus dicatur.
Avari cur idololatræ dicti. Ephes: 5. 5. Col: 3. 5.
2. Veneficium.
Arioli. Levit: 19. 31: 20. 6, 27. Deut: 18. 10, 11, 14.
Tertii gen. peccata adversus proximum.
1. Inimicitiæ.

sionem lædendi expectes; vel etiam, ut quacunq; ratione illi malè sit, cupias, ejúsve infortunio gaudeas; vel saltem commodis illius minùs faveas, eumq; cùm possis, juvare nolis, id alioquin, nisi inimicitiæ istæ obstarent, facturus. Rixæ *seu* contentiones *sunt verborum pugnæ, ex animo irato, aut alio aliquo affectu immoderato profectæ. Nam alioquin disputationes quoq; verborum sunt pugnæ; quæ tamen contentiones per se non sunt: licet ex iis contentiones oriri possint, & facilè oriantur. disputationes tamdiu sunt, quamdiu rationibus & argumentis, sine animi ac verborum acerbitate, pugnatur. Contentiones esse incipiunt, cùm non tam argumentis, quàm verbis pugnatur & affectibus, nemine cedere ob ambitionem & gloriæ cupiditatem volente. Unde tandem consequuntur convicia & contumeliæ, vel saltem dicta aculeata & pungentia, quibus animus irritatus, magis ac magis efferatur.* Ζῆλοι, æmulationes. *Rectè eas contentionibus adjunxit. Ex æmulatione enim creberrimè lites proficiscuntur. Est autem æmulatio de honore quædam contentio, ex nimia ejus cupiditate, cui se invidia facilè admiscet, profecta; cùm nimirum quisq; sibi honorem integrum & illibatum vindicat, neminemq; in eo sibi esse vult socium & rivalem, & quicquid alteri accedit existimationis, sibi detrahi putat* θυμοὶ, excandescentiæ. *Hoc loco latiùs sumenda est hæc vox, ut complecta-*

2. Rixæ.

Disputationum a rixis diversitas.

3. Æmulatio.

4. Excandescentia.

Iræ duo genera. 1. Ira strictè sumta. *tur omnem iram immoderatam, cujus non unus est gradus. Est enim ira aliqua immoderata quidem, quatenus voluntatem trahit in consensum, & ad vindictam sumendam inducit, sed quæ non excussit omne consilium & rationem; imò ratione armata, nocentiùs surgit in vindictam. quæ peculiariter ab* Ephes: 4. 31. Col: 3. 8. *Apostolo* ira *nominatur alibi, & a θυμῷ distinguitur,* 2. Excandescentia strictè sumta. *qui vehementem iram, & tanto impetu concitam propriè significat, quæ omnis rationis regimẽ excussit, in qua locum habet illud:* Fertur equis auriga, nec audit currus habenas. 3. ἐριθεῖαι provocationes ad rixam. ἐριθεῖαι, *ἐριθεία idem est quod φιλονεικία, id est, contendendi ac litigandi studium; quod eorum est, qui aliis libenter contradicunt, ad aliena dicta ac facta carpenda sunt proni, atq; adeo alios intempestivis reprehensionibus irritant, & ad contentiones provocant. Hoc studium in animo revera residet; un-* Iac: 3. 14. *de & Iacobus id in corde habitare dixit. Hoc loco plurali numero positæ ἐριθεῖαι, ejus vitii actus seu effecta externa denotant, h. e. provocationes ad verborum pugnam, irritationes, quibus si alter commoveatur, ad rixam ac contentionem fiat progressus. Itaq;* ἔρεις, *hoc est, lites seu contentiones, quarum antea facta est mentio,* τῶν ἐριθειῶν *sunt effecta; quamquam non perpetua. Nam interdum* ἐριθεία *est, licet non sequatur* ἔρις; *& hæc interdum sine illa existit. Eodem modo distingvũtur hæc duo vitia 2. Cor. 12. 20. Ab hoc autem* ἐριθείας

vitio

vitio nominatim infrà dehortatur Galatas Apostolus, sub finem hujus cap., cùm monet, ne alii alios provocent. διχοστασίαι, *idem sunt quod schismata seu sectæ, cùm homines quibus commune inter se vinculum esse deberet, ab invicem discedunt, & communem amicitiam ac societatem non colunt. Quod vitium licet in omni societate locum habeat, potissimùm tamen de Christianorum hominum societate hoc loco intelligi debet, quæ cùm omnium sanctissima sit, & in finem omnium præstantissimum instituta, eam sine justa causa rumpere, scelestū prorsus est. Duo autem tantùm sunt, quæ hoc Christianæ communionis vinculum rūpere possunt: vel pestilens aliquod dogma, quod salutem prorsus adimat; vel mores minimè Christiani. Licet autem unusquisq; fidelium ab ea Ecclesia sejungere se debeat, quæ in hujusmodi, qualem descripsimus, errore pertinaciter hæreat, aut etiam ob flagitia pro Synagoga Satanæ haberi debeat; nihilominus tamen, ob mores præsertim vitiosos, nisi prorsus sint flagitiosi, non tam licet uni alicui, aut multò minori parti, ab aliis recedere, quàm omnibus ab uno, vel longè pluribus à paucioribus; si ipsis interea paucioribus liceat secundùm Dei præcepta vivere, ac conscientiæ suæ consulere; & nullus extet cœtus Christianus purior, cui potiùs sit adhærendum; vel etiam sperari possit, plures ex ecclesia illa ad frugem a paucioribus illis revocatum iri, si hi discessionem ab illis minimè faciant. Tamdiu enim unus o-*

6. Discidium, seu Secta

2. Caussæ secessionis ab Ecclesia aliqua justæ.

Nō æquè licet uni ab Ecclesia secedere, ne huic unum excludere.

Quamdiu in corrupta Ecclesia persistendum.

mnibus, & pauciores pluribus adhærere debent, quamdiu illi ab his tolerantur, hi verò moneri se patiuntur. quemadmodum nec Ecclesia Christiana statim a Iudæorum synagoga se sejunxit. Quanto ergò scelere se obstringunt illi, qui ab Ecclesiæ societate & communione, non quòd Ecclesiam aut erroribus aut moribus corruptam videant, sed quòd ipsi corrupti sint, & sua delicta reprehendi ægrè ferant, ultrò discedunt; & hi quidem alpha schismaticorum sunt. His proximi sunt illi, qui ideo ab aliis secedunt, aut eos a se pellunt, quia suos errores ab iis non approbari, sed refelli ac reprehendi indignè ferunt. Schismatis etiam rei sunt illi omnes qui vel se ab aliis segregant, vel alios a se arcent ac ferre nolunt, propter errores, qui cum fide in Christum, veraq; pietate consistere poßunt, nec eam directè evertunt; etiamsi tandem per consequentiam, quam tamen illi non agnoscant, cum fide & pietate pugnent; quam consequentiam si agnoscerent, mallent potiùs ista dogmata, quàm fidem in Christum, ac pietatem abjicere. Similiter & illi hujus peccati meritò accusari poßunt, qui ob lapsus atq; infirmitates aliorum, quas tolerare ac emendare deberent, vel illos à se, vel se ab illis separant; ac multò magis, si id faciant ob dissensionem in consiliis, & rebus ad ordinem Ecclesiasticum constituendum pertinentibus. Quòd si autem ii hoc crimine tenentur, qui, aut sententiis, aut moribus deteriores a se segregant, vel se ab illis; quan-

Schismaticorum genus 1 qui ob peccata sua reprehensi secedunt.

2. qui ob errores suos

3. qui ob errores aliorum tolerabiles.

4. qui ob lapsus alienos

5. aut dissensionem in consiliis.

Schismaticorum pessimi.

is; quantò magis illi, qui rectiùs ſentientes, aut e-
iam meliores a ſe pellunt, vel ab iis ſecedunt? Hę- 7. Hæreſis.
eſes *aliquid amplius ſignificant, quàm ſectæ. Sunt*
uidem & hæreſes divortia quædam, ſed inter e- differt a ſecta.
s, qui ratione habita ſententiarum de rebus ad
eligionem pertinentibus, unionem inter ſe ſacram
olere non poſſunt: ſectæ inter eos, qui & poſſent,
& deberent. Hæreſis enim eſt ejusmodi a vera quid ſit. 1.
Chriſti Eccleſia diſceſſio aut diſſenſio, ut quispiam
ententiam ejusmodi foveat, quæ cum fide in Chri-
tum & vera pietate conſiſtere nequeat, ſed eam
mnino evertat; unde ſi eam, ſemel atq; iterum Hæretici quomodo tractandi. Tit: 3.10.
nonitus, defendere pergat, niſi fortè ſponte ſua ab
Eccleſiæ communione jam diſceſſerit, ab ea ſegre-
andus eſt; præſertim ſi ipſe eam ſententiam exco-
itarit, non verò in errorem ab aliis inductus ſo-
hiſmatis aliquibus fuerit; & ambitione aut alio
nimi vitio, non verò imbecillitate judicii, eum in
anc ſententiam prolapſum fuiſſe appareat. Diu-
iùs enim ferendi ſunt ii, qui imbecillitate judicii
rrant, quàm qui aliâ aliquâ cauſſâ impulſi erro-
em defendunt. Sunt nempe hæreticorum quidam
radus. In aliis hæreſis vitium eſt potiſſimùm in- Eorum genera ac gradus. 1.
ellectus: quales ſunt iſti, qui in ea nati & educati
uerunt, nec unquam veritatem habuerunt cogni-
am, nec illius agnoſcendæ ejusmodi occaſionem, ut
erverſitate quadam animi aut pertinaciâ eorum
ſit factum, quòd eam non agnoverint; quales v. c.
ſunt illi, qui inter Pontificios naſcuntur, nec ſince-

rioris doctrinæ vocem unquam audivere; quibus vicini sunt illi, qui veritatem quidem salutarem cognitam habuere, sed non probè, nec objectionibus adversariorum satisfacere poßunt ipsi, aut qui satisfaciant, ad manum habent, aliàs veritati constanter adhæsuri.

2. In aliis verò hæresis vitium est etiam voluntatis; quod in plerisq; locum habet, qui cùm divinam veritatem habuißent cognitam, ab ea defecerunt, & in ejusmodi errores, quales diximus, prolapsi sunt: præsertim quibus adsunt ii, qui scrupulos, quibus veritas a falsis doctoribus labefactatur, iis commodè eximere queant. quibus adcensendi sunt ii, qui eximiam veritatis agnoscendæ, & erroris pestiferi abjiciendi occasionem habuerunt, sed id facere noluerunt.

Quid ab Apostatis differant.

Distingvuntur autem hæretici ab Apostatis propriè & strictè sumtis, quòd illi tamen Christiani audire & haberi velint, hi verò penitùs Christi religionem abjurarint.

8. Invidia.

v. 21. Invidiæ. Dolor seu mœror ac tristitia ex alienis commodis proveniens.

9. Homicidium.

Homicidia. cùm quis hominem occidit, cujus occidendi nullum jus & potestatem habet.

Quarti generis peccata adversus sobrietatem.

1. Ebrietas.

Ebrietates. Peccati, quod sobrietati repugnat, duas commemorat species, ebrietates & comessationes. Ebrietas est immoderatus usus potûs, qui animum aggravat, & rationem turbat; vel, etiamsi tandem sive ob naturæ quandam firmitatem, sive ob diuturnam potandi consuetudinem, eam non turbet, voluptatis tantùm causâ fit, non necessitatis, nec in eo indulgetur na-

turæ

uræ, sed tantùm carnali cupiditati, aut consuetudini. Comessationes, *licet immoderatum cibi usum includant, non tamen solum: sed significant omnia convivia, carnalium & immoderatarum voluptatum causâ instituta: & quicunq; ista convivia agitant, ac celebrant, comeßatores sunt. ad quæ pertinent temulentorum lusus, tripudia & choreæ, quæ comeßationis pars sunt, & lascivientis carnis effecta.* & similia his. *ne quis putet Apostolum omnia, carnis opera enumeraße: quorum plura enumerantur Mar. 7. 21, 22: cap. 1. ad Rom. v. 29, & d. 1. Tim. 1. 9, & d. 2. Tim, 3. 2, & seqq. & alibi. Ex his tamen æstimari poterunt & reliqua. Quæcunque enim opera, nec Spiritus Evangelicus jubet, nec ratio ipsa suadet, naturáve ad sui conservationem viriumq; perfectionem requirit, ea à carne proficisci est neceße, ac proinde carnis eße opera. Iam videamus, quod incommodum sequatur, si quis talia opera faciat; an nihilominus is regnum Dei consequi poßit, quemadmodum hodie, proh dolor, nimis multi opinantur.* Quæ prædico vobis, quemadmodum & prędixi, quòd qui talia faciunt, regnum Dei non hæreditabunt. *Pronomen relativum* ἃ, quæ, *positum est pro* περὶ ὧν, de quibus. *Non satis autem habuit Apostolus, simpliciter referre incommodum, quod eos, qui talia faciunt, manet: sed ut tantò altiùs animis eorum infigeretur, di-*

2. Commessatio.

Multa carnis opera hic omissa.

Carnis opera quæ.

Eorum effectus perniciosissimus.

tur, dixit, se id prædicere, imò & antè jam prædixisse: ne ignorantiam aliquam ea in re poßent prætexere. Hinc ergò videmus, libertatem nostram Christianam, non eße tam latè extendendam, ut nobis quicquam turpe & inhonestum facere liceat & carni ulla in re indulgere. Vox autem facientes seu πράσσοντες, pro diversa ipsorum peccatorum operúmve carnis ratione, diversimodè accipi debet. Sunt enim quædam, in quibus facilis est lapsus, ac proinde quorum actus unicus, habita ratione benignitatis divinæ in Novo fœdere nobis promißæ, non damnat, sed habitus & actiones iteratæ seu frequentatæ, sive unius generis, ut si quis crebrò irascatur; sive diversorum generum, ut si quis nunc irascatur, nunc invideat, nunc inebrietur &c. Alia verò sunt adeò turpia, ut à nemine, qui vero Dei timore, & vera fide præditus sit, committi poßint. talium peccatorum vel unus actus hominem a regno Dei meritò excludere potest; tunc nimirum, cùm nec ignorantia, nec infirmitas locum habet, ut sanè in quibusdam peccatorum generibus rariùs locum habet. talia sunt, idololatria, incantatio, adulterium, homicidium, & his paria, quæ nisi subsequente resipiscentia, ac vera animi ac factorum mutatione in meliùs eluantur, salute hominem privandi, positâ licet Novi fœderis gratiâ, vim habent. In summa, gratia Evangelii ne tantillum quidem carni blanditur, aut honestatis & virtutis

Facere opus carnis.

Gratia Evang: infirmitatis solatium, non malitiæ.

irtutis diſciplinam laxat, nec ei, qui in ſpem veniæ & gratiæ peccat, gratiam promittit: ſed tantùm umanæ infirmitati ac fragilitati ingens affert olatium. Incommodum autem ipſum, quod ex pa-ratione operum carnis conſequitur, eſt regni Dei miſſio, & ab eo excluſio; quo nullum majus & gra-vius cogitari poteſt. Hæreditas regni Dei, Dei fi-lios manet, ad ejus imaginem ac ſimilitudinem re-atos ac reformatos, quam in ſe abolet, vel non ha-et, quisquis opera carnis facit.

Opera carnis regno Dei privāt.

v. 22. Fructus autem ſpiritûs eſt. *Enu-meravit multa carnis opera, & ſic declaravit, quid it carnis cupiditates perficere: nunc etiam enume-rat quosdam fructus ſpiritus, eaq; ratione oſtendit, quid ſit ambulare ſpiritu. quandoquidem non tan-tùm id ſuperiùs monuit, ne carni indulgeamus; ſed contrà etiam, ut ſpiritu ambulemus, eoq; nos duci patiamur. Vnde patet, non tantùm opus eſſe ut ma-lum vitemus, ſed etiam ut bonum faciamus. Vtitur autem voce* fructus, *cùm antea de carne loquens, uſus eſſet voce* operum; *eam, ut videtur, ob cau-ſam, ut hac ipſa appellatione oſtenderet, hæc ope-ra, quæ ex ſpiritu proficiſcuntur, eſſe quippiam bo-num. Fructus enim nomen abſolutè poſitum, res bo-nas ferè denotare ſolet.* charitas. *ideò charitatem primo loco nominat, quia ſuperiùs charitati o-mnia tribuerat, v. 6, & 13. cujus rei cauſſam ibi attulimus. Quanquam ibi charitatis vocem tam latè extendit, ut eâ omnes virtutes, quæ ex ipſa naſcun-*

Declarat, quid ſit ambulare ſpiritu.

Fructus ſpiritus.

1. Charitas

nunc laxiùs ſumitur.

nunc strictiùs. *nascuntur, complecteretur: hîc verò strictiùs charitatis nomen sumit, ita ut reliquas virtutes, quæ ad proximum spectant, & ex ipsa nascuntur, ab ea distinguat. Solent enim, ut suprà monuimus, Sacræ literæ nunc expressiùs & explicatiùs loqui, nunc preßiùs & concisiùs, & eodem verbo nunc*

quid ea sit. *plura, nunc pauciora complecti. Charitas ergò hoc loco nihil aliud est, quàm affectûs aut voluntatis propensio & inclinatio, in bonum ac commodum*

2. Gaudiũ. *alterius.* Gaudium. *hoc, quia inter eas virtutes recensetur, quæ circa proximum occupantur, vix*

1 Significatio. *videtur accipiendum eße de illo gaudio, quod ex spe immortalis vitæ in nobis existere debet, &*

Rom:12.12. Phil: 3.1: 4.4. *ad quod nos alibi Apostolus hortatur: sed vel ille animi habitus intelligendus est, quo fit, ut bonis ac*

1 Thess:5.16. 2. signific. Rom:12.15. *commodis proximorum lætemur, quemadmodum alibi præcipit Apostolus; vel potiùs, ut proximis no-*

3. hujus loci propria. *stris, & potissimùm fratribus, gaudio simus; ita ut hæc virtus ab effectu suo, quem parit, nempe gau-*

Frater non contristandus. *dio, gaudium nominetur. Hæc virtus tum exercetur, cùm operam damus, ne ulla actione proximum ita lædamus & offendamus, ut ei tristitiæ causam & materiam præbeamus; quod tum aliis fit modis, tum etiam eo, cùm in rebus indifferentibus libertate nostra abutimur, & aliquid cum aliorum scandalo facimus; unde fiat, ut frater noster tristetur, quemadmodum Paulus ait Rom. 14. v. 15. &, si exemplum nostrum imitatus fuerit, cùm minùs, quàm nos, scientiæ habeat, conscientiam suam offendat;*

[off]endat; unde postmodum animi mœror & tristitia [c]onsequatur. qua de re vide etiam 1. Cor. 8. 10, 12. [P]ax, *hoc est, pacis studium. nam ut sit pax actu i[p]so, non est in potestate singulorum, sed omnium. [V]erùm si in omnibus Christianis studium pacis fue[ri]t, pax necessariò inter eos sequetur. Est autem [pa]x, voluntaria quædam hominum conjunctio & [co]nspiratio, quâ fiat, ut alter alterius commoda non [m]odò non impediat, sed etiam promoveat.* Lon[g]animitas, *est ad iram tarditas, etiamsi subinde [a]ppetant irascendi causæ.* χρηστότης *est comitas, [h]umanitas, seu suavitas quædam morum, quæ elu[c]et in verbis, in vultu, aliisq; rebus externis, ob [q]uam fiat, ut sis amabilis omnibus.* ἀγαθωσύνη, [b]onitas, *est beneficentia: illa jucunditatem seu [h]onestam delectationem; hæc commodum proximi [s]pectat.* fides *hoc loco, quia inter virtutes ad pro[x]imum spectantes refertur, fidelitatem significat, [q]uæ justitiæ pars est. Complectitur autem non tan[t]ùm constantiam in promissis, verùm etiam in o[m]nibus aliis officiis alteri debitis præstandis, in qui[b]us eum destituere ac fallere alioquin posses. Itaq; [h]oc loco non significat fidem ejus, qui confidit, sed [q]ui confiditur, ne confidentem sibi destituat ac fal[l]at. quo sensu etiam Deo & Christo tribuitur, & [n]obis respectu Dei. Nam & Deus ac Christus fide[l]is dicitur, quia ea præstet, quæ promisit, nec nos [u]nquam fallat ac destituat: & quædam nos, cùm ad eum*

[Margin: 3. Pax. — 4 Longanimitas. — 5. Humanitas. — 6. Bonitas. — 7. Fides. — 1 Cor: 1. 9. 10. 13. — 1 Thes. 5. 24. — 1 Ioh: 1. 9. — Heb: 2. 17. 3. 2, 5. — Apoc: 2, 10.]

ad eum accederemus, promisimus, in quibus præstandis fides ac constantia nostra requiritur. Sic etiam à servis & œconomis fides exigitur.

8. Mansuetudo.

Mansuetudo est virtus quæ iram moderatur; seu, quæ facit, ne irascamur cùm non oportet; ne irascamu vehemētiùs, quàm oportet, hoc est, ne ad vindicta ejúsve propositū descendamus; néve irascamur diutiùs, quàm oportet: sed ut citò irasci desinamus, a placabiles simus.

alibi longanimitatem in se continet.

Complectitur aliàs longanimitat quoq;. Est enim etiam mansuetudinis, prohibere n irascamur celeriùs, quàm oportet. sed hoc loco a ea distinguitur, & paulò strictiùs sumitur.

9. Continētia. eadem cum Temperantia, 2. ejus partes.

Continentia est abstinentia a voluptatibus corpori vitiosis; & idem est quod Temperantia. neq; enim Sacræ literæ inter continentiam & temperantiam ita distingvunt, ut Philosophi. Dividitur in sobrietatem & castitatem, quarum posterior opponitur vitiis seu operibus carnis primi generis: prio verò ultimi. Charitas autem unà cum virtutibu ei annexis, opponitur illis carnis operibus, quæ a proximum spectant. Illis enim, quæ ad Deum referuntur, nullam hic virtutem opposuit.

Fructus spiritus a damnatione Legis liberant:

Contra hujusmodi non est lex, id est, nullam habet vim a damnandum hominem, in quo tales virtutes reperiantur: plus habent hæ virtutes virium ad hominem ejusmodi absolvendū, quàm Lex ad damnandum. qua de re v. 18. egimus. Non dicit autem κατὰ τούτων, sed κατὰ τῶν τοιούτων, indicans

se non

*non omnes spiritus fructus enumerasse: quemad-
odum nec antea omnia carnis opera enumerave-
it: sed alios adhuc restare his similes; nec satis es-
istas tantùm, quas enumeravit, virtutes colere,
d id, ut damnationem Legis effugias: sed opus esse,
t & has, & hujus generis alias virtutes omnes* sed omnes simul juncti.
*abeas. Ea enim est inter carnis opera & fructus
piritus differentia, quòd illa etiam sigillatim, eâ,* Opera carnis singula damnant.
*ua suprà explicatum est, ratione, hominem a re-
no cœlorum excludant: hi verò non nisi omnes si-
ul juncti, hominem regni cœlestis faciant partici-
em, seu à Legis condemnatione liberum. Malu-
us autem vocem* τοιούτων, *referre ad fructus spi-
itus, quorum expressè facta est mentio, quàm ad
omines iis præditos, quorum nulla. quamquam
liàs idem sensus est.*

V. 24. Qui verò sunt Christi. *Postquam* Scopus seqq.
*postolus recensuisset varia, tum carnis, tum spi-
itus effecta; jam porrò ostendit, homines Christia-
os, & posse & debere, opera quidem carnis vitare,
uctus autem spiritûs sequi. Cui postea subnectit
ehortationem ab illis carnis operibus, quibus Ga-
atæ inprimis laborabant, nempe à rixis & conten-
ionibus, eorumq; fontibus; & sic ad principium u-
iversæ istius exhortationis quodammodo reverti-
ur. Posse autem & debere homines Christianos* Christiani & possunt & debent carnis opera vitare.
*arnis opera vitare, hoc versiculo docet. in quo est
acita quædam objectionis occupatio. Poterat e-
im aliquis dicere, fieri non posse, ut spiritus du-*

Prolepsis. ctum in omnibus sequamur, & opera carnis abdicemus: quandoquidem carne circumdati, & variis cupiditatibus & affectibus obnoxii simus. Huic objectioni respondet Apostolus, & simul indicat, eos omnes, in quibus adhuc caro & cupiditates vigent, non esse Christi, ac proinde etiam nullum jus habere ad hæreditatem Christi. q.d. Nec verò est, quòd quispiam objiciat, homines Christianos non posse eo modo, quo explicatum est, vivere: quandoquidem non minùs, quàm cæteri homines carnem habeant, & in carne varios affectus & cupiditates, quæ eos ad carnis opera stimulent. Licet enim carnem & cupiditates habeant; habent tamen mortuas seu crucifixas, non vivas. Per eos qui Christi

Christi esse. sunt, intelliguntur illi, qui Christi doctrinam rectè cognitam animo tenent, ei sunt addicti, ac cum eo conjuncti, atq; adeo spiritus ejus sunt participes, quandoquidem qui Christi spiritum non habent, non sunt ipsius. Rom. 8. 10. vid. etiam sup. cap. 3. ult. Carnem crucifixerunt. Per carnem intelligi

Caro pro Appetitu. debet fons & fomes peccatorum in nobis existens, qui, ut superiùs jam indicavimus, nullus alius esse potest, quàm Appetitus, seu illa animi vis, quæ affectibus & cupiditatibus agitatur, earumq; sedes est. Appetitus enim ab affectibus & cupiditatibus non aliter distinguitur, quàm ut potentia ab actu. Hunc

ei in Christianis crucifixa. ergò appetitum illi, qui Christi sunt, crucifixerunt, quatenus ei vim ademerunt, quam habuit ad nos vitiosis actionibus subjiciendos: non quòd illum penitus ex-

nitus ex-

nitus exciderint, (id enim fieri nec poteſt, nec debet:) ſed quòd ejus vim ita imminuerint, ita mitigarint & manſveſecerint, ut non ampliùs adverſus ſpiritum efferetur; ſed ei ſe tractabilem & obſequentem præbeat. Vnde fit, ut unà cum appetitu, etiam caro noſtra hæc externa, id eſt, omnia eius membra, reſpectu peccati ſint veluti cruci affixa. Quemadmodum enim corpus cruci affixum, vel vivit quidem, ſed non ampliùs eſt ſui juris, & nec pedes, nec manus movere poteſt; vel etiam per crucis tormenta vitam amiſit: ſic qui appetitui omnes ad peccandum vires ademerunt, eorum membra, ratione peccati, veluti clavibus affixa, aut penitus interemta, ſeſe non movent. qua de re vide cap. 6. epiſt. ad Rom, v. 11. & ſeq. & cap 8. 10. Corpus noſtrum peccato mortuum. cum omnibus affectibus & cupiditatibus. *Hæ ſunt proximæ peccati cauſæ. ubi per* παθήματα *ſeu* paſſiones, *in genere intelligit omnes affectus, omnes motus, quibus appetitus noſter afficitur; qui cernuntur tum in ſuga alicujus mali, tum in inclinatione ad aliquod bonum, hoc eſt, vel voluptatem, vel utilitatem, vel deniq; honorem.* Affectus, duplices. Cupiditates *autem, ſunt ſpecies* τῶν παθημάτων, *eaq; inſignior ac potior, quæ conſiſtit in inclinatione ac impetu quodam ad res jucundas. Hos affectus & cupiditates eatenus crucifixerunt homines Chriſtiani, quatenus illis vim ademerunt, quam antea ad peccatum habebant. Sunt quidem adhuc aliqua* cupiditates. in Chriſtianis crucifixæ.

non penitus excitæ. ratione; sed non vivunt, non regnant, non lasciviunt. Recalcitrant etiã, in aliis crebriùs, in aliis rariùs: sed irrito ferè conatu, ac contra stimulum. renituntur, inquam, rationi ac spiritui; præsertim in iis actionib:, quæ raræ sunt & arduæ, quæq; longam consuetudinem non admittunt, & sic ire in habitũ nõ possunt: quale v.g. est, Evangelii causâ jacturam omnium bonorum & vitæ etiam subire ac perpeti.

quatenus reluctentur spiritui.

Dominium rationis in affectus politicum. Dominium enim rationis in affectus, est politicum seu civile, nõ tyrannicum. In tyranni enim imperio, civibus ne mutire quidem fas est contra tyranni jussa: sed affectus petulantiores sunt, quàm ut nunquam contra rationis imperium mussitent. Danda tamen opera est, ut eos quàm obsequentissimos & servire volentes habeamus. Qui ita affectus domuit, ut semper cum voluntate conspirent, voluntas autem rationi obtemperet, næ ille hominum fortunatissimus & virtute præstantissimus est. Affectus enim veluti vigorem quendam conciliabunt voluntati, & facient ut omnes actiones vividiùs ac longè alacriùs obeas. Utitur autem Apostolus crucifigendi verbo, ut ostendat, similitudinem esse debere inter Christianos & inter Christum: nempe ut cum Christo crucifigantur ac moriantur peccato; utq; cum eo resurgant à mortuis nunquam ampliùs morituri, idq; vi mortis & resurrectionis Christi. qua de re suprà nonnihil jam diximus cap. 2. v. 20. idq; etiam docet Petrus 1. epist. cap. 4. ab initio. Affirmat autem Paulus de iis, qui Christi sunt, quòd car-

Christiani cum Christo moriuntur, & resurgũt:

quòd carnem crucifixerint; non quòd omnes actu ipso id fecerint, sed quòd eas habeant vires, ex Christiana religione manantes, ut si modò ipsi velint, studiumq́; adhibeant, eam reipsa crucifigere queant, idq́; facere omnino debeant: adeo ut, si vim & naturam Christianæ religionis spectes, eam crucifixerint. Non semel enim verba, quæ de actu loquuntur, de vi atq; efficacia, deq́; eo, quod fieri omnino debet, sunt intelligenda. quo pacto & suprà dixit, Galatas omnes esse Dei filios per fidem; omnes Christum induisse, quicunq; in eum baptizati sint; eos esse unum in Christo Iesu; non quòd omnes revera & actu ipso tales essent, sed quòd, ut ibi monuimus, vi suæ religionis ac professionis tales esse & possent & deberent. Et ad Rom. ait: nos mortuos esse peccato; veterem nostrum hominem cum Christo esse crucifixum; Romanos non ampliùs esse in carne, sed in spiritu; quod idem est reipsa cum eo quod hic dicit; & alia his similia sæpè pronunciat.

h. e. vires ad id faciendum habent.

Verba actũ significantia de efficacia aut officio sumuntur.

cap. 3. 26. 27, 28.

cap: 6. 2, ꝟ 6. c. 8. 9.

v. 25. Si vivimus spiritu. *Postquam docuisset Apostolus, tum posse tum debere homines Christianos carnis opera vitare: nunc contrà docet, eos etiam posse & debere fructus spiritus præstare. quasi dicat: Cùm ergo & caussa peccatorum efficiens, ut modò dixi, fuerit sublata, & causa efficiens pietatis, seu vis ad eam in hominibus excitandam satis valida sit in vobis; quid aliud restat, quàm ut piè vivatis?* Si vivimus spiritu. *Vita hæc opponitur morti, seu crucifixioni carnis. qualis autem sit*

Nexus.

Christiani & possunt & debent spiritu ambulare.

Vivere spiritu.

tem *sit hæc vita, seu cujus rei, indicat vox adject.* spiritu: *id est, quam efficit in nobis spiritus; spiritus nimirum Evangelicus, qui nostrum spiritum vegetat, animat, alacrem ad omnes actiones honestas facit, illiq; vires ad domandam carnem suppeditat. Quocirca si hanc vitam in nobis habemus quam spiritus, ut sic dicam, inspirat, si nos spiritus divinus animat*, spiritu etiam incedamus, *id est, Spiritus etiam divinus nos regat, ejus ductum sequamur in actionibus. Incedere enim & ambulare, Hebraicâ phrasi, actiones vitæ obire significat ut jam antè diximus v.16. His & præcedentis vers. verbis, respondet ille cap. 8. ad Rom. v.10. locus.*

Incedere spiritu.

Explic: locus Rom: 8. 10.

Si Christus (*hoc est, spiritus ipsius*) est in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum (*hoc est, vim quodammodo amisit ad peccata nos adducendi, eaq; patrandi:*) Spiritus autem vita est propter justiciam, *hoc est, spiritus noster vivit ac vires habet ad justitiam colendam.*

Dehortatio.

v. 26. Ne simus vanæ gloriæ sectatores. *Post generalem admonitionem dehortatur eos à specialibus quibusdam vitiis, charitati & mutuo amori, quem jam antè inculcaverat, oppositis: nempe quòd videret, eos hac dehortatione valde indigere. Dehortatur autem eos primò ab eo vitio, quod reliqua duo ex se gignit. Istud autem est vanæ gloriæ sectatio aut cupiditas. Inter homines enim ambitiosos & vanæ gloriæ procos, qui tanquam rivales ac æmuli eam ambiunt, neceße est*

ab ambitione.

plurimas

plurimas eſſe lites & contentiones. Vana gloria autem in eo eſt, cùm alii aliis doctiores, ſapientiores, digniores, imò & meliores videri, non autem meliores reipſa eſſe, volunt. Solius enim virtutis honeſtiſſima eſt & pulcherrima ambitio. alii alios provocantes, *nimirum ad verborum duella: quod ſit, cùm alii alios verbis aut factis irritant, & veluti laceſſunt: qua de re dictum ſup. v. 20. in voce* ἐριθεῖαι. *Ex hac deinde provocatione oriuntur pugnæ, lites, & variæ digladiationes, athletarum inſtar in arena depugnantium. ab iisdem vitiis dehortatur etiam Philippenſes, cùm 2. cap. v. 3. inquit:* Nihil per contentionem aut inanem gloriam. Alii aliis invidentes. *Alterum vitiū ex vanæ gloriæ cupiditate manans. quicquid enim laudis & dignitatis æmulo accedit, id laudis cupidus ſibi decedere putat, ac proinde aliena uritur & torquetur laude. Non ambire gloriam, unicum invidiæ hujus eſt remedium. Qui autem gloriam non ambit, hic eam celerrimè conſequitur. Fugit enim ſequentes, fugientes ſequitur.*

& ejus effectis.
1. irritatione aliorum.
2. invidiā.

In Caput VI.

IN *priori hujus capitis parte pergit in tradendis præceptis Chriſtianæ pietatis. In altera parte, quæ* Epilogum *hujus epiſtolæ conſtituit, monet Galatas, ut ſibi à ſeductoribus caveant, & ipſum poti-*

Duæ partes cap.
1 ad ℣ 11.
2. Epilogus Epiſt.

ùs ac doctrinam ipsius, quàm illos, sequantur; & si id, quod in principali hujus epistolæ tractatione docuerat, concludit.

Nexus. V. 1. Fratres, si & præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto. *Hactenus docuit, quomodo Christiani vivere debeant, nempe ne carnis opera patrent, contrà verò spiritûs fructus ferant: nunc docet, quid fieri debeat, si quis Christianorum nihilominus in delicto aliquo præoccupatus fuerit. Dicit* ἐὰν καὶ Si &, *id est, si tamen. q.d. hactenus quidem docui, Christianum hominem & posse & debere esse immunem a vitiis ac delictis; quòd si tamen contingat, aliquem non esse talem; jam vos docebo, quid cum illo fieri velim.* προληφθῇ præoccupatus fuerit. *præoccupari nihil aliud significat, quàm anteverti, & subitò veluti opprimi, priusquam de defensione, ut sic dicam, cogites, & arma corripias. Videtur hoc verbo voluisse indicare Apostolus, quomodo fieri possit, ut Christianus, cui tantas vires esse ad superandum peccatum superiùs docuit, possit nihilominus superari a peccato, nimirum si eum tanquam ex insidiis aggrediatur, aut stertentem ac suæ salutis incuriâ laborantem inveniat, & sic priusquam viribus suis utatur, armaq; expediat, eum opprimat. Dixinus enim jam suprà, Christianam religionem nobis vires & arma ad debellandum peccatum suppeditare, atq; ut cum eo fortiter pugnemus, incitare: sed si armis illis ac viribus*

Præoccupari a delicto.

quomodo Christian⁹ ad peccatū adduci possit.

ribus uti, & excubias pro salute tua agere nolis, a peccato opprimi facilè poteris. Quanquam alii hanc præoccupationem nō ad peccatum, sed ad homines referunt, qui aliquem in peccato quopiam, antequam ipse se recolligat, deprehendant. q. d. si quispiam ex Christianis in aliquo peccato versari aut hærere deprehendatur, antequam ipse se recolligat, & sese emendet. in delicto aliquo, *id est, si priorem sententiam sequi malis, per aliquod delictum. Videtur autem Apostolus non tam loqui de peccatis, quæ ex mera ignorantia & incogitantia, aut etiam ex mera infirmitate interdum à Christianis, in ipso pietatis cursu committuntur; quàm de iis, quæ nec ob ignorantiam, nec ob infirmitatem excusari mereantur, quæq; adeo hominem, quàm diu in tali statu versatur, regni cœlestis aditu excludant: partim quidem, quia hanc occupationem in aliquo delicto, superiori Christianorum hominum pietati & sanctimoniæ Apostolus videatur opponere: partim verò, quòd istiusmodi homini* spirituales *apertè satis opponat; infirmitates autem & errores, etiam in spiritualem cadere possint.* Homo, *id est, aliquis. ita enim solent loqui Hebræi. Sic dicitur inimicus homo; homo mercator; homo rex; id est, Inimicus, mercator, Rex quidam. Non enim est necesse, ut in* hominis *voce Paulum ad humanam fragilitatem dicamus respexisse. Sic & infrà v. 7. quicquid seminaverit* homo, *id est, quispiam. Huic homini, videamus quid*

alia verborum explicatio.

Delictum quid hoc l.

Homo pro Aliquis. Mat. 13. 28. 45. 18. 23. 22. 1.

fieri velit Apostolus. Vos, *inquit*, qui spirituales estis, corrigite talem, in spiritu lenitatis. *Corrigi eum vult Apostolus.* καταρτίζετε. καταρτίζειν *nihil aliud est, quàm dare operam, ut res aliqua omnibus suis partibus & numeris constet, id est, ut & membra sua habeat omnia, & integra, & suis locis aptè disposita & connexa. Vult ergò Apostolus, ut talis homo ad perfectionem Christianæ pietatis adducatur, & omnes ejus partes habeat, ne quicquam illi desit eorum, quæ ad hominem Christianum constituendum requiruntur. In eo enim correctio ista & emendatio consistit. Quis autem istud curare debet?* Vos spirituales. *Vos qui spiritu ducimini, in quibus spiritus regnat, & carnem cum affectibus edomuit. His enim verè competit alios corrigere, qui seipsos jam correxerunt. Meritò enim is, qui vitiis laborat ipse, alium corrigere volens, audit:* Ejice priùs trabem ex oculo tuo &c. & illud: medice cura teipsum. *quomodo autem corrigendus est?* In spiritu lenitatis. *In per Hebraismum redundat. quia enim Hebræi casus non habent, ideo eos particulis adjectis exprimunt, quas deinde, cùm aliâ linguâ utuntur, suo more sæpe retinent. Spiritus autem lenitatis, vel spiritum, hoc est, animum lenem, lenitate & mansuetudine temperatum significat: vel lenitatis ac mansuetudinis vim quandam, seu lenitatis quendam, ut sic dicam, afflatum, qui in omnibus nostris actionibus & verbis cernatur & eluceat. Non vult ergò A-*

Delinquens corrigendus: καταρτίζειν.

spiritualiũ est alios corrigere:

Mat: 7.

sed in spiritu lenitatis.

In redundat.

quid spiritus lenitatis.

1. explic. 2.

ergò Apostolus hunc hominem rigidè , & cum au-
steritate quadam & insultatione tractari & ob-
iurgari, ne irritetur potiùs,quàm sanetur. Ipsa re-
prehensio, etiam lenibus verbis concepta, acrimo-
niam habet, & ægrè auditur : quid ergo si verbo-
rum accedat acerbitas? ut austera insuaviaq; re-
media,medici dulcioribus succis condiunt:ita Chri-
stiani pharmaca sua, lenitate & suavitate verbo-
rum. Causam affert, adhortatione quadam com-
prehensam, Spectans teipsum, ne & tu tente- Ratio dicti.
ris. Ex eo, quòd alium peccare, & ab officio disce-
dere videamus, debemus communis nostræ sortis &
conditionis esse memores,id est, nos quoq; similiter
posse labi, & non minùs, quàm alios, peccatis esse Ex alienis
obnoxios: ac proinde duo hinc discere. Vnum, ne lapsibus discendum,
eos, qui deliquerunt, rigidiùs tractemus,quàm nos 1. ut lapsos
ipsos in pari casu tractari vellemus: sed ut eam hu- leniter tra-
manitatem ac lenitatem eis exhibeamus,quam no- ctemus.
bis exhiberi, si eorum essemus loco, cuperemus: se-
cundùm illud Matth.7.12. Alterum,ut tantò dili- 2.ut nobis a
gentiùs,aliorum exemplo moniti,nobis caveamus, lapsu cave-
ne & ipsi in peccatum aliquod incidamus. Est au- amus.
tem in verbis Apostoli mutatio numeri, Hebræis Mutatio
non inusitata, qualem habuimus sup. cap. 4. v. 7. numeri.
Dicit enim primùm, Vos spirituales corrigite:
postea, spectans teipsum. Tentari hoc loco per Tentari
metonymiam,effectum tentationis significat,id est, pro pecca-
peccatum. sic 1. Thess. 3. 5. Neq; enim in nostra po- re.
testate est ne tentemur,hoc est,ad peccatum aliun-
de inci-

de incitemur; sed ne incitationi isti locum demus eiq; obsequamur.

Onera aliena.

V. 2. Alii aliorum onera portate. *Onera ut vox ipsa indicat, significant, quicquid alterum aggravat, & incommodum, sive sentienti, sive non sentienti afferat.* Talia autē *sunt inprimis* peccata, *ad quæ hic potissimùm respicitur: quemadmodum ex superiori versu apparet. Ea enim pœnam alicui imponunt, & si sentiantur, valde animum & conscientiam gravant: si verò non sentiantur tantò magis homines in interitum deprimunt.*

1. peccata.

Ea portare quid sit.

Portamus autem aliena onera, cùm eorum velut partem in nos recipimus, seu, ut alios onere levemus, labores ac molestias non desugimus. prout autem onera aliena diversa sunt, ita etiam diversimodè id fit. Peccata quidem aliena portamus, dum homines iis gravatos, quamdiu resipiscentiæ spes est, toleramus, eos leniter ac mansuetè admonemus ac tractamus, non superbè iis insultamus, aut verborum asperitate eos exacerbamus: quòdsi pusillanimes sint, eos erigimus ac solamur. Hæc enim qui facit, tum alios, quantum in se est, onere levat; tum oneris partem in se quodammodo recipit: cùm ea, quæ diximus, carni nostræ haudquaquam grata esse soleant. Statim enim affectus jubet ejusmodi homines aut contemnere, & a cœtu fidelium arcere, aut acerbè insectari, & probris incessere; præsertim si iniquo animo reprehensiones accipiant, moventibus recalcitrent, conviciis etiam ac contume-

liis non

iis non parcant; eorum peccata ab extraneis nobis xprobrentur, & ad ipsam quoq; Ecclesiam veritaemq; divinam, aliqua ex iis redundet ignominia. Qui erga hujusmodi etiam homines lenitate ac nansuetudine utitur, & tamdiu eos fert, quamdiu os non prorsus deploratos esse videt, is verè eorum nus portat. Sed præter peccata sunt & alia onera, d quæ dictum hoc Apostoli extendi debet. Etenim 2. infirmitates aliæ. *om.15.1. Apostolus vult, ut infirmitates imbecillo-um feramus; quæ in eo consistunt, quòd quispiam, uia nondum plenè agnovit libertatem Christiaam, multa faciat, quæ facere non tenetur, & veuti supervacuum onus subeat, ac bajulet; quod in* quomodo portandæ. *os recipimus tum, cùm illius causâ nec ipsi libertae nostra utimur, seu id facimus, ad quod facienum alioquin obstricti non sumus. Possis deniq; hoc* 3. afflictiones. *postoli dictum etiam ad ea onera, quæ carnem ostram premunt, ac simul etiam animum aggraare facilè queunt, extendere, qualia sunt, variæ fflictiones, paupertas, aliaq; his similia, in quibus latio & auxilio opus est; quod qui præstat alteri, um onere levat, & ejus partem in se quodammodo* Mutuum hoc officiũ. *ecipit. Vult autem Apostolus, ut illud officium sit nutuum; non quòd semper necesse sit, ut id mutuò ræstetur; sed quòd id contingere saltem possit, & reberrimè contingat. eo ipso autem tacitè nos moeet, ut aliena onera tanto promtiùs feramus: quia ontingere queat, ut aliena ope nos vicissim indieamus.* Et sic implete legem Christi. *His ver-* Ejus fructus.

bis fru-

bis fructus superioris præcepti de aliorum oneribu ferendis exprimitur: sed si Græcum textum spectes, (Latinus enim interpres habet adimplebitis,) *exprimitur per modum præcepti: quia iste fructu est talis, ut nihilominus ad nostrum officium pertineat. Ingens fructus est, si quis Christi legem impleat: sed non minùs id officium uniuscujusq; est, u impleat.*

Lex Christi, lex charitatis.

Lex Christi, est lex charitatis, quæ inte ipsius discipulos vigere inprimis debet. hanc quia omnium perfectissimam primus nobis præscripsit Christus, ideò præceptum, quo ejus perfectio nobi injungitur, & novum, & suum præceptum appellat. vid. Ioh. 13. 34, 35: 15. 12.

ejus impletio.

Hanc legem implet qui aliena in se quodammodo recipit onera, quiq; peccatorum etiam salutem summo studio quærit & ne vitæ quidem suæ ea in re parcit; atq; ut infirmitates aliorum sublevet, libertate sua non utitur, seq; ipsum re jucunda sponte fraudat. quorum utrumq; non Moses, sed Christus præcipit.

v. 3. Si enim videtur quis esse aliquid

Rationem affert, cur alii aliorum, & præcipuè la psorum onera portare debeamus, cum quadam, u videtur, prolepsi conjunctam.

Prolepsis.

Poterant enim ali qui nimia sui opinione turgentes ita cogitare: qui nobis cum ejusmodi hominibus, qui tam fœdè la buntur, est negotii? cur eos aut curemus, aut toleremus? Nunquam *nobis vel evénit, vel in posterum eveniet, ut tam turpiter nos geramus: non opu est nobis alieno hac in parte auxilio. quare nec n*

Philautia aliena onera portare vetat.

ope

pem debemus aliis. Horum ergo de ſe opinionem minuit Apoſtolus, & ſic cauſſam tollit, ob quam fieri facilè queat, ut ſuperius præceptum negligatur. Ait ergò: ſi videtur quis eſſe aliquid, *nempe ſi*bi ipſi. *Pronomen* τὶ *in talibus locutionibus, non ſimpliciter ſignificat aliquid, ſed aliquid magnum & eximium: Act. 5. 36. (meliores enim codices omittunt vocem μέγαν) 1. Cor. 3. 7. & 10. 19. Ille autem hoc loco ſibi videtur eſſe quidpiam, qui peccantes, aut infirmos præ ſe contemnit; qui exiſtimat, ſe ejusmodi peccatis, quibus alii infeſtantur, non eſſe obnoxium; qui dicit, ut ille inquit, Ego ſum gallinæ filius albæ. Iam videamus, quid de illo ſtatuat Apoſtolus,* Nihil exiſtens, ſeipſum decipit. *Quemadmodum antea vocem* Aliquid, *non ſimpliciter aliquid ſignificare diximus, ſed aliquid eximium: ita hoc loco vox* nihil *illi oppoſita, non ſimpliciter nihil ſignificat, ſed nihil eximium, nihil quod ſit alicujus pretii; quo pacto ſumitur apud eundem Apoſtolum 1. Cor. 13. 2: & 2. Cor. 12. 11. Verba autem* μηδὲν ὢν, nihil exiſtens, *non ſunt limitatio ſubjecti: ſed continent cauſam, propter quam prædicatum inſit ſubjecto; quaſi dicat Apoſtolus: Qui ſibi perſuadet, ſe eſſe aliquid eximium, & hominem, qui, ut alii, labi & errare non poſſit, is valde ſeipſum decipit; propterea quòd revera nihil ſit, nullius ſit pretii, ſeu non is, quem eſſe ſe putat. Si enim his verbis* μηδὲν ὢν, *limitatio ſubjecti contine-*

ejus deſcriptio.

Aliquid, pro Aliquid magnum.

Nihil, pro Nihil eximium.

Philautiæ vanitas.

continereretur, quid eximii diceret Apostolus? aut quis id ignoraret? deinde nullus eorum, qui vel maximè sui opinione tument, hoc sibi dictum putaret. quantò enim quisq; plura sibi arrogat, tantò minùs se nihil esse putat. Non absimili ratione locutus est Iacobus cap.1.26. Si quis videtur religiosus esse in vobis, non refrenans linguam suam, sed decipiens cor suum, huius vana est religio. *Vbi illa verba,* decipiens cor suum, *non sunt pars subjecti, ut quidem Grammatices, seu mavis, communis loquendi consuetudinis ratione habita, omninò videtur, sed prædicati. q. d. is decipit seipsum, cùm vana sit ejus religio.*

Ejus remedium, sui operis probatio.

v. 4. Opus autem suum probet unusquisque. *His verbis ostendit Apostolus, qua ratione futurum sit, ne quis nimia sui opinione & φιλαυτίᾳ laboret, nempe si non ex alienis vitiis & defectibus laudem captet, sed ex propriis virtutibu[s] ac meritis solidã quærat gloriã.* Opus suum. *Opu[s]*

Opus pro operibus.

pro omnib: operibus, seu tota vitæ ratione ac moribus sumitur. Sic Apoc.22.12. 1 Pet.1.17. δοκιμαζέτω *probet, id est, exploret, trutinet; non alienoru[m] operum ac morum rigidum censorem agat, sed suorum; suos mores ad divini verbi obrussam exigat*

quàm latè pateat ea probatio.

Potest autem id non tantùm ad actiones præteritas extendi, sed etiam ad consilia & actiones eas quas suscipimus atq; aggredimur, ut eas diligente[r] exploremus, & num divinæ voluntati sint consen-

tane

taneæ necne, expendamus. quo modo etiam accipiendum videtur illud 1. Cor.11.27. probet homo ſeipſum. *q.d. examinet quisq; actiones ſuas, tum præteritas, ut ſi quid in illis peccatum ſit, Deum deprecetur, ſeq; emendet: tum eas ipſas, quas aggreditur, ut, quemadmodum par eſt, in iis ſeſe gerat. Hoc poſterius, nempe ut conſilia & actiones noſtras, quas ſuſcipimus, ad normam divinæ voluntatis exigamus, ſignificat Apoſtolus alibi, eodem quidem verbo, ſed alia tamen phraſi, cum monet, ut* probemus quæ ſit voluntas Dei, *vel,* quid ſit bene placitum Domino; *hoc eſt, ut ſemper expendamus, num id, quod aggredimur, Deo ac Domino Ieſu Chriſto placeat, & ſic id tantùm ſequamur, quod ei gratum eſſe deprehenderimus. Quòdſi tam latè hîc extendamus verbum* probandi, *ut ad præſentes etiam actiones, ac conſilia de reb: in poſterũ ſuſcipiendis referatur, ſimpliciter intelligendum erit, quod ſimpliciter aſſeruit Apoſtolus, ita porrò ſcribens:* & tunc in ſeipſum ſolum gloriationẽ habebit, *id eſt, gloriandi habebit materiam. Qui enim omnes ſuas actiones diligenter explorat, nec quicquam aggreditur, niſi id divinæ voluntati conſentaneum eſſe cognoverit, eum vera pietate præditum eſſe, ac gloriandi materiam in ſe invenire neceſſe eſt. At ſi illa exploratio tantùm ad præteritas actiones referatur, aliquid erit ſubaudiendum, nempe ſi actiones ſuas divinæ voluntati conformes repererit. nam ſi eas à præceptis divinis ab-*

[Margin: Probatio ſuiipſius. — Voluntatis divinæ. Rom: 12. 2. Epheſ:5.10. — Probationis illius fructus. — alia verborum explicatio.]

horrere deprehenderit, tantum abest, ut gloriationem in se habeat, ut potiùs pudefieri eum sit necesse. Gloriationem *autem, pro gloriationis materia seu caußa, per metonymiam, intelligimus; tum quòd verbum* habendi *id videtur postulare; tum quòd qui sua facta maximè explorat, eaq; ad divinæ voluntatis normam attemperat, omnium minimè de sua pietate gloriatur; quin potiùs se servum inutilem eße profitetur, & suorum potiùs delictorum, quàm pietatis meminit; quin ipsam illam pietatem suam, divinæ gratiæ, non sibi adscribit. Itaq; etiam* gloriationis *voce Apostolus hoc loco per quandam concessionem utitur, ex illorum opinione, qui sese supra alios efferebant, & suam pietatem ideò jactabant, quòd aliis sibi viderentur eße meliores. q. d. & tunc (si ipsi liberet hominum istorum exemplo gloriari) materiam gloriandi in seipso solo inveniet.* in seipsum tantùm, *id est, sui ipsius tantùm respectu habito.* & non in alterum *id est, non verò ex comparatione cum altero, subintellige* solùm *vel* tantùm. *Nam qui per se præstans est, ille etiam alterius inferioris respectu præstans est.*

Gloriatio pro gloriandi materia.

Qui se maximè probat, minimùm gloriatur.

Concessio.

Gloriatio in seipsum. in alterum.

v. 5. Quisq; enim proprium onus portabit. *Caußam affert, cur quisq; operam dare debeat, ut per se pietaté præstans sit, non verò alterius tantùm comparatione præstare videatur, & sit tanquam luscus inter cœcos; quia nimirum Dominus Iesus sententiam secundùm cujusq; opera per se conside-*

Non ex cōparatione cum aliis pietatis laus quærēda.

considerata, non verò cum alienis delictis compa- rata, feret. Neminem aliena peccata justificabunt: nec qui cæteris erit melior, continuò bonus judica- bitur. Quisq; secundùm sua propria, non secundùm aliena delicta judicabitur, eorumq; pœnas dabit.

Quisque secundùm sua tantùm opera judicabitur.

v. 6. Communicet autem. *Aliud præce- ptum, quod non solùm ad charitatem, sed etiam ad justitiam pertinet. Hoc autem est, ut auditores suis Doctoribus de omnibus bonis communicent.* Qui docetur sermonem, ὁ κατηχούμενος τὸν λόγον. *κατηχούμενοι peculiariter vocantur ii, qui prima religionis Christianæ tyrocinia docentur. Hinc Catechesis, puerilis quædam institutio, & nominatim quidem in Christiana religione, vocatur. Sed hoc loco κατηχούμενος quemvis significat, qui Evangelii doctrinā ex pastorum suorum sermonibus haurit.* In omnib: bonis. *i.e. de omnib: bonis, ad hujus vitæ nimirū conservationem pertinentibus quanquam nō est neceße res ipsas, seu de rebus ipsis semper dare, cum rerum vicarius sufficit nummus. Satis autem unicuiq; patet, hujus præcepti non eum eße sensum, ut quisq; auditorum sigillatim Doctori & pastori suo de omnibus bonis ita cōmunicet, ut illi id omne largiatur, quo hæc vita indiget. Nā hac ratione doctor nimis magnam bonorum istorum copiam consequeretur: sed quemq; auditorum pro sua parte & facultatibus tantum conferre debere, ut collectis omnibus, quæ singuli præbent, is,*

Doctoribus necessaria suppeditanda.

Catechumeni.

Catechesis.

Doctoribus quatenus dandum de omnibus.

qui docet, liberalem & honestam vitam agere, & docendi muneri unicè vacare queat. quantò ergo plures erunt auditores, tantò quisq; minus: quanto verò pauciores, tanto quisq; plus conferre debet. Nisi autem hanc legem Christus Ecclesiæ imposuisset, quotusquisq; esset, qui aut vellet, aut posset docendi munus suscipere? & adhuc pauciores essent, qui eo dignè defungerentur. Rebus enim terrenis acquirendis occupati, quomodo muneri suo, & rebus ad illud peragendum necessariis vacare possent? Quare rectè hac lege Ecclesiæ est consultum beneq; hæc societas docentium, & discentium conservatur, si doctores quidem, quantum in se est, curent animum ac salutem auditorum: auditore[s] autem, quantum sat est, curent eorum qui docen[t] corpora ac vitam: præsertim cùm auditores ut plu[-]rimùm rebus hujus vitæ sint occupati; doctores au[-]tem doctrinæ & rebus ad spiritum spectantibus [u]nicè invigilare debeant. Ita fiet, ut alter alteri necessitati subveniat. Hac de re copiosè disser[it] Paulus 1. Cor. 9. ubi ita ait inter alia v. 11. Si n[os] vobis spiritualia seminavimus, magnúmn[e] si nos vestra carnalia metemus? vid. etiam [1.] Tim. 5. 17, 18.

Cur eos ab Ecclesia ali voluerit Christus.

v, 7. Ne erretis. Pergit in eodem præcep[to] eosq; seriò, ne id negligere velint, monet, pœna[m] si aliter faciant, divinam non obscurè illis int[e-]minans. Unde apparet, paulò negligentiores G[a-]latas fuisse in hoc officio. ideò inquit: Ne erret[is]

Idem præceptum inculcatur.

nempe ita, ut exiſtimetis, hoc non eſſe veſtri muneris & officii, doctorum & paſtorum veſtrorum curam gerere. Deus non irridetur. *Quibus verbis tacitè indicat, iſtos homines Deum irridere quodammodo, qui iis, à quibus docentur, quiq; eorum ſaluti toti vacant, de rebus ad hanc vitam ſpectantibus non proſpiciunt. Dupliciter autem hæc irriſio intelligi poteſt: vel ſpecialiter, & ad hoc unum tantùm præceptum accommodatè: vel generaliùs, ita ut etiam ad alia Chriſtiani hominis officia extendatur. Specialiter, quatenus quis velit vitam ſempiternam a Deo obtinere, nec tamen eam in rem ſumtum atq; impenſam tam exiguam, tam juſtam, tam neceſſariam, atq; ab ipſo Deo præceptam facere. Generaliùs, quatenus quis velit eternam ſalutem a Deo obtinere, nec tamen interim facere velit ea, quæ Deus ab ipſo requirit; quorum unum etiam hoc eſt, ut divini verbi præcones alamus, & tantum iis de facultatibus noſtris ſuppeditemus, quantum ad vitam honeſtam & liberalem eſt opus. Vtriq; irriſioni ſeu irridendi modo ſequentia verba aptari poſſunt. Si ea priori aptamus, preſſiùs, & ad rem propoſitam propiùs accipi debent. Sin poſteriori, latiùs, & ad omnes actiones noſtras extendi.* Deus *autem* non irrideri *dicitur, non quia à multis non irrideatur: ſed quia nemo ferat impunè, quòd eum irrideat, ſeu ita cum eo agat, ac ſi eum ludibrio ac contemtui haberet.*

Deum irridēt, qui doctores alere nolunt.

Irridere Deum.

1.

2.

Irrideri ſe non patitur.

quasi diceret: Deus non patitur se irrideri, seu non impunè ipsi illuditur.

Ratio dicti. Quod enim seminaverit homo, hoc & metet. *Hæc verba, ut jam diximus, tum specialiter, & ad propositum præceptum accommodatè, tum generaliter de omnibus actionibus accipi possunt. Affert his verbis rationem, cur Deus non irrideatur: quia nimirum quisq; secundùm suum laborem mercedem accipiet: qualem sementem fecerit, talem habebit meßem: quemadmodum etiam in rebus terrenis fieri videmus. Quocirca Deum irridere nemo potest: quandoquidem nemo impunè feret, quòd ea vel impendere vel facere neglexerit, quæ ad vitam sempiternam comparandam pertinent.* Cùm dicit hominem id *meßurum*, quod seminaverit; *primò quivis videt, id non poße ita accipi, ut planè idem quis metat, quod seminat: sed idem dicitur metere, quia fructum, ei quod seminavit convenientem, & veluti debitum, referat. de quo loquendi modo vid. & Ephes. 6. 8. (cum quo loco confer Col. 3. 25.) & 2. Cor. 5. 10. Præterea notandum est, (quemadmodum sequentia verba, quæ horum explanatio quædam sunt, indicant,) Apostolum non tam hîc respicere ad ipsum semen, quod seritur, quàm ad seminandi modum & rationem, ad quam illud vel inprimis referendum est, quali agro semen credas; & id velle dicere: quo quisq; modo sementem fecerit, talem etiam meßem habebit: si semen sparserit in terram bonam & fertilem u-*

Fructus labori respōdet.

Res pro fructu rei coveniente.

quod seminatur pro ratione sementis.

lem, uberem etiam habebit meßem: si in malam aut sterilem, contrà. subjungit enim:

v. 8. Quoniam qui seminat in carnem suam, de carne metet corruptionem. *In quibus verbis, explicare id volens quod nunc dixit, carnem & spiritum cum agro confert: carnem quidem cum agro malo: spiritum autem cum agro bono. Seminare autem in carnem, si accommodatè ad præceptum superius loqui volumus, nihil aliud est, quàm sumtum facere & opes profundere in eas res, quæ tantùm ad carnem & ad hanc præsentem vitam spectant. Seminationi enim sæpe conferuntur sumtus & impensæ, etiam in Sacris Literis. Seminare autem in spiritum, est sumtibus non parcere in res ad spiritum pertinentes: inter quos sumtus vel primum locum iste habet, qui fit in eos, qui nos in divina veritate instruunt & erudiunt. Qualis autem est ager, talis etiam ex eo messis proveniet. Caro est corruptibilis; propterea etiam corruptionem seu interitum ex ea metent, quicunque eum agrum conserunt. Spiritus autem est incorruptibilis; propterea etiam incorruptionem vitamque æternam ex eo metent, quicunque eum conseverunt. Promittitur autem hujusmodi hominibus vita æterna; non quòd aliter fieri nulla ratione queat; sed quòd ea sit vis hujus ipsorum actionis, ut ex divina benignitate vitam æternam consequantur, nisi aliud aliquid impediat: & hac ratione non semel uni alicui virtuti salus promittitur. Vide inter*

Caro ager malus: Spiritus, bonus.

Seminare in carnem, 1. sensus.

Seminare prosumptus facere.

vid Mat: 25. 24, 26. 2 Cor: 9. 6, 9, 10.

Seminare in spiritum: 1 Sensus. Doctoribus necessaria largiri.

Carnis fructus interitus: Spiritûs, vita æterna.

Vni virtuti quomodo salus adscribatur.

alia Matth. 5. v. 3. & seqq. & cap. 6. v. 14. Cum *hac satione in spiritum, quæ fit doctoribus sumtus necessarios suppeditando, conjungenda est etiam, quemadmodum ex sequentibus intelligitur, liberalitas in alios, ope nostra indigentes. Nam qui in inopes sumtus facit, & pecunias spargit, is meritò in spiritum seminare dicitur: quandoquidem ideò id facit, ut eum pulcherrima virtute veluti excolat.*

Seminare in spir: egenis largiri

2. sensus. Semin: in carnē, Carni dare operam.

Sed si hæc verba ad omnes actiones extendere velimus; seminare in carne, erit circa carnem occupari, illam veluti agrum quendam curare, excolere, totum se carni dare: quò pertinent omnes actiones, quæ carni sunt gratæ & jucundæ. hanc sationem vel sementem, corruptibilitatis messis consequitur.

Semin: in spiritū, huic dare operam.

Contrà seminare in spiritum erit, circa spiritum occupari, & rebus ad spiritum pertinentibus indulgere ac vacare. hanc sationem æternæ vitæ messis excipit.

Ad constā-tiam beneficētiæ hortatur.

τὸ καλὸν quod alteri utile.

v. 9. Bonum autem facientes ne defatigemur. *Postquam eos ad id, quod bonum est, incitavit, nunc etiam monet, ut in eo sint constantes. Vtitur autem voce καλοῦ, quæ propriè rem pulchram & honestam significat: hoc autem loco id, quod alteri bonum atq; utile est, denotat, & ponitur pro voce ἀγαθοῦ simpliciter, ut apparet ex seq. v. nisi velimus sic de industria locutum fuisse Apostolum, ut ad generalem illum præcedentium verborum sensum simul respiceret. Rationem addit,* perma-

permanens in eadem ſerendi ac metendi ſimilitudine. Tempore enim proprio metemus non deficientes. *Non debemus defatigari in ſerendo: quia etiam non defatigabimur in metendo. dicit,* Tempore proprio, *quemadmodum etiam nunc fit. habet enim & ſatio ſuum tempus, & meſſis: neque qui ſerit, ſtatim vult metere, ſed meſſis tempus patienter expectat. Sic & nos futuræ illius meſſis tempus patienter expectare debemus. tempus autem illud eſt, conſummatio ſeculi hujus, ſeu adventus Chriſti: inde meſſis noſtra incipiet.* Non deficientes, *μὴ ἐκλυόμενοι. his verbis duo ſignificare voluiße videtur: primum quòd meſſis illa noſtra in cœlis, futura ſit ſine ullo tædio ac moleſtia, non quemadmodum nunc fit. Meße enim licet nihil ſit utilius, nihil tamen ferè eſt laborioſius. hinc videmus etiam ſæpe homines in meße viribus deficere, cùm ad laborem, etiam ſolis ardor accedit. Sed in illa futura meße percipienda nullus erit labor, nullum tædium. quicquid laboris ac moleſtiæ fuit, id omne in ſerendo fuit. alterum eſt, quòd tanta ubertate proveniet fructus, ut nunquam in metendo ceßaturi ſimus.*

Ratio hortat: a fructu,

Tempus meſſis noſtræ expectandum,

Ea carebit moleſtiâ;

& fine.

v. 10. Ergo igitur cùm tempus habemus. *Iam ex ſuperioribus infert & concludit ſuum præceptum, de liberalitate ſine defatigatione, id eſt, conſtanter exercenda. dicit autem,* Cùm tempus habemus, *ὡς καιρὸν ἔχομεν. particula ὡς*

Concluſio hortationis,

 poſita

ὡς pro cū. καιρός. Occasio benefaciendi non prætermittenda.

posita est pro cùm, ut 1. Cor. 11. v. ult. id est, quandocunq; tempus & opportunitatem (καιρὸς enim tempus opportunum significat) habemus, quotiescunq; se offert occasio; vel etiam, dum tempus habemus, quasi jam tempus istius rei adsit, quod paulò pòst effluet. quemadmodum nec semper serendi tempus est. Itaq; tum, cùm opportunum est, omnes agricolæ agros conserunt: quod tempus ubi semel effluxerit, postea frustrà requiritur.

Dum vivimus, benè agendum

Tempus sationi nostræ destinatū vita nostra est. Quare quamdiu nobis vita suppetit, quamdiu bona nostra sunt in nostris manibus & potestate, serendum est, & spiritus noster est excolendus. Quò pertinet illud vulgatum: Da tua dum tua sunt. operemur bonum, *id est, benefaciamus, seu benefici simus,* erga omnes,

omnib9 benefaciendū.

quicunq; nostra ope & benignitate indigent, cujuscunq; conditionis sint homines, etiam infideles. maximè autem erga domesticos fidei.

sed præcipuè fidelibus.

Ostendit, quibus inprimis benefacere debeamus. Omnibus quidem benefacere debemus, sed non æquè: domesticis fidei ante omnes benefaciendum est.

Domestici fidei.

Domestici autem fidei, sunt domestici ratione fidei, hoc est, ii, qui nobiscum sunt in eadem Dei domo, in eadem familia, quæ est Ecclesia. Ita enim fieri solet, ut homines domesticis citiùs sucurrant, quàm alienis. Hoc idem inter Christianos fieri debet, ut se invicem inprimis, omni officiorum genere juvent, & mutuis afficiant beneficiis. Ideo Christianus

Christia-

Chriſtianum citiùs & magis juverit, quàm alium, ſi utrumq; æquè juvare non poſſit.

v. 11. Videte quantis vobis literis ſcripſi mea manu. *Sequitur altera pars capitis, in qua monet Galatas, ut ſibi à ſeductoribus & eorum doctrina caveant, & ipſum potiùs, ac doctrinam ipſius ſequantur. Primò autem teſtatur ſuum erga eos, eorumq; ſalutem, affectum ac ſtudium, per id, quòd ſibi non fuerit grave, propria manu tam prolixas literas ad eos exarare. Miſit quidem Paulus ad alias Eccleſias literas ſæpe tam longas, aliquando etiam longiores: ſed eas, ut apparet, dictavit, non ipſe ſcripſit. Epiſtolæ ad Romanos ſcriptor fuit Tertius, Rom. 16. 22. In aliis etiam epiſtolis idem factum fuiſſe hoc indicat, quòd eas ideo propria manu ſubſcribere conſueverit, & ſalutationem apponere, ut a ſuppoſititiis dignoſcerentur. quod ſignum non ita fuiſſet neceſſarium, ſi totas ipſe epiſtolas ſua manu ſcribere fuiſſet ſolitus. vide hac de re 2. Theſſ. 3. 17. & confer cum c. 2. 2. & Col. 4. v. ult. Longè autem moleſtius eſt & tædioſius literas ſcribere, quàm dictare; ideò non mirum eſt, quòd Apoſtolus in ſignum ſui erga Galatas amoris & affectus hoc commemoret.*

2. Pars capitis, & epilogus Epiſtolæ. ejus ſumma.

Studium Pauli erga Galatas.

Paulus dictare epiſtolas ſolitus: & ſua manu ſubſcribere.

v. 12. Qui volunt εὐπροσωπῆσαι, ſpecioſi apparere in carne. *Iam ſeductores iſtos deſcribit, & eorum conſilium detegit, oſtendens, quò illi tendant, & quid ſpectet, Legem & circumciſionem ob-*

Seductores Gal:, ſuum quærebant commodū.

nem obtrudere volentes: ut hinc appareat, eos non sincero affectu & amore in Galatas duci, quod erat in Paulo, sed suum carnale commodum spectare. Id erat duplex, quanquam alterum ad alterum tanquam finem suum, ab iis maxima ex parte referebatur, ita ut unicum tantùm quodammodo esse videretur. Primum erat, ut hac ratione persecutionem, quæ veros Christianos, ad exemplum Ducis ipsorum, semper manet & manere debet, evitarent: alterum, ut ex adductis ad Legem & legales ceremonias Galatis, veluti triumphum quendam agere, & gloriolam consequi apud Iudæos possent. Qui volunt ἐυπροσωπῆσαι. Ὅσοι, quotquot, *videtur positum esse pro* οἵτινες, qui. *Describuntur autem his verbis seductores isti, quòd sint illi, qui volunt* ἐυπροσωπῆσαι *in carne, id est, qui volunt eximii & egregii videri & apparere, propter res carnales, seu ad carnem pertinentes, qualis erat circumcisio, & reliquæ ceremoniæ legales; ac proinde ex iis laudem & commendationem quærunt, ac notabiles istis rebus esse volunt. Caro enim, ut jam suprà vidimus cap. 3. 3. & alibi repetiimus, per metonymiam subjecti pro adjuncto, significat res, quæ in carne fiunt, & ad eam tantùm spectant. Tacitè indicat Paulus, Christianum hominem aliis rebus debere eminere, & notabilem nobilemq́; esse; non carnalibus, sed ad spiritum pertinentibus, & in quibus nova creatura consistit.*

[Marginal notes:]

idq́ue duplex.

1. ut persequutionem evitarent.

2. ut gloriolā consequerentur.

ὅσοι pro οἵτινες.

Seductorum descriptio ab ambitione.

Caro pro rebus externis.

Christianus rebus spiritualib: non externis excellere debet.

sistit. Itaq; vel ob id ipsum isti homines Galatis suspecti esse debebant. Hi cogunt vos circumcidi: non quòd eis vim quoad corpus facerent, sed quoad conscientiam; cogebant eos persuasionibus, & veri specie fucatis argumentis. tantùm ne cruce Christi persecutionem patiantur. Hîc jam eorum scopum aperit, & ostendit, quo consilio Galatas ad circumcisionem & Legem cogant; qui nullus alius erat, quàm ut hac ratione persecutionem effugerent. Iudæi enim tum temporis Christianos ob id maximè, imo unicè persequebantur, quòd per eos Legem Mosaicam abrogari, & in vilipendium adduci viderent. Ab initio quidem ideò persecuti sunt Christianos, quòd Iesum pro Christo ac Domino suo cœlesti agnoscerent: sed cùm viderent, hanc fidem adeò invalescere, ut nullo modo ei obsisti posset, deferbuit paulatim hoc odium; quod deinde vehementiùs exarsit & recruduit, cùm Evangelio ad Gentes propagato, Legales ceremoniæ negligi, & sensim per Christi doctrinam abrogari cœperunt: quod quia Pauli Apostoli potissimùm ministerio fiebat, ideo Paulus tanquam omnis invidiæ scopus, & odii publici victima petebatur. Quare ne in eandem afflictionem & persecutionis scopulum impingerent isti; ideo Mosaicam disciplinam hominibus ad Christum conversis obtrudebant, qua de re diximus jam nonnihil sup. cap. 5. 11. Non dixit autem simpliciter, ne persecutionem patiantur, sed addidit hæc verba, ne cruce Christi persecutionem pa-

Cogere pro vehementer impellere.

1. Finis seductorum: persecutionis fuga.

Iudæi cur Christianos persecuti:

Caussa 1. Christi professio. ej⁹ vis paulatim cessavit.

2 Legis abrogatio.

ob hanc P. maximè passus.

nem patiantur. id est, ne ad exemplum Christi, qui crucis mortem pertulit, & ipsi ignominiã & cruciatus varios pati cogantur. Itaq; Crux Christi, *hoc loco, ut & superiùs visum est c. 5. 11. nõ pro sola ipsius Christi cruce, seu morte illa quam in cruce pertulit, sumenda videtur, sed pro mortibus, cruciatibus, afflictionibus, contumeliis eorum, qui ad Christi similitudinem patiuntur, hoc est, & similia Christo patiuntur, & similem ob caussam, atq; adeo propter ipsum Christum. Sic sumuntur passiones Christi 2. Cor. 1. 5. mortificatio Domini Iesu, ead. Epist. cap. 4. 10, conf. v. seq. 11. Indicat autem his verbis Apostolus, crucem esse veluti Symbolum quoddam Christianorum, qui ad exemplum sui capitis adducis, cruci, hoc est, afflictionibus ac contumeliis variis subjecti esse debeant: ideoq; non rectè facere eos, qui crucem defugiant; & doctrinam eam, quæ ad evitandam crucem sit comparata, abludere à vera Christi doctrina, quæ quemadmodum ipsi Christo crucem attulit, sic omnibus ejus membris affert: itaq; ex hoc ipso apparere posse, an isti homines sint veri Christianæ religionis doctores, qui non tantùm nullam communionem crucis cum Christo habeant, sed etiam habere nolint, & id unicè agant, ut quàm longissimè ab ea absint.* Cùm dicit solùm, *non id vult, quòd nihil prorsus aliud præter hoc spectent. Nam ut sequenti versu docet, etiam id quærebant, ut in Galatarum carne gloriari possent. Sed hæc particula, tantummodò excludit fines sibi minimè*

Crux Christi etiam pro Christianorum afflictionib.

Ea Christianorũ symbolum.

Ejus fuga indicium quoddam seductorũ.

Solùm non excludit subordinata.

bi minimè ſubordinatos, non verò ſubordinatos, quales ſunt iſti, vitare afflictiones propter Chriſtum, & gloriam ac laudem ex rebus carnalibus captare. Hoc enim poſterius ad prius obtinendum eſt accommodatiſſimum, & ab iſtis Pſeudodiſcalis ad id vel inprimis referebatur.

v. 13. Neque enim qui circumciduntur, ipſi Legem cuſtodiunt. *Occupatio eſt tacitæ objectionis, ſeu potiùs ſuperioris dicti ratio per occupationem. Poterat enim aliquis dicere, Homines iſtos non hunc ſibi ſcopum habere præfixum, ſed Legis ſtudio & zelo teneri, idq́ue ſpectare, ut ab omnibus Lex obſervetur. Hoc amovet Apoſtolus per id, quòd illi ipſi Legem non cuſtodiant. Qui enim ipſe Legem non cuſtodit, quomodo id unicè ac ſincerè quærere & ſpectare poteſt, ut Lex ab aliis cuſtodiatur & obſervetur? Ait* οἱ περιτεμνόμενοι, *ſeu, ut alii Codices habent,* οἱ περιτετμημένοι, illi circumciſi; *q. d. neq; enim illi ipſi doctores veſtri, licet circumciſi, vel, qui circumciſionem ſuam tantopere jactant, & circumciſi audire gaudent, Legem ſervant. Nam oratio non videtur eſſe generalis, quemadmodum verba prima fronte præ ſe ferunt. Facilè autem intelligi poteſt, cur Apoſtolus aſſerat, eos ipſos homines Legem non cuſtodire ſeu ſervare: nempe quia eſſent homines carnales, & eorum Deus (ut de ejusdem farinæ hominibus in epiſtola ad Philip. loquitur cap. 3. 19.) eſſet venter: ac propter-*

Ratio cum prolepſi.

Legis ſtudio non ducebantur pſeudodid. quia ipſi eā non ſervabant.

Mat:23.23. *ac propterea, ut Pharisæi olim faciebant, etiamsi singularem pietatis speciem præ se ferrent, & ceremonias, aliaq; faciliora Legis præcepta diligenter observarent, omitterent tamen Legis graviora, nempe judicium, seu jus fasq;, misericordiam, & fidem, aliaq; quæ eorum cupiditatibus, ambitioni, avaritiæ obstarent.*

2. finis gloriatio: Sed volunt vos circumcidi, ut in vestra carne glorientur. *Hic alter erat eorum scopus, sed ad priorem illum directus. q. d. non ergo observationem Legis sibi pro scopo habent præfixam, cùm eò vos adducere volunt, ut circumcidi vos patiamini: sed hoc potiùs agunt,* ut in carne vestra

de carne Galatarum. glorientur, *id est, ut caro vestra illis gloriandi causam & materiam suppeditet; ut hinc gloriam & nomen consequantur; idq; ipsi etiam jactent, non quòd vos secundùm spiritum meliores fecerint, virtute ac pietate auxerint; sed quòd vos ad observationem legalium ceremoniarum adduxerint: ut ex præcisa carnis vestræ cuticula pulcherrimum triumphum, vobis quodammodo ostentui habitis agant.*

Paulus falsis Dd. longè dissimilis. v. 14. Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. *His verbis semetipsum opponit seductoribus istis, ut appareat quantum inter Paulum & illos intersit. Illi crucem*

tantùm in Christi cruce gloriabatur. *Christi evitare volebant: Paulus tantum aberat ut eam vitare vellet, ut nulla in re nisi in Christi cruce gloriaretur. Illi in carne Galatarum gloriari volebant:*

*olebant: Paulus tantùm in Christi cruce. Quis er-
o nō videt, Paulum esse sectandum audiendumq́,
stos verò repudiandos?* Per Christi crucem *intel-
igenda iterum videtur, tum Christi ipsius crux,
oc est, afflictio & mors ignominiosa, quam in cru-
e pertulit; tum etiam afflictio, quam quis Christi
ausâ, ad Christi exemplum & imitationem, subit.
n utroq; istorum gloriari se, dicere videtur Pau-
us, hoc est, tum de eo, quòd aliquando Christus cru-
em subierit, per quam novum & æternum fœdus
ancivit, & simul vetus abrogavit: tum de eo, quòd
hristi, & ejus doctrinæ causâ, multas calamitates
& persecutiones patiatur, atq; hac ratione Chri-
o conformetur. Quòd si hoc loco alterutrum ho-
um nominatim intelligendum sit, verisimile est
osterius intelligendum esse: partim quidem, quia
anc gloriationem suam in Christi cruce, opponit
lli pseudodidascalorum studio; quos id unicè agere
aulò antè dixerat,* ne cruce Christi persecuti-
nem patiantur: *partim verò, quia 2. Cor. 11.
o: & 12. 5. 9, apertè asserit, se non gloriaturum
isi in afflictionibus & infirmitatibus suis: quem-
dmodum hîc ait:* mihi absit, *vel* non contin-
at gloriari, nisi in cruce Christi: *licet interim
eutro in loco excludendæ sint propriæ istarum af-
lictionum causæ, inter quas mors Christi, eamq́;
onsequuta resurrectio: itemq́; propria earum effe-
cta, inter quæ eminet spes immortalitatis firma.
Nam aliàs Paulus gloriabatur non minùs in spe*

Christi crux & ipsius, & similes fideliū afflictiones notat.

P. de Christi morte gloriabatur.

de suis pro ipso afflict.

de his hîc potissimùm

Non excludendæ afflictionū caussæ & effecta.

Paulus gloriatus de

V *gloriæ*

gloriæ divinæ, quàm in afflictionibus: imò in his non nisi propter illam, ut apparet ex cap. 5. Rom. ver. 2, & seqq. cui adde Hebr. 3. 6: gloriabatur idem in Deo, eodem cap. 5. Rom. ver. 11. gloriabatur in Christo Iesu, totáque ejus religione ac disciplina, Phil. 3. 3. Maximum ergo in ea re decus situm eße putabat Paulus, quòd Christo afflictionum ratione conformaretur: quemadmodum ex v. 10. ejusdem cap. 3. Phil. cum præcedentibus collato apparet. Et sanè nihil gloriosius in hac vita contingere homini poteſt, quàm si Christo, tum in afflictionibus ipsis, tum in afflictionum cauſſâ (martyrem enim, ut ille dixit, non pœna facit, sed cauſſa,) conformetur. Vnde ad eosdem Philipp. cap. 1. 29. ita scribit Paulus : donatum eſt vobis pro Christo, non ſolùm ut in ipſum credatis, ſed etiam ut pro ipſo patiamini. *Cauſſas vide tum ibid. v. præced. tum Matth. 5. 10: 11, 12. Rom. 5. 3, 4, 5: 2. Theſ. 1. 5, & d. Iac. 1. 2, 3: 1. Pet. 1. 6, & d. c. 4. 13, 14. adde Hebr. 11. 26.* Per quam mihi mundus crucifixus eſt, & ego mundo. *Vim Crucis Christi seu effectum exprimit, ob quem tanto magis de ea gloriabatur Paulus, & quidem ejusmodi, qui ſtudiis ac consiliis adversariorum Pauli, seu falsorum iſtorum doctorum, penitus adversabatur, & Paulum verum ac genuinum Christi servum ac diſcipulum eße arguebat. Is verò erat quòd per eam mundus ipſi, & viciſſim ipſe mundo crucifixus eßet. Dupliciter autem hæc verba intelligi poſ-*

Spe gloriæ divinæ: de Deo: de Christo. Decus ejus summum afflictiones pro Christo: & cujusvis Christiani.

Effectus crucis Christi eximius.

ligi poßunt, quanquam eòdem res redit: vel ut crucifixus significet eum, a quo aliquis abhorreat, & quem veluti detestetur, qui sit tanquam piaculum quoddam; quales eße solent homines infami supplicio affecti, quos omnes horrent ac refugiunt: vel ut crucifixus simpliciter sumatur pro mortuo, quemadmodum sæpe contingit apud Paulum, allusione ad crucem Christi, seu mortem ejus in cruce perlatam facta. Si priorem sequamur sensum, mundus crucifixus erat Paulo, quatenus ab eo abhorrebat Paulus, eumq; ceu hominem infami supplicio affectum fugiebat ac detestabatur: & vicissim Paulus mundo, quòd eum mundus quoq;, tanquam hominem aliquem scelestum & piaculum, abominaretur. Per mundum autem intelliguntur homines mundani, id est, moribus mundanis præditi, & Christi legibus ac doctrinæ adversi, unà cum suis, quas sequerentur, religionibus, & rebus, quas in pretio haberent, Christiano homini fugiendis. Hoc verò effecerat crux Christi, quæ eam vim habet, ut omnes, qui eam cognoscunt, ad Christum rapiat & ei mancipet: qui autem Christo totum se mancipat, non potest non detestari mundum, quatenus is Christo est adversus; & vicissim detestabilis eße mundo. quin & afflictiones Pauli, quas Christi caußâ a mundo fuerat perpeßus, ei mundum cum suis religionibus ac studiis, & vicissim ipsum mundo tanto magis invisum atq; exosum reddiderant. Si posteriorem vocis crucifixi explicationem sequa-

Crucifixũ eße alicui dupliciter accipi potest.
1.
2.

Mundus priori sensũ quomodo Paulo crucifixus.

& Paulus mundo.

Mũdus pro hominibus mundanis, unàcum religionibus, ac studiis suis.

Posterior explicatio.

sequamur, sensus erit: Christi cruce & morte effectum esse, ut & mundus Paulo fuerit mortuus, & Paulus vicissim mundo: hoc est, ut & mundus nihil cum Paulo commercii haberet, ut eum amaret, foveret, complecteretur; sed respectu Pauli esset instar mortui; & ut vicissim Paulus nihil commune haberet cum mundo, nulla in re ei placeret; sed respectu mundi esset veluti mortuus, & omni vita destitutus. In eo autem Paulo planè dissimiles erant falsi isti doctores, qui circumcisionem urgendo, id unicè, ut vidimus, agebant, ut mundo, nempe Judæis infidelibus, placerent, & rebus hujus mundi quietè frui possent.

Dissimilitudo inter Paulum & falsos doct.

Ratio dicti cū prolepsi.

v. 15. In Christo Iesu enim neque circumcisio quid valet, neque præputium. *Ratio præcedentium cum quadam prolepsi. Poterat enim quispiam dicere: Cur verò, Paule, non nisi in cruce Christi vis gloriari? cur non etiam in carne? cur non, ut isti doctores faciunt, id agis, ut gloriandi materiam inde consequare, quòd ad circumcisionis, & aliorum carnalium & externorum rituum observationem, alios adduxeris? Respondet Paulus, rectè omnino se facere, qui de sola Christi cruce glorietur, non verò, ut isti, ex circumcisione aliisq; similibus ceremoniis gloriandi quærat materiam: quia in Christo Iesu, hoc est, in ejus religione ac disciplina, quæ omnibus est sequenda, nihil valeat circumcisio, nullam vim, nullum momentum habeat, ad Dei gratiam, ad justificationem comparandam, non*

Christus pro sua disciplina. in hac nil valet circumcisio.

dam, non magis quàm præputium: sed nova tantùm creatura. hanc solam a Deo in nobis respici, & ad justificationem ac salutem sempiternam requiri. Quare his verbis non tā ratio redditur ejus, cur in Christi cruce glorietur Paulus, quàm cur non nisi *in hac, cur in hac sola. Quanquam negare nolimus, Apostolum in posterioribus verbis, quibus indicat, solam creaturam novam in Christi disciplina valere, etiam ejus rei reddere rationem, cur in Christi cruce glorietur: nempe quia ea effecerit, ut & ipsi mundus, & ipse mundo eßet crucifixus, qua in re novæ creaturæ ratio vel inprimis consistit. Iure ergo Paulus in cruce Christi gloriabatur, quæ id sibi afferret boni, quod solum in Christi disciplina valet. De verbis* in Christo Iesu, *itemq; cur* præputium *addatur* circumcisioni, *dictum est supra loco simili cap. 5. 6. Vox autem* κτίσεως *seu* creaturæ *aut* creationis, *videtur hoc loco abstractè potiùs, ut natura ejus fert, quàm concretè, quemadmodum alibi ferè solet, cùm genitivus materiæ seu subiecti non apponitur, sumenda eße, ut tantò rectiùs & circumcisioni & præputio opponi poßit, & canon seu regula, secundùm quam incedendum sit, appellari. Itaq;* Creatura nova *significat eam mutationem hominum, quam Christi Religio iis affert; & opponitur veteri tum religioni, qualis erat & Iudaica & Gentilis, seu circumcisioni & præputio; tum vitæ ac morum rationi; & consistit in*

Sed nova tā. tùm creatura.

Cur in cruce Christi meritò glorietur P.

Creatura abstractè hic sumitur.

Creatura nova quid.

ejus opposita:

vid:sup:c.5. ℣ 5. 1 Cor: 7. 19: & 2 Cor:5. 17.

sistit in spirituali Dei cultu, seu, ut ex similibus apud eundem Paulum testimoniis manifestum est, in fide per charitatem efficaci, in observatione divinorum mandatorum in novo fœdere præscriptorum, in similitudine seu imagine Dei ipsius, hoc est, ut in epistola ad Ephesios cap. 4. v. 24. loquitur, in justitia & sanctitate veritatis. Quare creatio hoc loco non significat ipsam Dei creantis actionem, sed actionis istius in hominibus effectum, respectu cujus homines dicuntur novi, & creaturæ novæ.

Refut: erroris.

Ineptè autem ex hoc verbo creationis *colligunt quidam, Deum, sicut in prima creatione solus fuit opifex hominis minimè συνεργῦ, sic etiam in hac nova creatione, solum, non modò non concurrente, sed etiam, tunc cùm Deus ipsum reformat, quantum in se est repugnante homine, illum refingere.*

Deus sine nobis nos creavit, sed nō sine nobis denuo creat.

Aliud enim est, hominem, qui prorsus non fuerit, condere; aliud, eum existentem, viventem, intelligentiâ & arbitrio præditum reformare; & quidem reformare, non quoad essentiam, sed quoad voluntatis inclinationem & mores, id est, efficere, ut velit certam aliquam doctrinam & religionem ac vivendi rationem sequi, eamq; porrò reipsa sequatur. Ad illud homo concurrere nullo modo potest: hoc sine hominis opera, & ad id concursu, fieri nec debet, nec potest. Non debet, quia alioquin nullus esset virtuti locus, & omnis ratio religionis ac pietatis everteretur. Non potest, quia necesse est, ut

homo &

homo & velit, & faciat: at quomodo homo aliquid ſine ſeipſo poteſt & velle & facere? Ideo ſacra Scriptura nos ipſos non ſemel hortatur ad id, ut novi homines & novæ creaturæ fiamus. At ſi ad iſtud nulla hominum opera interveniret, quomodo hortari homines, ut id faciant, divinus ſpiritus poßet? qua de re vide quid ſcribat Apoſtolus Eph. 4. v. 22. *& ſeq. &* Col. 3. 8, 9. *& ſeq. Quare ii, qui contrarium ex verbo creandi aut aliis ſimilibus colligunt, figuratam ac metaphoricam vocum ſignificationem cum propria hac in parte confundunt, nec intelligunt, ſimilia hæc eſſe, non eadem, hoc eſt, non ejusdem generis ſynonymi, ſed alioquousq; tantùm analogi: nec meminerunt, omnem ſimilitudinem (ſimilitudo autem contracta, eſt metaphora) claudicare, ut in ſcholis loqui ſolemus.* S. Scriptura nos hortatur, ut novi homines fiamus.

v. 16. Et quicunque regula hac incedent. *Poſtquam oſtendit, in Chriſto Ieſu nihil valere, niſi novam creationem; jam etiam docet, quis fructus & quod commodum ex eo conſequatur, ſi quis nova creatura ſit, ut eam tanto magis commendet, & ſimul oſtendat, nil opus eſſe ceremoniis.* Dicit quicunq;. *q. d. ſive ſint Iudæi, ſive Gentiles, ſive circumciſi, ſive præputiati, ſine ullo diſcrimine homines.* regula hac incedent. *futurum pro quovis tempore, ut* 1. Cor. 2. 16. *Regula hæc, eſt nova creatura, ſeu illa mutatio, quam ſuperiùs diximus. Secundùm hanc regulam incedunt, quicunq; talem mutationem in ſe habent, & operam dant, ut iſti* Fructus novæ creaturæ. quàm latè pateat. *Futurum pro quovis tempore.* quomodo obtineatur.

normæ, ac veluti ideæ novæ creationis, quàm maximè respondeant, & quàm proximè ad eam accedant. Ex quibus Apostoli verbis etiam apparet, operam nostram, incessum ac laborem ad id requiri, ut reipsa novæ creaturæ fiamus. Fructus autem istius rei exprimitur, cùm ait: pax super ipsos & misericordia. *pax, ut in salutatione Apostoli diximus, felicitatem significat, Hebræorum more. Misericordia autem est caussa efficiens, & veluti fons omnis felicitatis, quæcunque a Deo in populum divinum derivatur. Frustra ergo misericordiam, ac proinde & felicitatem sperat, quisquis creatura nova non est, utut sit circumcisus, & alios ritus Legales observet: contrà autem, si nova creatura sit, istis non indiget.* & super Israëlem Dei. *Videtur hæc verba adjecisse, ut causam redderet, cur talibus pacem & misericordiam polliceatur, nempe quòd sint verus Dei Israel, q. d. utpote super eos, qui sunt verus Dei Israël. Israël autem sumitur pro Israëlitis, seu Iacobi posteris. Israël enim, ut omnes norunt, est Iacobi nomen, quo eum Angelus ille, quem divino robore confirmatus vicerat, decoravit, & significat Victorem Dei; ut vel ex ipso nomine cognosceret, non esse sibi metuendum Esaum fratrem, vel ullum alium mortalem: nihil suæ virtuti ac fortitudini fore impervium, utpote divina vi ac robore confirmato, quo factum fuerit, ut etiam Deum, hoc est, angelum, qui hominibus longè est robustior, luctando vicerit. Ideo autem &*

[Margin: quis sit. — *Pax* pro felicitate. — Misericordia, ejus caussa. — Ratio dicti. — *Israel Dei*, homines verè pii. — *Israel* pro Israëlitis. — quid propriè. — Gen. 32. 28. — Cur hoc nomen Iacobo impositum.]

tem &

em & ſacra ſcriptura V. Fœderis, & eam ſequutus Paulus, Dei populum Iſraëlem potiùs nominavit, quàm Abrahamum, vel Iſaacum: quia non omnes Abrahami vel Iſaaci poſteri, ſunt illud ſemen, quod Deus ſingulari ſua gratia ac favore proſequi decreverat: ſed tantùm Iacobi ſeu Iſraëlis poſteritas; olim quidem ante Chriſti adventum poſteritas carnalis; nunc autem ſpiritualis, quam non conſtituit carnalis ex Iacobo prognatio, ſed nova ex Deo creatio. Dei Iſraël *vocatur, quia Deus eum ſibi peculiariter fovendum, amandum, & omni ratione juvandum delegit.*

Cur Dei populus Iſraël potiùs, quàm Abrahamus, aut Iſaacus dicatur.

Dei Iſraël.

V. 17. τȣ̃ λοιπȣ̃, *vel poſitum eſt pro* τὸ λοιπὸν, *quod Latinè dicimus,* de cætero, *vel* quod reliquum eſt, *ſeu* quod ſupereſt. *qua phraſi uti ſolemus, cùm aliquid ultimo jam loco dicere volumus; vel etiam ſubintelligi debet vox* χρόνȣ, *quæ ſæpius non exprimitur: ut in illis* διὰ πολλȣ̃, μακρȣ̃, *& ſimilibus; ut ſignificet* poſthac, in poſterum; *quemadmodum interpretes quidam notant.*

τȣ̃ λοιπȣ̃.

Moleſtias mihi nemo exhibeat. *Concluſurus hanc epiſtolam hoc addidit, idq; ſuperiorum occaſione, quo ſeductorum iſtorum ſugillationes & calumniæ egregiè retundi poterant. Quia enim crucis Chriſti mentionem fecerat, quam iſti revera ut crucem horrebant, Paulus autem unicum ſuum decus ac laudem eſſe ducebat; ideo hinc documentum*

Clauſula epiſtolæ.

Paulus ex ſuis afflictionibus miniſteriū ſuum aſſerit.

ministerii ſui petit, ſeq; verum Chriſti ſervum, ei penitùs addictum ac mancipatum, eſſe oſtendit, & ſic ex hoc crucis veluti propugnaculo ultimum telum contorquet in adverſarios. Scruplum, ut ille ait, abeunti. moleſtias mihi nemo exhibeat, ſugillans ſcilicet munus meum, & objiciens mihi, quòd non ſim verus Chriſti ſervus, ejúſve Apoſtolus, ſed neſcio quis hominum quorundam emiſſarius, ut hac ratione doctrinam meam in dubium vocet, & auctoritatem meam elevet. Faceſſant iſti homines, & ſoli caliginem offundere deſinant. Habeo enim, quo eorum calumnias ac criminationes retundam, eosq; penitus convincam. Ego enim ſtigmata Domini Ieſu Chriſti in corpore meo porto.

ejus nomine negotiū ſibi faceſſi non vult.

Stigmata. Stigmata ſunt puncta aut notæ, quæ rebus, quæ ad alicujus peculium ac proprietatem pertinent, inuri aut imprimi ſolent, ut à cæteris dignoſcantur. Stigma erat & illud, cùm dominus aurem ſervi, qui anno ſeptimo e ſervitute egredi nolebat, ad januā domus ſubulâ perforabat: qua ratione eum ſuæ ſervituti penitus addicebat, & domui ſuæ perpetuò affixum eſſe debere ſignificabat. Ad has ſimiléſve notas alluſit Apoſtolus: q.d. Habeo enim ſigna & notas multas, quas corpori meo veluti inuſſit impreſſitq; Dominus Ieſus, ut quivis ex iis cognoſcere poſſit, me ſervum ac mancipium illius eſſe. Per ſtigmata autem iſta intelligit perpetuas afflictiones, quas ille Chriſti & doctrinæ, quam prædicabat, cauſâ perferebat:

Deut:15. 16, 17.

Stigmata Chriſti in Pauli corpore, ejus afflictiones.

erebat: ex quibus & 2. epist. ad Cor. cap. 11. v. 23
& seq. tanquam certissimis signis, se Christi esse
rvum demonstrat. Tantò autem elegantiùs affli-
tiones istæ stigmata appellari poterant, si, ut ve-
isimile est, multa sui vestigia, varias cicatrices
c vibices, in corpore ejus reliquerant. His notis
uondam signatus fuit Dominus Iesus: his notis si-
nat etiam servos suos. Itaq; qui iis signatus est, ha-
et quo se fidelem Christi servũ esse probet: qui verò
on modò non habet, sed etiam eas penitus horret
c defugit, & ideo quippiam vel docet, vel docere
egligit, ut eas effugiat, quales seductores isti erãt
uid aliud, quàm se fugitivum & nequam esse pro- Circumcisioni opposita.
it? Fieri potest, ut etiam Apostolus hæc stigmata
ircumcisioni, quæ discipulorum Legis erat nota,
taq; Moses, non Christus, homines signabat, oppo-
ere voluerit; ut ostenderet, Christum alias habere
otas, quàm erat circumcisionis illa occultanda po-
iùs, quàm ostentanda ac jactanda cicatrix.

v. 18. Gratia Domini nostri Iesu Chri- Votum, seu valedictio.
i sit cum spiritu vestro. *id est, Dominus Iesus*
bis favore suo adsit, in rebus ad spiritum vestrum
ectantibus; spiritum vestrum corroboret, & effi-
at, ut spiritualem, non carnalem & Legalem vi-
m agatis. spiritũ enim iterum carni videtur op-
nere. Fratres. *notandum est, quòd eos totâ epi-*
olâ nuspiam Sanctos vocaverit, quod tamen in o- Paulus Galatas nuspiam sanctos vocat.
nibus epistolis ad alias Ecclesias facere solet. Id e-
nim te-

nim temerè factum fuiße non videtur; sed propterea, quòd ex Christi discipulis, pæne in Mosis discipulos degeneraverant.

Eadem gratia Domini nostri Iesu Christi, sit cum spiritu omnium, qui ista legerint.

AMEN.

Erratorum quorundam graviorum, quæ aliud agentibus occurrerunt, correctiones.

Pag.	*lineâ*	
44.	22.	*altero.*
106.	11.	*obtemperaturum*
119	in marg:	*Apoc:*
128		*Cap. 3.*
207	9	*decasuros*

Cætera lector benevolus per se corriget.

INDEX RERUM PRÆCIPUARUM quæ in hoc libro continentur.

L.

Pater